

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS
ÉS
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

III. KÁROLYIUL - I. FERENCZIG.
(A NŐÖRÖKÖSÖDÉS. A NEMZET ÉBREDÉSE.)

IV. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GTÖR, 1888.
NYOMATOTT SURÁNYI JÁNOS KÖNYVNYOMDA-INTÉZETÉBEN.

TARTALOM.

- I. *Fejezet*..... 1-34-ig.
A szatmári béke megerősítése. — Nőörökösödési kísérlete! — Vallási viták. — Kollonics-egyezmény.
- II. *Fejezet*..... 35-48ig.
A *pragmatica sanctio* vagyis nőörökösödés elfogadása. — Kedvezőtlen háborúk. — Károly uralma és halála.
- III. *Fejezet*..... 49—139-ig.
Károly törvényei.
- IV. *Fejezet*..... 140—157-ig.
A fejedelmek hitszegése. — A magyarok lovagiassága. — Mária Terézia eszélye. — Az országgyűlés engedékenysége. — Magyar győzelmek.
- V. *Fejezet*..... 159—171-ig.
A királyné háborúi, alkotmányellenes merényletei. — Az országgyűlések gyakori hosszas szünete. — Úrbéri szabályozás. — Az iskolák felkarolása. — Lengyelország felosztása. — Mária Terézia halála.
- VI. *Fejezet*..... 171—209 ig.
Mária Terézia közjogi törvényei és uralma.
- VII. *Fejezet*..... 209 —226-ig.
József császár bitorlása.
- VIII. *Fejezet* ..... 226—294-ig.
A Habsburg-ház alatt hozott magánjogi törvények. -- A szegénység oka.
- IX. *Fejezet*..... 295—384-ig.
Lipót törvény unalma. — A nemzet ébredés[^]. — t. 91-iki kívánalmak és olcsó alku. — A francia eszmék. — A bizottságok. — Lipót halála, uralma és törvényei. — A nemzet gyászja
- X. *Fejezet* ..... 298—316 ig.
Magyarország alkotmánya 1791-ben.

IV. KÖTET.

I. FEJEZET.

III. Károly szerencsés menekülése. — Károly a szatmári szerződést megerősíti. — 712-ben Pozsonyban országgyűlést tart. — A birodalom egységének titkos kísérlete. — Az ország egyhangúlag visszautasítja. — Pestis. — Az európai helyzet. — Általános béke. — A török elleni győzelem. — Alberoni ármányai. — Országgyűlés. — Vallási veszekedés. — Kollonics egyezség. — A király a talajt előkészíti. — Az örökösödést előbb a horvátok, majd az erdélyiek elfogadják.

I.

III. Károly testvére véletlen halálára! Barcellona Spanyol tengeri városban értesült, hová a spanyolok szorították. József és szövetségesei mindenütt győztek, Spanyolországban azonban Károlyt megverték, mert a jezsuiták által vezetett nemzet az ösmeretlen Bourbonn elibe tette az igenis ismert Habsburgnak, Károly tehát Barcellona tengeri kikötőbe főleg azért vonult be, hogy esetleg menekülését biztosítsa. III. Károly az egész spanyol birodalomra nem vágyott, mert ha Spanyolországban széke], meginog német befolyása, kétségessé válik Magyarország birtoklása, ellenben ha *Pécsben lakik*, a *spanyolok helytartó* állal nem hagyják magukat kormányoztatni, visszakövetelik elorzott jogaikat és Spanyolország királyi czéggel kis köztársaságokká alakul, a hatalmat a király csak erős hadsereggel tart-hatta volna fel, a királynak azonban nem volt tengerészei, ennélfogva sem hadsereget nem küldhetett, sem a rendes közlekedést fenn nem tarthatta volna. III. Károly nem volt zsugori, meg tudott alkudni a körülményekkel, Spanyolországban nem élt rózsás napokat, sietett tehát Spanyolországot elhagyni, mivel azért is sietni kellett, mert tengerészei nem volt, ha a francziák angol-hollandi szövetségeseit megverik, vagy esetleg a franeziákkal különleges békét kötnek, Károly az egérfogóbul, nem bir menekülni, — a fogságot a söpredék sem szereti, a hatalmas királyt már a fogság eszméje is borzongatja, Norris angol admiral hajóján tehát haza vitorlázott, egész titokban utazott el, a francziák vakítására a királyné Barcellonaában maradt, ennélfogva a francziák a király elutazását csak későn

tudták meg. József győzelmei, a reformált német fejedelmek gyengesége a császári koronát a Habsburg-házban megörökítették, Károlyt a németek császárnak vetélytárs nélkül megválasztották és december 12-én Frankfurtban megkoronázták.

1712. januárban vonult be Bécsbe. József halála által a külpolitikai helyzet nagyban megváltozott. Franciaország a folytonos háborúk, XIV. Lajos pazarlása által meggyengült, Lajos számot vetve a helyzettel, kész volt a spanyol birodalom felosztásába már azért is beleegyezni, mert Belgium és Olaszország Károly hatalmában voltak, ezek meghódítását a francziák nem reményltek, az öreg Lajos végre nyugalom után vágyott. Hollandiát a bábomba az önfentartás vitte. Hollandia azon esetben, ha Belgium is a Bourbonok hatalmába kerül, képtelen lett volna magát és gyarmatait ellenük megvédeni, — jelenleg azonban már a félelem oka megszűnt, mert XIV. Lajost a szövetségesek Belgiumból kiszorították: ezáltal Hollandiára a háború oka megszűnt, óhajtott a drága mulatságtól szabadulni. Angliát a háborúba kereskedelmi, gyarmati és tengeiuralmi érdekei vitték. Franciaország tengerészete XIV. Lajos alatt nagyban kifejlődött. Spanyolország tengeri hatalma elpusztult, ha XIV. Lajos egész Spanyolországot politikai hatalma alá keríti, igen nagy tengeri hatalmat és kereskedelmet fejthetett volna ki. Ezt akarta Anglia mindenáron megakadályozni, ezért rántott kardot nem a jog, nem a Habsburg-ház mellett, de Franciaország ellen. Anglia a háborúban szépen hódított Spanyolország és Franciaországtul; mint okos üzér ezt is biztosítani akarta József vagy fiai életében az európai egyensúlyt az osztrák és spanyol birodalmaknak a két testvér általi uralása nem volt veszélyes, mert habár testvérek voltak, külön politikát követhettek, — az egyik testvért a másik testvér melletti harcra

semmi sem kötelezte. Ausztriát a tengeri uralom nem érdekelte, különválva egyiknek sem volt pénze soha. — Németországban a vallási küzdelmek elhajlottak, a többséget az egyházi és katolikus fejedelmek képezték, a hannoveri reformált fejedelem az angol királyi házat alapította és az osztrák-házat támogatta, nem lehetett tehát attól tartani, hogy a Habsburg-háznak német császárságát megtámadják és ennek védelmére a spanyol a német dolgokba beavatkozik és a világ ügyek benső szövetséget fognak igényelni, — de különben is csak az volt a kérdés, a Bourbon-háznak vagy a Habsburg-háznak legyen-e két koronája, a Bourbon-ház spanyol királysága kétségkívül az európai egyensúlyt jobban fenyegette, mert Spanyolország a Bourbonok alatt Olaszországgal és Belgiummal egyenes szárazsi összeköttetéssel bírt, míg az osztrák-spanyol király Franciaország által el volt választva Belgiumiul és Olaszországiul, ennél fogva tömör testet nem képezett.

Mindez azonban I. Józsefnek fiörökös nélküli halálával megváltozott. Károly jogilag az összes Habsburg országokat örökölte, vagyis őt illette Spanyolország, India, Nápoly, Lombardia, Májland, Belgium, Csehország, Morva, Szilézia, Styria, Karinthia, Tirol, Dalmatia, Ausztria, Magyarország kétségkívüli esélyei voltak a német császársághoz, — váljon kis szerencsével, közép-szerű tehetséggel, ha mindezt egyesítheti, nem nyelte volna-e el egész Németországot és nem lesz-e a világ ura? váljon a kis Holland három oldalról beékelve mogvédhette volna-e magát? váljon Olaszországban a pápa, a kis hercegek hónapokig is fenntarthaták volna-e magokat? — Kétségkívül nem, mert ez esetben Európában csak egy nagy hatalom marad: a francia és 712-ben már ez is kimerült. A francziák már V. Károly császárral is csak a törökök segítségével küzdhettek meg. V. Ká-

ruly és I. Ferdinand halalma sokkal gyengébb volt, mint lett volna VI. Károlyé, mert a nagy birodalom két kézben volt: V. Károly és Ferdinándéban, — Németország a Habsburg császárság ellen küzdött, a reformatio a nemeseket és városokat fölleskésítette., ennél fogva a testvérek csak rövid időre tudtak győzni, az áldozatok hamvaival elfedték a tüzet, de nemsokára kettős erővel lángolt fel, Spanyolországban Károly erőszakkal lovagolta meg a büszke nemeseket, a cseh királyságban és az osztrák tartományokban még a nemesség rendelkezett az ország véréről és pénzéről, Magyarországnak meg csak kis részét bírta Ferdinánd, csak zsoldosai, csak bérenczei ragaszkodtak hozzá, Olaszország kis fejedelmei, maga a pápa, megbízhatlan hűbéresek és barátok voltak, a hóditó Soliman Bécset ismételtlen fenyegette. VI. Károly trónraléptekor ellenben, már a lovagok hazája meg volt törve, a gögös grandokat a fuerosokért lelkesülő hidalgókat és polgárokat II. Fülöp hóhéruralma letiprotta, az inquisitio baromi rémuralma a szabadabb érzést kiirtotta, a népet elbutította, a szabadok unokái már térdet hajtottak a buta uralkodóknak, kezet csókoltak a rajongó papoknak; — Németországban a szabadság szelleme kihalt, a vallási buzgalom elaludt, a német nemesség, a gögös kis fejedelmek a Habsburgok előtt térdeltek, Csehországban a szabad nemességet kiölték, nagy urodalmaikban a német császári bukfenczek kójelegtek, a csehek nemzeti jellegüket elvesztették, Ausztriában az urak helyét a burocracia istállója lovászainak, a magyarországi rablókapitányoknak utódai foglalták el. Magyarországon a főnemesség helyét a hazaárulás, az ország jövedelmei elsajátításából meggazdagodott császári szolgák lepték el. Ferdinánd az összes birodalomnak felét tevő Magyarországnak csak kis részét bírta, inig III., illetőleg VI. Károly már egész Magyaror-

szágot bírta. I. Ferdinánd és V. Károly alatt minden kis ország alkotmányával bírt és maga szabta meg az adókat, VI. Károly alatt az alkotmány maradványai csakis Magyarorszáiban és Belgiumban maradtak fel, VI. Károly tehát már az adócsavart tetszés szerint alkalmazta. I. Ferdinánd és V. Károly tehát birodalmaiknak csakis feltételes urai voltak, míg VI. Károly még ott is, hol III. Károlynak czimezték, tényleg országai véréül és pénzéül feltétlenül rendelkezett.

Mindezt Károly szövetségesei jól tudták, ennél fogva semmiképp sem kívánták Károlynak az egész spanyol örökséget megszerezni; az előbb dühös ellenségek XTV. Lajos felé hajoltak, először is a visszavonulást megkezdte Anglia, az angol parlamentben és udvarnál Marlbourg herczeg jeles hadvezér ellenségei győztek, a háború barát Whig-kormány megbukott, a törlek a jeles hadvezért visszahívták, a segélysereget lassankint megkevesbitették, mind az angolok, mind a hollandiak a béke húrjait pengették, VI. Károly és miniszterei lassankint meggyőződtek, hogy ha a békességet el nem fogadják, magokban maradnak és régi barátjaik ellenségekké válhatnak. Károly hódító vágyakkal nem bírt, a spanyol birodalom keserű almáját megízlelte és mert már a fiú örökös reményében ingadozott, a spanyol birodalom felosztása felé hajlott.

A magyar országgyűlést 712. ápril 3-ára Pozsonyba hívta össze. Károly az országgyűlés összehívásával nem sietett, mert az amnestia által a nemzetet kielegítettnek hitte, a magyar nemzetet beteges embernek tekintette; — de késett, mert ezen országgyűlésen nagy dolgot akart kivinni. Az országgyűlésen kedvező engedelmes hangulat uralkodott, a felsőház majdnem kizárólag engedelmes szolgálbul állt, kiknek ősei vagy magok a Habsburg-háznak tett hazaáruló szolgálatokért jutottak

a méltóságok és gazdagsághoz. A papságban a vallásírló vágyak felforrtak, a pápától a Miségi parancsokat megkapták, a jeles Széchenyivel a függetlenség magva kiveszett, a buzgó király védpaizsa alatt reménylven az átkozott eretnekek megtérítését, nemcsak a császár előtt hajlottak meg, de szövetkeztek az osztrák miniszterekkel és udvaroncokkal is, a király, sőt az osztrák és cseh kauczellárok szavát is parancsnak tekintették. — A megyékben a forradalomban minden ur részt vett, a szatmári egyezségben ugyan bocsánatot biztosított a király nevében gróf Pálffy, de még ezt a törvények közé nem iktatták. Lipót alatt e téren is keserű tapasztalatokat tettek, a tényezőket nem támadták ugyan meg a megbocsájtott cselekményekért, de a királyi ügyész és egyesek által jogtalanul elfoglalt birtokokat rövid utón nem adták vissza, nagy és kis hatalmasság! pereket indítottak különböző költött ürügyük alatt; a királyi bíróságoknál nem az ügy érdemét, — de a perlekedők személyét tekintették, a szerencsétlen hazafi szerencsésnek érezte magát, ha a kedvezőtlen ítélet helyett keresetét egy ember életig pihentették. Az új kormány a főispánságokba a czégéres hazáárulókat visszahelyezte, a Rákóczy híveiből kinevezett megtérő bűnösök a régi hagyományos árulóknál tüzesebb eszközök lettek, hogy multjokat elfeledtessék, a főpapság hajsztát indított a protestánsok ellen és ahol lehetett, a megyei hivatalokbul kitolta. Éhez járult a neoaquistica hajszálon függő bárója, mint már a III. kötetben kifejtettem a neoaquistica coiiimisió valóságos rablómerénylet volt, alig volt, nevezetesebb magyar család, melyet ne fenyegetett volna, mert az ősiség természete és ősi szokás szerint az osztályosok az örökséget nem egy, de minden megyében vették ki, de azok is, akik egy helyett vették ki, kölcsönös szavatosságot vállaltak; a török hódoltság Gömör-,

Hont-, Nógrádmegyékig kiterjedt, az iratok elveszvéen, sok család birtokjogát nem bizonyíthatta be. A király Bécsiül! is rég eltávozott, nem ösmerték, nem tudták, apja nyárs vagy bátyja szelidebb emberi politikáját fogja-e követni? A külhelyzet sem volt kedvező, mert Károly fegyverei mindenütt győztek, XIV. Lajost a háború kimerítette, most már minden erejét csakis Spanyolország megtartására fordította; a törökök a tehetetlenség lejtőjén a semmiség örvénye felé rohamosan haladtak, a szultánok pazaroltak, a basák loptak, a hadászatban hátramentek, a sereg bomlásnak indult; sem a francziára, sem a törökre tehát nem lehetett számítani, hogy a magyarok érdekében a királyra nyomást fognak gyakorolni. A belhangulat is elgyengült, a nemesség már Rákóczy alatt sem tüzeskedett, a városok nyugalomra vágytak, a nép nem számított.

A forradalmi középosztály fejei tehát, a Rákóczy alispánjai, a forradalmi sereg tisztjei, parancsnokai, a szécsényi és ónodi követek nem vágytak a pozsonyi követség után, — nem akarták a hatalom urait multjokra emlékeztetni, de tekintve a hangulatot, hiába is lett volna az erős ellenzékeskedés, mert az eszélyes politikai ellenzéknek két czélja van: a fennálló jogok védelmei és új vívmányok. A fennálló jogokat biztosították a békemester gróf Pálffy szava és a király Ígérete, tekintve tehát azt, hogy az ország már jogai nagy részéről lemondott és az örökösödési háború tartott, tekintve, hogy a király koronázási országgyűlést hitt össze és az I. József koronázási hitlevele a leggyengébb alkotások közé tartozott, alig lehetett képzelni, hogy az új király a beköszöntőkor az alkotmány roncsait meg fogja támadni, politikai vívmányokra pedig, tekintve a hangulatot, a helyzetet, józanon senki sem számíthatott és ki ezen szerepre vállalkozik, azt a hűséges főurak a legjobb esetben az or-

szágygyülésbül kilökték volna. A jelesebb, okosabb hazafiak tehát szépen otthon maradtak és a megyék követeknek választották azokat, k'ken illoyalis szemölcsöket a legélesebb osztrák szemüvegen sem lehetett volna felfedezni.

A király szándékait senkivel sem közölte, az ország tehát azt hitte, hogy ez csakis koronázási és adószavazási országgyűlés lesz, a közvélemény azonban csalatkozott, a király többet is akart. A loyalis Rendeket már a kezdet meglepte, mert a király a százados szokás és az alkotmányos kívánalmak ellenére a koronázási hitlevél megalapítása és elfogadása előtt meg akarta magát koronáztatni. Ez azonban csak felületes kísérlet és ingerkedés volt, az új király részben az országgyűlés üterére akart tapintani, váljon a folytonos érvágás nem vizenyösítette-e el a magyar vért, másrészt a törvényes formák megtartását indokul akarta felhasználni titkos terve és javaslata keresztülvitelére. A Rendek azonban a kísérletet férfiasán kiálták bár 13 próbás loyalis dinastikus érzelmüek voltak. A király tehát engedett, megkoronáztatta magát, a szokásos esküt letette és megelőzőleg a királyi hitlevelet aláírta. Ekkor előállt valóságos célja, a nőörökösödési törvényjavaslattal. A Habsburg-házat III. Károly egyedül képviselte, a király nemzötehetségében nem bízott, nemcsak a királynénak nem volt fia, de kedvese, a szép spanyolnó gróf Althánnenak sem született fia, biztosítani akarta tehát az örökséget reménylhető leányának, a legrosszabb esetben József testvére leányainak, esetleg nővéreinek, egyszersmind az örökösödés és közös védelem ürügye alatt biztosítani akarta birodalma egységét; ugylátszik, hogy ezen másodík ezé! talán még jobban érdekelte, mint az első, mert magtalansága nem volt kétségkívvül!, általában ez csakis akkor bizonyos, ha az illető feltetlenül tehetetlen, mert fiatalember egy időre tehetetlenné vál-

hátik, de ez ismét el is múlhat, azt a világ legbölcsebb orvosa sem képes konstatálni, hogy ki nemző képességgel bír, ezen képesség csak leányra szorítkozik, a később született Mária Terézia, ha a végzet úgy akarja, fiú is lehetett volna, elvégre a királyné meg is halhatott volna, Károly nejétül el is válhatott volna, a férfiorökös lehetősége tehát feltétlenül nem volt kizárva, mindezekbül észszerűleg azt kell következtetnünk, hogy ezen időben a nőág örökösödéseivel ha nem fő is, de egyenlő czél volt a birodalom egységének megalapítása.

A királyi javaslat kínosan lepte meg az ország rendéit, mint későbbben ki fogom fejteni, a királyválasztási jog ez időben a nemzetfelség egyik fő feltételét, mondhatjuk alapját képezte. A magyar nemesség, mely akkor a nemzetet képezte, ezen jughoz hagyományos szívóssággal ragaszkodott, a magyar nemes a királyválasztási jogot legnemesebb kiváltságának tekintette, a választott király első számos egyéni kiváltságokkal^ kiváló hatalommal felruházott első nemese volt az országnak, az örökös király pedig ura. Midőn Lipót az örökös királyságot kivívta, nem közönséges eszközökkel vívta ki azt, de nyárssal, máglyával, kötéllel, bárdal, nagy jutalmakkal, vesztegetéssel, vallási fanatismussal. Midőn az elkinzott nemzet ezt elfogadta, a íiág kihalása esetére a királyválasztási jogot fenntartotta, és ezen eshetőség nagyban szerepelt, mert a hajdan igen is lombos Habsburg csa'ádi fának ekkor már csak két ága volt: József és Károly; sokan tehát lelkiismeretüket azzal nyugtatták meg, hogy a választás feladása csak ideiglenes és az jobb időkben ismét bekövetkezhet. A nemzet zöme azonban az örökös flági királyságot nagy felháborodással fogadta. A Rákóczyforradalomnak egyik fő indokát képezte az örökös királyság; ezen törvény eltörlését Rákóczy és társai mellözhetlen feltételül

tűzték, midőn Pálly a békét Károlyi és társaival megkötötte, biztosította a királyválasztásnak esetleges jogát is és kétségkívül a kedélyek megnyugtatóására erősen hatott azon körülmény, hogy Károlynak több évi házasság után még fia nem született, és ime Károly még a magyar trónon meg sem melegegett és máris ígérete ellenére, a nemzetet szent jogátul akarta megfosztani és pedig nemcsak születhető és születendő leánya, de esetleg több mellékes nőrokona javára is. Felháborította ez azokat, — kik még három év előtt a férfiág örökség ellen a nemzet és világ előtt fegyverrel harczoltak, visszatetszett a leghívebbeknek az, hogy az örökösödés nemcsak Károly leányára, és utódaira terjesztetett ki, de örökösöknek fogadtattak oly mellékes örökösök is, kiket magyaroknak nem tekinthettek, kikhez a leghívebbeket is a kegyelet már nem kötötte.

A családi örökösödésnél fontosabb, veszélyesebb és sértőbb volt az örökösödésben foglalt közös védelmi kötelezettség, a Magyarország és az örökös tartományok közötti szoros közjogi kötelék. A Rendek a fiág javára már előbb lemondván, miután az időben a távoleső Bourbonokon kívül egész Európában nem volt egy hatalmas és kitűnő fejedelem sem, miután a várak német kézben voltak, az osztrák állandó hadsereg egy része Magyarországon tanyázott, a török sikeres védelmére a törökök gyengesége miatt számítani nem lehetett, a nemesség az új harczok után nem vágyott, ha tehát csakis a leányág örökösödési biztosítását kérik, ezt, szabadkozva ugyan, de talán mégis elfogadta volna, a közös védelem azonban Magyarország államiségét támadta meg és felesleges volt. Felesleges volt az, mert Magyarországot csakis a török fenyegette, mert nagyjából az osztrák örökös tartományok határolták, Lengyelországgal 200 év óta szakadatlan békekességben élünk, a háború már Lengyel-

ország fejetlen kormánya miatt is a lehetetlenségek közé tartozott, a török az egyesült Magyarországot még fénykorában sem tudta legyőzni, Károly alatt azonban már erősen hanyatlott. A királyt tehát háború csak Olaszországban, Belgiumban és Németországban fenyegette, már pedig ezen háborúk bennünket semmi tekintetben sem érdekeltek, nem a Belgiumi, mert Belgium ez időben, — tekintve a közlekedés nehézségeit, rendkívül távol volt, Magyarország Belgiummal még kereskedelmi tekintetben sem közlekedett, mindegy volt tehát bárki bírja is Belgiumot; nem érdekelték az olasz tartományok sem, mert Magyarországtól távol estek, bárki bírja is Olaszországot, az olaszok tőlünk marhát és lovat vettek volna, mert ezek olasz szükségletet képezvén, ezek bevitelét az olasz uralkodó ház be nem tilthatta volna, az olasz termény kivitele ismét az olaszoknak áll érdekében; sem Belgium, sem Olaszország Magyarország védelméhez soha sem járult, megtartásukat tehát a magyar érdek nem parancsolta, de terhes volt a szövetség velük már azért is, mert Belgium és Olaszország századok óta az európai politika Eris almáját képezte; a francziák soha sem vágytak Tirol, Ausztria vagy a cseh tartományok után, ellenben Belgiumnak belügyeibe is bele kapkodtak, Olaszországban az osztrák birtokokat folytonosan el akarták hódítani, az olaszok kétségkívül a francziákért nem rajongtak, az osztrák-házat azonban gyűlölték, maguk mellett tehát semmit sem tettek. Az osztrák tartományokkal! szoros védelmi kötelék sem volt kívánatos, mert a Habsburg-ház egész Németország beolvasztására törekedett, mely nagy és folytonos háborúk nélkül nem vala reménylhető, mert minden német hercegesített gróf kívánta megőrizni 7 szilvafáját, de a siker, és a szoros kötelék azért sem volt érdekünkben, mert az osztrák-ház a németek édesgetésére Magyarország németesítését erősza-

kolta, a szoros egység megkötése után az ország a magyar nyelvet, a királynak az országban lakását nem követelhetette, mert az ily módon összelánczolt országhabaráknak központját Bécs képezte.

Veszedelemes melléktámadás volt ez a nemesség kiváltságai, az ország önállása ellen. Az állandó katonaság ellen, mely zsoldosok czimén az országban garázdálkodott, az ország rendei folytonosan tiltakoztak, a nemesség védelmi kötelezettsége mellett ez felesleges, boszantó teher volt. Az önálló katonaság mellett az alkotmány csak papiros biztosíték volt, mert az ország, a nemesség elpuhulván, József 40.000 katonáját sem bírta legyőzni akkor, midőn ezen haderővel az ország kormánya állott szemben és a kormány rendes katonaságot tartott, több várakat meghódított, az egész lakosság a császári katonaságot ellenségnek tekintette. A magyar nemesség vagyis az ország katonasága az ország határain kívül harcolni nem tartozott, az örökösödési törvényjavaslat azonban közös védelmi kötelezettséget ajánlott vagyis háború esetében a magyar az osztrák határokat is tartozott védelmezni, de miután a magyar véderő kiváltságainál fogva az ország határain túl menni nem tartozott, miután ez lehetetlen is volt, mert ha az ország határain túli hosszas katonáskodás elfogadtatik, a nemesség a hosszú hadjáratok által elpusztul, ezen törvényjavaslatnak természetes következménye volt az állandó katonaság felállítása egyrészt, — másrészt a nemesség nyugdíjazása-, mely nagyon természetesen a nemesség megadóztatását vonta volna maga után, a nemesség ugyanis azért nem fizetett adót, mert a hazát saját költségén védelmezte, a kiváltság alapja, a védelmi szolgálat megszűnván, ebből kifolyólag meg kellett volna szünni az adómentességi kiváltságnak is. A nemesség magyar katonaság volt, mert

mozgósítását az ország rendelte el, vezetőit maga választotta, harcképességgel bírt, tehát a hazát nemcsak a külellenség, de a királyi önkény ellen is védte és védhette, Károly ezen védelmi erő megsemmisítését kívánta elérni, a közös védelem csakis kényuralmi célzatainak köpönyegéül szolgálait.

Az ország rendei a titkos czélatatot belátták. Rákóczy szeleme kísértett, a főnrak magyar királynak óhajtották Károlyt és utódait, ragaszkodtak a császári családhoz, mely kincsekkel árasztotta el, nem akartak Ausztriául elszakadni, mert erőt láttak az örökös tartományok urában, nem bírtak azonban egyszerre és tömegesen császári szolgálkák alakulni, félték a császári sereg zsarolásátul, még büszkék voltak magyarságukra, szégyenlettek Ausztriába beolvadni. A katolikus főpapság óhajtott volna a protestánsokat kiirtani, ragaszkodott a buzgó katolikus királyhoz, de a szoros szövetség kedvéért az országot nem akarta megsemmisíteni, nem tudta és nem akarta nemzetiségét levetni. A nemesség követei elevenen emlékeztek a vad önkényre, árulásnak tekintették az ország legszebb jogainak feláldozását, gyűlölték az idegeneket, a fennálló jogokat is keveselték, a protestánsok ezenkívül méltán félték, hogy ha a nemesség kezébül a kardot kiveszik, az idegen sereg kapitányai a püspököket templomaik elvételében, papjaik bebörtönözésében, az iskolák és templomok bezárásában készséggel segíteni fogják. A Habsburg-ház személyes hive, a jeles gróf Pálffy sem érdekelte magát a javaslatért, mely meggyőződésével és tett ígéreteivel ellenkezett. A királyi javaslat tehát támogatókra nem talált és a király, bár kedvetlenül, visszavette.

Gróf Pálffy Miklóst nádornak választották. Az országgyűlés ideje nagy részét a katolikusok és protestánsok veszekedése foglalta el. A főpapság, Rákóczy elvonulása után a helyzet urá-

nak érezvén magát, a vallási csatározást megkezdte a Dunántúl, hol a hatalom elébb kezükbe került, meg a forradalom, alatt a tiszai vidékeken és a Duna mellett, hol a tömeges protestáns nemesség vagy a városok templomaikat és iskoláikat nem védték, a püspökök különböző ürügyek alatt megtámadták, és elfoglalták, a protestánsok a linczi békekötés által biztosított jogaikhoz ragaszkodtak, a katolikusok a Lipót idei törvénytelen helyzetét akarták visszaállítani. Károly király buzgó katolikus ugyan, de igazságos ember is volt, a katolikus papságra hazafias viseletéért boszankodott, az általános kosár után egyenkint akarta az országot megnyerni, nem avatkozott tehát be a vallási veszekedésbe, sőt élessé sem akarta tenni, nehogy a perlekedő felek hozzá folyamodjanak. A pestis, mely a forradalom végén nagyban dühöngött, ismét erősen kiütött, a király ezen kedvező alkalmat felhasználta és az országgyűlést, a törvényeket sem erősítvén meg, bezárta.

Károly király látván, hogy az örökösödési és birodalmi törvényt könnyen ki nem viheti, e törvény részletenkinti elfogadását kezdeményezte, előterjesztette a horvát tartománygyűlésnek, mely azt ellenmondás nélkül elfogadta. A horvátok ezt gondolkozás nélkül megtehették, miután az ő határozatuk érvénytelen cselekmény volt, mert Horvátország mint ország nem létezett, de Magyarország kiegészítő részét képezte, a slavoniai megyék a magyar országgyűlésre megyei követeket küldtek, a nagy Horvátország pedig együttesen küldött a magyar országgyűlésre követeket, a magyar országgyűlés rendelte el a felkelést, felosztotta az adót, alkotta a helyi érdekű végzéseket és határozatokat, — a horvát gyűlésnek neve nem ország, de tartományi gyűlés volt, mely némely belügyekről, de főleg a magyar országgyűlés által hozott törvények végrehajtásán!] intéz-

kedett, a magyar király Horvátország királya is volt, de uralkodási joga Magyarország választásán alapult, a magyar országgyűlés előtt tette le az esküt az alkotmányra, a magyar országgyűlésnek adta át a biztosító levelet, a horvát országgyűlésnek alig volt lényegileg több joga, mint egy megyegyűlésnek. A horvát király cím csakis sallang volt a magyar király címében, épen úgy, mint a jeruzsálemi királyság a halicsi lodómériai hercezség. Ha a horvátok általi tárgyalás a legcsekélyebb érvény nyel bírt volna, Károly és az országgyűlés cselekményét jog- és alkotmányértésnek kellene tekinteni, miután azonban ez gyermeki pukkan tásnál egyébnek nem tekinthető, semmi egyéb nem volt ez a király részéül tüntetésnél és a komolypolitikusok ezen békafüvészt kedélyes derűtséggel fogadták. 1713. és 14-ben Károly a mindenkitől óhajtott békerendezéssel foglalkozott. Károly örökségén a hadakozó felek szépen megosztzkodtak. 1713-ban Károly kiűritette Spanyolországot, melynek már csak részecskéjét bírta, errűl az engedélyt Utrechtben írta alá. 1714-ben Rastadtban megkötöttett a béke melyben Károly király Spanyolországrul és gyarmatjairul, Lajos francia és Fűlöp spanyol királyok lemondtak Belgiumról, Majlandrul, Sardiniaurul. Károly lemondott arról, mit meg nem tartthatott, megtartotta azokat, mik birodalmával összefűgtek. A vesztesség, a területet tekintve nagy, valósággal azonban csekély volt, mert Spanyolországot, hajóhada nem lűvén, nem tudta volna megőrizni.

Az 1712. országgyűlés hazafiságát, az ország közelégűtséggel fogadta, a tömeg azonban Károly javaslatában főleg örökösödési kísérletet látott, elnézték ezt, mert Lipót alatt az alkotmányértő merényleteket erőszak kísérte, mig Károly szándékát a rendek jóakaratóval akarta végrehajtani. A protestán-

sokra politikája kedvezőleg hatott, mert a buzgó király protestáns alattvalóira nemcsak nyomást nem gyakorolt, sőt a többség embertelen terveit a király akadályozta meg, az országgyűlés szabályellenes feloszlását pedig általában az uralgó pestisnek tulajdonították. A király a nemzet alkotmányos érzelmeit kímélni óhajtván, miután külpolitikai ügyeit rendezte, az országgyűlést 1714. októberben hívta össze; teendő volt elég, mert a zsoldosok, papok, a bécsi miniszterek sok sérelmet okoztak, a meghódított területek az országhoz nem csatoltattak vissza, másrészt a perrend, a magánjogi és mindennemű törvények reformokat igénylettek, a királynét meg kelle koronáztatni, mert ez hizelgett a nemességnek, a főurak a koronázásnál díszelgélhettek, a nagyságos urak és úrnők felrakhatták ékszereiket! — Több hasznos magánjogi törvények hozattak, a sérelmeket szokás szerint felterjesztették, de nem orvosolták, Legfontosabb volt a Kollonics által Lipóttal a katolikus papok végrendekezése tárgyában kötött szerződésnek ideiglenes elfogadása, — ezen szerződés sem jogos, sem méltányos nem volt, de legalább ideiglenesen a magyar katolikus papságot biztosította az imperiális és magyar kincstár durva erőszaka és rohamos pusztítása ellen. A király titokban az örökösödési hangulatot tapogatta, de kedvezőtlennek találta, ennél fogva nyilvánosan hallgatott és szétküldé embereit hittagadók szerzésére és javaslatát az osztrák tartományok tanácskozásaikban vetette fel, melyek egész alázattal csak az előterjesztett ügyekben tanácskozhattak. A magyar országgyűlés hét hónapi működés után feloszlatta és mindaddig össze nem hívta, míg a talaj szándéka kivitelére el nem készült.

Károly azt hitte, hogy a nagy áldozatok után, melyet az európai fejedelmeknek hozott, békében pihenhet; reményeiben

csalatkozott, az ármány szálait ellene ott kezdték fenni, honnan legkevésbé hitte. Spanyolország kormányát gondatlan fejedelme Aiberoni ravasz kardinálra bízta. A nagyravágyó főpap a Habsburg dynastiát meg akarta buktatni és Olaszországot királya ifjabb fiainak kívánta megszerezni, a kardinál lázas tevékenységet fejtett ki, meg akarta nyerni a francziákat, savoyát, a svédeket, dánokat, törököket. Magyarorszáiban forradalmat akart előidézni, ügynökei lázas tevékenységet fejtettek ki. Legelőször is azonban hajótörést szenvedett ott, hol azt legkevésbé várta. — A franezia kormányzó, a ledér, korhely orleansi herceg, a Bourbon-ház feje aljas kedvesei, nyomorult udvaronczaik közt igen jól érezte magát, harci babérok után nem vágyott, erszénye mindig lyukas volt; a nagyravágyó kardinál ajánlatait részegen és józanon visszautasította. A büszke kardinált a Manzanares partjain nagy államférfiének tartották, hogy azonban diplomata nem volt, mutatja az, hogy a lebuja király, illetőleg kormányzóhoz követül urat és férfit küldött kéjhölgyek és zsidó helyett. A siker főleg a franezia kormány támogatásául függött, mert Franciaország nagy, Spanyolország középszerű hatalom volt, Spanyol ország szárazon távol volt Olaszországiul, a franezia kormányzó befolyással birt a bajorokra, és a többi kis fejedelmek egy részét is nagy áldozatokkal Franciaország politikájához csatolhatta volna, a németek a spanyolokra semmit sem adtak, mert a spanyol híveit csakis pénzzel támogathatta volna, miben azonban köztudomás szerint maga is szűkülködött. A támadás franezia részről egyébiránt nem is volt indokolt, mert Károly a szerződést teljesítette, nem fondorkodott sem Spanyol- sem Franciaország ellen, a Bourbon-ház javára fele örökségéről lemondott, hatalmas uralkodó volt, seregeit jeles vezérek vezették, ellenben Franciaország eladósult, vezérei elhaltak, a tiszték a

korhelykedés és fajtalanság által elpuhultak. Franciaországnak csakis Belgium megszerzése volt érdekében, de Belgiumnak Franciaországhoz csatolása Anglia kereskedelmi érdekét támadta volna meg és Hollandia önállását veszélyezteti, ha tehát Franciaország Belgiumot megtámadja, Anglia és Holland a német császárral azonnal szöveteznek; XIV. Lajosnak nem sikerült Belgiumot meghódítani, midőn Franciaország viruló pénzügyekkel bírt, midőn vitéz seregeit kitűnő tábornokok vezérelték, midőn Magyarország a német császár seregei egy részét foglalkoztatták, midőn Franciaországul egy erélyes királyi kényur rendelkezett. Mi XIV. Lajosnak nem sikerült, az már a kormányzó alatt feltételezhető, reménylhető sem volt, mert Fülöp már igen megterhelt államot vett által, a kormányzó uralmát elismerték, de Lajos természetes fiai vezetése alatt egy hatalmas párt alakult, mely a kormányzó megbuktatására az alkalmat leste és ha a kormányzót vereség éri, el is mozdította volna, a kormányzó tehát vereség esetében sem feltétlen engedelmességre, sem lelkesedésre nem számíthatott. A kormányzó herceg tehát megfontolván azt, hogy a háború által csak Spanyolország nyerhet, de Franciaország nem, tekintve azt, hogy a balszerencse őt a kormányzóságtul megfosztja, — Alberoni tervét nemcsak visszautasította, de Károlyt is óvatosságra intette. A francia kormányzó elutasítása a terv szerencsés esélyét megsemmisítette, mert Spanyolország már ekkor másodrendű állam volt, a kis államok nem sokra becsülték hatalmát, nem bíztak Ígéreteiben. Alberoni azonban királynéja fiainak minden áron királyságot és hercegséget akart szerezni, nem szüntette be az ármányt és mindenekelőtt a törököket akarta megszerezni, ezen műveletre legalkalmasabbnak tartotta a száműzött Rákóczyt és a működésre felszólította. Rákóczy hazája érdek-

ben a francia udvarnál folytonosan izgatott, XIV. Lajostul azonban visszautasított, az orleansi kéjencz az asszonyok és bor után a békét imádkozta, ennél fogva Rákóczy Franciaországban lakása is feszélyezte, a megcsalt szövetségestüi az évdíjat is sajnálta, Rákóczy megunt a méltatlan helyzetet és Alberoni ajánlatát szívesen fogadta.

A török szultán jobban bízott Rákóczyban, mint a spanyol követben. Rákóczy török segélyvel reményelte Magyarország önállóságát kivívni, ennél fogva a törököket folytonosan izgatta. A legbékésebb hajlamú királynak tehát ismét háborúskodni kellett, seregét a nagy hadvezér, Savoyai Eugen herceg vezette és Zentánál fényesen győzött. Jenő herceg nagyszerű győzelme azonban a jeles hercegnek majd állásába került. Károly alatt a burocracia a bécsi burgot már teljesen uralta. A hadi terveket a bécsi fő hadi tanács alkotta, ez csinálta meg az osztrák hadvezéreknek a csataterveket is, ezen tervek szerint volt szabad győzni vagy szaladni és a fő hadi tanács tervei szerinti szaladást is érdemnek tekintették. A geniális hadvezér nem sokat adott a bécsi elmerokkantak tervére, ennél fogva a nagy férfiak nem is kegyeltek, a törökverő csatát a tökfilkók máshova tervezték, a hadverő vezért a fő hadi tanács Becsbe magas színe elé rendelte és komolyan feleletre vonták, hogy mert Zentánál győzni; a térkép az asztalra gondosan ki volt terítve, a nagy férfiak kárörvendve várták a feleletet; a herceg gondosan a térképet megvizsgálta és röviden marsalbotjával a szépen kirajzolt térképre ütve, ezt felelte: „itt nem vívhattam csatát, mert e tér 3 mérföldnyi tó”. A nagy férfiak ostobaságukon elpirultak, a herceg a fő hadi tanács körmeiből menekült, de nem azért menekült, mert fényesen győzött, de kegyelmet nyert, mert a császár kegyencze volt.

Az 1717. év különösen kedvezett Károlynak. Májusban leánya született: Mária Terézia. A Habsburg-ház ezen utolsó sarja szebb, kedvesebb, eszesebb volt valamennyi elődjénél; egyedül ő viseltetett némi elismeréssel és bizalommal a magyar nemzet iránt. Augusztusban Jenő herceg Belgrádnál fényesen győzött és Belgrádot elfoglalta, ezen győzelem Magyarország határait visszaszerezte, sőt titokban az oláh fejedelem is hűséget ígért.

Károly a háború ürügyét felhasználva, az országgyűlés mellőzésével értekezletet hitt össze, a háború a királyt az országgyűlés mellőzésére nem hatalmazta fel, mert a háború az ország szélső szélén folyt és azt semmiképen sem lehető feltételezni, bogy a győzelmes herceg a futó törököket az ország felső szélére, Pozsonyba fogja ereszteni, sőt miután a török több száz mértföldnyire állt Pozsonyul, még ezen lehetetlen esetben is legalább 1 hónap ideje lett volna a tanácskozásra. Ezen égető sérelmet emelte az, hogy az értekezleten nem a nádor vagy országbíró elnököltek, a király kívánalmait nem általok terjesztette az értekezlet elé, de a német gróf Thürheim Sebestyén által. Gróf Thürheim kijelenté, hogy a háború Magyarország érdekében folyik, tehát költségeit Magyarországnak kell viselni, midőn pépig az értekezlet illotéktelenségére hivatkozva, a jövő évi adót megajánlani vonakodott, kijelenté, hogy szükséges 12 lovas-ezred és 59 zászlóalj gyalog, ennek tartása 2.967,000 firtba kerül, ennek fizetését tehát ezennel rendeli és parancsolja. Miután a háború a magyar király ellen és Magyarországnak folyt, miután a nemesség fel nem kelt (bár erre fel sem hivatott), a háború költségeit fedezni kellett, igaz, hogy a király ezen költségeket az ország jövedelmeiből nem fedezhette, de a király országgyűlést nem hitt össze, mely azt, ha összehivatik, kétségkívül megadta volna, mert a magyar törvényhozás történelmében nincs

példa, hogy az országgyűlés a védelmi szükségletet megtagadta volna. Ez tehát csakis tüntető fenyegetés volt, a király meg akarta mutatni, hogy az alkotmányra keveset ad, reá akart az országra ijeszteni, hogy Ausztria nélkül mennyibe fog az önvédelem kerülni. 1718. júliusban a béke Passaroviczbau megkötetett. Károly kapta a temesi bánságot, az oláh határőrvidéket Oláhországot az Olt vizéig, Szerbia és Bosznia egy részét Belgráddal, ez kétségtől fényes békekötés volt, de a török se-reget Jenő herceg összetörte és ha Károly keleti politikát követ, a törököt egész a Balkán hegységig visszazoríthatta volna, de Károly nem vágyott a hódítások után és Olaszországban is el volt foglalva.

1720-ban bevégeztetett a háború Olaszországban; a Savoyai herceg a szép Sziciliát kényszerült felcserélni a kis Sardiniaival, Károly tehát Olaszországban is nyert, most már minden idejét és erejét nagy célja, birodalma összpontosítására és leánya örökségének biztosítására fordította. Károly a sima önkény embere volt, az erőszakkal nem tüntetett, apja példája az erőszakos művek, a bakópolitika mulandóságáruul meggyőzte, fia nem volt, leányát a sors eshetőségeikül mentesíteni akarta. A *pragmatica sanctio* neve alatt ösmeretessé vált örökösödési és birodalom egységi rendeletet a cseh, osztrák és többi tartományi gyűléseken kihirdetett és a törvények közé iktatta. Ezen gyűlések akaratát nem akadályozhatták, mert törvényhozási joggal nem bírtak. A magyar országgyűléseken 712. és 715-ben nem sikerült szándékának végrehajtása. 715. óta tehát nem tartott Magyarországon országgyűlést, kéz alatt azonban mindent, elkövetett az egyének megnyerésére. Magyarországon két fő tényező volt: a katolikusok és protestánsok; az elsónél volt a nagy vagyon, a nagy hivatal, a másodiknál volt az ész, a ha-

zafiság, a népszerűség, a szilárdság; — az első uralta az országgyűlést, a második vezette a szabad megyéket és vezette a népet, tömör testet képezett, mert a kormány, a főpapok, a főurak egyaránt üldözték, e nagy erő ellen csakis szoros összetartással birt fennállni; mindkettőnek külön kulcsa volt, az ügyes király ezen kulcsokat felfedezte és különösen alkalmazta.

A katolikusok közt a főszerepet az érsekek, püspökök, a főurak vitték, a főpapság kevés gondot adott, a római pápát megnyerte, a római pápa parancsolt és az egyháznagyok az apostoli királynak engedelmeskedtek. A főurak szerették a kitüntetést, nagy uradalmakat, czimeket, hivatalokat és méltóságokat, bizonytalan birtokaik, jogtalan kereseteik voltak; — a neoquistica birtokaikat megtámadta. Vágyaik, gögjük, érdekeik az udvarhoz vonzották, az uralgó családok hatalmukat az osztrák-háznak köszönték, a herceg és gróf Eszterházyak másodrendű középbirtokosok voltak, a 17-ik században Pozsony-megye határán kívül senki sem ösmerte, Eszterházy Miklós nagy ur lett az öreg Magocsiné szoknyája, az uralkodóház iránti szolgálai alázata, foglalásai, házasságai által, Eszterházy Pál, a második nádor a fejedelmi vagyont nevelte, erőszak, királyi ajándék, rokonvagyon elrablása, hazaárulás által; a császárok a hű szolgálakat részben ajándékokkal halmozták el; szemet hunytak a rablás és erőszakra. A gróf Batthyányiakat Lajos király és neje, Mária emelte fel a porbul, ekkor lett a család őse közép nemesből horvátországi bán, Ferdinánd zsoldosa és eszköze, ekkor kapták a németujvári uradalmakat és előneveket, ha régi urak, kivált a régi időben, midőn mindenki tudta, hogy a németujvári grófok után Nemetujvárt Újlaki herceg bírta, régi előneveket, ha volt, nem vetették volna el az újért; mióta a Batthyány-család alapítója egyszer Zápolyához csatlakozott és

tőle ismét I. Ferdinándhoz visszaszökött, a Batthyány-család az osztrák-házhoz vak hűséggel ragaszkodott, a Nádasdy-család is az osztrák sas szárnyai alatt emelkedett, a jeles, a nagy tehetségű és jó hazafi Nádasdy Tamás a középosztályhoz tartozott, I. Ferdinánd alatt lett nádor és four, a Forgáchok már az Árpád-ház alatt az ország fő nemesei közé tartoztak, Forgách Balázs már Mária alatt zászlós ur volt, de az osztrákok alatt a legfőbb egyházi és világi hivatalokat nyerték és szaporították nagyra középszerű vagyonukat, az Illésházyak, Andrásyok hasonlóan az osztrák-ház teremtményei, a Pálfiak, Bakacs Tamás után örökölték, de csakis az osztrák-ház alatt nyertek országos hivatalokat, a Habsburg-házhoz példás hűséggel ragaszkodtak elannyira, hogy a Pálfiak a magyar önvédelmi harcokban mindig a császár mellett az ország ellen harcoltak, a Csákiak hasonlóan az osztrák uralom alatt emelkedtek, a Károlyiak az osztrákoktól nyerték a bárói címet, a Károlyi Sándor által szerzett dús gazdagság nagy részét a Rákóczi uradalmak képezték, a főurak a büszke Csákok, Aporok, Héderváryak, Újlakiak, Kanizsayak, Zrínyiek, Frangepánok, Petényiek, Báthoriak, Thökölyiek, Rákócziak helyét, kik a királyt első nemesnek és vezéreknek tekinték, oly főurak foglalták el, kik a királyt nem csak Isten helytartójának de uroknak tartották és nem csak a király-császár, de német-cseh miniszterei és nemessége előtt is meghajoltak ős szabadságnak csak az adómentességet tartották tehát jobban ragaszkodtak III. Károlyhoz, mint a hazához és alkotmányhoz.

A főispánság ez időben tekintélyes állást képezett, mert törvény szerint a grófi, bárói, hercegi címmel nem járt a felső házi tagság, mert a felső ház tagjai csak is a zászlós urak és főispánok, I. Lipót törvénye szerint ezeken kívül még

a királyi tanácsosok voltak, a király tehát, hogy a gazdag urakat megnyerje, híveiből töltötte be a zászlós úri és főispáni hivatalokat és tanácsos czimen a hivatal mellőzésével, — a gazdag czimzetes nemesség azon tagjait, kiket főispánokká nem nevezhetett, meghívta az országgyűlésre.

A főispánság a kitűnő egyéni törvényhozási jogon kívül a fő családok anyagi érdekeit is nagyban elősegítette, mert a főispán hatalmas ur lévén a megyében, ellene sem pert nyerni, sem az ítéletet végrehajtani nem lehetett: a főispánság valóságos proconsuli önkényenyé fajult oly megyékben, hol a középosztály csekély, a püspök, érsek a főispánnak esetleg rokona volt. A főuraknak ez időben számos ügyeik voltak Bécsben, sokat a neoquistika spanyol csizmája szorította, némelyektől vagyonok egy részét elfoglalták a császári vezérek, a kincstári hivatalnokok, mások ismét birtokos társaik birtokát keblezték be erőszakkal és a királyi kegy útján meg akarták tartani. A király sem durva, sem gőgös nem volt, meg akarta nyerni a befolyásos egyéneket, kegyesen fogadta a tisztelgőket, sőt a kérelmezőket is, a király kegyes mosolya, sok tántorgó kuruczot megnyert. Belső hívei által tudtára adatta az illetőknek, hogy Magyarországra nem jöhet, mert nincs hely, hová fényes udvarát elhelyezhetné, de az udvarnál kegyesen fogadandja a nagyságos asszonyokat is. A bárókat gróffokká emelte, a gazdag, tekintélyes nemeseket bárókká, a gazdag urak közül többeket püspököknek nevezett; a katolikus nemesek közt kevés középbirtokos volt, ezeket tehát, miután az illetők 'Bécsbe nem mehettek farsangolni, megnyerte a főpapság a főispánok által. Soknak tetszett a régi magyar tartományok visszahódítása, azt hitték, hogy III. Károly király Magyarország érdekeit felkarolva, az elszakadt tartományokat az ország számára fogja visszahódítani, a vakok

nem látták, hogy az eddigi hódításokat nem Magyarországhoz csatolták és azok nem a király, de a császár által kormányoztatnak. Mindez rohamosan megváltoztatta a közvéleményt, egy új, a papok által engedelmességre tanított nemzedék nőtt fel, Károly mindenütt diadalmaskodott, a politika egén egy kis fekete felhő sem mutatkozott, sőt a Habsburgi ház eddigi örökös engesztelhetni! ellensége Franciaország is, az olasz-spanyol-ügyben Ausztriához csatlakozott, sok kurucz tehát megtért, a birodalom eszméjével és Magyarország lealázásával megbarátkozott.

Magyarországban ez időben már számra, vagyonra a protestánsok sokkal kevesebben voltak, mint a katolikusok, mert míg Pázmán előtt csak egy katolikus főúr volt, Károly alatt már a katolika hitre mindnyájan annyira visszatértek, hogy egy főúr sem maradt meg. A városokban is megfogyott a protestáns elem, Kassa is, mely eretnek és forradalmár volt, nagyrészt áttért, a katolikusok általában a Dunántúl a kincstári birtokokon, a püspöki székhelyeken szaporodtak és pedig a Dunántúl szaporodtak, mert a középosztály a Dunántúl nem volt erős, a területet leginkább hatalmas főurak bírták, a főurak, midőn protestánsok lettek, elkergették a katolikus papokat, midőn visszatértek, a protestáns lelkészeket kergették el; a kincstári birtokokban tényleg a patronusi jogot a császári, majd a királyi kincstár gyakorolta tisztjei által, ezek katolikusok voltak; a katolikus főpapság az udvarnál nagy befolyással bírt, a püspökök unszolására tehát a főispán és tisztek elvették a templomokat, a püspöki székhelyeken a templomokat patronusi és birtokjogára támaszkodva elvette a püspök és új tért a templomok és iskolák számára nem jelölt ki. A főurak vallási változását semmi sem indokolta; a katolikus és protestáns vallás 1720-ban semmivel sem volt sem jobb, sem rosszabb, mint 1600-ban,

mert akkor és mindig mindkét vallásnak egy fő közös alapelve volt, a főurak protestánsok lettek, hogy a szerzetesek, papok jószágait elfoglalhassák, hogy némely főpap megházasodhassék, visszatértek, hogy a papoktól és másoktól elvett birtokokat megtarthassák, hogy gyermekeik, rokonaik főpapok lehessenek és az apostoli királyiul méltóságokat, adományokat nyerhessenek. A nemességet és népet azonban egész más indokok vezérelték, mindkettő elfogadta, mert önkormányzatot adott, az egyházi önkénytől felmentette és vallását mindenki saját nyelvén gyakorolhatta, a nemesség tehát mindenütt, a nép, hol az erőszak nem kényszerítette, vallásához hű maradt.

A protestánsok tömörebb testet képeztek, tanultabbak voltak a katolikusoknál; tömörebbek voltak, mert a főpapság, elébb az uralkodók, Károly alatt a kormány és közegei által üldöztettek, a nagy nyomás ellen tehát csak nagymérvű egyetértés által tudták magukat megvédeni. Tömörebbek voltak, mert a protestáns vallás az egyenlőség elvein alapult, az urak, a papok nem parancsoltak a gyülekezetnek, de vezettek, ennél fogva egymással folytonosan érintkezni kellett, de még a két felekezetnek is folytonosan kellett érintkezni, mert mindkettő egyenlően üldöztetett, közösen kellett tehát a védelem eszközeit megállapítani, a felekezet tagjait együvé fűzte a közös anyagi szükség, templomait, iskoláit, lelkészeit minden felekezet maga tartotta és pedig feltárták ezeket a hívek önkéntes adományaiba!, mert egy iskola sem bírt elegendő alappal; tanultabbak voltak, mert a katolikusokat bevették a papnöveldebe, ott megtanították a theológiára, innen kiküldték káplánnak a gazdag plébánoshoz, gond nélkül élt; — a protestáns gyereket beküldte az apja az iskolába 1 zsák paszulylyal vagy szárított almával, egy karaj sajttal, egy kenyérrrel, két poltrával, ezzel kilökték a tudomány világába, inig diák nem lett, tisztí-

tóttá a diákok csizmáját, elment az ünneplő diákkal, jól lakott, keresett néhány garast, ebből tengődött és szorgalmasan kellett tanulni, mert már mint diák papolt és nevelősködött, az öregebbik diák a kisebb iskolákat tanította, a legátus vagyis papjelölt tanulta a vallástant, latin, görög, zsidó nyelvet és pedig mindezt igen kellett tudni, mert a szerzetesek, papok, püspökök vall ástál ansággal, erkölestelenséggel vádolták, védelmezni kellett magát, ezenkívül tanult észtant, történelmet, számtant, jogot, mert a szegény diák az úrfiakat tanította, az urfiak tanultak mindent, de különösen tudniok kellett a jogot, perrendet, törvényeket, mert Lipót, József, Károly alatt katolikus megyékben védekezni kellett a királyi jogügyek igazgatója, a kincstári ügyész, a neoaquistica comissio, a megyei ügyész, a főispán, a püspök, a nagy urak, az alispán ellen, pereit ajánlani kellett a felső bíróságoknál, protestáns megyében a protestáns bírászkodott mint szolgabíró vagy alispán, mint táblabíró, védeni kellett vallásügyekben magát, családját, jobbágyait, az országgyűlésen védeni kellett az ország jogait, szónokolni és törvényt kellett hozni, aki tehát a jogot, a történelmet, a vallástant nem ösmerte, az szégyent vallott: a protestánsok tehát tanár- és tehetségesebb papjelöltjeit a német és hollandi egyetemekre küldték tanulni, az urfiak iskolákban tanultak és a nagyobb rész az akkori korműveltség magaslatán is álltak. A protestánsok egységét nagyban elősegítette a nyelv egysége, a reformáltak kivétel nélkül mind magyarok voltak, a lutheránus nemesek hasonlóan magyarul beszéltek.

A protestánsok a reformatio kezdetétől fogva az uralkodóház ellen ellenzékét képeztek, — mert a valódi magyarok folytonosan az ország önállásáért lelkesültek, a Habsburg-ház minden királya biztosította Magyarországot önállását és függet-

lenségét, de II. Ferdinand kivételével mindenik Németországba akarta csatolni és a németesítést mindenik megkísérlette. A protestánsok a számtalan esküszegéseken okulva, a Habsburg-ház megbuktatását tűzték végcélnül, a vallási küzdelmek tehát főleg az uralkodó ház elleni forradalmak voltak, mit az is kétségtelenül bizonyít, hogy midőn a három nagy protestánsforradalom győzött, Bocskay, Betlen és Tököly az uralkodó házat mindig száműzték. A Rákóczy-forradalom már katolikus jelleggel bírt, mert katolikus aristokraták vezették, a jezsuiták segítették, de ezen forradalmat is református mozgalmak előzték meg; a kálvinista hajdúk, a calvinista parasztság, a kálvinista középreud és kis nemesség karolta fel, a katolikus nagyurak csakis a protestánsok sikere után csatlakoztak. A protestánsok különleges támadása sikerétől Károly már nem tarthatott, mert a protestáns lakosság az ország V_s-ét tette, Erdély meghódolván, védelmi fontosságát elvesztette, Németországba a régi protestáns fejedelmek elsatnyultak, a poroszok erejét meg nem ismerték, de különben is alapját, főleg Károly kortársának Vilmos nagyválasztónak fukarsága vetette meg. A török hatalmat Sávolyai Eugén tönkre verte, a protestánsforradalom tehát külsegélyre sem számíthatott, de a protestánsok ügyesek, eszesek tevékenyek voltak, a megyék egy részét vezették, tömör testet képeztek; tartani lehetett tehát, — hogy a katolicus nemességet is magokhoz ragadják és titokba az ellenállást szervezik.

Lipót király a protestánsok ellen irtó háborút indított. A protestánsokat lánczra verette, száműzte, büdös várfenékekbe dobatta, hol a vas és kínzás alatt a hús csontjaikról lerothadt, nyakasztatta, felakasztatta, kerékbe törette, nyársba huzattá, megsüttette, vagyonukat hóhér szolgálai elrabolták, felégették, volt

idő, midőn Lipótnak az egész ország meghajolt, a siti csendet csak is az áldozatok sóhaja, a rabló osztrák zsoldosok tivornyái szakították félbe, a vadállatok uralkodtak. A vértanuk balsorsa azonban ezeket lelkesített, a boszu zászlója győzött, s midőn Lipót meghalt, a váraknál alig bírt egyebet az országbul. Károly okos ember volt, okult apja példáján. De különben is Károly sokat különbözött apjátul, Lipótot papnak nevelték, embernek csak a katolikust tartotta, Lipót boszuálló kegyetlen alattomos egyén volt, a gyűlölet a határtalan gőg fő jellemvonását képezte, Károly a katholica valláshoz buzgón ragaszkodott, de a protestánsokat is embereknek tekintette, nem bírt hóhéri hajlamokkal, kötél és nyárs helyett az ész fegyvereit alkalmazta, kiirtás helyett meg akarta nyerni protestáns alattvalóit. A viszonyok a király becsületes és okos szándékát nagyban elősegítették. A protestánsok jogos és törvényes igényeit a forradalom nem méltányolta teljesen, a törvény által megrendelt templomaik sem adattak vissza. Szécsenybe politikai rohamot kelle intézni jogaik érvényesítésére, Bercsényi és Károlyi a két vakbuzgó tábornok és főúr, kik csak imént osztrák egyenruhát viseltek, gorombán bántak a protestánsokkal, kik magok is szenvedtek, kik apáinak és őseinek csontjai Plathy szerint a vérpadon, a csitamezőn porlottak el. A forradalom bukása után a püspök a vakbuzgó főispánok rendszeresen üldözték a protestánsokat, olyannyira, hogy ha szolgálai a királytul nem tartanak^ ha a király jogos sérelmeiket el nem ösmeri, valóságos templom-háborút és papkergetést indítottak volna.

A protestánsok ösmerték a király jó szándokát, és az üldözöttek közt a király személye iránti jó hajlam kezdett alakulni. A király ösmerve a helyzetet és hangulatot, a protestánsokat meg akarta győzni, hogy a katolikus papok és vakbuzgó

híveiktől minden rosszat, a királyiul minden jót várhatnak. Az országgyűlés a protestánsok jogai vakmerő megsértésével a lincai békekötést mellőzte, és az 1681. és 1687. országgyűlések törvényeit tartotta fel. A protestánsok létező és előfordulható sérelmei megvizsgálására Koháry országbíró elnökle a következőkből álló vegyesbizottság neveztetett ki: Gróf Csáky Zsigmond tárnok, gr. Erdődy Sándor kincstári elnök, Horvát Stansich személynök, Révay Mihály, báró Berényi György, Sándor Gáspár, Hellenpach János, Hunyadi András alnádor, Barlog István alországbíró, Nagy István alnádor, Szentiványi János, Szluha Ferencz ítélobírák, Sigrái József, Megyeri Gábor, Koszovics Márton IC. táblai bírák és Okolicsányi Miklós, Szirmai Miklós, Poor István, Ráday Pál, Vay László, Kenesey István, Mikházi György, Kántor István. A katolikus részről tehát megválasztott 16, szemben 8 protestánsal. A protestánsok tehát igen nagy kisebbségben voltak. Elnöke az ország második méltósága volt, kit az elszórva lakó protestánsok nem sürgethettek. A küldöttség nem jött össze, — a király tehát a protestánsok iránti érdekeltsége megmutatására gróf Csáky tárnoknak a bizottság összehívását elrendelte.

A vegyes bizottság a jogterét elhagyta a viták személyeskedéssé fajultak, a katolikusok pápistábbak voltak a pápánál, a bizottság tehát keserűen eredmény nélkül szétoszlott. A király kéz alatt a protestánsoknak kijelenté, hogy helyzetüket méltányolja, jogos igényeiket a jövő országgyűlésen figyelembe veendi. Ez tetszett a protestánsoknak, és miután egy oly országban, hol egyik felekezet a másikat jogaitul meg akarja fosztani, a hatalmas király elkergetésére számítani alig lehet, a protestánsok a veszedelmes *pragmatica sanctio*val kezdtek megbarátkozni. 1722. márcziusba Erdélybe országgyűlést hívott össze és Virmont tá-

bornoka által a *pragmatica sanctio*it az országgyűlés elé terjesztette, az alkotmányos helyzet Erdélybe még rosszabb volt a magyarnál, mert az egész országgyűlés együtt tanácskozott, a király *regalista* czimen azt és annyit hitt meg a mennyit akart, a király tehát Erdélyben soha sem bukhatott, az országgyűlés ennél fogva a király tervét és rendeletét egyhangúlag elfogadta.

II. FEJEZET.

A *pragmatica sanctio*tul III. Károly haláláig.

Károly a *pragmatica sanctio*t előzetesen Erdélyben és az örökös tartományokban keresztül viszi. — A hangulat és helyzet. — 723. Pozsonyi országgyűlés, a *pragmatica sanctio* vagyis a nőörökösödés elfogadása. — önkéntes volt-e az elfogadás? — Az országgyűlés a protestánsok kívánalmait ridegen elveti. — Károly kedvezőleg rendelkezik. — A határőrség szervezése. — 728. Országgyűlés. — A főrendek erőszakoskodása. — A király az adót törvénybe nem iktattatja. — A *pragmatica sanctio*t Európa fejedelmei elösmerik. — Gr. Altban Károly rendeleti ellen tiltakozik, megfenyítése. -- Pórlázadás 35-ben. — 734. Rákóczy Ferencz halála. — 35. Kedvezőtlen olasz háború. — Lőtringu és Toscana rendezése. — 736. Mária Terézia házassága. — 737. Kedvezőtlen török háború. — 738. Herczeg Rákóczy József halála. — 739. Béke, az aldunai hódítások elvesznek. — 1740. Károly halála és uralma.

II.

A nőági örökösödés elfogadása 1723-ban.

Károly király végre Magyarország rendeit megpuhulnak hívén, — a nőági örökösödés és a közös védelem elfogadására az országgyűlést 1723-ban Pozsonyban összehívta. A király nemcsak az uralkodó személye közösségét, de a hadsereg közösségét is hangsúlyozta, ezt azonban az ország rendei semmi áron sem akarták elfogadni, a király egyszerűen ezen kívánságátul elállni nem akarván, nehogy ezáltal az örökösödés elfogadása veszélyeztessék, a király hívei a királyi leiratnak az ország törvényei közé iktatását ajánlották, ezen leiratban pedig a király a közös védelmet hangsúlyozta, ez Magyarország jogait nem sértette, mert a király ebben azt ajánlotta, hogy Magyarországot örökös tartományai erejével is meg fogja védeni a külellenség ellen, ezt azonban nem azon feltétel alatt ajánlotta, hogy ezért Magyarország is köteles a birodalmat megvédeni; ezen leiratban foglalt ígéret tehát Magyarország jogait nem sértette, Magyarországot semmire sem kötelezte, másrészt a király eszméje, nem kötelezőleg ugyan, de mégis bejött a törvénykönyvbe. Károly a közös védelem elfogadtatása lehetetlenségőrül meggyőződén, a közvetítést elfogadta. A nagyfontosságú törvényjavaslatot, mely a Habsburg-ház nőágának nemcsak Magyarországot, de mint a következés mutatta, többi tartományait és ennél fogva léteiét is biztosította, a követek házában Szluha Ferencz, a felsőházban gróf Csáky Imre kardinál, kalocsai érsek terjesztette elő és egyhangúlag elfogadtatott. A magyar országgyűlés ehhez hasonló fontos törvényt századok óta nem ho-

zott és pedig ebben a nyílt résznel, a nőág örökösödésénél sokkal fontosabb volt az örökösödés fénye által elfödött közös védelem, a birodalmi egység alapja.

A királyválasztás kétségkívül igen erős nemzetfelségi jog, de már ezidőben a nemzetek ezen jogról, a vonagló Lengyelország kivételével, lemondtak. Magyarországon és általában a magyarok közt Károly halálakor nem volt egy kitűnőség sem, kit királynak lehetett volna választani, Európa országait ez időben mind szellemi törpék, nyomorult kéjenczek kormányozták, a geniális Frigyesnek lángelméjét még nem sejtették. A Habsburgház kezében voltak az ország várai, az országban tanyázott hadserege: igen nagy pártja volt, mert a főpapság, a nagy urak hűségesen ragaszkodtak hozzá, mindezek ellenében tehát más király jelöltségét csak úgy lehetett volna kivinni, ha a nemesség lelkesül, egyesül és áldoz. A nemességben a lelkesedés már a nagy forradalom alatt sem lángolt, a vereségek lehangolták, a főurak üdérek, áruczikkek lettek, — a durva önkény által megteremtett egység Károly szelíd uralma alatt meggyengült, a hatalmasok a gyengéket üldözték, az önérzet a nagy uraknál szolgálai hiúsággá fajult, a nemzeti büszkeség eltörpült, mindenki élvezni vágyott, áldozni senki sem akart; tekintve tehát az akkori európai viszonyokat és a magyarországi közszellemet, a leányági örökösödés megbuktatása a lehetetlenségek közé tartozott. Hormayer jeles író az örökösödés elfogadásánál ágyút és katonaságot szerepeltet, állítását azonban bizonyítékokkal nem támogatja, maga nem volt Pozsonyban, tehát öntapasztalatából nem beszél. A pozsonyi várban kétségkívül volt ágyú és őrség, mert minden várnak van őrizete és a pozsonyi várat a zuckermandlin lakó zsidók őrizetére bízni nem lehetett, de ezen ágyúkat nem szögezték az országházára, a gyalogságot felfűzött szu-

ronynyal nem küldték be a főurak és követek loyaltásának lelkesítésére, mert felesleges volt, valóltan már azért is, mert ha ezen merénylet megtörtént volna, megemlékeztek volna róla azok, kiknek ezt érdekében állt felemlíteni két különböző alkalommal, valóltan, mert ha igaz, hagyományképen a nemességnél megmaradt volna.

Felesleges volt az erőszak alkalmazása, mert III. Károly 12 év alatt készítette elő ezen nagy, reánk nézve is fontos szerződést, a megyékben főispánoknak benső, megnyert híveit nevezte ki, a nagyságos urak gondoskodtak róla, hogy a régi tüzes kuruczok meg ne választassanak, mi épen nehéz nem is volt, mert Csongrád, Békés, Csanádban a nemesség annyira kipusztult, hogy tisztviselőket is máshonnan kellett hozni, Hevesben Esztergomban, Baranyában az érsek és püspökök parancsoltak, Trencsén Illésházytul, Liptó, Árva, Mármaros, Bereg a kamaráiuul, Moson, Sopron Eszterházytul függött; Báesbul a független magyar nemesség kipusztult, általában Dunántúl a főurak parancsoltak. A főpapság az udvart vakon követte, a főnemességet czimmel, méltósággal, hivatalokkal, uradalmakkal, per beszüntetésekkel, új adományokkal megnyerte, a protestánsokat vallási engedmény, ígéretekkel lecsillapította, a városokkal nem czerimoniáztak, de a követeket és meggyőződést egyszerűen reájok parancsolták; ez volt az ágyú és szurony, mely a pragmatics, sanctiot megteremtette; elősegítette ezt az európai politikai nyugalom, mely az idegen segély lehetőségét teljesen kizárta

Valóltan ezen állítás azért is, mert ha ez igaz lett volna, tudnia kellett volna ezt a bajoroknak is, kiknél sem a fejedelem, sem a nép a Habsburg-ház iránt gyengéd érzelmeket nem táplált. A József akasztatásai óta a bajor fejedelem megbízottat

tartott a császári udvarnál, ennek figyelmét tehát ily fontos esemény el nem kerülhetne volna és ha ezt tudja, vagy gyanítja a bajor kormány, mely az osztrák családi végrendeletet is meghamisította, midőn Mária Terézia örökösödését megtámadta, midőn a magyarokat magához akarta édesgetni, okvetlenül kiáltja, hogy a szerinte törvénytelen örökösödési rend megalapításánál. Károly mily borzasztó merényletet követett el Magyarország ellen, ennélfogva ez a magyarokat nem kötelezi. — De mélyen hallgat róla, tehát nem történt meg.

Hogy ezen állítás mese, bizonyítja az is, hogy ezt nálunk sem a történetírók fel nem jegyezték, sem hagyományképen fenn nem maradt. Történetíróink, valódi történetírónk, Szalay László kivételével, kétségkívül az uralkodóház iránt túlságos hódolattal Írták Magyarország történetét és a császári könyvvizsgáló nagyon használta a veres irónt, képzelhetetlen azonban, hogy Eeszler, aki a múlt században élt és szabad érzelmeinek számos jelét adta, ezt legalább mondaképen meg ne említette volna, lehetetlen, hogy azon könyvvizsgáló, ki a Habsburg-ház czége alatt elkövetett számtalan kegyetlenségek elősorolását megengedte, ezen fontos történelmi ténynek elősorolását, monda alakjában! felemlítését eltiltotta volna. De ha könyvben ki nem adták, ha megtörtént, fenn kellett volna ennek hagyományképen maradni azon családoknál, melyeknél a megyei alispánság, a követség majdnem firul-fira szállt, melyek hazánkban 300 év óta mindig az ellenzékhez tartoztak. — Ez ha megtörtént, igen nagy eseményt képezett volna és ezt, mint oly eseményt, melynek közzétételét az önkény megtiltotta, az apa a fiúnak elbeszélte volna és az országban nem tudott róla senki semmit, — mert mese. Valószínűtlenségét bizonyítja az 1790-iki országgyűlési szónoklatok, mert midőn a király szemébe azt mondták:

„testvére önkénye miatt megszakadt az örökösödés fonala*, az, ki elég merész volt a király trónjogosultságát megtagadni, okvetlenül hpzzá teszi azt is, hogy az uralkodóház sajátlag jogalappal sem bir, mert midőn a nemzet őseivel szerződött, nem szabadon szerződött, de a szerződést, a törvényt ágyú és karddal erőszakolták reá, errül azonban a lelkes szónok mélyen hallgatott, már pedig a 790. országgyűlés tagjainak ezen eseményt tudni kellett volna, mert hallhatta volna apjátul vagy bárkitül, mert ily nagy eseményt politikus nemzet 67 év alatt nem feled el. Valótlansága mellett bizonyít azon esemény is, hogy ezen országgyűlés a törvény meghozatala után még több hétig tartott, már pedig az ágyutorokban, a szuronyhegyébenei tanácskozás nagyon kellemetlen időöltés, ha tehát ez megtörtént volna, a honatyák a nagy ijedtség kipihenésére okvetlenül haza szöktek volna.

A *pragmatica sanctio*, illetőleg a nőág örökösödésének biztosításáért a király az ország és rendek fennálló minden szabadságait és jogait biztosította. A nőági örökösödés tehát nem ajándék, nem egyszerű hódolat, de kölcsönös szerződés volt. A nagy áldozatért az országgyűlés új vívmányokat, tekintve Európa és III. Károly hatalmi helyzetét, nem szerezhett. A protestánsok jogai biztosítása, a sérelmek orvoslása, a király jó hajlamai daczára a vakbuzgó többség által mellőztettek. Az országgyűlés június közepéig tartott, a király a protestánsok megnyugtatására következő rendeletet adott ki:

A protestáns papok a püspöki bíróság előtt nem tartoznak megjelenni, a protestánsok a hitelveikkel ellenkező szer-tartásokon nem kötelesek jelen lenni, a jobbágyok uraik által a katholika hitre nem kényszerítettnek, ha a térítési erőszaknak ellent állanak, uraik földjeiktől és házaiktul meg nem foszt-

hatják. Megrendelte a pesti bizottság előtti birtok-állapot fenntartását. 1724. A tengeri hatalmak Belgium kereskedelmét korlátozták, miért is a régi jó viszony az angol Hollandokkal megszakadt. 1724. a pragmatica sanctió elfogadása jutalmául, a visszaszerzett Bánátot Károly király, katonai Magyarországtul teljesen független kormányzat alá helyezte, a katonai határvidék szervezését megkezdte. Ez egyrészt nyílt esküszegés volt, mert Károly is megesküdött az ország épségének megőrzésére, másrészt rendkívüli hatalmat adott a király kezébe, mert a király általa 110,000 katonát nyert. Ezen császári katonaság maga magát tartotta fel, béke idején tehát, a király a magyar hadi adót nélkülözhetvén, az országgyűlést is mellőzhette, bármilyen mozgalmas ellenállási kísérletet megakadályozhatott.

1728. Pozsonyba országgyűlést hitt össze, ezen országgyűlés fő célja az adó-alap meghatározása volt, a kormány javaslatát az országgyűlés nem fogadta el. Az új adó-alap kidolgozására küldöttség választott, a protestánsok részéről megválasztották Zsembery Sámuel és Katona Pált, a küldöttség protestáns tagjait a szokásos katolikus eskü letételére szólították fel, a protestáns követek az esküt megtagadván, a küldöttség Eszterházy József gr. és gróf Erdődy Gábor indítványára a küldöttségből kivezettette, a király ügyész őket az országgyűlés elébe idézte, és 65 forint bírságba ítélte el. Az illetők a királyhoz folyamodtak, a király a pórt beszüntette az ítéletet megsemmisítette. Ezen eset a kort gyászos színben tünteti fel, mert a linczi békekötés értelmében, mely Magyarország alaptörvényét képezte, ezt jogosan tenni nem lehetett, azon nemzet, mely a kisebbség ellen jogtalan nyomást gyakorol, a királyiul alkotmánya tiszteletét nem követelheti. Az országgyűlés 2.500,000 forint évi adót szavazott meg, a jövő ország-

gyűlésig, mi azonban a király által kevesoltetvén, a törvénybe nem iktattatott, — Károly az alkotmányosí! bohózatot meguntta, a külhatalmak. egy része és minden -országa leánya örökösödését elősmerte, a gyáva erkölcstelen nemzedék ellenállási képességgel nem birt, haláláig tehát 11 évig országgyűlés nem tartott. 1731. páрма- és piacencai herczegségek és Belgium tengeri kereskedelme árán Károly a pragmática sanctionak a spanyol király az angol és hollandi udvarok általi elősmérését megnyerte, valóban Károly gyermeki észjárásán csodálkozni lehet, hogy ő kit a politika egy hatalmas birodalom jogos örökségétül megfosztott, hogy bízhatott a hatalmak papiros biztosítékába, melyek a rongy papiros silány értékénél többet nem értek. Ez évben a pesti bizottság munkálatai megbíralására kiküldött bizottság, melyben egy szál katolikus magyar vett részt, működését bevégezte, minek nyomán Károly király következőleg rendelkezett 3. áprilba. A protestánsok a kérdéses helyeken nyilvános isteni tiszteleti joggal csak a törvényben kijelelt helyeken bírnak, a házaknál imádkozhatnak, hitszónoklatokat és egyéb szertartásokat nem tarthatnak. A bezikkelyezett helyeken a papok számát a király határozza meg, hol pap nincs, a lelkészekre tartozó ügyekben a protestánsok kötelesek a katolikus papokhoz fordulni és nekik stólat fizetni. A földesur joga felmarad, a király beleegyezése nélkül azonban újításokat nem tehet. A protestánsoknak papi felügyelők (superintendens) választása megengedtetik, a katolikus püspököknek megengedtetik, hogy az evangélikus papok keresztelését ellenőrizzék. Világi ügyekben a protestáns papság világi bíróság elé tartozik. A válóperekben a katolikus püspöki bíróságok ítélnek, tartoznak azonban a protestánsok elvei szerint ítélni, s az ítélet az érsekhez felebbezhető. A katolika hitrül kité-

rőket a király megbünteti. A vegyes házasságok katolikus papok előtt köttenek. Protestánsok katolikus ünnepeken a házon kívül nem dolgozhatnak, a protestáns mesteremberek a czéh szabályai szerint a katolikus vallási szertartásokon tartoznak megjelenni; bírák, hivatalnokok, ügyvédek, kötelesek a törvényes szabályszerű esküt letenni. Ezen rendelet a törvényekkel ellenkezett, a protestánsok vallásjogait gyökerében támadta meg, mert a vallás-gyakorlatot csak is a régi helyekre szorította, a protestáns papokat részben püspöki felügyelet alá helyezte, a válóperekben katolikus bíróság ítelt. A törvényes szabályszerű eskü által a protestánsokat a királyi hivatalok a bíróságok az ügyvédségből kizárta, mert a hármaskönyv és régi törvényeinkben lévő eskük a reformatio előtt hozatván, ezen esküben az illető Szűz Máriára és minden szentekre megesküdik. Buzgó, vallásos protestáns nem tehette le az esküt hitekéinél fogva, a közönyös sem esküdhetett meg Szűz Mária és a szentekre, mert a protestáns embernél ez a szentek és Szűz Mária kigúnyolása volt, mi ez időben szigorúan büntetettek; amely protestáns a régi minta szerint esküdött, az mint esküszegő volt büntethető, mert olyanra esküdött, ami őt hitelvei szerint nem kötelezte, aki tehát ezen régi esküt letette, kénytelen volt kitérni, ezen rendelet következtében a protestánsok a hivatalokból teljesen kizárattak, a megyék közül is csak az erős protestáns megyékben választattak protestánsok, ez nemcsak a vallásszabadságot, de az egyéni polgári jogot is sértette, ez azonban a magyar nemzet nagy részét már nem fenyegette, az aljas szolgaság, a gyávaság, a lelki szegénység kora volt ez. Ezen rendelet a katolikus klérusnak a térítés és boszantásra kaput tárt, kitért a hivatal a prókátorok húsos fazeka után vágyó, a katolikus pap katolikkal a protestánst nem eskette össze.

mert a protestánst eretneknek tartotta, a protestáns házasulandónak tehát a katolika hitre kellett áttérni, miután a katolika vallásbul kitérő a király által büntettetett. A katolikus püspökök a keresztelési ügy ellenőrzése ürügye alatt a protestáns papságot kényük szerint boszanthatták és üldözhatték, a protestáns papságot a katolikus püspökök alá helyezte, mert a püspök az anyakönyvi kimutatásokat követelhetette a protestáns papot alaptalan feladásokra színlelt ürügy alatt maga elé idézhette, a protestáns felekezet ennél fogva törvényességét elvesztette és túrt felekezetéé aljasított. Tetézte ezt azon körülmény is, hogy a töröktől elfoglalt területet a király elfoglalván, az úri jogokat a király gyakorolta, a jogos tulajdonosok, túl elrabolt birtokok főleg katolikusoknak ajándékoztattak vagy eladattak; ezen nyomás azt eredményezte, hogy míg a Rákóczy-forradalomkor a lakosságnak majdnem fele protestáns volt, 1790-ben, midőn a protestánsok jogaikba visszahelyeztetek, a protestánsok az ország lakosságának negyedét sem képezték, mi az országra nagy csapás volt, mert a reformátusok minden időben kivétel nélkül magyarok, a lutheránusok részben magyarok — általában magyar szelleműek voltak, A vakbuzgó katolikus papságot még ezen igazságtalan rendelet sem elégítette ki, gr. Altban Frigyes Mihály bíbornok, vácsi püspök e rendelet ellen körlevélben tiltakozott, püspökségében híveit a rendelet teljesítésétől eltiltotta mindaddig, míg a vallásügyekben egyedül illetékes bíró, a római pápa nem rendelkezik. Ezen, a királyi méltóságot sértő daczot azonban Károly is megsokallotta, a püspök urat maga elé idézte, meg nem jelenvén, hivatalátul felfüggesztette, vagyonát zár alá vétette; a büntetés azonban nem soká tartott, mert az Althán család kegyelt család volt, — Althánné egy időben Károly király kedvese volt, ki ezért két

nagy uradalmat kapott ajándékba: egy évi zárlat után tehát a rebenczes püspök visszahelyeztetett. 1732-ben Lotringeni Ferencz herceget Magyarország helytartójává nevezte. — 1733-ban a Bourbonok háborút indítottak. 1734-ben a protestánsok szeptembereket választottak. Károly császár 3 huszár és 4 gyalogrezdet alapított. 1735-ben a hű ráczok vallásukban zaklatatván, fellázdak, a lázadást Szegedinecz Pero Péter, Sebestyén János, Pásztor András, Szilasy István vezették; a lázadás nemcsak vallásos és nemzetiségi, de általános néplázadás volt, a Rákóczy hagyomány kifolyása; a nemesség és polgárság azonban a mozgalomhoz nemcsak nem csatlakozott, de a nemesség egy része felkelt és a lázadókat, kik Rákóczyt akarták behívni, gyorsan leverte. Rákóczy, a nagy hazafi, a szabadság hőse még a lázadás előtt Rodostóban meghalt. A nép leghívebben megőrizte emlékét, mert 24 év múlva is eszménye maradt. A forradalom vezetői 1736. ápril 4-én 13-an részint kerékbe törettek, részint lefejeztettek.

A Bourbonok Olaszországban szerencsésen harcoltak. Károly békét kötött 1735. októberben; lemondott Nápoly, Sicilia, Sardinia, Lombardia nagy részéről, a Lengyelországból kiűzött Lescinszky Szaniszló a lothringeni hercegséget kapta azon feltétel alatt, hogy ez halálával Franciaországra száll: a Lotringeni hercegnek a beteges Toscanai herceg halála után a toscanai hercegség, a hercegség átvételéig 3'4 millió évi járadék biztosított, a Bourbonok a pragmática sanctiot biztosították. 1736, Mária Terézia trónörökös férjhez ment Lotringeni Ferencz herceghez. 1737-ben a török támadta meg Károlyt; Károly jobb vezérei elhaltak, még a török is megverte. 1738. Rákóczy József herceg is megjelent a török táborban, a pápa megátkozta, a Lovagias császár a nemes főre 10,000 frt jutái-

mat tett, a szerencsétlen hazája földjére nem léphetett, a háború bevégezte előtt, 38 éves korában Csernovodán meghalt. 1739-ben a béke a törökkel megkötetett, Károly átadta Belgrádot Serbiávi, lemondott oláhországi hódítására], 1740. október 20-án Bécsben meghalt az utolsó Habsburg 55 éves korában. Károly mint ember és király a jobbak közé tartozott, nem erőszakolt szándékát békés utón óhajtotta kivinni, várt évekig az eszközök megnyerésére, alattvalóit szabad nyilatkozataikért nem üldözte. Vallási tekintetben türelmes volt, a katolikusok fanatismusát rosszalta, és protestáns alattvalóit, az üldözések ellen oltalmazta, de sok igazságtalanság nem jutott tudomására. A linczi békekötést nem tartotta meg, mert az országgyűlés ellenezte, a protestánsoknak több engedményt nem adhatott, mert ez esetben a főpapságot a katolikus főurakat maga és leánya ellen ingerli. A leányági örökösödés elfogadása után az alkotmányos kormányzatnak hátat fordított. A magyarokért nem rajongott, de magyar alattvalóit nem is üldözte. A nagy spanyol Örökségből végnapjaiba csakis Belgiumot és Majland egy részét tartotta meg, elporlottak törökországi vívmányai, minden vereséget a burocracia és udvarnokai dédelgetése idézték elő. 40,000 hivatalnokot tartott, ezeket rosszul fizette, loptak tehát bőven, és a kincstárba keveset juttattak, mert a magas pártfogókat meg kellett fizetni, — udvartartása sokba került, mert az új udvari cseh és osztrák nemesség, a valódi nemes jelszavát a „noblesse oblige“t nem ösmerte, az udvart nem csak fényűzési, de élelmezési telepnek tekintette. Ez időben azonban hasonlóan gazdálkodtak Franciaországban, a francia ágyasok a francia királynak többbe kerültek, mint a mennyit a német örökös tartományok összes asszonya elköltött. A rossz gazdálkodás családi hagyomány volt, mert V. Károlyiul kezdve minden háborút

hitelből folytattak. Károly az udvarok becsületébe feltétlenül bízott, távolról sem gondolt arra, hogy leánya a drágán megvett örökösödését a hatalmak megtámadják, a király egyénileg senkit sem bántott, nem félt alattvalódul, a nagy sereg tehát feleslegesnek látszott, és midőn a csizma az udváronczokat szorította, mindig a sereget kevesbítette, mígnem az oroszlán körmei elkoptak. Legnagyobb műve volt a leányági örökösödés és ez által családjának második alapítója lett, midőn meghalt, senki sem átkozta.

III. FEJEZET.

Az 1715. országgyűlésen hozott törvények. — A királyi hitlevél és eskü. — A hűtlenségről és felségsértésről szóló újítások. — Az országgyűlést kijátszó értekezletek törvényesítése, a neoaquistica szabályozása. — A magyar kincstár függetlenségéül. — A vallási békepontok megsértése. — A rózsahegyzi zsinat végzéseikül. — A jászok és kunokról. — A városi tisztviselők választásáról. — A katonai kihágásokról. — Katona-beszállásolási mentesség. — A követek napidijáról. — A főpapok végrendelkezéséről. — A Kollonics-egyezség. — A marha kivitekül. — A jezsuiták országos képviseletéről.

Az 1723-iki törvények:

A nőörökösödésről. — Az ország jogait újólag megerősíti. — A nemesség egyéni szabadságáról és adómentességéről. — A nemesek honvédelmi kötelezettségéről. — Az országgyűlések összehívásáról, tartamáról, a tanácskozási rendről, a követek személybiztonságáról. — A hűtlenségről. — A királyi tábláról. — A főispánokról, a megyei tisztviselők választásáról. — A megyegyülekekrül. — Az adó arányosítására]. — Az alapítványokra]. — A harminczadról. — A Turopolyai az egyhelyes és czimeres nemesekről. — A helytartó tanácsról. — A telepítvényesek adómentességéről. — A diplomatiiai alkalmazáséiül. — A honi bérlők elsőségéről. — A királyi tábláról. — Az ingyen munka beszüntetéséről. — Országos csatornák építéséről. — A másod-alispánról.

III.

Károly 4 országgyűlést tartott: 1711 —12, 1715, 1723, 1729-ben.

1715-ben iktattatott a biztosító oklevél és királyi eskü:

Tekintve, hogy Károly király urunk az 1687. 2. értelmében is József király halála után törvényesen örökösödött.

A hú karok és rendek, a fentemlített országgyűlés végzéseit és határozatait el nem felejtve ő királyi felsége iránti köteles jobbágyi hűségük bebizonyítására, Ő felsége kegyelmes oklevelében elfogadván és megerősítvén az 1681. és 1687. országgyűlés végzéseit, és ezen törvények értelmében megerősítvén a Lipót oklevelét, és az 1681. és 1687. törvények értelmében megerősítvén a régi jogokat és kiváltságokat (érvényben maradva az utolsó országgyűlés által hozott változások és módosítványok) az ország Rendei ő felségét, letéve ő felsége a beiktatott esküt, Isten segítségével egyhangúlag törvény és szokás szerint a magyar koronával Magyarország királyának koronázták.

1715: 1. Quoniam ex prematuro. Regis et imperatoris Jóseit decessu, dominus Carolus Rex virtute etiam articuli 1687:

2. legitime successisset.

1. Hinc fideles Status et ordines prenotatae Diaetae Poniensis actorum et constitutionum hand inmemores, pro exigentia eorumdem debitam et homagiale, erga summe memoratam suam Majestatem Sacratissimam devotionem et fidem testari, eandemqua legitimum ac hae reditariusin Regem, ac Dominum ipsorum clementissimum, post acceptatos benigno diplomat! suo insertos articulos, confirmatas idem Diaetales annorum 1681. et

1687. constitutiones, ac secundum earumdem sensum leges Jura et antiqua privilegia, adeoque et ipsum Leopoldinuin diploma, (salvis semper et inconvulsis manentibus quae per ultimas Diaetas et Diploma infrascriptum, sunt inmutata, aut in meliorem formám redacta fuerunt) depositumque superinde, secundum formulám subinsertam juramentum, invocato divini numinis auxillio, sacro praefati Regni Hungariae diademate unanimiter et faustis aclamationibus rite et legitime coronaruut.

2. Magyarország Karai és Rendei jól emlékeznek, hogy az 1687: 2. törvényczikkben boldog emlékezetű Lipót királynak, a Magyarországnak adott jótéteményekért, melyek azon törvényben bőven elő vannak sorozva, a magyar királyságban! örökösödést Lipót király és császár flörököseinek, az elsőszülöttségi rend szerint biztosították, úgy azonban, hogy az örökös elébb koronáztassák meg, a koronázáskor az ország jogai biztosításául királyi oklevelet adjon ki és azok megtartására esküdjék meg. .

2. Fideles Status et ordines incliti Regni Hungariae et partium ei annexarum optime recordantur, qualiter dictante articulo 2. anni 1687. ob magna divi olim Leopold), piae remissentia Imperatoris et Regis in Regnum Hungariae cumulantissime praestita beneficia in citato articulo fusius deducta, ejusdem Imperatoris et Regis, et propriis lumbis descendentium masculorum haeredum primogenitum, in perpetuum pro legitimo Rege et Domino, erga semper totiesque, quoties et ejusmodi inauguratio instauranda érit, premittendam diplomaticorum articulorum acceptationem, juramentique ibidem descripti et mox sub inserti dispositionem, se habituros et coronaturos declaraverint.

Miután azonban császári királyi felsége országunk korma-

nyát örökös jogán megkezdte, Isten kegyelméből boldogul uralkodik, a törvényeket és esküt ősei által kiadott alakban megerősítette és letette, kegyelmesen elfogadta és szerencsésen megoronáztatott és együttesen az 1687. törvényeket és ezek értelmében a törvényeket, jogokat, szabadságokat, régi kiváltságokat, ennélfogva magát a Lipót oklevelét is, kegyelmesen megerősítette (érvényben hagyatván az utolsó országgyűlés által tett újítások) az ország Rendei ennélfogva elhatározták az említett oklevélben foglalt cikkeket, vagyis magát a szent oklevelet szórul-szóra beíratni, beiktatni.

Cum autem sua Sacratissima Cesareo Regia Majestat, via legitimae et immediatae successions, Regimen hujus Regni suscipiens, Deo propitio feliciter regnet, ejusmodique articulos, ac juramentum, inea qua e majoribus suis depositum esset, forma clementer acceptasset, et Diaetaliter faustissime coronata esset, ac insumul etiam Diaetas annorum 1687. ac secundum earumdem sensum, leges, jura, libertates et privi legia antiqua adeoque et ipsum Leopoldinum diploma (salvis semper et in convulsis permanentibus quae per ultimas Diaetas et diploma suum, mutata, aut, in meliorem formam redacta fuere) clementer confirmasset. Visum est iisdem Statikus et ordinibus, pre attactos Diplomaticos articulos id est ipsum Sacrum diploma, generalibus ipsorum constitutionibus verbo tenus inseri inscribique facéré.

Melynek tartalma következő:

Cujus quidem tenor sequitur in hunc módum:

3. Mi Károly sat. Magyarország és kapcsolt részeinek és más országok királya, elősmerjük és tudtára adjuk mindenkinek.

3. Nos Carolus etc. qua prelibati Regni Hungariae ac aliorum Regnorum et partiam eidem annexarum Rex agnoscimus et memoriae commendamus quibus expedit universis.

4. Miután boldog emlékezetű testvérünk, I. József nőmet

választott császár, Magyarország királya, Austria főhercege, sat. Isten megfejthetlen akaratából, múlt évben, ezen halandó életből az örökkévaló és halhatatlan életbe lépett és semmi fiörököt nem hagyott. Mi mint közvetlen örököse Magyarország és részeiben és az 1687. 2. törvény szerint is törvényesen örököstünk és leendő megkoronáztatásunkra az ország karainak és rendéinek 3. áprilisra országgyűlést tűztünk ki, Pozsony szabad királyi városba az ország karainak és rendéinek megkoronáztatásunkra és ezen országgyűlésre mi is, Pozsonyba személyesen megjelenve és elnökölve, az említett országgyűlésre Magyarország karai és rendei nagy számmal megjelentek, az előbbi pozsonyi országgyűlés határozataira visszaemlékezve, az említett országgyűlés 2. törvénye értelmében irántunk, mint törvényes és örökös királyok iránt a koronázás által hűséget és alázatot óhajtván kifejezni, alázatosan megkértek, hogy még a koronázás előtt, az alább elősorolt törvénczikkeket összesen és egyenkint elfogadjuk megerősítsük: elfogadásunkat, királyi hatalmunkkal hagyjuk helybe és erősítsük meg és mind magunk megtartsuk, mind az érdekeltek által megtartatjuk. E törvények tartalma következő:

4. Quod posteaquam ex inscrutabili divini numinis iudicio, Serenissimum et potentissimum olim principem, dominum Josephum hujus nominis primum, electum Romanorum Imperatorem, ac Germanise Hungariae etc. Regem archiducem Austriae germanum fratrem nostrum felicis recordationis, desideratissimum, anno proximo praeterito, de hac mortali vita ac temporaneo Regimine ad sempiternam immortalitatem, ac aeternae glóriáé coronam evocari et transferri contigisset ac ex eo quod nullum superstitem masculinum prolem post se reliquisset, nos qua aliunde fraej-es et immediatus successor in Regno Hun-

gariae et partibus eidem annexis, vigore eliamarticuli 2. Diaetae posoniensis. anno 1687. celebratae legalem successionem nostram declarantis ot stabi lientis legitime successimus, ac ad mentem praecitati articuli 2-i Diaetae posoniensis pro felicissimi atque faustissimis votis. Deo ter optimo maximo auxiliante, instauranda inauguratione nostra fidelibus nostris uni versis ineliti Regni nostri Hungariae, et partium eidem annexarum Statibus, et ordinibus conventum, seu Diaetam intra idem Regnum Hungariae, utpote in Regiam liberamque civitatenn nostram posoniensem pro Dominiea in albis, seudim 3 mensis április anni modo labentis infrascripti indixissimus ac promulgassemus; ad eandemque nos etiam personaliter comparentes eidem prefuissimus; fideles nostri universi domini praelati, barones, magnates et nobiles, coeterique Status et ordines mentionati nostri ineliti Regni Hungariae partiumque eidem annexarum ad praefatam Diaetam pleno et frequentissimo numero comparentes, prementionateque Diaetae posoniensis et constitution-)!!! haud iimnemores, pro exigent! eorundem, et signanter praecitati articuli 2-i, debitam et homagialemp erga nos, qua legitimum et baereditarium - Regemsunm, ac Dominum devotionem et fidem testati, desiderioque auspicandae felicissimae inaugurationis nostrae, duci, supplicaverunt majestati nostri huus humillime et rogaverunt, ut innesentibus praecitatis constitutionibus, omnino ante adhuc fanstissimam coronationem nostram nos infra scriptos articulos, omniaque et singula in eisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes nostrumque consensum illis praebentes benigne acceptare, et autoritate nostra Regia aprobare et confirmare, ac tam nos ipsi benigne observare, quam per alios quorum interest, firmiter observari facere dignaremus, quorum quidem artificulorum tenor sequitur in hunc modum:

Először, hogy a régi eredetű királyi örökösödésen és koronázási törvényeken kívül is Magyarország és kapcsolt részei összes és egyes közönséges szabadságait, kiváltságait, jogait, törvényeit, szokásait, melyek Magyarországnak dicső és boldog emlékezetű királyaiul engedélyeztettek és megerősítettek, vagy általunk jövőben engedélyeztetni és megerősíttetni fognak, (melyekre az ország rendei I. Ferdinánd dicső emlékezetű elődünk alatt a törvények elején esküt alkottak, elhagyva boldogult II. Endre 1222-ben kelt, következően kezdődő záradékát: „hogyha pedig mi (ezen szavakig) örökre szabadságot adunk“, minden törvény pontjait és záradékát, mint azok értelméről az országgyűlésen a király és ország Rendei megegyeztek, — erősen és szentül megtartjuk, mások és mindenki által sértetlenül megtartatjuk.

Primo quod praetor ab antiquo deductam haereditariam Regiam Successionem coronationemque, in reliquo universas et singulas communes istius Regni Hungariae partiumque eidem annexarum libertates, Imunitates privilegia Statuta, coinmunia jura leges et consuetudines; a divis quondam Hungariae Regibus, et gloriosae memoriae predecessoribus nostris, hactenus concessas et confirmatas in futurum quo concedendas et per nos coufirmandas, (ad quas et quac dicti status et ordines formulám quoque juramenti ad initium decretorum serenissimi olim principe Domini Ferdinandi I. gloriosi reminiscenciae antecessoris nostri positam, semota articuli 31. decreti divi Andreae II. in Regis de anno 1222. clausula iucipiente regis „quod si veró nos usque ad verba, in perpetuum Rcultatem, in omnibus suis punctis clausulis, et articulis prout super eorum usu et intellectu Regio et communi Statuum consensu Diactaliter conyentum fuerit firmitor et sancte obser-

vabimus per aliosque omnes et singulos inviolabiliter observari faciemus.

2. Az ország koronáját régi szokás és törvény szerint a Karok és Rendek által választott világi koronaörökkel az országban fogjuk őriztetni.

2. Sacram Regni coronam juxta veterem consuetudinem ipsorum Regnicolaruin, legesque patrias, per certas de eorum dem medio uanimiter ad hoc delectas et deputatas personas seculares in hoc Regno consorvabimus.

3. Az ország és kapcsolt részek visszaszerzett vagy vissza-szerzendő részeit, területeit az eskü értelmében, a törvények értelmezéséül szóló záradék fenntartása mellett egészen vissza-csatoljuk.

3. Hactenus recuperata, et apóst deo adjuvante recupe-randa, quaevis hujus Regni partiumque eidem annexarum te-huta et partes, ad mentem etiam juramentalis formulae, prae-notato Regno et eidem annexis partibus, sub modalitate su-pradictae interpretationis „de usu et intellectu legum et privi-legiorum“ de toto reincorporabimus.

4. Fiágunk kihalása esetében, (mitül Isten óvjon) a ma-gyar király választás régi joga, a karok ős rendekre vissza-esik, és régi szokás szerint sértetlenül felmarad.

4. Quod in casu (quern Deus a vertere velit) defectus ma-sculini seminis nostri, Prerogativa Regiae electionis coronatio-nispue antefatorum Statuum et ordinum in pristinam vigorem statumque redibit, et penes hoc Regnum Hungariae et predic-tas partes ejusdemque antiquam Consuetudinem illibate pre-manibit.

5. A jövő férförököseink, Magyarország koronázandó örö-

kös királyai, a koronázás előtt kötelesek lesznek, előlegesen a jelenlegi biztosító okmányt aláírni és arra megesküdni.

5. Ut premissum est quoties ejusmodi inauguratio R^ogia intra ambitum saepefati Regni Hungariae, successivis temporibus diaetaliter instauranda érit; toties haeredes nostri masculi futuri, Neocoronandi hacreditarii Reges, praemittendam' habebuut, praesentis assecurationis acceptationem, de ponendumque superinde juramehtum.

Mi tehát, Magyarország és kapcsolt részei, karai és rendel kérelmének engedve, kegyes hajlamunknál fogva, őket megjutalmazni óhajtván, az elősorolt cikkelyeket egyetemlegesen elfogadtuk, önként megerősítettük és helybe hagytuk.

Nos itaque, praedicta universorum Statuum, et ordinum Regni Hungariae et partium eidem annexarum instantia benigne admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi voluntate; praecursos universos articulos, et omnia et singula in iisdem contenta, rata grata et accepta habentes eisdem nostrum consensual, benevolum pariter et assensum prebuimus et illos, ac quevis in eisdem contenta clementer acceptavimus, ap probavimus, ratificavimus et confrmavimus.

A karok és rendeknek megígérjük, és őket királyi szavunkkal biztosítjuk, hogy az összes előrebocsájtottakat, mind mi magunk megtartandjuk, mind minden rangú és állapotú alattvalóinkkal meg fogjuk tartatni. Ezt ezen oklevelünkkel elfogadjuk, helybe hagyjuk, megerősítjük és megígérjük.

Promittentes et assecurantes Status et ordines in verbo nostro Regioat quod praemissa omnia tam nos ipsi observabimus quam per alios fideles supditos nostros, cujuscunquae status et ponditionis existant obsepari faciemus: Úti vivöre hujus nostpo

Diplomatic, acceplamus a probamus, raliflcamus, confirmamus alque promittimus.

Ezeknek hitelül és bizonyítékául, ezen levelünket sajátkezűiig aláírtuk, és királyi pecsétünkkel megerősítettük. Költ Pozsony városunkba, 1712. május 21. Római császárságunk első, spanyol királyságunk 9-ik, magyar-cseh királyságunk és a többiek 1-ső évében.

In cujus fidem et testimonium, litteras has manu propria subscripsimus, et Sigilli nostri Regii appositions muniri facimus. Datum in arcé nostra Regia, posoniensi die 21. Mensis máji. anni 1712, Regnorum nostrorum Romani primo, Hispaniarum nono, Hungariae verő, Bohemiae et reliquorum anno primo.

Királyi eskü:

Mi VI. Károly Isten kegyelméből s. a. t. Mint Magyarország és kapcsolt részeinek királya, az élő Istenre, Szűz Máriára és minden szentekre esküsünk: hogy Isten egyházait, az egyháznagyurak, országnagyok, nemesek, szabad városok és minden lakosok, szabadalmait, szabadságait, jogait, kiváltságait, régi megerősített jó szokásait, mint azok értelméről az országgyűlésen a király és rendek megegyeztek, fentartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatanduuk. Felsőleges András király törvényeit (a 31. tcz. záradéka kihagyásával mely így kezdődik: „hogy ha mi ezen szavakig“ örökre megengedjük) megtartandjuk; Magyarország határait, és azok jogos tartozékát el nem idegenitjük, nem kisebbitjük, de lehetőleg neveljük és terjesztjük. Mindazt meg fogjuk tenni, mit Magyarország ős karai és rendei közjávára, tisztességére és érdekébe megtehetünk. Isten és minden szentek úgy segéljenek,

Juramentum Regium:

Nos Carolus VI. Dei gratia etc. qua praelibati Regni Hungariae ac partium eidem annexarum Rex, juramus per Deum vivum per ejus sanctissimam genitricem virginem, Mariam, ac omnes Sanctos! Quod nos ecclesias Dei dominos praelatos, barones, Nobiles, Civitates liberas, et omnes Regnicolasin suis immunitatibus et libertatibus, juribus privilegiis, ac in antiquis bonis et aprobatis consuetudinibus, prout super eorum intellectu et usu, Regio ac communi Statuum consensu Diacritaliter conventum fuerit c o n s e r v a b i m u s: Omnibusque justitiam faciemus; Serenissimi quondam Andreae Regis Decreta (exclusa tamen et sancta ait 31. ejusdem Decreti clausula incipiente: quodsi veronos usque ad verba, in perpetuum facultatem) observabimus: Fines Regni Hungariae et quae ad illud quocunque jure aut titulo pertinent non abalienabimus nec minuemus, sod quad poterimus, augebimus et extendemus, omniaqtie ilia faciemus, que cunque, pro bono publico honore et incremeuto, omnium Statuum et totius Regni nostri Hungariae juste facere poterimus. Sic nos Deusadjuvet et omnes Sancti.

3. Az örökös örökösödési rend, ő felsége becikkelyezett oklevelében elegendőképen lévén megjelezve, az e szerint vezetendő, kihalván azonban Lipót Hága, a karok és rendek régi királyválasztási joga, ős jogerejü szokása ismét helyre álland.

3. Sacra caesarea Regiaque Majestas, successionem haereditarium juxta tenorem benigni diplomatos sui immediate pre inserto articulo secundo nunc inserti sufflicienter decarlatam, clementer resolvit dirigendam, et deficientis demum masculine sexu, a divo quondam Leopoldo et Rege descendente, civitatem et veterem, approbatamque consuetudinem, praerogativamque Statum et or-

dinum in electione ac Coronatione Regum locum suum habituram esse.

ó felsége az ország karait és Rendéit eddigi és ezentuli, az országgyűléseken alkotandó törvényei szerint fogja kormányozni.

1. Nec Status et Ordines Regni, eadem Regia Majestas secus regi, ant dirigi vult, quam observatis propriis ipsius Rpgni Hungariae hactenus factis vei in futurum, diaetaliter constituendis legibus.

2. Az „amint a törvények értelme és használatául a Rendek és király megegyeztek* záradékot illetőleg a király a karokat és Rendeket biztosítja, hogy ez alatt az ország megcsónkítása vagy a többi tartományok rendje szerinti kormányzata nem értetik.

2. Qua Regia clementissima deklaratione, circa clausulam „prout super intellectu et usu, legum Regis, et communi S t a t u u m consensu Diaetaliter conventum fuerit* de omni a Regno avulsion e, ac ad morém aliarum provinciarum supposito Gubernio memoratos Status et ordines Regni sufficienter precautos reddit.

7. A felségsértés eseteirül a biztosabb köznyugdom a jó és nyugalmas hazafiak védelmére ő felsége kegyes leiratára a Rendek elhatározták:

7. De Casibus criniinis leseae majestatis.

Pro securiore tranquillitatis publicae, conservatione, ac bonorum et quietorum, patriae civium tutamine, ad benignam suae Majestatis resolutionem, Status et ordines concluserunt.

1. Hogy ezentül, ha a lakosok bármelyike a felségsértés egy vagy más nemét követi el, akár az István 2. könyve 51-ben jelzett, akár más törvényekben meghatározott legyen is, az idé-

zésből emelkedő bajok kikerülésére ezentulra az idézés beszünttetik.

1. Ut a modo imposterum, quemcumque Kegnicolarum, in unam aut alteram, nefandi criminis lesae, Majestatis, sen perduellionis speciem et casus quovis, turn in St.. Stephani Libro

2. Cap. 51, tūm alibi passim iu legibus patriis denotatos committere et incidere contingeret, extunc ad evitandas pericnlosissimas, ex formalitate citationis emergentes sequelas nulla peramplius citatio praerequiratur.

2. A felségsértés kivételével azonban a vádlott mindig, még a hűtlenség esetében is beidézendő, és az idézés semmi esetben sem mellőzhető.

2. Extra tamen solum casum atrocis perduellionis seu criminis lesae Majestatis citationem ante capturam in aliis omnibus, ac etiam nótám infidelitates de jure municipal! Hungáriáé inferentibus casibus sempor ohservari, nec ullo sub titulo ommitti debere.

5. A felségsértők vagyona, ha nem nyílt felségsértés cselekményében fogatnak el, vagy nem nyilván ösmert felségsértők, az ingatlan és ingó, ítélet előtt, el ne foglaltassák és el ne pusztittassék, de a bíróság által irattassanak össze, a végítélelrig zár alá véssenek, vagy a viszonyokhoz képest egy harmadik által számadás terhe alatt kezeltessenek, zár nélkül is.

5. Hoc declarato, ne occasions capturae simillium perduellium nisi in flagranti actuali crimine deprehendantur et captivantur, vei capi nequeunt es ejusmodi criminis tamen articulationer rei, palam et manifesto habeantur et declarantur, bona tam mobillia, quam immobilja, ante convictivam sententiam occupentur et non distrahantur. Séd praevia ejusmodi bonorum conscriptione ad precavendum distractionis periculum pro arbit-

rio Judicis usque ad finálém litis exitum seq uestranda, e cum onere reddendarum rationum, per mansus tercicis aut pro diversitate casuum et circumstantiarum, pretermisssa etiam seques-trations hominibus captivis ad ministranda ordinabuntur.

4. Miután a felségsértés bírása ő felsége, ő felsége a felségsértést az országban vagy országon kívül az ország törvényei szerint tetszése szerint magyar tanácsosaival elbírállhatja.

4. Causae verő cognitio et revisio, ex quo directe ad solam Regiam Majestatem pertineret manebit, penes ejusdem benignum arbitrium, sive intra.'sive extra Regnum, hujusmodi atrox crimen sua Caesarea Regia Majestas, in personacum consilliaris suis Hungaris, secundum leges patrias revidendum, et judicandum suscipere velit.

5. Ha azonban ő felsége a felségsértési bűnökben személyesen bíraskodni nem akarna, ez esetben bírakat nevez, ezen bírák azonban csak az ország határain belül ítéllhetnek, tartoznak az egész pert ő felsége elé terjeszteni és a magyar törvényék értelme szerint Ítéllni.

5. Si nihilominus prelibata sua Majestas Regia, ejusmodi jttdicatum, propria sua in persona exercere nollet, tunc Judices loco sui Hungaros, pro arbitrio Regio delegandos, ad causarum ejusmodi cognitionem, omnino intra, et non extra Regnum ordinabit qui ad mentem prenotatarum Regni legum, ejusmodi causam, revidebunt ac tandem processum exinde subsequendum cum tota sua serie eidem Regiee Majestati referredibebunt,

6. Kezes ezen perbe a pertartam alatt nem fogadtatik el, miután általában a kezesség főbenjáró perekben el nem fogadható.

6. Fidejussione (quae in aliis etiam simplicibus capitalibus criminibus locum non habét) in hujusmodi atrociori crimine

perduellionis, sub decursu iustituendae revisionis, seu processus, velut pro securitate, capitis, iusufficiente, et propter metum profugii, tarn ipsius Hei quam etiam fldejussoris periculosa, neutiquam admissa.

7. A vádló vagy feladónak kivételesen tanukéuti elfogadása vagy visszautasítása, a bíró bölcs ítéletére bizatik.

7. Preterea, an accusator seu delator, ad testimonium, in crimine hoc, velut exceptio, admitto, vei removed debeat; id ipsum Judici arbitrio relinquitur.

8. A csalárd rágalmazó, roszakaratu vádló, a vádlott ártatlansága bebizonyulván, szigorúan, sőt mint felségsértő büntethető.

8. Si tamen per calumniam, aut dolose; aut malitiose, quempium incuset, aut ex rancore et nocendi sludio dubia pro veris affirmet, Incusato imucente comperto, arbitraria, omuino severiori pocuavel secundum, cricumstantias talionis per idem iudicium (velut ex connexions causee etiam respectu accúsatoris competens) affici poterit.

9. Ha azonban a feladó a feladottat határozottan nem vádolja, de vádját, csak mint hallomáson alapulót, a király iránti hűségkül terjeszti fel, a cselekvényt nem állítja, annak bizonyítását nem ajánlja, nem büntethető.

9. Si veró quispiam, ex púra erga principem debita fidelitate, — et ad impediendum, fors inde metuendum malum, de aliquo sinistri quid se audivisse; vei agravantia, de jura iudicia advertisse (quod aliunde ex homagiali obligatione ad evitandam etiam, si quid ei eatcens constibisse, in futurum comperiretur, sui sui pomitionem facéré tenetur simpliciter retulerit, nec factum affirmaverit, aut próbám in se assumserit, nulla poenae subiacebit.

8. Miután minden nemes, vagy e név alatt érthető, az ország védelmére felkelni, katonáskodni, zászlóját kiállítani tartozik.

Ezt ő felsége törvényeink értelmében, midőn szükségesnek látandja, kívánhatja.

Miután azonban az ország egyedül a nemesi felkelés által meg nem védhető, ennél fogva a rendes idegenek és honfiakbui hadsereg felállítása szükségeltetik, mely adó nélkül fel nem állítható., ezen adót az országgyűlés határozza meg.

Rendkívüli véletlen ellenséges berontás, váratlan háború esetében a hadi adó ügye az országgyűlés által tárgyalható nem lévén, elhatározott, hogy ez esetben a nádor, prímás, országnagyok, királyi tábla, a megyék és városok, lehető nagy számban, az ország határain belül és nem kívül hivassanak össze.

Mely gyűlés a váratlan szükség okáru! meggyőződve, az okot elegendőnek találva, a hadi adóru! de semmi másru! tanácskozzék és határozzon.

8. Quandoquidom nobiles et omnes illi, quos sub nomenclatione (cujuscunque sint honoris dignitatis et Status personae) in Hungária lex complectitur pro Regni defensione militare adeoque personalita insurgere, suaque respective banderia producere et praestare teneantur.

Id Regia Majestas quoties necessarium esse judicaverit, ad conformitatem, sancitarum legum, amodo in posterum quoque desiderare et exigere poterit.

Quae tamen per earn solum Regnum hoc ac sufficienter defendi nequiret, ideoque validior et regulata militia, turn ex nativis turn externis constans, pro omni eventu intertenenda veniret, quam sine stipendio subsistere; hae vero sine contributione compared non posse indubitatum esset. Hine subsidiorum

et contributionum eatenus necessariarum materia, dietaliter (quae aliunde spectare dignoscitur) cum Statibus deliberanda érit.

Ubi veró extraordinarius inopinatae irruptionis hostilis casus emergerit, aut varii et improvisi flagrantis belli ratio, ordinarium rei tam ardua tractandae, methodum et formám non admitteret, pro ejusmodi casibus üdém Status et ordines, non solum consul turn, ast et necessarium esse statuerunt, ut palátinus et primás Regni ítem praelati, barones, tabula Regiae judiciaria, comitatusque et Regiae ac liberae civitates in quantum et quo frequentivri numero fieri poterit, intra et non extra Regnum convocentur.

Qui cognita hujusmodi inopinatae necessitatis causa eaque, ad utilitatem et necessitatem Regni pro sufficient! agnita et adinventata in puncto hujusmodi contributionis et non aliorum Regni negotiorum deliberare et decernere possit.

10. Az új szeizeményi bizottságrul.

A török hatalomtul a győzedelmes császár-királyi fegyverek által visszaszerzett javakra, hogy a perlekedők és panaszosok ügye gyorsabban elintéztessék, ó felsége hozzájárulásával elhatározottat:

Hogy az országgyűlés eloszolván, magyarokbul álló állandó bizottságok neveztessenek és pedig a dunamelléki és dunántúli megyék részére Pozsonyban, a felső megyék részére Kassán, Slavonia és Horvátország részére Zágrábban neveztessenek, e bizottságok ítélelhozatali és végrehajtási joggal bírjanak.

Ezen bizottság az ügy megvizsgálására oly módon járjon el, mely ily esetekben a jog kiderítésére legczélszerűbb.

Ezen bizottságokba kineveztetnek Pozsonyba elnökül a nádor, érdekeltsége esetében helyettesíti az országbíró, tagokul gr. Erdődy Ádám nyitrai püspök, br. Horvát János, Simonsics

Személynek, br. Tolvaj Gábor, Nagy István ítélmester, az elnök által két érdektelen alispán hivassák meg, egy kincstári tanácsos, 1 királyi ügyész, mint a királyi táblánál alkalmazatnak.

Kassán elnök gr. Csáky Zsigmond tárnok, gr. Pethő Miklós, Szentiványi László prépost, Barlog István, Szentiványi János, Megyeri Gábor ítélmesterek, királyi ügyész, az előbbi mód szerint.

Zágrábba, a bán akadályozása esetében, gr. Keglevich elnöktele alatt br. Patasich zágrábi prépost, 2 alispán, a varasdi harminczad számvevője.

Azon nyilatkozattal, hogy az elnököt halál vagy törvényes távolítást esetében a király, a tagokat az elnök nevezendi, feltartatván a megerősítési jog ő felségének.

A bizottsági tag saját ügye vagy érdekeltsége esetében a tárgyalásánál jelen nem lehet.

A bizottság bevégeztéig a felek a birtokok egész vagy közös birtokában, mint a mozgalmak előtt voltak. Azok, kik a fegyverjog felett kiegyeztek és az egyezségnek eleget tettek, habár birtokaik össze vannak írva, az adományosoktól azonban megtartattak teljes birtokban maradnak. Azon adományosok, kik a mozgalmakig az adományozott birtok teljes birtokában voltak, az ezen birtokokat igénylőkkel közös birtokban maradnak.

Azokra, kik jogigényeiket be tudják bizonyítani, a bizottság hadkölségi illetéket vessen ki.

10. De Commissione neoquistica.

Respectu bonorum ex potestate Turcica victricibus cesareo Regiis Armis vindicatorum et recuperatorum, ut praetendentes et quarulantes celeriore Justice ad ministracionem, ac Jurium

suorum quae comprobare poterunt soliditatem consequi valeant anneunte sua Majestate conclusum est.

Ut soluta present! Diaeta statim indilate inchoetur et procedat ex meris nationalibus constans comissio intra Regnum et quidem una pro comitatibus cis et ultra Dannubianis, posonii alia veró pro comitatibus partium superiorum Cassoviae, tertia demum pro Croatia et Slavonis Zagrabia cum omni auctoritate et plena facilitate causas eo duntaxat spectantes, ex integro cognoscendi, finaliter decidendi, et reali etiam execution! mancipandi.

Cujus muneri incumbet formalitatem edoctionis et normám illám sequi; quern Jura in talibus casibus pro distinctione causarum exigunt vel admittunt.

Pro quarum quidem comissionum praesidibus et assistentibus denominantur et quidem posonii pro preside Dominus Regni palatínus, vel eo in aliqua causa interessato Dorainus Judex Curiae, pro assistentibus comes Adamus Erdddy episcopus nitriensis, baro Johannes Horvat, Simonsics porsonialis presentiae Rogiae, alter baro Tolvaj Gabriel, Stefanus Nagy protonotarius, cum duobus vice comitibus noninteressatis per president convocandis et unus Cameralis Consiliarius, Fiscal! Regio admodum in Tabula Regio observari solitum adhibito.

Cassoviae autem pro preside Comes Sigismundus Csáky Tavernicus, Comes Michael Pethó, Ladislaus Szentivanyi propositus, Stephanus Barlogh, Johannes Szentiványi protonotarius Gabriel Megyeri duo vice comites, et causarum Regalium director modo quo supra.

Zagrabiae' autem sub presidio Comitum Bani vel eo impedito Comitum Keglevich pro assistentibus prepositus Zagrabienis, baro Patasich, cum duobus vice Comitibus ex parte Camerae tricessimae Varasdiensis exactor.

Cum ea declarationes quad casu mortis aut legális absentiae Dominorum presidum, Sua Majestas alios denomiuandi, loco assistentium vero similiter decedentium vel absenting, Domini presides alios surrogandi, ad ratificationem tamen Reginin habebunt potestatem.

Et si quis ex assistentibus interessatus esset, pro tempore quo, causa ejus tractabitur, exesse debeat.

Et usque ad liujus coraissionis exitum, manebunt partes in possessione bonorum plena, vel-simultanea, sicut ante initium motuum proxime praeteritorum fuerunt, Illi videlicet qui super jure armtrum, convenerunt, et convention! effective satis fecerunt, et bona sua quantumvis conscripta ab actuali tamen donatariorum possessione conservaverunt, in plena, Donatarii vero bonorum sibi collatorum realem possessionem, et usque ad motus continuatam adepti, eum Regnicolis bonatalia pretendentibus in simultanea.

In qua quidem comissione ab ill is, qui Jura sua sufficienter liquidabunt, in partem Sumptuum, quas Sacra Regia Majestas, in praeterito diuturno hello Turcico, pecunia, quau plurimum gravibus usuris mutuata, et adhuc debita pertulit, proportionate quotto conferatur.

14. Az országgyűlések tartására!.

Miután az országgyűlés a sérelmek orvoslására legczélszerűbb, elhatároztatott, hogy országgyűlés minden három évben, ha az ország haszna vagy szüksége kívánja, hamarább is tartassák.

14. De celebration® Comitiorum.

Si quidem ipsa Generáliam Comitiorum celebratio, salutare relevandorum Regni gravaminum esset; idcirco statutum est quod a modo in posterum, Generális Regni Diaeia quovis tri-

cimio ve] publica Regni utilitate aut necessitate exigente etiam citius celebretur.

15. A belső országos vámok eltörlését rendeli.

17. A cancellária körének és a bizottságok megszüntetéséről.

Ő felsége beleegyezvén, elhatároztatik, hogy az 1569. 38. értelmében a magyar cancellária hatásköre fenntartassék.

A cancellaria ő felsége többi kormányhatóságaitul nem függ, csak levelez velük. .

Mindazon perekre, melyek bizottságok által intézteitek el, (bíró hiány vagy gyorsabb lejárát miatt) elhatározottat, hogy az ily, a törvény rendes útján indíttatni rendelt perek, ha parancsok és bizottságok által végeztettek, ha még végre nem hajtattak, a győztes fél még nem bírja, megsemmisíttetnek és a per rendes útjára utasíttatnak.

A többire nézve oly perekben, melynek törvényes bírái nincsenek, a király fog bírákat kinevezni.

17. De auctoritate cancellariae et tollendis comissionibus.

Benigno annuente sua Majestate sacratissima it idom conclusum est; ut auctoritas cancellariae Hungaricae aulica Hungaricae juxta articulum 38. anni 1569. etiam inposterum salva maneat.

Neve a quoque alio Dicasterio habeat dependentiam, séd potius eodem modo cum aliis, cum aliis unius ejusdemque principie dicasteriis, immediatis prout haec cum illis, de oce currentibus negotiis habeat corospondentiam.

Quaecumque verő causae preteritis temporibus, propter accelerationem juslitiae vei legális judicis defectum, processu comissionali revisae extiterint, intinta oorum decretum est, ut processus tales inter Regnicolas sen privatas personas moti, qui

alias ordiuaria Juris, et lege prescripta via promoveri debuorunt et valuerint lam et si penes mandata et Comissionalia decisi essent, reali tamen execution! mancipati non sunt, sod neque pars taliter triumphans ejusmodi adjudicatorum bonorum, dominium actuale teneret, pro cassatis et annullatis habeantur, causa ad ordinarium et consuetam juris viam remissa.

Iu reliquis vero pro diversitate nimirum causarum occurentium Judice legali destitutarum ulterim etiam Regiae erit auctoritatis, Judices ad qualitates et merita, ejusmodi causarum convenientes delegare.

18. A magyar kincstár az udvarival levelez, de tőle nem függ.

A karok és rendek alázatos kérelmére ő felsége a magyar kincstárnak az udvari bécsi kincstártuli függését megszünteti, csakis a levelezés marad fenn és ennek azért is fenn kell maradni, mert az udvari kincstár ő felsége mellett, a magyar távol van, a magyar tehát felterjesztéseit az udvari kincstár által teheti meg.

Ő felsége a magyar kincstár és magyar cancellária utasításait magyar tanácsosaival maga elé terjeszteti és ha szükségesnek látandja, azok kiterjesztését vagy módosítását az igazság és célszerűség kívánalmai szerint elrendelendő ő felsége megígérte azonban, hogy ez sem az ország törvényei, sem a kincstár állásával nem fog ellenkezni, a magyar kincstár intézkedése sértetlenül fennmarad.

Egyébiránt, hogy a magyar kincstár a közszolgálatot célszerűbben előmozdíthassa, a szepesi kincstár ezentúl a magyarul fog függni, a magyar korona alatti minden kincstárak, a budai, eszéki, aradi, szegedi hivatalok az országgyűlés megszűn--

tével a magyar kincstár alá fognak helyezettetni, a haszontalan ellenőrségek megszüntettetnek.

18. De camera Hungarica cum aulica correspondents et non dependentia.

Ad demissam Statuum et Ordinum supplicationem et instantiam, sua Cesareo Regia Majestas omnem Camerae Hungaricae a Camera aulica Viennensi dependentiam tolli, solam autem correspondentiam, in representationis actorum et conclusorum, qua illius absentis et alterius, contiuiuo ad latus Regis existentis, ad impetrandas erga Camerae Hungaricae opinionem, suae Majestati sacratissimae, medio Cesareo Regiae Camerae aulicae, representandam, clementissimas resolutiones manere debere elemen tér resolvit.

Cujusmodi quidem Camerae Hungaricae, prout et Cancellariae aulico Hungaricae, instructionem; adhibitis suis Hungaricis consiliariis sibi referri curaturam, et si quid ei addendum vei modificandum fõrét, ex autoritate sua Regia, prout aequites et utilitas publica suaserit ordinaturam. Neve legibus Regni aut aerario Regio contrarius sit, verum potius rerum Hungaricarum Cameralium expeditio, eidem Camerae Hungaricae salva maneat, eo accomodataram benigne appromisit.

Ceterum ut eadem Camera Hungarica, eo utillius servitium Regium promoveri possit, administrationem Scepusiensem a modo in posterum, a Camera Hungarica dependere, ac insuper Budensem, Eszekiensem, Aradiensem, Szegediensem et alias omnes sub corona Hungariae existentes, administrationes prefecturas et provisoratus, ad eadem proximo post finitam Dialectam tempóra applicare non secus contra seri batus dum ex utilitate Regia non fuerint súperfluosque Cameraticos toliere elemen tér statuit.

30. A vallási ügyről.

A vallás ügyében tartott hosszas viták után elhatározta, hogy az 1681. és 1687. törvények jogérvénye még most fenntartatik.

És ha és amennyiben ezen törvények nem hajtottak végre, vagy mindkét fél által megsértettek volna; ezen sérelmek az erre a király és ország által kinevezett bizottságok által vizsgáltassanak meg, a bizottság ő felségének az ügyet jelentse fel és ha ő felsége a bizottság határozatát helyesli, az hajtsák végre; ő felsége nem tekintve némelyek ellenmondására, elhatározta, hogy a vallásügy a törvényeknek megfelelő helyzetben tartassák fenn, mint azt ő felsége megmagyarázta.

Ha a helvét vagy ágostai vallás hive, magát személye vagy vallásában megsértettnek érzi, a sértett fél ő felségéhez csak maga, de nem felekezete nevében folyamodhat.

E végre ő felsége következő biztosokat nevez: gr. Koháry István országbíró, gr. Csáky Zsigmond tárnokot, gr. Erdődy Sándor kincstári elnököt, Horvát Stansits János személynököt, a karok és Rendek részéről megválasztattak báró Berényi György, Sándor Gáspár tanácsos, Révay Mihály, Hellenpach János, Hunyady András alnádor, Barlogh István alországbíró, Nagy István alnádor, Szentiványi János, Szluha Ferencz ítélobírák, Sigrai József, Megyery Gábor, Kossovics Márton k. táblai ülnökök és nemzeti Okolicsányi Miklós, Szirmay Miklós, Poor István, Ráday Pál, Vay László, Kenesey István, Mikházy György és Kántor István.

Horvátország, Dalmatia és Slavonian, az 1687. 25. ezennel is fenntartatik, ugyszinte némely magyarországi városok kiváltságai is.

30. De negotio Religionis.

Post indefinitas de negotio religionis ultro, eitroque agitas disceptationes et sub ipsa quoque jam concinnatorum articulorum, communicationo, humillimos ad Regiam Majestatem factos ab utriusque recursus tandem altefata sua Majestas Cesarea Regia ex gratia et dementia sua praecitatos 1681. et 1687. annorum articulos in gemino sensu hactenus declarata, adhuc sensuit conservandos adeoque pro renovatis et confirmatis habendos.

Ac si et in quantum medio tempore ineffecturati vel per abusus et contraventiones abutrinque violati fuissent, talia per Regios et Regni Commissarios articulariter ordinatos, examinanda previaque ad suam Majestatem sacratissimam eorundem relatione, ex benigna ejusdem ratificatione complananda, et executione) debitae deinandanda, omnisque ad articularem Statum et genuinum, eorundem sensum, secundum explanationes Regias reponenda et manutenenda (non attenta quorum vis contra dictione) benigne resolvit.

Contra cujusmodi determinationem si aliquis privatorum ex Augustana vel Helvetica confessionis in persona vel causa religionis, se gravatum existimaverit, occasione talis gravaminis suo private et non communi nomine, pro remediam ad Regiam duntaxat Majestatem recurrere noverit.

Quem in finein, altefata sua Majestas sacratissima, ex parte sua denominál Commissarios, illustrissimos dominos comites Stephauum Koháry Judicem Curiae Regiae, Sigismundum Csáky Tavernicorum Regalium magistrum, Alexandrum Erdódy Camerae prefectum, Johanuem Horváth, Stansich personalis presentiae Regiae locumtenentem.

Ex parte vero Statuum deputantur, domini baronos Georgius Berényi, Casparus Sandor cons, Michael Révay et Johannes Hellenpach item egregii Andreas Hunyady palátinus, Stephanas

Barlog v. Judex, Stefanus Nagy proto palatiet, Johannes Szentiványi, Frauciscus Szluha proto notarii, Josephus Sigray, Gabriel Megyery et Mart. Kossovich tab. Regiae assessores; nee non egregii Paulus Okolicsányi, Nicolaus Szirmay et Stefanus Poor item Paulus Ráday, Ladislaus Vay, Stefanus Kenesey, Georgius Mikházy et Stefanus Kántor.

Salvo articulo 25. 1687. respectu Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae permanente.

Non secus privilegiis etiam, per nonnullas Civitates et Oppida, nee non communitates, in Hungária quoque eatenus irruptatis.

31. A rózsahegyzi zsinat határozatai megsemmisítetnek.

Miután némely lázadók a jelen mozgalmak alatt merészkedtek zsinatnak nevezett gyűlést tartani, e gyűlésen az országot több kerületekre osztották fel, több illetéktelen méltóságokat és hivatalokat alkottak, nem féltek a katolikus szertartások ellen határozni, határozataikat kihirdetni és életbe léptetni.

Ennélfogva ő felsége kegyes jóváhagyásával elhatározott, hogy az ilyenmű határozatok, végzések megsemmisítetnek, czimerök örök időkre megsemmisítetnek nyilatkoztatik, a tiltott gyülekezetek kikerülésére elrendeltetik, hogy a király haragja és törvényes büntetés súlya alatt a helvét és ágostai vallásnaknak nagyobb számú zsinat vagy bármi más czimen előforduló, királyi engedély nélküli gyűlései, nemkülönben mindennemű pénzgyűjtések eltiltatnak.

31 Conventiculum Rosenbergense, sub nomine Sinodali celebráom cura suis actis et factis cassatur.

Et si quidem praeterea durnaniibus coeteris motibus, nonnulli aequae factiosi, conventiculum quodpiam praetensive Sinodale celebrare, ibidemque Regnum in varias Dioceses partiri,

varios honores et dignitatum, sibi minime competenturn, titulos adscisere. Non nulla contra Romano Catholicos, ritus sancire et statuere, ac per Regnum passim divulgare, et exercere, non sánt veriti.

Idcirco de benigno suae Majestatis voluntate et annuentia decretum est; ut ejusmodi etiam acta facta et conclusa, una cum Sigillo occasions ejusdem Conventiculi, noviter fabricato pro cassatis annulatis et mortificatis in totum, et in perpetuum teneantur et habeantur.

Ad evitandas porro, omnium semper vetitorum Conventiculorum occasiones, vel suspiciones statuitur etiam; ut omnes hujusmodi particulars frequentis uumeri Congregationes, sive sub nomine Sinodi, sive alio quo vis praetextu absque praescitu et annuentia Regiae Majestatis instituendae, non secus particulars, quoque interipsos Collectae et impositiones iisdem Augustanae et Helveticae confessioni addictis, sub indignatione Regia et poena legati prohibitae sint et interdictae.

34. A jász-kunokrul.

Ámbár a kunok és jászok az elébbi időkben (a más országokban is gyakorlott mód szerint) a közjó előmozdítására fordított összegért a német Rendnek eladattak, — miután a feutnevezett Rend, a karok és Rendek ellenkező feliratára és a bizottság közbenjárására késznek nyilatkozott a vételtüli elállásra, ha a vételár kifizettetik.

Ennélfogva a német Rendnél a kunok és jászok zálog czimen csakis addig hagyatnak, míg a kincstár a Renddel megszámol és az összeg kifizettetik.

Ezen zálogösszeg kifizetése ugyan az 1G08. 22. koronázás előtti czikk értelmében az országot terhelné, ő felsége a Rendek kérelmére az összeg felének lefizetését elvállalta, a többire

nézve megengedte, hogy ez a 10. tcz. értelmében új szerzemény alapján fizetendő Összegeből is törlesztessék, a maradék zálogösszeg kifizetéséről a karok és Rendek fognak intézkedni.

A zálogösszeg a Renddel megalapítandó határidőkre, (mely 3 évnél hosszabb nem lehet) kifizettetvén, a jászok és kunok az 1654. 44. törvény és a régi szokások értelmében is a nádor bírósága alá fognak tartozni, kiváltságaik és szabadalmaikba vissza fognak helyezettetni.

34. De Cumanis Jasigibus et philisteis.

Tametsi Cumanis et philisteis, superioribus temporibus inditō ordini Teutonico pro certa pecuniae summa ad publicas necessitates anticipata (exemplo in aliis coronalibus bonis non imitato) venditi fuissent. Quia tamen praelibatus ordo ad efficacem Statuum et ordinum in oppositum factam representationem et Comissioni Regiae eatanus delegate interpositionem, quaesito eruptionis perennali se promptum cedere et renunciare declaravit dummodo de pecuniariae Summae per eum dem depositae rehabilitatione assecuratur.

Ob hoc nonnisi inscriptio sea pignoratario jure ac titulo, usque ad integrálom por eundem anticipatae, ex ineundo cum Camera Regia computu eruendi depositionem et restitutionem eorumdem Cumanorum tituli possessione et fructuum perceptione relinquatur et stabilitur.

Cujus quidem inscriptionis ac pignoratitiae summae refusio adeoque et bonorum coronalium, pro communi Regni commodo et emolumento abalienatorum reluitio, quamvis ex sensu et paritate articuli 22. 1608. ante coronationem solis Regni Statibus incumbere valeatur. Ad humillimam nihillominus eorumdem instantiam, sua Majestas Sacratissima, rátám ejusdem summae medietatem, in Fiscuin et Aerarium suum Regium clementer

assumit, et in alterius medietatis per Status et Ordinos dependendae concursum, illám etiam pecuniae quottam quam vigore articuli 10 modernae Diaetae pro bonis Neoquisticis, in recognitionem tam sumptuosae eorundem recuperationis, praestare deberent, iisdem ex speciali sua gratia aplicandam benigne concedit, residua quae declarabitur summa, per ipsos Status et Ordines ex communibus Regni mediis suplenda.

Quibus summis et mediis pecuniariis abutrinque congestis, et antelato ordini teutonico, in eliberationem et redemptionem cumanorum, quantocius et proxime in tormino ex mutua cuin prefato ordine Conventione preflgendo (non tamem ultra triennium prorogandi) exolutis et restitutis üdém Cumani et Jasinges, vigore positivarum Regni legum usu etiam reali firmatarum Judicatu palatinali cum suis immunitatibus et privilegiis iuxta sensum etiam articuli 1655. 44, reaplicabuntur et pro reaplicatis declarantur.

55. A harminczadok felérül és a sórul.

Ö felsége az 1681. 12. §. jelzett jövedelmekrüli rendelkezést a jövő országgyűlésig, tekintve a jelen időket, elhalasztja a végekrüli gondoskodás és más egyebek ö felsége beleegyezésével boldogabb időkre halasztatnak.

55. De media tricessima et certo vectigali Salis.

Dispositionem proventuum art. 1681.12. specificatorum sacratissima, suaMajestateextrationemoderni temporis, ad futurum Regni Dietatem remittente, Confiniorum etiam provisio et alia necessaria, ex benigno ejusdem assensu ad feliciora tempóra dilatarunt.

36. A városok szabad tisztviselő-választási jogáruul az 1647. 78. kiterjesztésérül.

Valamint a szabad és bányavárosok, minden törvényesen nyert kiváltságaik, jogaik, szabadságaik ezentül is fentartandók;

hasonlóképen szabad tisztviselőválasztási jogaikban békében meghagyatnak, kincstári bizottságokkal a szükség esete kivételével ne terheltessenek.

Ezeknek szüksége felett ő felsége mint minden városok földesura határozzon, valamint a városi tisztviselők, a közigazgatás és igazságszolgáltatás feletti örökös ő felsége joga, — biztosságokat határozatlan időre, ha a szükség kívánja, ő felsége nevezhet.

Az elősorolt városok elleni panaszok megszüntetésére az 1647. 78. törvény a királyi és bányavárosokra kiterjesztetik.

36. De libera in Civitatibus magistratuali electione art, 1647. 78. extensione.

Sicut omnes Regias, ac liberas, montanasque Civitates in recepto jurium libertatum et privilegiorum legitime obtentorum usu, posthae etiam, manendas; sic penes easdem et eadem memoratas omnes Civitates in libera Magistratuali electione, imperturbate relinquendas, et neque Comissionibus Cameralibus onerandas, aut impediendas esse statutur, solo casu necessitatis excepto:

Qui si iucurrerit de convenientia Regiae Majestatis qua omnium Civitatum Domini terrestres érit Magistratuali earum Civitatum ordini, ac politicae et Justiciariae administrationi invigilare, ejusmodique Comissiones, absque ulla ad determinatum aliquod tempus resíriptione pro exigentia necessitatis ordinare.

Ad tollendas veró frequentes, et gravissimas centra prenotatas Civitates expositas quaerelas, annueute sua Majestata Regia Status et Ordines articulum 1647. 78. ad omnes Regias et liberas montanasque Civitates extendunt.

38. A szent korona őriztetése helyérül.

A koronára ő felsége beleegyezésével elhatározott, hogy

az tartozékaival együtt Pozsonyban őriztessék és onnan csak nagy veszély vagy szükség esetében vitethessék el a nádor tudtával.

38. De loco conservations sacra Regni coronae.

Sacram Regni corona ni cum suis accessoriis in Regno Hungáriáé loco legaliter destinato posoniensi asservandam, eamquo non alio quam ingruentis periculi aut necessitates casu cum praescitu Domini Palatini ab inde transferendam annuenta sua Majestate decretum est.

41. A törökkeli béke és más országos ügyek magyarok által tárgyaltassanak.

Miután a törvények szerint a béke és Magyarország ügyei a magyar tanácssal tárgyalandók és az országgyűléssel közlendők; ő felsége beleegyezik, hogy az 1681. 4. és ebben idézett törvények megújítván, ezentúl a törökkeli alku és más országos ügyeknél hű és alkalmas magyarokat fog alkalmazni.

41. Pax cum Turcis et alia Negotia Regni per Hungaros tractentur.

Si quidem ad mentem legum Regni, quae pacom publicam et alia negotia Regni Hungariae concernuut, cum consilio Hungarico tractanda et concludenda, ac demum cum reliquis Regnicolis communicanda essent; benigne sua Cesareo Regia Majestas annuit renovato articulo 1681. 4. aliusque inibi citatis, ad secuturos in futurum cum porta Ottomannico Tractatus, ac alia etiam Regni negotia, fidelium et idoneorum Hungarorum opera se usurum fore.

43. A császári katonaság kihágásáról és a kárvallottaknak adandó kárpótlásról.

43. De militiae Cesareo Regiae, excessibus ac aeten usdanda damnificatis satis factione.

Ő felsége elé katonasága és azok kihágásai ellen már számos panaszok terjesztettek, a sérelmek közt ezen panaszok határozottan megvilágítottak, a katonaság a birtok és hatósági ügyekbe is beavatkozik, a nemesek és polgárok személyét gyalázza, veri, elzáratja.

Különböző fizetéseket, vámokat csikar ki a lakosoktól, az urak és városok kárára korcsmát, mézszárszékét állít fel.

Győrben legközelebb a királyi haszonvételek czimén nagy zsarolásokat tett.

Ennélfogva a tisztek és katonák féktelensége megakadályozására ő felsége jóváhagyásával (ki a fegyelem megtartását sokszor megparancsolta) elhatározottat, hogy a kihágó tisztek és katonák mindennemű elégtételt adjanak, ezentúl pedig kihágásokat ne kövessenek el.

Ha az említett vagy más kihágások követtetnek el, a kárvallottaknak kárpótlást adjanak, a kihágók az 1681. 22. szerint büntetessenek.

A nemesség és papságnak várai, udvarházai, kastélyai, paplakai, iskoláiban! katonaszállás mentessége fentartatik, kiterjed ez a bányavárosokra is (melyekben a bányászat gyakoroltatik.)

Si quidem contra militiam suae Majestatis et ejus excessus, copiose propositae fuissent querelae, in gravaminibus uberius specificatae, in eo praesertim quod militia eadem in bona vei Jurisdictionem, jam in ipsas etiam Regnicolarum personas involare, eosdeinque vituperiis, aresto, immo etiam verberibus afficere nil pensi duxisset.

Diversas etiam pensiones et vectigalia in fluviisepontibus hinc inde per Regnum extorquendo, ac educilla et macella, in praejudicium dominorum terrestrium vei Magistratum Civilium erigendo. Quem admodum, et in Jaurensi fortalitio, — recenter

initi cum Nobilibus et Civibus ejusdem loci Contractus nomine Regalium praejudiciosae exactiones fieri consuevissent.

Ideo ad impediendam ejusmodi militiae et officialium licentiam, cum benigna suae Majestatisannuentia (quae militaris disciplinae observantiam serius mandatis et edictis suis clementer ordinaturam resolvit, statuitur ut milites et officiates, in premissis, excedentes, damnificatis omnimodam satisfactionem impendere, a modo autem in posterum, ab iisdem abstinere debeant et teneantur.

Quodsi autem enarrati vol alii intercedentes, excessus et damna committerentur illi sub refusione damnorum a contra venientibus desumentur ac in super excedentes juxta novissimas leges modalitate quippe in articulo 1681. 22. contenta corrigantur et puniantur.

Ut praeterea immunitás quarteriorum, et militarium Con* descensionum, in arcibus Castellis Curis nobiletibus, plebanis, Scholia, beneficiis ecclesiasticis, nec non montanis in quibus videlicet et Fodinarum cultura exercetur Civitatibus, nisi respectu harum ratio temporis aliud exigat observetur.

47. A követek napi díjat húznak, a megye ezen adót azon főrendi tagokra is kivetheti, kik az országgyűlésen sem személyesen, sem képviselőik által meg nem jelennek.

117. Buccari kikötőn által szabad marhakivitel engedtetik.

A főpapak szabad végrendelkezéséről.

A magyar korona alatt lévő tisztelendő főpapi rendnek (mely elnevezés alatt csak azok értetnek, kik a király által adományozott egyházi javadalmakkal bírnak) saját szerzeményű ingó és ingatlan javaikról, a flskus által mindig kétségbevitel végrendelkezési jogok szabályozására ő cs. k. Felsőge megengedi.

1. Hogy a tisztelendő papi Rend által Ferdinándtól nyert és néhai Lipót római császár és Magyarország királyától meg-

erősített s a mindkettőt befejező záradék erejénél fogva a végrendelkezni akaró főpapokat, a végvárak felségélyezésére, kötelező diplomának a néhai főtisztelendő Kollonich Lipót római bibornok, esztergomi érsek és Magyarország primása ő eminentiájával a magyar papi Rend által, annakutána kétségbevont értelmezése iránt tárgyalás folytattassék és befejeztessék.

2. Addig pedig kinek-kinek vagy a tisztelendő papi rend kérelmére ő felségétül megerősítendő Kollonics-féle egyezményhez kell magát tartani vagy a szabad végrendelkezés engedélyezése végett ő felségéhez kell folyamodni.

3. Mely esetben Ferdinánd diplomáját, ha ez iránt bármilyen kétség támadna, ő felsége (kit a magyarázat egyedül illet) rendelkezni fog.

4. Ami pedig a világi javakat illeti, melyeket egyházi vagy szerzetes személyek vagy testületek érdemdíjazás vagy zálog címén, főleg a királyi fiscus, nemkülönben magánosok kizártával, zálogban igazságos és jogos feltételek alatt mostanáig bírtak.

Ezekre nézve határozatott, hogy ugyanezen egyházi vagy szerzetes személyek vagy testületek, ha ugyan ilyetén birtokot folytonosan bírnak, ezen javadalmak birtokában mindaddig hagyassanak meg, míg azok a világiak által ki nem váltatnak.

5. Ezentúl pedig az 1647. 16. cikk tartassák meg pontosabban, hacsak ő királyi felsége kivételes esetekben (azonban mások jogait épségben tartván) erre nézve felmentvényt nem adna.

16. De libera testandi facultate Dominorum praelatorum.

De venerabilis Status praelatorum, gen, generaliter sub sacra Regni corona existentium et comprehensorum (quo duntaxat nomine ii, qui ex Regia collations actualia et provisa beneficia obtinent intelliguntur) respectu bonorum, et rerum mobillium

per eosdem aquisitionum, hactenus ex parti Fiscii Regii, in controversiali!] sumpta testandi facultate, ut tandem certa et immutabilis modalitas statui possit: Sacra Cesareo Regia Majestas benigne annuit.

1. Quatenus super Ferdinandi Diplomata, per venerabilem clericum eatenus obtenti et per divum Leopoldum Romanorum imperatorem et Hungariae Regem confirmati ac utrobique tenore insertae clausulae dominos praelatos testaturos, ad confinium subsidiorum obligantis intellectu, alias per subsecutam, cum eminentissimo ac venerandissimo quondam Leopoldo sancte Romanae ecclesiae Cardinale a Kollonich qua archiepiscopo Strigoniense et primate Regni Hungariae nomine totius Cierii conventionem, sufficienter explauato, sed per venerabilem clericum, ex post in dubium vocato, coepta continuetur et determinetur commissio.

2. Interea vero, vel eidem Cardinalitiae conventioni ad instantiam, mentionati cieri per suam Majestatem sacratissimam, benigne confirmanda standum, vel pro consensu Regio, super libera disponendi facultate recurrendum.

3. Quo casu Diploma Ferdinandum, et praetactam obligatoriam clausulam, si quid ambiguitatis eidem sub esset, ipsa Regia Majestas (cui videlicet ejusdem interpretatio unice competit) benigne explanabit.

4. Respectu vero bonorum secularium, quae titulo inscriptionis, vel pignoris ecclesiasticae, vel religiosae personae, aut communitates praesertim cum evictionis fiscii regii, ac etiam privatorum, penes litteras impignorationales, justas nihilominus et legitimas conditiones hactenus possederunt, conclusum est: ut eadem ecclesiasticae vel religiosae personae, aut communitates si quidem, in continuo ejusdem emptionis usu prae fuissent, in

possessions hujusmodi bonorum, usque ad eorumdem, per seculares iiendam reuolutionem pro hac vice conseruentur.

5. A modo vero dienceps art. XVII. 1647. tamquam hie loci renovatus obseruetur exacteus, nisi sacra regia Majestas, in specialibus casibus (salvis tatuen iuribus alienis) catenas dis* pensaret.

A Kollonics-féle egyezmény. (Fordítás.)

A szentséges császári és királyi felség nevében Kollonics Lipót római szentegyházi bibornok ur ő Eminentiajának tudtára adatik.

Kétségtől emlékezni fog Eminentiad, hogy az elnöklete alatt, a tisztelendő papi rend és a főméltóságú magyar udvar kancellária részéről jelen volt főméltóságú és főtisztelendő Matyasovszki Lipót nyitrai püspök és országos kancellár, ft. Benkovics Ágost nagyváradi püspök, főméltóságú Csáky Imre noviai püspök, tekintetes és nagyságos vitézlő Zetényi Klobusiczky Ferencz Zarándmegye főispánja és ő felsége személynöke, báró Hoffman, báró Mednyánszky és Patasich udvari kancelláriai tanácsosok, az udvari kamara részéről pedig jelen volt alulirt kamarai tanácsos és meghitt előadó jelenlétében 1702. 2. évi december 5. napján tartott gyűlésben, mely alkalommal főtisztelendő Telekesy István egri püspök ur, részint az egri püspökséghez tartozó jószágok visszaadása tárgyában, még püspöki elődje, boldog emlékezetű Fenesy Györgyhöz 1694. évi augusztus 11. évi intézett királyi rendeletből, részint a püspök ur elődjének halálakor talált némely ingóságoknak és a püspöki javak jövedelmeinek, a királyi fiskus által és a széküresedés ideje alatt történt lefoglalásába! eredő sérelmei miatt a gyűlés előtt pa-

nászt tett az iránt, hogy az egyházi személy elhalálózása alkalmával a hátrahagyott örökség lepecsételése, a javadalom leltározása és a széküresedés ideje alatt a javadalom igazgatása, valamint az iránt is, hogy a magyar papi rendnek dicső emlékü II. Ferdinánd császár ős király által az ingó javakról való szabad végrendekezés tárgyában 1625. december 11-én kibocsátott diplomája értelmében mennyit kellessék a végvárakra és erősségekre hagyni, továbbá a papi rend és a királyi fiskus közt, ily esetekben mindkettő sérelmére származó költséges perek, panaszok és ellenkezések elhárítására, valamint vallásunk nem csekély botrányára, a papi hagyatéknak gyakori elharácsolása, eladása és elsikkasztásának meggátlása céljából bizonyos törvény és állandó szabály alkottassék a tisztelendő papi rend és a cs. k. udvari kamara által: következő találatott e tekintetben hasznosnak és 'szükségesnek és határozottatott:

1. A főpap halála után maradt javak és minden tartozmányok, még a majorságbelieknek is biztosítását illetőleg:

Minden néven nevezendő ingóságok (kivéven mindazonáltal amint ez már az 1657. évi december 29-én kelt királyi elhatározást tudató diplomában szentesítettett, a közönséges használatra szolgáló eszközöket, melyekről minden püspöknek és káptalannak hiteles leltárt kell vezetni) különösen pedig az oklevelek a főpap halála után két káptalani tag és egy helyben székelő bármily állású ős hivatala kamarai tiszt által, késedelem nélkül, amennyire lehet biztos helyre eltétessenek és az előbb említett három személy pecsétjével lepecsételtessenek; ha pedig helyben kamarai tiszt egyáltalán nem volna, ezen lepecsételést a káptalani tagok magok eszközöljék és a bekövetkezett elhalálózást a legközelebbi kamarai tiszttel futár vagy saját postájuk útján mielőbb tudassák, amint ugyanezt fogja tenni

az elhalálozásnál jelen lévő kamarai tiszt is, ha a káptalan tagok távol volnának. Ezek után

2. A most említett két káptalani tag, a királyi kamaráiuul vagy a hely különféleségéhez képest a vidéki kamarai igazgató e végre kiküldött királyi emberrel (homo regius) vagy biztossal egyetemben a lepecsételt ingóságokat (elkülönítve a rokonok által öröklendő ős és a javadalomhoz tartozó alapítványiakat) sajátkezű aláírásukkal és pecsétjükkel ellátott és helyesen rendezett azaz alrovatokra osztott leltárba foglalják s abban a javak igazságos és méltányos becsértékét is egyenkint kitüntetvén, a káptalani tagok által egy példány az elhunyt végrendeletével együtt a megyés püspök, a másik példány az érseknek, a kamara tiszt által pedig egy harmadik példány saját előljároságának megőrzés végett általadatik. Ha pedig ingatlan javak is vannak és pedig legyenek azok akár öröklöttek, akár szerzeményiek, de melyekről a végrendekezés királyi engedellel megerősítve nem lett s melyek ekkép törvényes örökségképen egyedül a királyi fiskusra háramlanak, a káptalani tagok ezeket összeírni vagy leltárba foglalni nem jogosítvák, e jog egyedül a kiküldött kamarai tiszteket illetvén

3. Ha van végrendelet, annak végrehajtása, ha nincs, a leltárba vett és megbecsült javaknak felosztása, azok által, kiket az elhunyt megyés püspöke és érseke, valamint maga részéről a királyi fiskus kirendel, nehogy a javak késedelem következtében szétszórhassanak vagy elromoljanak, azonnal és következő módon foganatosítandó. Mindenekelőtt az elhunyt vagyonához és viselt állásához mért temetési költség, nemkülönbén a cselédség és hitelezők kifizetendőik, utóbbiaknál azonban figyelemmel kell lenni, hogy ha az elhunyt némely adósságot az egyház vagy papnövelde sérelmére csinált volna, miről alább-

szó leend, ezen adósságok, mint határozottan tilosak, semmisenk és érvénytelenek, semmi esetre ki ne fizetessenek. Ezek után minden nyomtatott könyv és kéziratok a káptalannak, ha az elhunyt annak tagja volt, esetleg a javadalomnak, melyet bírt könyvtár felállítására vagy gyarapítására maradjanak. A papi öltözékek, szentelt edények és oltárdiszletek, valamint a már egyszer Istennek szentelt dolgok a templomnak jussanak; a házi eszközök, u. m. asztalok, konyha és pinczefelszerelvények, székek, ágyak, szőnyegek pedig az utódnak hagyandók, mely czélból a papoknak azon tárgyakat, melyeket utódrul-utódra hagyni óhajtanak, nemcsak szabad leltárba foglalni, hanem hasznos, sőt szükséges volna az utódok tájékoztatása végett a javadalom birtokait, jogait és ezek jövedelmét összeírni.

4. Ami a püspökség, főpapság vagy az ehhez tartozó templom szükségére tett adósság kifizetése és a javaknak a fentemlített módon történt felosztása után megmarad, az három egyenlő részre osztandó fel és pedig:

1. Egy rész választassók ki az egyház javára, papnöveldek felállítására vagy gyarapítására, templomok és plébániák javítására, amint ezt az elhunyt rendelendi.

2. A második rész jusson a fiskusnak, a magyarországi végvárok fenntartására és építésére.

3. A harmadik részről pedig minden egyházi személy szabad tetszése szerint végrendelezhetessék, akár saját lelki üdvéért kegyes hagyományokra, akár rokonai vagy mások javára.

Ha pedig a főpap végrendelet nélkül halna el, ezen harmadik részben azon rokonok örökösödjének, kik hazai törvényeink szerint a végrendelet nélkül elhaltak után örökölni jogosítvák, ha pedig ily rokonok nem volnának, ezen esetben ezen harmadik rész, mint az elhunyt által rendelkezés nélkül visszahagyott va-

gyón fele részben a fiskusnak, — felében az egyháznak adasson.

5. A főpapi javadalomhoz tartozó egyházi javak kormányzását ő cs. k. felségének 1675. deczember 29-én kelt legkegyelmesebb elhatározása szerint, két és pedig a megyés püspök által kinevezett egyházi és egy a kamara által kirendelt kincstári személy vigyék, akik egyetértő hatalommal fognak mindent igazgatni és leginkább arra ügyelni, nehogy a javadalom elpusztuljon és jövedelmei ne kevesbedjenek, el ne hanyagoltassék, kifejtett szorgalmukért pedig illő jutalomban részesülendnek.

6. A javadalomnak a széküresedés ideje alatt befolyt vagy (ha a javadalom $\frac{3}{4}$ évig üresen maradna) az utód beiktatásáig befolyandó jövedelmei két részre osztandók, melyek egyikét a flskus, másikat az egyház kapja.

7. Ha pedig valaki, legyem az bármely állású, a fenn elősorolt javakbul, a megholt egyházi személyek hagyatékábul vagy a széküresedés ideje alatt befolyó jövedelmekből bármit elvenni, eltitkolni vagy az egyházat és fiskust bármi módon megkárosítani merészkednék, az a törvényekben előirt büntetéssel szigorúan megfenyittessék.

Melyek a magyar dolgokban kirendelt miniszteri biztosság által ő felségének összesen és egyenkint ő cs. királyi felsége elé terjesztetvén, ő felségétől legkegyelmesebben belybenhagyatnak és megerősittettek és ő felségétől Eminenciáddal azért közöltéinek, hogy ő felségének kegyelmes kijelentését és végelhatározását a magyarországi tisztelendő papi rendnek illő módon tudtára adni és ily esetekben jövőben változatlanul megtartandó törvényül és szabályul kiadni ne terhelteessék. Kihez egyébiránt gat. Kelt Bécsben, 1703. junius 15,

73. A jezsuita-rend az országgyűlésen két képviselője bir szavazattal.

107, 8, 9. Debreczen, Szatmár-Németi, Szeged, a királyi városok közé felvétetnek.

Nyolczvan német indigenának fogadtattott.

1723. 1.

Az ezen országgyűlésre eddig alig látott nagyszámmal öszszegyült karok és Rendek jobbágyi alázat és hűséggel értesülvén a felséges császár és királynak Magyarország és kapcsolt részei Karai és Rendieihez intézett királyi leirata és javaslataiba! ő felségének az ország iránti hajlamairul, azon törekvése és szándékáru, hogy az országot nemcsak fenntartsa, de nagyobbítsa, hogy a belbékét megőrizze s Magyarországot mindenestre a kültámadások ellen is az örökös tartományokkal egyesülve megvédje, meg akarván hálálni ezen irántok mutatott atyai szeretetét és azon kegyességét, hogy nem tekintve császári és az európai béke irányában! gondjait és fáradságait, kegyeskedett a Karok és Rendek közt megjelenni és mindenek előtt azt, hogy a hű Karok és Rendek alázatos kérelme nélkül tiszta atyai szeretetbül Magyarország és kapcsolt részei Karai és Rendelnek minden diplomaticai és más jogait, szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, előjogait, szokásait, eddigi és ezen, az országgyűlésen alkotandó törvények megtartását, az összes és egyes törvényeknek megerősítését kegyesen megígérni méltóztatott, melyet ő felségének alázatosan megköszönnek.

A Felsőges austriai ház nőágának Magyarország és kapcsolt részeiben! örökösödését, az ő felségétül származó örökösök kihaltáig Magyarország és kapcsolt részeiben egyhangúlag ki-

kiáltották, mely határozattal Bécsbe országos küldöttséget küldtek. Ő felsége ezen ajánlatot kegyes és hálás szívvel fogadta és a hú Karok és Rendek határozatát elfogadni méltóztatott.

Ezen Magyarország és kapcsolt részeiben! örökösödést azon fielszülöttségi rend szerint akarja szabályozni, fenntartani, mint ezt az elválaszthatlan németországi és Németországon kívüli örökös tartományokban elhatározta, elrendelte és kihirdette.

Úgy, hogy azon nő, vagy fiörökös, ki az osztrák-ház tartományaira megalapított osztrákházi elszülöttségi rend szerint az örökös tartományokat örökli, azon örökösödési jog és rend szerint most és jövőben az oszthatlan Magyarország és kapcsolt részei csalhatlan királyának tartassák és koronáztasson.

1723. 1.

Paternam sane et clementissimae Regiae Cesareae Majestatis erga Status et ordines Regni, in present! Diaeta felicissime et in frequentissimo vix aliquando viso numero congregates, propensionem et ad permansionem eorumdem, ac incrementum publici Status Regni Hungariae partiumque ei annexarum proque stabilienda in omnem casum etiam contra vim externam, cum vicinis regnis et provinciis haereditariis unione, et conservanda domestica tranquillitate directam cnam et sollicitudinem ex benignis ejusdem Sacratissimae Regiae Majestatis ad Status et ordines Regni partiumque eidem annexarum clementissime emanatis Regalibus litteris, ac novissime factis propositionibus, devote sane homagialis fidelitatis eorumdem selo et constant! favore intellegentes, pro hoc erga eosdem clementissimo exhibito paterni affectus gratiarum singular! vote, quodve non obstantibus in adversum quibusvis gravissimis Sacrum Romanum Im-

perium, et European) quietem tangentibus curis et laborious, in medium Statuum Suorum semet conferre, eosdem in altissima sua persona iisdem sumine veneranda paterne consolari, et primum ac ante omnia nullaque praeviae fidelum Statuum et ordinum eatemus praemissima humilima supplicatione, ex pura eosdem paterno affectu, universes Status et ordines Regni sui haereditarii Hungariae partiumque eidem aduexarum, in omnibus Diplomatics quam aliis quibusvis Juribus, Libertatibus privilegiis Immunitatibus consuetudinibus praerogativis et legibus hactenus concessis et conditis, ac in present! Diaeta, diaetaliter condendis conservatorum offene, et easdem ac eorumdem singulas clementissime confirmare dignata fuisset humillimas et quam possunt maximas sacratissimae Cesareo Regiae Majestatis ideo etiam gratias referunt.

Quod Foemineum quoque sexum augustissimae Domus suae Austriae, usque ad ejusdem et eodem descendentium defectum, ad Regiam Hungariae Coronam, partes que Rfgno et provincias ad eandem Sacram Coronam pertinentes, unanimi universorum Statuum et ordinum Regni, partiumque eidem annexarum libero voto proclamatum, et personalem eorumdem Statuum et ordinum ad Sacratissimam Cesaream Regiam Majestatem Wienam expeditam Deputationem vocatum. Et ejusmodi oblationem pie clementer grato animo acceptare et fidelium Statuum et ordinum suorum piis ac salutaribus votis non tantum annuere dignata esset.

Sed ejusmodi in sacra Regni Hungariae Corona et partibus Regnis et provinciis eidem adnexis Successionem eodem quo masculorum primo geniturae ordine, secundum normam in reliquis suae Majestatis Sacratissimae Regnis et provinciis haereditariis, in et extra Germanism sitis, jam per eandem ordinatam sta-

bilitam, publicatam et acceptatam, insepenabiliter habitaque in gradum aequalitate, ejusdem lineae praerogativae masculorum ratione, dirigi servar et custodiri vellet.

Ita ut illa vei masculus ejusdem haeres qui vei quae preniissorum Augustae Domus Austriacae Regnorum et provinciarum. Haeres juxta memoratam normám primogeniturae in Augusta Domo Austriaca, receptam existet; eodem Successionis, prohis et futuris, quibuscunque casibus haereditario Jure, etiam pro infallibile Rege Hungariae, partiumque, Regnorum et provinciarum eidem annexarum, aequé indivisibiliter intelligendarum habeatret coronaetur.

, 2. A felséges császári királyi ausztriai uralkodó-ház nőága örökösödéséről.

2. De Regia haereditaria Sacratissimae Cesareae et Regiae Majestatis sexus foeminei Augustae Domus Austricae successione.) Óseik dicséretes példája által serkentve és ő felsége kegyelmes császár és király legkegyelmesebb urok iránti hálájukat és hűségüket bebizonyítani akarván.

) Császári királyi felsége férflága magszakadása esetében (mitől Isten óvjon) Magyarország és a magyar koronához tartozó már visszahódított és visszahódítandó tartományokban az örökös öröklési jog a felséges osztrák-ház nőágára is szálljon és pedig első sorban az uralkodó kegyelmes császár és király, O Ezek magvaszakadta boldogult József,

Ezeknek magva szakadtával a boldogult Lipót császár ágyékából származott utódokra mindkét ági, katolikus főherczeg és főherczegnői örökösökre szállítják Magyarország és kapcsolt részei uralmát és kormányzatát, a már ő felsége által az örökös német és Németországon kívüli tartományokban megalapított fentemlitett elsőszülöttségi rend szerint az örökös ezen tartomá-

nyokat együttesen és feloszthattam!), Magyarország és kapcsolt részeivel együtt uratandja.

És az említett örökösödési rendet elfogadják.

Ilyképen a felséges osztrák-házban behozott és elismert leányági örökösödést kiterjesztve reá, most és mindenkorra az 1687. 2. 3. és 1715. 2. 3. törvényeket, az elősorolt rend szerint elhatározzák.

Elhatározzatik, hogy az előbb érintett osztrák nőág öröklő főhercegei és főhercegnői a koronázáskor kötelesek az ő felsége oklevelét a Karok és Rendek és kapcsolt részek szabadságait, előjogait, törvényeit megerősíteni.

A Karok és Rendek ősi törzsökös megerősített és elfogadott királyválasztási jogának birtokában csak az elősorolt nőág kihaltával lépnek.

3. Majorum Suorum laudabilibus exemplis incitati volentesque erga Cesaream et Regiam Majestatem, quam dominum eorum clementissimum gratos et fideles semet exhibere.

In defectu Sexus masculini Sacratissimae Cesareo Regiae Majestatis (quem defectum Deus clementissime avertero dignetur) Jus haereditarie succedendi in Hungariae Regnum et Coronam ad eademque partes pertinentes, provincias et Regna, jam divino auxilio recuperata et recuperanda, etiam in Sexum Augustae Domus Austriacae foemineum primo loco quidem ab alfata modo regnante Sacratissima Cesareos et Regia Majestate.

Dein in hujus defectu a dívó olim Josefo.

His quoque deficientibus, ex lumbis divi etiam Leopoldi imperatorum et Regum Hungariae descendentes, eorumque legitimos Romano Catholicos successores utriusque Sexus Austriae archiduces juxta stabilitum, per Serenissimum Cesaream et regnantem R^ogiam Majestatem, in aliis quoque suis Regnis pro

vinciis haereditariis in et extra Germaniam situs primogeniturae ordinem jure et ordine praemisso indivisibiliter invicem ac in simul, ac una cum Regno Hungariae et partibus Regnis et provinciis eidem annexis, haereditarie possidentis regendam et gubernandam transferunt.

Et memoratam successionem acceptant.

Taliterque eamdem Successionem foemineam in Augusta Domo extensis ad eam nunc pro tunc articulis 1687. 2. 3. et pariter 1715. 2, 3. juxta ordinem supradictam stabiliunt.

Per preattactum foemineum Sexum Augustae Domus ejusdem praevio modo declaratos haeredes et Successores utriusque Sexus archiduces Austriae acceptandum, rati habendam et una cum praemissis equo modo praevio per Sacratissimam Cesaream et Regiam Majestatem, clementissime confirmatis Diplomaticis aliisque prae declaratis Statuum et ordinum Regni partiumque Regnorum et provinciarum eidem annexarum libertatibus et praerogativis ad tenorem praecitatorum articulorum futuris semper temporibus, occasione Coronationis observandam determinant.

Et nonnisi post omnimodum, praedicti Sexus defectum avitam et veterem aprobatamque et receptam consuetudinem praerogativamque Statuum et ordinum in electione et coronatione Regum locum habituram reservant intelligendam.

3. Az ország és kapcsolt részek Karai és Rendelnek szabadságai, jogai megerősítetnek.

Ő felsége Magyarország és kapcsolt részei hü Karainak és Rendelnek minden diplomatai és más jogait, szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, törvényeit, jogos szokásait, mint a jelen 1. 2., 1715. 1., 2., 3. és az esküben foglaltatik, kegyelmesen megerősíti és meg fogja tartani.

Ő felsége örökösei Magyarország és kapcsolt részei megko-

ronázandó királyai, hasonlóképen mindezen kiváltságokat, jogokat, törvényeket sértetlenül meg fogják tartani.

Melyeket ő felsége minden rangú és állású alattvalóival meg fog tartatni.

Art. 3. Jura praerogativae et libertates Statuum et ordinum Regni partiumque eidem annexarum confirmantur.

Sacratissima Cesarea et Regia Majestas universorum fidelium, Statuum et ordinum Regni partiumque eidem annexarum, omnia tam diplomatica, quam alia quavis Jura libertates et privilegia immunitates, praerogativus legesque conditas et approbatas consuetudines conformitate articulorum 1. 2. modernae Diaeta in sursu articulorum 1715. 1., 2., 3. formulae que juramenti ibidem contentae, intelligendorum clementer confirmat et observabit.

Pariterque successores legitimae coronandi Hungariae et partium eidem annexarum Reges, in iisdem praerogativis et praemissis Immunitatibus et legibus Status et ordines Regni partiumque eidem annexarum inviolabiliter conservabunt.

Quas et quae preterea sua Majestas Sacratissima per cujuscumque Status gradus, et conditionis observari faciet.

5. A nemesség különleges előjogáról.

Az ország egyháznagyok nemesek, mindennemű perek és bűnvádi esetekben, meg a hűtlenségben is az 1, 9. és 1618. 14. törvények szerint előlegesen megidézendők (kivételnek a felségsértés esete 1715. 7. és 1687. 14. szerint).

Az ország és kapcsolt részeinek Karai és Rendei ő felsége helybenhagyásával elhatározzák, hogy nemes, idézés és a törvény rende szerinti Ítélet nélkül személye és vagyonában ne károsíttassék.

5. De speciali nobilitatis praerogativa.

Ut citatio praelatorum Magnatum et Nobillium, ordinario et consueto Juris processu, in omnibus casibus et causis etiam criminalibus, aut nótám infidelitatis de jure municipal! Hungáriáé ad huc inferentibus, vei ad alias poenas reductis, contra eosdem per quoscumque instituendis, in titulo 9 partis 1 mae operis Decreti Tripartiti, et articulo 1618. 14. contenta, (crimine tamen lesae Majestatis in conformitate artic. 1715. 7. et casibus quae in 1687. 14. exprimuntur exceptis) observetur.

Neve ullus nobilitari praerogativa gaudens, non citatus, nec debito ordine convietus, in persona ut bonis suis quoquo modo damnificetur, Status et Ordines Regni, partiumque eidem annexarum annuente sua Majestate Sacrat Regia statuunt.

6. A földesurak és más nemesek adómentesek.

Ámbár a nemesek az ország alaptörvénye, az 1-ső rész, a kötlevelek és ő felsége által is megerősített törvények szerint minden adószolgalmatul mentesek.

Ő császári és királyi felsége elhatározta, hogy Magyarország Karai és Rendei, úgy a földbirtokosok, mint más nemesek, minden adófizetésiül örökké mentesek lesznek.

A haza védelmére azonban katonáskodni tartoznak. És cs. k. felsége ezt az 1715. 8. szerint, midőn szükség lesz, követheti és elhatározhatja.

A czimeres nemesek, habár szabad városok vagy a végekben lakjanak, a megye szükségére megadóztatnak.

6. Domini Terrestres et alii Nobiles a contribuendo ultro quoque Immunes declarantur.

Si quidem juxta fundamentalem patriae Nobilitatis praerogativam, sensu Tit. 9. partis 1 mae Tripartiti, aliasque Diplomaticas leges per Sacratissimam Cesaream et Regiamque Majestatem, clementer confirmatas, Status et Ordines Regni par-

tiumque eidem annexarum, ab omni tributaria Servitute exempti babérén túr.

Saeratissima quoque sua Cesarea et Regia Majestas, Status et Ordines tam Dominos terrestres, quam et alios quosvis Nobilitari praerogativa gaudentes, ab omni contributions in perpetuum immunes conservandos clementissime decernit.

Militare nihilominus pro Regni defensione teneantur. Et sacra Cesareae Regiae Majestas, quoties necesse esse judicaverit, id ad conformitatem 1715. 8. amodo in posterum quoque determinate et exigere poterit.

Armalistae nihilominus etiam in liberis Regiis, Montanisque civitatibus, confiniis, oppidis privilegiatis, et non privilegiatis et alibi, in Regno commorantes, conscientiose juxta comitatum ideám pro Domesticis, Comitatum necessitatibus taxabuntur.

7. Az országgyűlésekrül.

Az országgyűlések tartása az 1659. 1. szerint a sérelmek orvoslása legjobb eszköze lévén, az országgyűlések az 1715. 14. szerint tartassanak.

Az országgyűlés két hónapnál tovább ne tartson, csak szükség esetében hosszabbtassék meg.

Az egyháznagyok, főurak és nemesek az 1608. 1. szerint idejében jelenjenek meg.

A megyék és főurak, kik személyesen meg nem jelenhetnek, vagyonos nemeseket küldjenek követekül 1625. 6. szerint.

Horvát és Dalmátország, Slavonia az 1625. 6. §-hoz alkalmazkodják.

A magyar kancellária előterjesztvén ő felsége javaslatait, az országgyűlés Ulászló II. 25. törvénye szerint mellőzze a magánügyeket, komolyan, mérséklettel, csendesen tanácskozzék.

Az összefüggő tárgyakat rendezzék ős úgy terjesszék ő felsége elé.

Az országgyűlések tagjai büntetés terhe alatt tartoznak jelen lenni.

Az országgyűlés tagjainak és családjainak, az országgyűlést látogatóknak biztosítására elrendeltetik, hogy a méltatlanságok, különösen a kézzeli támadásul az országgyűlés helyén mindenki tartózkodjék.

Az ilyesmit elkövetők harmadnapra idéztessenek, felettük a királyi tábla bíraskodjék, a rágalmazók 200 írtra büntetessenek, a verekedők vagy sebesítők nagy hatalmassági bűnben marasztassanak el, a gyilkosok vagy gyilkosságot intézők halállal büntetessenek.

7. De Comitiorum celebratione.

Si quidem Generálíam Comitiorum celebratio sensu articuli 1659. 1. salutare relevandorum gravaminum remedium esset eadem juxta articulum 1715. 14. celebrentur.

Et ne ultra bimestre (nisi ex ratione temporis et necessitatis a sua Majestate Sacratissima pro rogentur) extendentur.

Praelati Magnates et Nobiles ad eadem juxta articulum 1608. 1. p. coronationem mature comparere.

Comitatus verő, et praeattacti Magnates qui personaliter interessé non possent, nuncios Nobiles possessionatos, ac Nobili prosapia ortos sensu 1625. 6. mittere.

Regna verő Croatiae Dalmatiae, Slavoniae que 1625. 61. semel accomodare.

Acceptisque per Cancellariam Regium Hungaricam benignis Rpgis propositionibus, et juxta articulum 25. Uladislai Regis Decreti 2. privatorum quibus vis negotiis praetermissis, de pub-

licis cum moderamine et gravitate, ac sub silentio tractare et deliberare.

Materiasque ad invicem cohereutes seriatim redigere, et ita Suae Majestati Sacratissimae presentare.

Et ad Diaetae usque conclusionem sub poma legali interessé teneantur.

Ut vero securitati eoruradem ipsorumque familiarium, ac in Diaeta conquerentium, et per hoc publicae Dietaii quieti consulatur; ac quibusvis contumeliis multo magis rnanuum inlectionibus, in loco Diaetali, aut publici consessu abstineatur.

Si quid autem ejusmodi perpetraretur, tales et etiam committentes, ex diéta immediate, premissi articuli ad tertium citentur, ac Judicium de illis, coram Tabula Regia judiciaria celebretur, irremissibiliterque calumniatores quidem et diffamatores, toties quoties in poena florenorum 200, parti iesae aplicanda. Verberatores veró vel vulneratores poena actus majoris potentiae castigentur: premissorum nihilominus malitiosi sub Diaeta occisores, aut occidi proemantes, praevia tali extatione poena mortis cum exasperatione comdemnentur.

8. A királyi felség magyarországbani lakásául.

Ő felsége a karok és Rendek alázatos kívánságára, meggyőződve igaz hajlamok és valódi szolgálatkészségükrül, midőn Európa komoly ügyei meg fogják engedni, az országban köztök fog lakni.

E tekintetben a Rendeket örökösei részérül is biztosítja.

Mit is a Rendek ő felségének nagyon köszönnek.

8. De residentia Regiae Majestatis intra Regnum Hungáriáé.

Quod Sacratissima Cesarea et Regia Majestas demissimum Statuum et ordinum Regni postulatum et singularem erga au-

gustissimam ejusdem personam sepius in Regno videndam affectuum, eique famulandi ipsorum desiderium et zelum clementer agnoscere, et ubi graviores Europae eque Cure commode admiserint sensu etiam articuli 1558. 4. in medio eorumdem, et intra Regnum residere velle.

Intuitu quoque futurorum Regni Hungariae Regum, eosdem Status et ordines, ad sensum praecitatae et aliarum legum securos superinde reddere dignata sit.

Status et ordines eidem Sacratissimae Cesareae et Regiae Majestati gratias quam maximas reponunt.

9. A hűtlenség esetekűl.

A köznyugalom, a személy- és birtokbiztonság érdekében ő felsége kegyes leiratára elhatározott.

1. A felségsértésről szóló 1715. 7. és a jelen 5. érvényben maradván, hűtlenséget követnek el.

2. A szent korona, a királyi felség, az ország ellen nyíltan támadók és ellenszegűlők, a hármas könyv 1. rész 14. czime szerint.

3. 1. rész 14. szerint a hamis irományokat törvényes pecsét alatt kiállító bírák és közhitelességű helyek.

4. A hamis pénzverők vagy ezeket ösmerve 50 firt erejűig forgatók.

5. Az ország közbékéje megzavarására és kirablására embereket fogadók és behozók.

6. A kárhoztatott felekezetekhez tartozó eretnek.

7. Az ország és kapcsolt részek végvárainak roszakaratu elvesztői és árulói.

8. A törökök és más hitetleneknek fegyvert, háború idejében élelmet szállítók.

9. A Törökországbul Magyarországba, kitérés végeit menekülők kirablói és elfogói.

10. Az arany és ezüstnek az országbuli kivitelére idege-
nekkel szövetkező harminczadosok és mások, az országbul az
aranyat és ezüstöt titkon kivivők.

11. Ezentúl is, mint hirtelenek fejevétellel, és sajátjokat
képező ingó és ingatlanaik elvesztésével büntetteinek.

9: Casus nótám infidelitatis adhuc inferentes.

Pro securiori quietis publicae eonservatione et bonorum ac
Regnicolarum tutamine ad benignam Suae sacr. Majestatis re-
solutionem Status et ordines concluderunt.

1. De legibus de crimine lesae Majestatis, hactenus in spe-
cie 1715. 7. et moderni Diaetae articulo 5. conditis in sno vi-
gore permanentibus.

2. Evidenter semet erigentes et opposentes contra Statuum
publicum Sacrae Coronae, Regiae Majestatis et Regni juxta
Titulum 14. partis 1. operis decreti Tripartiti.

3. Preterea Judices locaque credibillia et fidediguitates,
authentica Sigilla ex officio fungentes, et taliter falsas literas
conficientes juxta p. 1. 14,

4. Cusores falsarum monetarum, vei ejusmodi raonetis
scienter et publice, in quantitate circiter 50 fi. utentes.

5. Prout et Inductores et conductores quorumcunque ho-
minum, ad disturbandum et spoliandum Regni statum.

6. Dein publici haeretici damnatae scilicet haeresi ad-
herentes.

7. Nec non malitiosi ammissores et traditores castrorum
finitimorum Regni et partium eidem annexarum.

8. Administratores armorum et tempore belli etiam vic-

tualium Turcis et aliis infidelibus, Regni scilicet hujus aemulis et hostibus.

9. Turbatores item detentores ac spoliatores illorum qui sectae eorum damnatae renunciantes, ex Turcia ad istud Regnum et partos eidem annexas confugunt moraturi.

10. Prout et Tricesimatores et alii in diminutionem Regionium proventuum, in extrahendo auro et argento conflato cum forensibus societatem incuntes; ejusdemque aruum et argentum ex Regno dam effeferentes.

11. Ulteriusquoque nota infidelitatis amissione nimirum Capitum et bonorum inobillium et immobilium ad portionem ejusdem cedentium feriantur.

25. A királyi tábláról és állósításáról.

Ámbár a királyi tábla Ulászló I. 10. és 1559. 38. és más eddigi törvények szerint folytonosan ülésezett.

1. Miután azonban a perlekedők nagy kárára a bíraskodás megszorított és félbeszakított.

2. Ő felsége tehát az igazság folytonos kiszolgáltatására, mely az államokat feltartja, a királyi bíróságot (a törvények szerint ítélhető hatalommal) megerősíti és teljes épségben fenntartandja.

A királyi tábla, a törvényes szünet kivételével, folytonosan üljön együtt, nem tekintve némely bírák törvényes távollétére (9 mindig jelen legyen) törvényt és igazságot szolgáltatson. Az Ulászló IV. 8. törvénye szerinti törvényes eljárásokra fizetett hivatalnokokat tartson.

Art. 25. De Tabula Regia Judiciaria ejusdemque stabilitate.

Et quamvis Tabula Regia judiciaria, sensu articuli 10. Uladislai Regis Decreti 1. et articuli 38. anni 1559. ac alia-

rum passim, sancitarum legum superior! busque seculis pro continuo celebrata fusset.

1. Magno nihilominus causantium et justitiam sitientium, damno ad certa tempóra reducto, ac vei maximé temporum injuria, Judicia interrupta exitisse comperirentur.

2. Pro Justicia itaque perquam Regna subsistunt continue administranda, Sua Sacratissiiua Majestas tabulam Regiam Judiciariam (cum plenaria secundum praescriptum patriae legum judicandi facultate) confirmat suo in vigore et integritate conservandam.

Ac nonnisi feriis et Juristitiis demtis, ut pro continuo considereat, causantibusque non obstante aliquorum legitima absentia (ita tamen ut adminus 9 Judices tabulares adsint) Jus et Justitiam administret juratosque sensu articuli 8. Uladislai Decreti 4. pro necessariis functionibus adhibendos, Tabula haec Regia salariatos habeat statútum est.

56. A főispánok megyei lakása, az alispán és a többi tisztviselők választásáról.

Miután a főispánok megyéik vezetői, a politikai, a köz- és igazságügyekre felügyelni tartoznak.

1. Ennélfogva ő felsége rendeletére is elhatároztatik, hogy az 1536. 36. megtartván, folytonosan a megyében lakjanak, hacsak ebben az országos és királyi ügyek által nem akadályoztatnak.

2. A főispán a megyei, ennélfogva közzolgálat hiánya elkerülésére tisztválasztást tűzzön ki minden három évben, sőt ha a szükség kívánja, hamarább is, az alispánnal együtt, alispánnak négy alkalmas nemest jeleljen ki.

3. Alispánok és tisztviselőknek igazi birtokos, a megyei birtokosoktól független nemesek választassanak.

4. A megyei tisztviselők az 1548. 70. szerint az egész megye által választatnak.

5. A gróf Erdődy család ügye, a varasdi tisztviselőket illetőleg a jelenlegi helyzetben marad.

56. De residentia Supremorum Comitum in Comitatus vice Comitem aliorumque officialium conditione.

Quando quidemque Supremi Comites illorum Comitatus quibus poeficiuntur moderatores essent, ac tarn politicorum et publicorum negotiorum, quam etiam Justitiae admiuistrationis, curam sibi principaliter commissam haberent.

1. Hinc ad 'praeviam Suae Majestatis Sacratissimae bene nignam resolutionem statuitur, ut observato quoad eorundem officio 1536. 36. articulo, nisi in publicis Regiis et Regni servitiis prepediantur, in Comitatus quibus praesunt continuo resideant.

2. Ac pro avertendis, publicum Comitatus adeoque Regni Servitium, remorantibus quibus vis inconventiis; singulo tricennio, vel etiam citius, necessitate mutationem quamprimum in officium instituendam exigente. Sedes Restauratorias indicere, ac Candidates cum prioré vice Comite idoneos quatuor ex Statu Nobillium, proponendo, istiusmodi restaurationem celebrare te-neantur.

3. Vice Comites, alique Comitatus officiales, sint de numero, et Statu verorum Nobilium possessionatis et disinteressati; ac Dominis terrestribus ejusdem Comitatus nullatenus obligati.

4. Qui ad hujusmodi officia, a sensum articuli 70. anni 1548. cum consensu totius Comitatus eligantur.

5. Negotium autem Familiae Comitum Erdődy, respectu

constitution's officialium Comitatus Varasdiensis; naaneat in Statu quo; donec ordinaria Juris via, determinatum fuerit.

58. A megyegyűlés tartása és a gyűlést sértőkről.

A jó rend kívánalma szerint a megye ügyei nyíltan és mérséklettel tárgyalassanak.

1. A határozatok jegyzőkönyvbe vétessenek.

2. A gyűlés feloszlása előtt a jegyzőkönyv olvastassék fel.

3. Az ily módon megerősített jegyzőkönyv hiteles.

4. A közgyűlés határozatait a fő-, az alispán vagy mások a kis gyűlés, meg ne változtassák.

5. A távollevőket a határozat kötelezi.

6. A szavazás törvény és szokás szerint történjék.

58. De modo celebrationis congregationis Comitatum; violationisque earumdem poena.

Bonus ordo omnino exigit; ut omnia Comitatus negotia palam et publice et debita cum moderations pertractentur.

1. Taliterque conclusa inprotocollentur.

2. Ac ante dissolutionem congregationum, publice perlegatur.

3. Et hoc modo approbatum protocollum; fidedignitatem sortiatur.

4. Et in Generalibus Comitatum Congregationibus conclusa per particulates Congregationes multo minus per Supremos vei vice Comites aut alios quoscumque; in privato non inmutentur.

5. Conclusis absentee se etiam accomodate debeant.

6. In votisatione honoratio legis et consuetudinis habenda veniet.

65. A királyi és szabad városok a köztehertől ne mentessenek fel.

Ö felsége beleegyezik, hogy a szabad, nem bányavárosok, a kapuarányban, a katonaszállás és más közterhekben aránylagosan részesüljenek.

1. Amennyiben azonban már ezen városokban katonaság van beszállásolva, kétszeresen nem terhelhetnek, az alispán őket szállásadásra nem kényszerítheti.

2. A bányavárosok 1715. 43. szerint katonamentesek.

65. Ne civitates liberae ac Regiae non montanae ac privilegiata etiam Regni oppida a communi onere eximantur,

Ut liberae et Regiae non montanae Civitates privilegiatae etiam portis suis commensurandum, et justo approporcionandum actuale milltis quarterium, aliaque publica ónéra instar aliorum locorum subeant Sacratissima Cesarea et Regia Majestas clementer resolvit.

1. In quantum nihilominus, ex ejusmodi Civitatibus praesidiarium militem in medio sui Domibusque illocatum haberent; in tautumtales duplici actualitatis onere gravari, quidem nequire; séd nec Comitatus ad talium praesidiariorum onere subeunda adigi posse.

2. Pariter et montanas Civitates (prout et villas Cremnienses) vigore articulo 1715. 43. ab ejusmodi actualitate quarteriorum, exemptas; ulterius quoque in eadem Immunitate juxta articulum premissum; privilegia item Regia et usum eorundem conservandas statuit.

67. A kapuk arányosításáról és az országos összeírásról.

A karok és Rendek, a közterhek igazságosabb felosztására, a szegény nép fenntartására új összeírás! módot határoztak el és ezt ő felsége elé terjesztették.

1. Ha ő felsége ezt módosítani akarná, ha valamit kívánna hozzáadni, vagy belőle el akarna venni, bővebb kidolgo-

zás végett terjesztessék a helytartósághoz, a helytartóság a módosítottat terjessze végelhatározás végett a jövő országgyűlés elé.

2. Addig azonban a kapuk az ő felsége által is elfogadott elvek szerint írassanak össze.

67. De portarum adjustatione, et Regni conscriptione.

Pro aequiori publicorum, onerum supportatione, et miserae plebis necessaria conservatione: Status et ordines Regni secundum ideám, stante praesenti Diaeta per eos acceptatam, et suae Majestati Sacratissimae humillime representatam, conscriptionem peragendani existimant.

1. Circa quam, si quae per suam Majestatem Sacratissimam addenda, demenda, vei modificanda viderentur, ea cum Consillio régió Locuntenentiali, pro ulteriori claboratione communicentur, in futura autem Diaeta reportantur; ut super iisdem Diaetaliter concludi possit.

2. Interea autem temporis juxta ea quae sua Majestas Sac. in transmissa idea aprobat; praenotata conscriptio peragetur, portarumque proportio superinde instituat.

68. A pénznemeknek Magyarország és kapcsolt részekben! egyenlő folyamárul.

A pénzegység behozatalára és a káros különböztetek megszüntetésére, mely az adás-vételekben zavarokat okoz, ő felsége jóváhagyásával elhatározottat.

1. Hogy az egész ország és kapcsolt részeiben a pénznek egyenlő értéke és folyama legyen.

2. Ennélfogva 1 forint mindenütt 100 dénárral, 1 garas 5 dénárral számítassék.

68. De pecuniae in Regno et partibus eidem annexis uniform! cursu et acceptatione.

Pro reducenda uniformitatetollendis que ex difformitate minoris monetae valore et unius ejusdemque, hie acceptatione, alibi vero rejectione emptori et nonnumquam venditori nocivis confusionibus; ex benigno suae Majestatis sacr, assensu statnitur.

1. Ut omnis generis monetae per totum Regnum partesque eidem annexas aequalis sit cursus et valor.

2. Adeoque ubivis locorum ad unum florenum Centum, et ad unum grossum quinque denarii computentur.

70. A haza fiainak helyes neveltetésérül, a kegyes hagyományok és alapítványok rendeltetések czéljára fordíltassanak.

A kegyes alapítványokra! felügyeletet, a számadások ellenőrzését az 1715. 74, szerint ő felsége magának, mint apostoli király fenntartja.

1. A helytartóságbul némelyeket nevez, kik erre különösen fognak ügyelni.

2. A Szirmay-alapítványrul, mint harmadik jogáru (meghallgatva a másik részt is) ő felsége kegyelmesen, az igazságnak megfelelőleg fog rendelkezni.

3. A Hrabovszki-alapítvány ügye, mely már a vallásügyi bizottságban tárgyalatott, mihelyest ezen bizottság munkálata felül fog vizsgálatni, igazságosan fog elintéztetek

4. Az akadémiákban nemcsak a filosofiai, theologiai, jogi tudományok taníttassanak a tanulóknak meghatározott órában, de más köz- és hadi tudományok is nyilván taníttassanak és alkalmas tanárok által adassanak elő, ő felsége, mihelyest e tekintetben a tantervet alázatosan fe] fogják terjeszteni, kérelmeiket méltányolni fogja.

5. És a királyi helytartóságot teljesen utasítandja.

70. Filliorum patriae in bonis disciplinis educatio et ut

Fundationes ac pia legata quoquo modo neglecta instaurentur, et non effectuata effectuentur.

Piarum quarumvis Foundationum inspectionem et cum exactione rationum utrum foundationi satisfiat? Investigationem sua Majestas Sac. pro apostolico munere et suprema autoritate sua vigore articuli 1715. 74. sibi benigne reservavit.

1. Et e gremio Régio Locumtenentialis consilli uonnullos deputabit: qui praemissorum singularem ot peculiarem curam habeant.

2. Circa foundationem Szirmayanam, tana qnam rem de jure tert ii tractantem (audita etiam parte altera) Sua Majestas Sacr. id quod Justitiam conforme fuerit clementer disponet.

3. Fundafio veró Hrabowszkiana, in Comissione de Negotiis Religiosis instituta et jam terminata, uberus tractata, ubi acta ejusdem Comissionis re visa fuerint, pro equitate terminabitur.

4. Coeterum ut in academiis non tantum phiiosoficum, theologicum et Juridicum etiam stúdiu exactius separatim et Statutis horis, pure pro eorumdem scientiarum studiosis; séd et alia quaquis in exteris universitatibus publice doceri consueta, et statui proque publico et militari deservientia studia tractentur, et per idoneos professores tradanlur, ubi Status et ordines módúm formám et media quibus id commode fieri possit, suae Majestati sac. demisse sub miserint, pro Regia benignitate sua huius quoque demisso Statuum petito clementer annuet.

5. Et consillium suum Regium Locumtenentiale catenus quoque sufficienter instruet.

91. A harminczadosok visszaélései eltörlésérül, a törvényeknek a bérlökre kiterjesztésérül.

Ezen országgyűlés 15., 51. cikkei Horvát- és Slavonországotokra és a harminczadbérlőkre is kiterjesztetik.

91. De abrogandis Tricesimatorum abusibus legibusque catenus etiam ad arendatores extendendís.,

Articulis 15. et 51. praesentis Diaetae Regni Hungariae benignissima resolutio Regia; Regno quoque Croatiae et Slavoniae communiter deserviet.

Qui articuli ad quorumque etiam Tricessarum in Regnis illis arendatores extenduntur.

92. A turopolyaiak, az egy helyes és czimeres nemesek előjogairul.

A turopolyai, az egy helyes és czimeres nemesek előjogai, szabadságai, melynek eddig háborithatlan törvényes gyakorlatában voltak, megerősítettnek és megújítatnak.

92. De confirmandis praerogativis nobillium unius sessionis et armalistarum.

Nobillium campi Turopolya prout et armalistarum, ac unius sessionis exceptiones praerogativas et libertates in quarum videlicet legitimo ac imperturbato usu praefuissent, et ad praesens usque persistent; pro renovatis et confirmatis haberi.

97. A magyar helytartóságrul.

0 felsége a magyar helytartó tanácsot felállította a nádor elnöksége alatt 22, az ország különböző részeiből az egyháznagyok, főurak és nemesekből ő felsége által kinevezett és ki-nevezendő tanácsosokba!

1. Üresedés esetében ő felségének a kérvényező folyamodását felterjeszti és a kinevezésre ő felségének ajánlatot tesz.

2. A számfelettiék fizetést nem húznak, kötelesek a hivatalos esküt letenni.

3. A helytartóság a királyi jövedelmekből fizettetik, mi-helyt lehet, az ország központjára áthelyeztetik.

4. A helytartóság tagja a szünidőkön kívül csak elnöki engedélylyel távozhat, 12 tanácsosnak azonban mindig a szék-helyen kell lenni.

5. A nádor távollétében az országbíró elnököl.

97. De Systemate Consilii Regii Hungarici.

Sua Majestas sacr. Consilium Regium Locum tenentiale instituit, praeside palatino, cum 22 consiliariis ex Statu praetorura, Magnatum et nobillium ex omnibus Regni partibus per Regiam Majestatem exnunc, et in futurum denominandis.

1. In casu verò subsecuturae consilliariorum vacantiae prelibatum consilium non solum omnium pro eadem vacantia instantium supplices libellos Suae Majestati Sacr. submittet; sed et alios aptos et idoneos pro re nata, cum opinione demisse proponet, et ulteriorem benignam resolutionem Regiam praestolabitur.

2. Supernumerarii quoque juniores juramento adstringendi ex Magnatum et Nobillium Statu, sine voto tamen et salario ad idem consillium pro capiendae rerum experientia, ad arbitrium Suae Majestatis Sacrae admittentur.

3. Et sepedicium consilium ex Regalibus proventibus salariandum, ubi primum fieri poterit, ad medietatem Regni collocabitur, interea vero posonii mauebit.

4. Neque ex consiliariis ulli nisi legitimi de causa praesidis semper insinuanda praeter legales ferias ex eodem consillio abesse licebit; ita iamen, ut admiuimum 12 ad latus praesidis continuo presentee esse debeant.

5. In legitima demum comitis palatini absentia Judex Curiae Regiae eidem consillio praesidebit.

ÍOÍ. Á királyi helytartóság hatásköréül és ő felségéveli éiintkezésérül.

A magyar helytartóság csak ő felségéiül és semmi más udvari hatóságiul nem fog függni.

1. Előterjesztéseit levél utján terjeszti ő felségéhez,

2. Ő felsége a viszonyokhoz képest leirat vagy rendeletben felel.

3. Bővebb felvilágosítás végett a tanácsosok ő felsége által felhivathatnak.

4. A helytartóság a szomszéd tartományok hatóságaival, miután egymás közt közügyekben nem leveleznek, nem fognak levelezni, de az illetőket ő felsége elé terjesztik.

101. De Consilii Regit auctoritate modoque ea, quae a benigna Cesareo Regiae Majestatis resolutions dependerent suae Majestate representandi.

Praefatum consilium, a nuHo Dicasterio aulico, séd sua Majestate Sac tam quam consilium Regium dependebit.

1. Et si qui Suae Majestati Sacr. representandum habuerit; illud medio demissarum litterarum, suarum representabit.

2. Et Majestas sua Sacr. benignam suam resolutionem, atit per rescriptum, aut per Decretum Regium pro varietate Rerum et negotiorum eidem consilio intimabit.

3. Consilliarum pro uberiore informatione ad Suam Majestatem Sacratissimam mittendi, si necessarii videbuntur per suam Majestatem Sacr. praevia consillii representatione et approbatione Suae Majestatis vocabuntur.

4. Quod veró correspondentiam cum vicinis Regnis, et provinciis attinet cum in iisdem Regnis et provinciis existentia gubernia et Regimina in Rebus Statum publicum concernentibus ad invicem non correspondeant, séd suae Majestati Sacr.

demissus relationes praestent, ideo id ipsum in hoc quoque consilio Régió observandum veniet.

102. A helytartó tanács hatásköréről.

A helytartóság a hazai törvények ellen nem rendelkezhet, az országgyűlés határozatait a helytartóság köteles végrehajtani.

2. A helytartóság többsége által hozott határozatokat a helytartóságon kívül senki meg nem változtathatja.

102. De activitate Consilii Regii in genere.

Ut consilium hoc Regium locumtenentiale, contra positivas patriae leges nihil determine!, et Diaetales conclusiones per eos quibus incunibet effectui mancipare faciat.

2. Ac praeterea ut conclusa semel per pluralitatem votorum in consillio extra consillium nernini immutare liceat; justum omnino est.

103. Az ország népességéről.

A népesedés előmozdítására a telepéseknek 6 évi adómentesség engedtetik és ez az egész országban kihirdettetik.

A telepítés ügyébeni nyílt parancsnak a német és más szomszéd tartományokkal! közölhetés felett az említett országokkal kell értekezni.

2. Az új szerzemény) birtokok a 19. §. szerint a tulajdonjogokat bebizonyított családoknak a fentirt módon adassanak vissza.

3. A birtokadományozásoknál ő felsége az érdemekre figyelmezeni fog.

100. De impopulatione Regni.

Ut liberae quaevis personae per Sexennium a quovis contributions publica libertandae in Regnum vocari, ac ejusmodi libertás per totum Regnum publicari possit benigne admittet sua Majestas Sacratissima.

1. Ut autem patentee in Sacro Romano imperio et aliis etiam vicinis suae Majestatis Regnis et provinciis eatenus publicari possint, id cum Statibus praelibati Sacri imperii et vicinorum Regnorum et provinciarum deliberari debet.

3. Bona etiam ueoquistica juxta articulum 19. familliis ad quas pertinere dignoscentur; modo ibidem declarato restituentur.

3. Personarum bene meritarum in conferendis bonis fiscalibus sua Majestas condiguam reflexionem habebit.

104. Magyar ügyekben a követségéknél magyarok alkalmaztassanak.

O felsége leirata szerint az érdemes magyarokra tekintettel lesz.

104. Ut Regnicolae in rebus et negotiis Regnum Hungariae tangentibus ad legationes aplicentur.

Ad exigentiam benignae Suae Majestatis sacr. resolutionis idoneorum et bene meritorum Hungarorum ratio habebitur.

1,729. 15. Egy megyei alispánrul.

Ezentúl minden megyében egy alispán legyen.

Ha az alispán egymaga nem képes az alispáni teendőket elvégezni, a megye közönsége mellé helyettes alispánt választhat és hatáskörét szabályozhatja.

Az 1723. 36. érvényben hagyatik és azok teljesítésére az illetők köteleztetnek.

1729. 15. De unó tantum modo in quolibet comitatu servando in posterum ordinario vice coiffite.

Ut amodo in posterum quilibet comitatus suum tantum modo habeat vice coinitem.

Qui si solus ad ejusmodi munus gerandum insuficiens fôrét universitali talis comitatus, pro racione et exigentia necessitatis

eidem substitutum adjungere hujusque activitatem regulára integrum erit.

Salvo in reliquo et in suo vigore relicto et confirmato, ac alii omnibus qui comitatibus sunt prefect), rite et exacte in posterum observando articulo 1723. 36.

1723. 7. A nádori hatáskört és hivatalt különösen az 1715. 5, 33. értelmében megerősíti.

19. Némely esetek büntetései, melyek eddig mint hűtlenség büntetteitek, ezentúl mint nagy batalmaskodás fognak bünteteni és pedig a nemes udvarházak megtámadása, a nemesi birtok erőszakos elfoglalása, a nemesek letartóztatása, elfogása, megverése, megsebesítése, megölése. -

Bírói eljárásokban az ország rendes bírának, helyetteseiknek, az ítélő mestereknek, a hétszemélyes a királyi és kerületi tábla tagjainak, a megyei bíróságoknak, a nádori, báni és konventi küldötöknek, az ország báróinak és főispánjainak, a kincstár tanácsosainak, fő- és aligazgatóiknak hivatalos eljárásokban! elfogása, letartóztatása, megverése, megsebesítése.

A szabad menvédlevelek megsértői, a másodszer erőszakosan ellenállók, az országgyűlésen panaszkodókat, a szökevény paraszt és katonai vizsgálatra kiküldötteket, a panasz vagy vizsgálat megverők és sebesítők.

A testvérek és vérrokonok megsebesítő!, megcsonkító! és szemek kivájói, a papok, apácák, barátok büntetése fejeváltásra változtatható.

11. folytatás. Némely eddig hűtlenség!, ezentúl halállal büntetendő esetek.

Apa, anya, férj, feleség, gyermekgyilkosok, első és másodfokú paráznalkodók, testvér és vérrokonok gyilkosai, az anyós és mostohákon erőszakot tevők vagy velők paráznalkodók.

Az egyháznagyoknak, báróknak, nemeseknek vagy követ*jei és szolgálknak gyilkosai az országgyűlés helyén vagy ha az illetőket az országgyűlés, a királyi táblák, megyei törvényszékhez! utjokban megölik, halállal büntetteinek. Halállal büntetteinek a szülék megverői és megsebesítői, az urak várai és kastélyai feladói, hamis okmányok és pecsétek készítői, ha ezáltal mások életére törnek, a gyujtogatók égettessenek meg, a katonák felett bűnvádi esetek, katonai bűnöknél a katonai bíróság, — egyebekben az 1655. 7. szerint a polgári bíróság ítélt.

11. §. A harmadik és 4. fokú vérfertőztetők két és három évi börtönre ítéltetnek, a nemesi felkelést nem teljesítők, a körülményekhez képest jobban vagy kevésbé, de nem mint hűtlenek büntetteinek.

14. A nemesek a saját szükségekre behozott vagy kivitt tárgyaktul vámot nem fizetnek.

16. Ő felsége a magyar kincstárt az 1569. 38. és 1715. 18. szerint utasítsa, a magyar kincstár a birodalmival csak levelez, a királyi javak és jövedelmek bérletéről ő felsége rendelkezik, a honi bérlőkre azonban tekintettel legyenek.

18. Az elpusztult faluk lakosainak uraik úrbéri birtokait adják vissza, a rendes úrbéri szolgálathnál többet ne követeljenek.

21. A katonai kihágásokról az 1715. törvény megújítja. A király a tábornokok által bitorlott korcsmát, mészárszék, malmokat vétesse vissza.

23. A hadparancsnokok a végeken helyeztessenek el.

25, 27, 30. A királyi és báni tábla a szün- és ünnepnapok kivételével rendszeren ülésezzenek, — a kerületi táblák felállítatnak.

115. Az országos közigazgatásairól a helytartó tanács ter-
vet készítsen és terjessze az országgyűlés elé.

122. A helytartó tanács hajókázható csatornák építéséről
gondoskodjék.

1729. 1. Az ingyen munka megszüntetted k, és ezért az
ország a jövő országgyűlésig évenként 24,000 frt váltságot fizet,
ha azonban munkások önként nem vállalkoznának, a helytartó
tanács a szükségelt munkások előállításáru rendelkezeni fog és
pedig 4 ökrös vagy lovas napszámért 25 garas, egy gyalogért
4 garas fizettetik.

5. A kósó árát ő felsége a Rendek kérelmére mázsánként
30 krral leszállítja.

25. A megyei bírák a periratokat minden év végével a
megyei levéltárba helyezték el.

35. Rendelkezik a megyei törvényszék alispánok és szol-
gabírák hatásköréről.

Károly király 29 éves uralma alatt az országgyűlést 4-szer
hívta össze: 1712-ben, 1715-ben, 1723-ban és 1729 ben.

1715-ben rendesen megtartotta, mert a birodalom egysé-
gét és a nőág örökösödését reménylte kivinni; ez időben azon-
ban még Rákóczy szelleme kísértett, az öreg kuruczok térde
még nem hajlott meg, az osztrák udvari szolgálta-párt nem ala-
kult, a király és királyné még fiatalok voltak, a nemesség nem
látta át a legszebb jogru li lemondás szükségét, az egyezkedő
fők nem merték bevallani, hogy Pálfnak már a fegyver leté-
telekor feltétlen hódolatot ígértek, az ország önállása csak szó-
virág, a fő cél az önérdek volt. Károlynak az ellenállás nem
tetszett, egyrészt belátván, hogy akaratát rögtön ki nem viheti,
hogy erre az egész nemességet meg kell nyerni, másrészt mert
a sereg felállítatván, az adó a sereg szükségét fedezvén, az

országgyűlés tartására nem szorult, nem tartott ezenkívül azért sem, mert a katolikus papság a Kollonich-convencióval nem volt megelégedve, nem akarta, hogy ez országgyűlési vita tárgya legyen és a módosítás megtagadása ellen a papságot maga ellen zúdítsa, nem akarta az 1715-iki éles vallási viták megújítását, mert ha a protestánsokat támogatja, a katolikusok pártolását kockáztatja, ha a klérus és főurak jogtalan kívánatait teljesíti, a protestánsokat veszti el, a nemzet megnyerése, részben megfélemlítése 8 évig tartott, 23-ban kívánalmi nagy részét megnyerve, a diadal után esküje ellenére pihent. 29. után a fejedelmeket leánya örökösödésének megnyerve, feleslegesnek tartotta az országgyűlést, mely nem annyira a békés természetű csendes királyt, de hosszú kezű gögös minisztereit fenyegette.

Az adóügyben Károly alatt az ország törvényt soha nem hozott. Károly ugyanis már az első országgyűlésen emeltetni kívánta az adót, a Rendek nem engedték, a király elfogadta tetteleg a régi adót, de az adónak szokásos, törvényeink közé iktatását nem engedte meg.

A nemzet adómegszavazási jogát ezen önkényes eljárás ideiglenesen felfüggesztette, a gyáva 723-iki országgyűlés, bár a pragmatika sauctio elfogadásáért Károly igen sokat megadott volna, Károly király jogtiprását nyugodtan tűrte, sőt még azt is engedte, hogy a katonaság mindennemű élelmi szerei, fuvarja majdnem fele áron szabályoztatott és ez az elveszett összeg már ekkor 3 milliót tett, vagyis az ország valósággal hadi adóban kevés híján 6 milliót fizetett közvetlen, közvetve a határőrvidéki terület jövedelmeiből a határőrvidéki hadsereg alakított és tartatott fenn. A király a nemes urakkal megértette, hogy a nemes köteles fegyvert fogni s ha ezt nem akarja tenni,

a pihenést pénzzel kell megváltani, a nemesség sem harcoln sem fizetni nem akart, ennélfogva parasztjai súlyos megadóztatását békével tűrte.

Az egyéni szabadság biztosítékát megdöntötte az 1715. 7. a felségsértés és hűtlenségrül szóló törvény, ezen törvény; felségsértésnek keresztelte a Szent István 2. könyve 51. fejezetébeni eseteket is, — az idézett czikk következőképen szól *Si quis contra Regis salutem aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit, aut conspirare aliquid, tentav erit, seu tentanti scienter consenserit, anathimati setur et omnium fidelium communione privetur. Vei si quis hujusmodi aliquem noverit et probare valens non judicaverit praedictae subjacent damnationi,* Ha valaki a király jóléte vagy méltósága ellen valami módon összeesküdt vagy összeesküvést kísérelt vagy tudva beleegyezett, átkoztassék ki és a hívők közül zárassák ki vagy ilyen összeesküvőt ismert és fel nem jelentette, hasonlóul büntetessék. Ezen törvény felelevenítése által a király az egész országban élet halál ura lett, mert e törvényben különlegesen a felségsértés és hűtlenség bűnténye határozottan fogalmazva nem volt, mint felségsértő elfogathatott és elítéltethetett mindenki, ki a királynak nemcsak személyét, de méltóságát megtámadta vagyis miután köznapi fogalmak szerint méltóság megtámadását képezi, a királyi rendeletek, parancsolatok rosszalása, mindenki mint felségsértő büntethető volt, ki magán társaságban, megye vagy városi gyűlésen a királyi kormány által okozott sérelmek ellen felszólalt, a királyi törvénytelen parancsoknak ellentállt, az országgyűlés összehívását szorgalmazta, vagy a király kormányzatát rosszalta, sőt nemcsak a nyilatkozó, de minden, a társaságban jelenlévő, ki az ilyenmő nyilatkozatokat fel nem jelentette, Igaz ugyan, hogy a *conspiratio* nem nyilatkozat, de

összeesküvés, miután azonban meghatározva a conspiratio valódi értelme nincs, a roszakaratu, szolgálalkü bíró összeesküvésnek értelmezte már a rosszaló nyilatkozatot is, bár az eskü, az összeesküvésnek nevezett cselekménynek alapfeltételét semmi időben sem képezte.

Ezen törvény nemcsak az egyént adta ki a királyi önkénynek, de az ország egy sarkalatos jogát is megnyirbálta. Az eddigi törvények szerint törvényileg a felségsértés és hűtlenségi ügyekben a bíraskodás az országgyűlést vagyis közösen a királyt és országot illette, ezen törvény 4. §. az ez ügyekben! bíraskodással egyenesen a királyt és tanácsosait ruházta fel és megengedi, hogy a király az ily vádlottakat külföldön is elítélhesse, tehát az aranybulla, Ulászló törvényei daczára a magyar nemest külföldre is ellehetett bilincsekbe verve vinni és bárhol elítélni. Az 5-ik szakasz a királyt felhatalmazza, hogy ha ezen ügyekben a király maga ítélni nem akar, az országban e végre tetszés, szerint nevezhessen ki bíróságot: tehát ezen legfontosabb ügyeket még az országos bíróságoktól is elvette, — hogy teljes legyen a hurok, a bíróságra bizza a vádló vagy feladónak tanú minőségben! elfogadhatását. Ezen törvény szerint a király vagy kormánya által kijelölt semmiképen sem menekülhetett, mert ha egész életében imádkozott is, a kormány felállított ellene két tanút (két gazembert minden időben könnyen lehetett szerezni) a kormány feje kinevezte bírának a szolgálakat, a vádlott ellenségeit vagy saját megfizetett czinkostársait, ezek tanukul elfogadták a feladókat, az áldozat semmiképen sem menekülhetett. Emelte ezen törvény súlyát a 9. §., ez ugyanis a feladót, ha ez a tény, mint hallomásbul tudottat adja fel, a büntetésüül felmenti, ha a feladás valótlansága bebizonyult, tehát a feladás bfintelenné tétetett, az 1723. 7. törvény ugyan

az előleges elfogatási csakis a felségsértési esetekre szorította, meghagyta azonban Szent István törvényét; e törvény szerint a felségsértést mindenkire rá lehetett fogni, e törvény bírói eljárása szerint mindenki élete hajszálon függött.

Az ország felségének feladását képezi az 1715. 8. E törvény szerint a hadseregbe idegenek is bevételtek, a hadi adó megszavazás! jogát ugyan az országgyűlés fentartotta magának, háború esetében azonban megengedettett, hogy a király a hadi adó megszavazására egy értekezletet hívjon össze és pedig a Rendei közül lehetőleg sokat és az értekezlet szabja meg a hadi adót. A magyar király az országgyűlést nagyon nélkülözhetette, mert a kancellária, az igazságszolgáltatás költségeit fedték a magas díjak, a közigazgatásét a megyék, a bányák, országos harminczad, az urodalmak, sóbányák a királynak gazdag jövedelmet adtak, tehát az országgyűlést csakis a hadi adó végett nem nélkülözhetette, ezen törvény azonban ettől is felmentette, a háború ürügye alatt, összehívta néhány engedelmes szolgáját és megszavaztatta az adót tetszése szerint, az ország által egyik sarkalatos felségi jogátul tényleg elesett.

Az alkotmányossággal ellenkezett és a király önkényének szolgáltatta ki a királyi kötlevel és esküben foglalt következő kifejezés: Az ország Reudei, polgárai stb. szabadságait, kiváltságait, törvényeit, szokásait, mint ezek értelme és használata felett, a király és ország az országgyűlésen megegyeztek. Ezt ugyan nem Károly hozta be, de megalkottatott már Lipót alatt József király számára, e szerint az országnak nem volt egy kétségkívüli törvénye, egy kétségbevonhatlan biztosítéka sem, magyarázhatta a király, magyarázhatta az országgyűlés, amely törvény nem világos, de magyarázható, azt jogosan meg lehet sérteni, az nem törvény, az ily végzeményt a király jogosan félremagyarázhatja. Kétségki-

vol a király és országgyűlés minden törvényt, ha a király és országgyűlés akarják, közmegegyezéssel módosíthatják, megváltoztathatják, eltörölhetik, addig azonban, inig a törvény az országgyűlés által meg nem változtatok, a királyt, a kormányt, egyeseket és hatóságokat egyenlően kötelezi. 23-ban az országgyűlés' ezen kifejezést el akarta törölni, de a király, bár az ország és Rendek kiváltságait, jogait megerősítette, görcsösen ragaszkodott ezen alkotmányellenes kifejezéshez és az ország és egyének jogait csakis ezen alkotmányellenes záradékkal erősítette meg.

Jogcsorbitást képez a vallásügyben hozott 1715. 30. törvény; ezen törvény kizárólag az 1681. és 1687. törvényekre helyezi a protestánsok vallásügyét, mely, mint már ezen törvényeknél megvilágítottam, a protestánsokra terhes és igazságtalan volt és mellőzi a linczi békekötést, mely egyedüli biztosítékot képezett, egyedül volt méltányos és igazságos. Igazságtalan ezen törvénynek azon határozata is, mely megengedi ugyan egyeseknek a vallási sérelmeknek ő felségéhez felterjesztését, de ettől az egész felekezetet eltiltja, törvény szerint tehát a protestánsok csak túrt, de nem törvényes felekezeteknek tekintettek, — sérelmes volt a rosenbergi zsinatot megsemmisítő 31. törvény azon pontja, mely nemcsak a bejelentés nélküli zsinatokat és gyűléseket, de a gyűjtéseket is betiltja ez a vallás fenntartása ellen irányult, mert a protestánsoknak javadalmuk nem lévén, iskoláikat, egyházaikat csak gyűjtések, közös adományok által tudták fenntartani. Ezen türelmetlenség, üldözés azonban nem a királyiul eredt, de a vakbuzgó katolikus papság és főurak remeke volt ez, kik csúsztak a császár előtt, a protestánsoktól azonban azt követelték, hogy a szabadság százados hívei kezeiket csókolják. Károly dicséretére el kell is-

merni, hogy a katolikus testvérek által üldözötteket a testvéri düh előtt Károly az idegen, a buzgó katolikus császár védte, mint védte hajdan őse, III. Ferdinánd.

Az egyéni jogokat sértette a főpapok végrendelezését szabályozó Kollonics-féle egyezmény ideiglenes elfogadása. Sérelmes ezen rendelkezésnek politikai alapja is, mert 1703-ban, midőn ezen egyezmény megkötetett, mint ez a szerződésből kitűnik, a szerződés megkötésére a királyok által kinevezett főpapság, sem Kollonics esztergomi érseket fel nem hatalmazta, sem képviselőket nem választott és bízott meg, sem személyesen meg nem jelent, a szerződés tehát, mely ezen törvény alapjául szolgált, nem jogos alap, e szerződés nem az érdekelt magyar főpapság, de Kollonics érseknek cselekménye és pedig jogtalan cselekménye, mert az esztergomi érsek, mint az ország primása, ha az alárendelt főpap a katolikus egyház törvényei ellen vét, az illető főpap letételét, felfüggesztését javasolhatja, de som az egyháznak, sem a papoknak javairul, egyéni előnyeiről, jogairul le nem mondhat, mert ő ugyan a magyar kath. egyház feje, de nem parancsolója, nem is alkotmányos fejedelme. Általában az állam az egyházra és egyház tagjaira különleges, jogtalan terheket nem róhat, mert a katolikus egyház vágyó na ugyan kis kivétellel a királyok által az állam vagyonából szakított és alapított, miután azonban az ország ezen alapítványok jogosságát elösmerte, megszűnt államvagyon lenni és lett alapítványi vagyon, melynek kötelezettségeit az alapítvány feltételei határozzák meg, — a primás, az érsekek és püspökök váraikat nem azért köteleztettek megvédeni, a bandériális teher nem azért szabatott reájuk, mert érsekek, püspökök stb. voltak, de azért, mert várát minden tulajdonos tartozott megvédeni, zászlóaljkat pedig azért tartoztak kiállítani, mert

ez a földdel és jobbágysággal járt és minden főbirtokos köteleztetett birtokai és jobbágjaihoz mért zászlóaljat tartani, ezen két teher tehát nem a hivatal, de a birtok terhe és kifolyása volt. De a Kollonics-egyezményben elvállalt terhek és kötelezettségek a főpapokat és papságot jogosan még akkor sem köteleznék, ha azt az érdekelt magyar főpapság egyhangúlag elfogadta volna, mert anyagi terheket csak az fogadhat el, ki valamely birtoknak valóságos tulajdonosa, a haszonélvező ellenben csak az őt illető jogok és előnyökről vagyis az éltébeni jövedelemről mondhat le, mert csak ez tulajdona, — az utódja haszonélvezetéről] lemondás azonban utódját nem kötelezi, mert a halál jogait szétszakítja, az utód kárára elvállalt kötelezettség tehát az utódot nem terheli és nem kötelezi. Az alapítványok jogi helyzete nem teljesen azonos, de nagyban hasonló természetű a hitbizományokéval, a hitbizományos is csak haszonélvező és a tulajdonos a család, adósságot csinálhat mindkettő, a hitelező azonban a birtokot nem foglalhatja le, csak a jövedelmet, mindkettő ha meghal, a követelés behajthatlan a törvény által kiszabott határokon túl, a kettő közt csak az a különbség, hogy a hitbizomány, ha minden örökös beleegyezik, eladható, a mértéken túl terhelhető, mert a birtokjog az élő családé, ellenben a papi birtok el nem adható, nem terhelhető, mert ennek tulajdonosa egy erkölcsi testület, a haszonélvező utóda ismeretlen. A kincstárnak a végrendelkező kárára adott előny azért sem indokolható, mert ezt nem a szükség parancsolta, a jog színével általában nem bír, mert az ország határait ez időben már nem a végvárak védték, de a 100,000 fegyveres határőr, kik az ország vagyonábul tartattak, mert a fedezetökre kiosztott határőrvidék Magyarország különleges tulajdona volt. Az elhaló papság hagyatéka egy részének hadi célokra elkobzása felesleges volt

azért is, mert az állandó hadsereget már szervezték, költségeit fedezte a hadi adó, a papok hagyatékából bejövő összeg tehát nem az ország, de a gazdag magyar király családi kincstárába folyt.

Ezen ideiglenes törvény az egyéni jogokat durván sértette, mert a főpap birtokából papi birtoknak csak a papok ingó és ingatlan vagyona tekinthető, a szerzemény azonban már egyéni keresmény, mihez sem az államnak, sem az egyháznak joga nincs, mert ez azon összeg, mi a javadalmakkal járó kötelezettségek után fennmaradt, a pap ezen időben nemes embernek tekintetett és tényleg minden nemesi előjogokkal bírt, jogosan tehát szerzeményéről csak úgy rendelkezhetett, mint az ország nemese, — a főpapnak számos kötelezettségei voltak, a kincstár az egyház ellenében ezen kötelezettségeket évenként teljesítette, szerzeménye tehát jövedelme feleslegéből alakult, valódi fogalmak szerint tehát kötelezettségét életében teljesítvén, halála után sem az állam, sem az egyház jogosan keresményében nem osztozhattak, nem, már azért sem, mert a főpapi birtokot terhelő állami és egyházi tartozmányok fedezetéül a főpapi ingatlanok szolgáltak, tehát ha Péter püspök meghalt, utóda Pál püspök fizette a kötelezettségeket, üresedés esetében az egész jövedelmet kezelte a kincstár. Igazságtalan volt ez azért is, mert a pazar a jövedelmet elköltvén, a kormány és egyház semmiben sem örökösdtek, míg a takarékos után a kétharmadot elsöpörte a kincstár és egyház, a törvény tehát mindenkire egyenlően nem mért. Igazságtalan volt azért is, mert az nem a főpapot, de az örökösöket sújtotta, pedig a főpap vagy teljesítette vagy nem, kötelességét, ha nem teljesítette, akkor hivatalátul el kellett volna mozdítani, ha teljesítette, igazságtalanság volt a jó pásztort halála után, rokonaiban vagy kedven-

czeiben sújtani. A kincstárnak és egyháznak a vérségi rokonok kárávali gazdagítását a viszonyok sem 1715-ben, sem ma nem követelték és nem követelik, mert kik örököltek? örökölt valósággal a magyar király, ki a leggazdagabb fejedelmek egyike volt, ki Magyarországon nem lakott, ki kincseit vagy Bécsben költötte el vagy Ausztriában helyezte el, ezen törvény következtében tehát az ország vagyonának egy része, mely szabad rendelkezés mellett az országban alkot tőkét, idegen földre szivárgott, a másik részt örökölte a különben is tulgazdag egyház, mely erre nem szorult, az örökség nagy része pedig az ösmeretes rász kincstári gazdálkodás mellett elporlott, idegen kezekbe szivárgott, míg az örökösök birtokában hasznos cselekvő tőkévé alakul. Erkölcstelen volt ezen törvény, mert nem mért egyenlően, mert ki lehetett játszani, — igazságtalan és méltánytalan lévén, az egyént a törvény kijátszására ingerelte. A puritán jellemű, 4eszményi rajongó főpap kétségkívül e törvény ellen nem vétett, engedélyért folyamodott vagy megnyugodott a törvényben és a törvény szerint végrendelkezett, belenyugodott az igazságtalan törvénybe; azon főpap azonban, ki családi érzelmekkel bírt, ki az udvar kegyeire nem számíthatott, ezen igazságtalan törvényt életében kijátszotta, felesleges tőkéjéből vagy birtokot vétetett kiszemelt örököse által vagy tőkepénzét nekik kölcsönözte, első esetben az örökség, illetőleg az örökös nevében levő birtok nem volt megtámadható, mert a lefizetett talléron, aranyon vagy bankón nem volt a főpapi bélyeg, tehát azt, hogy a szerző a főpap, semmiképen sem lehetett bebizonyítani, a kötelezvényeknél készpénznél is ki lehetett semmizni a kincstárt és egyházat, mert ha örökösének kötelezvényt adott is, vagy a pénz élire verte, a kötelezvény, a készpénz a szekrényben volt, minden gazdag főpappal azonban együtt lakott a főörökös, ennél

Volt a, szekrénykulcs vagy ha nem is, midőn az örökhagyó haldoklott, a kulcsot megszerezhetette, midőn tehát az örökhagyó meghalt, az örökös a kötelezvényt megsemmisítette, a pénzt, ékszereket zsebébe csúsztotta és az összeíró talált semmit. A közvélemény ezen törvényt minden időben igazságtalannak tekintette, a törvény kijátszását tehát senki sem kárhoztatta, a közönség, sőt még a törvényes közegek is a törvénysértő örököst pártolták.

Igazságtalan és felesleges az egyház osztályrésze is, mert a magyarországi főpap életében is köteles az egyházat anyagiilag támogatni, az egyház tehát már az örökhagyó életében osztozik vele, de a főpap már állásánál fogva is kénytelen a szegény egyházakat, szegény papokat, iskolákat segíyezni, ha nem teszi, a közvélemény elítéli, társai megrójják, tehát a nagy jövedelmet nemcsak ő maga, de az egyház is élvezi, abból tehát amit az illető sokszor nélkülözéssel takarít meg, részt nem követelhet. Felesleges, mert a magyar katolikus egyház Európában, ha nem a leggazdagabb, mindenesetre második, birtoka kiterjedése az urbériség eltörlése után sokkal több 1 millió holdnál, tőkepénze több millió, a főiskolák gazdag alappal bírnak és a főpapságtul erősen támogattnak, ezen adományozás jogérvényes szokássá vált, mely alul magát a főpap közmegvetés nélkül ki nem vonhatja. Az egyházak a szertartásokhoz szükségelt szerelvényekkel bőven el vannak látva, a falusi lelkészek is jól fizetettek, a falusi iskolákat fenntartják a hívek. Az egyház dús, ennélfogva a főpapok szerzeményei V»-ának elkobzását, az egyházi vagyonnak a megholtak vagyonábuli szaporítását tehát nem parancsolja a czélszerűség. Felesleges ez azért is, mert a magyar főpapság, az egyház a tudományok iránt soha sem volt közönyös és e tekintetben Európa minden

papságát túlszárnyalta; Pázmány cardinál-primás, Széchenyi primás milliókat hagytak az egyházra és tudományos intézetekre, a nagy Pázmány teljesen mellőzte rokonait és majdnem mindenét a közjóra áldozta, az újabb időkben báró Szepesy pécsi püspök, családját kizárva, mindent az egyházra és iskolákra hagyott. Felesleges ez azért is, mert a főpapok örökösei kivétel nélkül bú magyar családokat alkottak.

Politikailag a főpapok rendelkezési jogának a kormánytuli függősítése károsan hatott a közszellemre, a kényuralomnak oszlopokat alkotott. A magyar főpapság Magyarországon minden időben az ország politikáját nagyban befolyásolta, mert a felsőház tagja, több megyék főispánja volt, nagy vagyonnal bírt az alsóbb papság felett a válságok kivételével korlátlanul rendelkezett, az alsó papság pedig a nemzet minden osztályával érintkezett és a lakosság fele a római katolika hitet vallotta, a követ és ngyei választásoknál nagy vagyona által is kiváló befolyást gyakorolt, tehát a magyar politika mérlegében kétségkívül nagy súlylyal bírt, amely osztály az ország ügyeire ily nagy befolyást gyakorol, annak teljesen függetlennek kell lenni, mert különben a közvéleményt meghamisíthatja, tévútra vezetheti. A magyar katolikus főpapság ugyan jogilag és elméletileg együttesen a királytul független volt, mert a király az összes főpapságot le nem tehetette, el nem zárathatta, hivatalaiul fel nem függeszthette, javadalmakul meg nem foszthatta, tényleg azonban Mátyás király Vitéz esztergomi érseket, bár neki a lázadásért megkegyelmezett, saját várába tisztos fogságba helyezte, javadalmi kezelésére administratort nevezett, Césinge dánostul a pécsi püspökséget elvette és elzáratta, a bárgyú Ulászló Eszei Hippolit herczeg esztergomi primástul az érsekséget elvette és egri püspökké tette, I. Ferdinánd Martinuzzi nagyváradi

püspök kardinál! megölette és vagyonát elkoboztatta, III. Károly Telekesytül az egri püspökséget elvette, Mária Terézia Altlíán váci püspököt ellenszegüléseért rövid időre elzáratta és jövedelmét elkobozta, Patasics kalocsai érseket Batthyány nádor hazafias nyilatkozataért megdorgálta és az országgyűlésről hazaküldte, József császár Andrásy rosnyai püspököt a püspökségből letette és zárdába küldte. Ma ugyan mindez alig történhet meg, de álürügyök alatt a kormány az ellenkező püspöknek administrátort nevezhet, jelöléseit visszautasíthatja, a mely főpapnak pedig administrátora van, az csak czimzetes hatalom, mert papjai nem engedelmeskednek és jövedelmeit elsemimizik. A főpapság tehát a koronátul minden időben függött és függ, már pedig aki valakifül függ, az szabadon nem nyilatkozhat. Ezen függést nagyban nevelte a Kollonics-féle egyezmény, mert a főpap, habár a legbuzgóbb is, családi érzelmekkel bir, azért takarékoskodik, hogy családját, környezetét halála után boldogítsa, ezt azonban a Kollonics-egyezmény szerint csakis úgy érheti el, ha önálló politikai véleményéről lemond és a hatalom előtt, inelytül a végrendelkezési jog megadása függ, meghajlik. — A Kollonics-szerződés tehát az egyéni függetlenséget, és a vélemény szabadságot is megtámadja.

Az 1723-iki törvény, mely a magyar helytartóságot megalkotta egy nagyszerű intézményt, egy kitűnő jogot temetett el, a felelős kormány intézményét, mely az önkormányzatnak egyedüli biztosítója; — a felelős kormányt Európában a magyarok hozták be először III. Endre alatt a felelős országtanács czimén, III. Endre halálával hazánkban nemcsak a dynastia változott, — de ideiglenesen az alkotmány is megváltozott, a győztes Róbert Károly III. Endre minden törvényeit megsemmisítette. II. Ulászló alatt azonban a felelős

országtanács ismét megalakított, csak azon királyi rendeletek és intézkedések voltak érvényesek, melyek az országtanács által elfogadtattak, a korona minden tetteért az országtanács és tagjai egyetemlegesen és egyenkint felelősek voltak. A mohácsi csata után az országtanács tényleg nem alkalmaztatott, de új törvény nem törülte el, tehát jogilag fennállott. — A nemzet, midőn erős volt, az országtanács felállítását folytonosan követelte, — a Rákóczy-követelmények egyik fő pontját a felelős országtanács felállítása képezte. A királyok az országtanácsot ideiglenes intézménynek jelezték, az országgyűlések ezen magyarázatot nem fogadták el, miután a felelős kormányt biztosító törvény el nem töröltetett, e törvény, habár nem alkalmaztatott, jogilag érvényes volt, mert a királyok minden törvényt esküvel erősítettek meg, tehát megerősítették a felelős országtanácsruli törvényt is. A helytartó-tanács felállítása által nem egyenesen, de tényleg a felelős országtanács intézményét az országgyűlés szögre akasztotta. A 98. törvény szerint a helytartóságot kizárólag ő felsége nevezte, csakis ő felségének volt felelős, a 102. törvény a helytartóságot a törvények megtartására kötelezi ugyan, de az országgyűlésnek felelőssé nem teszi. Miután a királyi helytartó-tanács kizárólag ő felségétől függött, ha az országtanács felállított volna is, a belügyek rendelkezési körébe nem tartozhattak, csakis a pénzes igazságügy. De különben miután már egy királyi tanács a nádor elnöklete alatt fennállott, ez ürügyül szolgált a felelős országtanács elodázására. A gyengébbeket már az is kielégítette, hogy az országban van egy magyar hatóság, mely a kisebb egyéni bajokon segíthetett.

Károly uralma valóságos korszakot képez törvénykezési tekintetben, Károly előtt a per lassan haladt, mert a megyei bi-

ráskodás szűk mederben folyt, az ítélő bírákbul álló első felfolyamodási bíróság kevés tagbul állott és rövid ideig ülésezett, a felsőbb bíróság, mely az ország főbb bíráibul és időnként az országgyűlés által választott bírákbul állt, rendesen nem ült együtt, sőt az igazságszolgáltatásnak kevés időt szentelt. Ezen bíróság elnöke, a nádor, a politikai katonai ügyekkel volt elfoglalva, az országbírónál sem keresték a szakképzettséget, de megtették országbírónak a vitéz katonát vagy gazdag udvaroncot, a püspökök a polgári perekhez hasonlóan nem értettek, a per sorsa tehát a fűrfangos ítélőmesterektől függött, kik a főbb méltóságokat befolyásolták. Károly törvényei a megyék hatáskörét kiszélesítették, felállították a kerületi táblát, rendezte a királyi táblát, megalapította a tagok számát, felállította a hétszemélyes táblát, a oirák már szakemberekből neveztettek, a felebbezési törvényszékek a megalapított törvényszüneteken kívül folytonos bírászkodásra köteleztettek, behozatott a tárgyalási sorrend, szabatosan meghatároztalak a birtokon belül és kívüli felebbezések esetei, a perbeszédék száma, a végrendeletek kellékei, az árvaügyekbeni eljárás, a vadászati, az uzoratórvény. A törvényszékek szervezésénél egy nagy elv és jog mosódott el a felsőbb bíróságnak részben az országgyűlés általi választása, ez azonban az osztrák-magyar viszonyok közt már alig volt fenntartható, mert midőn ez Ulászló alatt életbe lépett, a bírák egy évre választattak, az országgyűlések évenként megtartattak, a rász bíró helyett jobbat lehetett választani, az osztrák uralom alatt az országgyűlések tartása már három évro szállítattott le és néha 10—15 évig sem tartattak meg, ezen időben az ügyvédek álokoskodásaik, ármányaik által a törvénykezésből valóságos útvesztőt csináltak, a szakemberek, rendes bírák alkalmazását tehát a perlekedők valódi érdeke kívánta.

A megyék Károly alatt fejlődtek ki tökéletesen. Midón a közép és alsó nemesség a királyi és főúri önkénnyel már megvívni nem tudott, az önkény ellen a hegyek ormain 72 tornyot, a megyéket építette, a tornyoskákat minden korszakban erősítelte, iderejtették a szabadság megrongyolt zászlóit, hogy kedvező alkalommal a szent ereklyéket lobogtathassák; a nemzet ugyan a szabadságért kitartóan soha sem küzdött egyfolytában, de ellenben az önkénynek sem hódolt meg soha, ha meghódolt is, csak duzzogva engedett. Az 1536. 48. szerint az alispánok, szolgabírák kártérítési ügyekben 100 forintig, — az 1715. 28. már kizárólag a megye bíraskodása alá rendelte, a bűnvádi, erőszakoskodási (violentialis), egy megyebeli osztály örökösödési, zálog becstelenségi, adóssági pereket 12,000 írtig, a jobbágy, szolgapereket, az 1729. 35. már az egy megyebeli zálogperekbeni bíraskodást határozatlan zálogösszegig az alispánra ruházta, a szolgabíró bírósági körét 3,000 írtig tágította, az árva, a hagyatéki ügyek a megye alá rendeltettek, az adót a megye osztotta fel és hajtotta be, az utakra, a katonaság élelmezésére a megye ügyelt, a bűnvádi ügyek első sorban a megye elé tartoztak vagyis a középosztály, a szegény nemesség és nép minden ügye a megye és választott tisztviselői kezén fordult meg. Az 1723. 56. a megyei tisztválasztást minden három évbni, sőt szükség esetében hamarábbi megtartását rendelte el, a tisztviselőnél birtokminősítést kötött ki, a volt első alispánnak a 65. a tisztválasztásoni kijelölését elrendelte, a megyegyűlések tanácskozási módját szabályozta.

A megyék fényes csudákat nem műveitek, a megye közigazgatás nem volt a közigazgatás mintaképe, a megye alispánja, törvényszéke, a királyi törvényszékek bírái és elnökeinél, jobban a törvényt nem tudták, a megyei politikai szónoklatok

new álltak általában a parlamentarizmus tanácskozmányok magaslátán, de az igazságszolgáltatás, a pénzügyi kezelés jobb volt az osztráknál, az örökösödési háborúban a megyék az ország katonai illetőségét hamarabb kiállították, mint az osztrák kormány, a megyegyűlések a politikai eszmék fejtegetéseire kedvező alkalmat nyújtottak, a megyék körleveleikben társaikat ja kormány által elkövetett sérelmekről felvilágosítván, a közgyűlések által a nemesség közt erős kapocs képződött. A megyék minden szükséges jót nem tehettek, de fenntartották az alapot, mire időnkint építeni lehetett, nem támadtak, de menedéket adtak az üldözött jogoknak. Megye nélkül nincs hely és alkalom az országgyűlések szorgalmazására a törvénytelenések ellen tiltakozásra. Ha a hivatalnokokat a király nevezi, ezek csakhamar németül működtek volna, a megye nélkül tehát a magyar nyelvet a'jszűkebb közéletben mellőzik, nem lévén szükséges, az idegen és vegyes fajú vidéken félreteszik. A közép és kisnemesség, ha bírót nem maga választja, nem bírta volna magát a főurak nyomása, foglalásai ellen fentartani, Károly alatt egy új szolgalelkű oligarchia emelkedett fel a szabadság védői romjain, Illésházy majdnem egész Trencsént bírta, Árva nagy részét a kincstár és osztatlan Thurzó utódok bírták, Pozsonyt a Pálfiak és Eszterházyak uralták, Dunántúlt kis kivétellel az Eszterházy, Batthyány, Nádasdy, Fesztics, Szécsényi, Apponyi, Zichy családok és a papság, Szatmár és Csongrád nagy részét gr. Károlyi, Bereg nagy részét gróf Schönborn Mármarost, Aradot, Békést, Csanádot a kincstár bírták. A megye nélkül egy 100—500 holdas birtokos a 100,000 holdas ellen soha sem nyerhetett volna, mert a gazdagnak"; befolyása, összekötöttese lévén, a bírót pénzzel megvesztegette, tekintélyével lenyűgözte volna. Megye nélkül a nagyok a kicsinyeket fel-

falták volna. A parasztokat az urodalmak zsarolásai a kormány kapzsisága ellen a megye védte meg, megyék nélkül emelik időközben az adót, a porták számát mesterségesen szaporítják és irgalmatlanul nagy költséggel behajtják, mint teszik ma is, a megye kakaskodása, zsörtölődéseinek lehet tulajdonítani, hogy a deperditákuak kereszted! kormány rablás csak annyit tett, mint a törvényes adó. Vagyis a megye fenntartotta a nemességet és népet, a nemesség pedig megőrizte az alkotmányt és magyarságot.

Károly törvényeinek legfontosabbja volt a *pragmatica sanctio* czime alatt ösmert 1723-iki nőörökösödési 3. törvény. Károly már trónraléptekor a fiutódokban nem bízott, eleitül fogva tehát a nőörökség biztosításán törekedett, az osztrák tartományokban ez könnyen ment, mert az osztrák örökös tartományok alkotmányát már ősei szétszaggatták, a király, herceg vagy gróf tehát ezekben az örökösödést kénye szerint szabályozhatta. Az örökös tartományok német birodalmi hűbérek voltak, Károly német császár tehát ezen tartományokat a Habsburg-ház kihalása esetére jogosan adományozhatta leányának. Magyarországbn más volt a helyzet; Magyarország királyait folytonosan választotta, midőn e jogrul Lipót alatt az országgyűlés a viszonyok kényszere alatt lemondott és a Habsburg-ház flága örökösödését elfogadta, a király viszont a fiág kihalása esetére az ország választási jogát feltétlenül elősmerte. A nőági örökösödés elfogadása által az ország királyválasztási jogáruul tényleg örökre lemondott, mert a leányág 1000 eset közül egyszer hal ki; a nőuralmi eszmét a magyarok nem kedvelték, mellőzték az utolsó Árpád leányát, a magyar legnagyobb, legjobb királya leánya, Máriához királyt választottak, Zsigmond leánya helyett férje, a választott király meghalván, idegen királyt választottak; a Rákóczy-

forradalomnak egyik főfegyvere, a király választási jog visszaszerzése volt. Magyarország Károly birodalmának felét képezte, Károly leánya a német birodalom segélyére nem számíthatott, mert a német rendek császárnak a Habsburg-házzal ellenszenvező fejedelmet is választhattak volna. — Károly császár és király mindezt megfontolva, a nőági örökösödés elfogadását nem erőszakolta, de őszintén akarta a nemzet által elfogadtatni. Megkezdték a 12-iki országgyűlésen, nem sikerült; elhalasztotta 15-re, ekkor is hajótörést szenvedve 8 évig tehát mindaddig nem tartott országgyűlést, míg a tényezőket meg nem szerezte, a követválasztásokat kedvezően nem eszközölte.

A nőörökösödés megalapítása a legkedvezőbb alkalom volt a régi jogok visszaszerzésére, mert Csehország szintén választó királyság volt; II. Ferdinand a fehérhegyi csata után széttepte ugyan az alkotmányt, de az erőszak a jogélvezetét felfüggeszti ugyan, de a jogot nem törli el, mert a nemzeti jogok csak az ország önkéntes lemondása által szűnnek meg; ha tehát Magyarország, a birodalom fele, Mária Teréziát el nem fogadja, ez a csehekre buzditólag hathatott volna, ha Magyar- és Csehország a nőörökösödés ellen nyilatkozik, Mária Terézia többi tartományait szétszedték volna; Magyarország megnyerése tehát political szükség volt, a nemzet azonban teljes álomkórba esett, a függetlenségi-párt parányi töredékké süllyedt, csakis az eszme maradt meg a jobbak kebelében. A nőági örökösödést tehát 723-ban kárpótlás és biztosítékok nélkül fogadta el az engedelmes országgyűlés. Ezen törvény elfogadta a nőági örökösödést, de nem alapította meg, sem a területi, sem a védelmi, sem a pénzügyi közösséget, mint azt későbbben a német tanárok kimagyarázni, jobban mondva kierőszakolni akarták.

A *pragmatica sanctiónak* helytelenül nevezett örökösödési

rendezés két részből áll, az első czikkben a karok és rendek imelygős alázatossággal hálálkodnak ő felségének, hogy Magyarország javára a nőági örökösödést akarja behozni, és az általt mert Magyarországnak ugyanaz lesz királya, ki egyszersmind a német örökös tartományok ura is, Magyarországot a küllellenség ellen is (*contra vim externam*) meg akarja védeni.

Megköszönve a király kegyes szándékát kijelentik, hogy az ő felsége által szabályozott örökösödési rendet elfogadják és ezt ő felsége megerősíti; .kijelentik, hogy Magyarországnban is az leend a király, kit már a többi tartományokra megalapított elsőszülöttségi-rend szerint az uralkodás megilleti, — e törvény szerint először is megköszönik az idegen erővelí védelmet, de arra magokat semmi képem sem kötelezik, hogy ő felsége nő-utódai birodalmát védelmezni fogják, — tehát itt a közös védelemrtil szó nincs. Másodszor elfogadják az elsőszülöttségi rendet, mint az már az örökös tartományokra meg van alapítva, s mert az örökös tartományokra már elébb az elsőszülöttség az örökösödési-rend megalapított, azon kifejezés, hogy Magyarországnak ugyanaz lesz királya, ki a német tartományoké, nem a birodalom egységét, de a már kidolgozott örökösödési módozatot jelzi. Ha ezen 1. törvény által az örökösödési és birodalmi egység el lett volna döntve, nem hozatik a 2. törvény, melynek czime is az örökösödésről szól és valódilag az örökösödést szabályozza; mig tehát az első szóvirág, fecsegéshizelkedés, Károlynak készített aranyhid, a valódi örökösödési törvény a 2. lörvényczikk megalapítja a nőág örökösödését, ki-mondja, hogy Magyarországnak és az örökös tartományoknak ugyanegy személy lesz királya, — az indivisibiliter et insperabiéiter invicem ac insimul, ac una cum Regni Hungariae regenda m.et gubernandam trans-

fernt“ nem Magyarország és a többi országok egységét jelzi, de jelzi az örökös tartományok egységét, ezt bizonyítja az „a c“ és szó, ha ez Magyarországra is elfogadtatott volna, akkor az és, mely különböztet, és összeköt egyszerűen elmarad, mint felesleges, és következik egyszerűen cum Hungaria.

Teljesen megvilágítja azt a törvényczikk második része, mely az ország törvényeinek koronázaskori biztosítását kiköti, és a harmadik rész, mely az országnak a leányág kihalása esetében a királyválasztási jogot biztosítja. Ha a birodalmi egységnek csak árnyéka kísértett volna is, akkor megemlítettett volna a többi tartományokban! koronázási módozat, — megemlítettett volna általánosságban és nem különlegesen a választási jognak az országrai visszazállása.

Károly nem volt alkotmányos király, mert az országgyűléseket rendszeren nem tartotta meg, 729 —740-ig, tehát teljes 11 év alatt országgyűlést nem tartott, a különböző czimek alatt évenként kicsikart adójárulék többet tett a 712-ben felajánlott, de törvénybe nem iktatott évi adónál, kényur volt tehát, de szelíd, türelmes kényur, a Rákóczy-forradalom híveit a családi hagyományos politika ellenére nem üldözte, a főurak és egyháznagyoktul üldözött protestánsoknak pártját fogta. Általában a középtehetségű, nyájas uralkodók közé tartozott, birodalma pénzügyeit hűtlen szolgálai rosszul kezelték, 40,000 hivatalnok rabolta a birodalmat. Az özvegy császárné éjjeli italára naponta 12 korsó bort, egy udvari dámára 5 kannát, udvaroncra 8-at, a papagájokra egy évre 2 hordó tokajit, egész évre az udvartartásnál petrezselyemre 4,000 irtot számítottak, — a bátyja után örökölt adósságot tetemesen nevelte s mert a császári pénztár mindig pénzhiánnyal küzködött, a hadsereg számát pénzhiánybul halála előtt leszállította, midőn a katonaság épen szükséges

lett volna leánya jogai bebizonyítására, Ezen szelíd, türelmes uralkodó Magyarországnak többet ártott zsarnok, ravasz, kegyetlen atyja, I. Lipótnál₀ Lipót kegyelem nélkül vágatta le a legnemesebb fejeket, karróztatta, akasztatta, kerékbe törette, kiraboltatta a szabad férfiakat, a vértanuk véréből azonban hősök származtak, az egész nemzet felkelt és harczolt, és osztrák szolgását a nádor ős igen kevés elvetemedett főuron kívül senki sem merte bevallani. Károly nem bántott senkit, nem negélyezte a magyarok szeretőit, de udvaránál szívesen fogadta a magyar gazdag nemességet, hivatalokat udvari környezetének adott, kedvelte az osztrák családokkal! házasságot, ezek következtében minden látható nyomás nélkül megalakult az osztrák udvari párt (aulicus), mely miniszteri parancsszóra gondolkozott, levetette nemzeti köntösét, elfeledte nyelvét, feladta a nemzet jogait, lett udvari bukfencz, császári léhűtő; e faj a minisztert is császárnak tartotta, ezeknek is engedelmeskedett, példájával térített, a nemzetnek többet ártott az osztrák hóhérok, rablóvezérek, kémek, adómesterek, korhely zsoldosoknál, mert ezeket a nemzet megvetette, ellenök tömegesen szövötközött, ez inas nagyurak ellenben utánzókat, szolgákat szereztek, a nemzet önértetét, bátorságát, hazafiságát lehűtötték, és a nemzetet a megsemmisüléstől csakis egy rajongó utód erőszakos eljárása mentette meg.

IV. FEJEZET.

144—157-ig.

Az uralkodóház csalódása, Mária Terézia az országgyűlés összehívását mellőzi. — A birodalom helyzete. — A Mária Terézia örökösödését biztosító nagyhatalmak a királyné kifosztására szövetkeznek. — Az osztrák diplomácia ügyetlensége. — A fejedelmek követeléseinak alaptalansága. — Magyarország döntő súlya. — Az örökös tartományok hangulata. — Mária Terézia és kormánya ellenséget lenézi. — A szövetségesek az örökös tartományokat meghódítják. — Mária Terézia egyedüli menedéke Magyarország. — A királyné az országgyűlést összehívja és a nemzet segélyét felkéri. — Az ország rendei lelkesedése és ügyetlensége. — A királyné férjét királytársnak választják. — Csekély engedmények. — Az ország tekintélyes sereget állít. — 1742. a bajor választót cseh királylyá és német császárrá választják. — A magyarok fényes hadjárata. — A királyné részletes békéi. — A bajor választó bukása. — 1743. Bajorország elfoglalása. — A magyarok a francziákat megverik. — Mária Terézia elismerő irata a nádorhoz és megyékhez. — Fridrich támadása és veresége. — Mária Terézia a nádornak lovat küld. — Mária Terézia szövetségeseket nyer. — Bajor béke. — Fridrich győzelme. — Nádasdy ügyes fogása, — 1748. általános béke. — A királyné jutalma.

IV.

Mária Terézia trónralépte.

Károly császár nyugodtan halt meg, birodalmát egyesítette, hitt a fejedelmekben, bízott a drágán megvásárolt diplomatikai szerződésekből, pedig tűzhegy felett pihent, mert alig hunyta szemét, a hiénák éhes fogaikat csattogtatták és megindult az ármány a szerződések széttépésére, a szép királyné kifosztására. Egyik fejedelem sem elégedett meg a gazdag adománnyal, mindenik zsákmányolni akart. A kis porosz király Sziléziát követelte, a bajor csak Ausztriát, Csehországot, Magyarországot akarta a kis Bajorországba bekebelezni, a spanyol Olaszországot kívánta elrabolni, a francia a szép királynét Belgiumiul akarta megfosztani. Ezen fejedelmek a királynénak az öszbirodalom örökségét biztosították, az öszbirodalom helyett azonban csak Tirolt, Styriát és Karinthiát szándékozták a hatalmas királynénak meghagyni, ezt is csak azért, mert királytársuk volt és ezen regényes sasfészekre előzetesen még egyik sem vágyott. Mária Teréziának volt özön ellensége, barátja, szövetségese egy sem.

A rettenetes vihar a legerősebb férfit, a legravaszabb diplomatát elrémíthette volna, de Mária Terézia kitünőbb volt e kor minden férfiánál, mert a férfiak erejét, eszét, kitartását a nő bájos varázsával egyesítette, finom érzékével feltalálta a Sámson-t, ki egyedül képes volt nemcsak megvédeni, de ellenségeit meg is szégyeníteni. Mária Terézia Magyarországtól függött, mert Magyarország nagy birodalmának félét tette, Magyarországot

rögtön az ellenségek egyike sem támadhatta meg, mert egyik sem volt közvetlen szomszédja, a kis Fridrich leghamarabb nyomulhatott volna be, de a hegyes felföld kedvező védelmi helyzettel bírt, a királyné tehát Magyarorszában védelmi erejét minden eshetőségekben szervezhette, Magyarorszában a nemesség kész, tekintélyes haderőt képezett, az olaszok a spanyolokkal, a belgák a francziákkal, az osztrák tartományok a csehországi németek, a német bajorokkal és poroszokkal nemzetiségeknél fogva rokonszenveztek, ellenben a magyar Európa nemzetiségei tengerébe szigeteket képeztek. Az osztrákok és különösen a csehek fegyverrel hódítottak meg alkotmányokat, míg a győző II. Ferdinánd szétépte; a közelet tehát ezen tartományokba megszűnt, ha a Bajor választó győz, Bajorország sokkal kisebb lévén Osztrák-Csehországnál, az új fejedelemtől alkotmányok helyreállítását remélhették. Magyarország választó-ország volt, a nemzet választási jogául örökre nem mondott le, Magyarország büszkeségét már az is sértette, hogy a bajor választó Magyarországot az örökösödés jogán követelte, melyet Magyarország III. Károlyig soha sem ösmerte el, de Károlyt és Mária Teréziát Habsburg-házból először ajándékozta meg a családi örökösödéssel és ez alkalommal a királyválasztást Mária Terézia utánna I. József és Lipót leányainak utódai magvaszakadása esetére fentartotta, — ugyanezen okmányban Magyarország és az osztrák tartományok oszthatlanságát kimondta. — Mária a magyarok védelmére biztosan számíthatott a magyar nemzet túlságos lovagiasságánál fogva is, mert ezen századok óta forradalmárnak rágalmazott nemzet királya iránti kötelezettségeit mindenkor teljesítette.

A Habsburg-ház veszélyesebb helyzetbe még soha sem volt, egész Európául megtámadva egyedül állt, a burocracia az udvaroncok rendszeres fosztogatása a kincstárt kiürítették,

oly államban, hol az udvar évi petrezselyem szükségletére 4000 forintot, a papagályok italára 2 hordó tokaji aszút, az anyacsászárné álomitalára naponta 12 korsó bort, 1 udvaronczra 8, egy udvari hölgyre 8 korsó bort számítottak, ott nyílt szemtelen lopásnak kellett uralkodni, igen természetesen ehez arányúit' minden kiadás, 40 ezer hivatalnok szívta az országokat, és ezek tartása ismét 9 kerek milliót emésztett meg. Károly császár fejedelmi testvérei szavába bízva, hogy a papagályokat, az udvariakat, udvari dámákat és számos tantalus lovagjait kielégíthesse, évenként hadseregét fogyasztotta, midőn tehát meghalt, sem pénze sem katonája nem volt, — az ember minden időben olcsó volt, a katonát kötéllel fogták, de a kötelet az ellenség által megtámadott tartományokban nem lehetett alkalmazni, mert ez a népet elkésécskítette és mielőtt a legénynek a kötelet a katona nyakába keríthette volna, a kiszemelt áldozat megszökött. Mária Terézia ellenségei közt a francia legalább is oly erős katonai hatalmasság volt, mint Mária Terézia, ezenkívül a kis darázsok, a spanyol, porosz, a szász a bajor közvetlen szomszédai voltak, arra is biztosan számíthatott, hogy ha nagy vereséget szenved, az osztálynál a török is jelentkezni fog. Ezenkívül a helyzet azért is hátrányos volt, mert a birodalom tömör testetnem képezett, Belgiumot Auszriától több száz mértföld választá el, a sereg tehát már a távolság miatt is nehezen juthatott Belgiumba, vagy vonulhatott Auszriába, de még útja sem volt szabad, mert Auszriából Belgiumba és viszont csakis Bajor vagy Szászországon keresztül juthatott, míg ellenben a francia Belgiumot akadály nélkül támadhatta meg, ellenállás nélkül küldhette seregeit, a szövetséges Bajor táborába. — Mária Terézia Olaszországgal is csak a tiroli havasokon át közlekedett, ezen utacska békés utasoknak

kétségkívül kellemes,, hadcsapatoknak azonban nehézkes és fárasztó. Az örökös tartományokba a lelkesedés tüzét a 40,000 piócza és a fekete sereg kiölte, Csehország nem a cseheké, az osztrák tartományok nem a németeké volt, de a császári házé, illetőleg szolgáláié, nem éreztek tehát hivatást más tulajdonának védelmére, sőt a németek, a poroszok, bajorok, szászok győzelme esetében fajtársaik birodalmába jobb létet reméltek. Mária Terézia alattvalói közt csak a magyarok tudtak hamar feledni, és bírtak fellengző hajlamokkal.

Magyarország költői hajlamain kívül is, döntő tényező volt azért is, mert a legyőzött királyné csak Magyarországra vonulhatott vissza. A magyar nemesség tekintélyes haderőt képviselt, általában az ország minden faja kitűnő katonai anyag volt, a vad ráczok, a durva horvátok, szenvedéllyel raboltak, a harczot szerették. Mária Terézia éles eszével belátta a helyzetet. Károly király meghalt 740. októberben, a Mária Terézia örökösödése nemcsak disztény, de valóságos kölcsönös, sőt feltételes szerződés volt, mely III. Károly leányát és minden örökösét kötelezte, hogy minden leendő király, királyi biztosító hitlevelet fog kiadni, és magát megkoronáztatja, és ez alkalommal Magyarország alkotmányára és Magyarország területi épségének fenntartására megesküszik, a magyarokra csak ezen esetben bírt kötelező erővel a nőági örökség, — Magyarorszáiban nem volt sem háború sem forradalom; Pozsony Bécshez igen közel van, a királynénak tehát kötelessége lett volna még 1740-be vagy legfeljebb 1741. januárba a magyar országgyűlést összehívni, mert e nélkül a Károlynak megszavazott adó behajtása és általában a kecses királyné uralma törvénytelen volt. — És pedig annyival inkább sietni kellett volna, mert III. Károly 11 egész évig mellőzte az országgyűlést, az eskü és királyi hitle-

vél a magyar és különösen Mária Terézia királyi jogának alapfeltételét képezte, de Károly halálakor Bécsben a rabló fejedelmi banda alakulását még nem sejtették, a magyar főurak siettek Bécsben hódolni, a daczos nemességet lenézték, az adót Mária Terézia ép oly önkényesen beszédette, mint boldogult atyja; később, midőn a lenézett mostoha fiút mellőzni nem lehetett, a hosszas halasztást a királyné terhességével mentették. Ausztria diplomatiája mindig a legügyetlenebbek közé tartozott, a királyné és férje tehát a tényleges mozgalmakról, a szövetség tényleges megalakulása után értesült, midőn már az osztályterv elkészült. Frigyes porosz király nemcsak a támadásról akart lemondani, de segítségét is felajánlotta Sziléziáért; a kevély királyné lenézte az újdonsült kis porosz királyt, az ajánlatot gögösen visszautasította. A többi oly sokat kért, hogy ezekkel tisztességesen még alkudozni sem lehetett.

A Mária Terézia elleni szövetség és háború a világtörténelem szentelen háborúi közt első sorban foglalt helyet. A francziák Belgiumot követelték, — Belgiumot szép Filep, Miksa császár és Burgundi Maria fia örökölte Burgundi Mária hercegnő után; Filep korai halála után Károly hercegre, Spanyolország királya és Németország császárára szállt és V. Károly utódai kihaltával örökölte a legközelebbi rokon, VI. Károly császár. Belgium sohasem tartozott Franciaországhoz és a Bourbonoknak hozzá soha semmi képzelhető joga nem volt, sőt ellenkezőleg merész Károly halála után Franciaország foglalt a Burgundi örökségből, ezenfelül senki jogot már azért sem igényelhetett Belgiumra, mert Belgium alkotmányos ország lévén, Károly császár nőörökösödési rendeletét a belga országgyűlés elé terjesztették és az országgyűlés elfogadta és pedig minden erőszak nélkül, mert Belgium Ausztriától távol volt, mint

gazdag ország sok adót fizetett, Károly tehát Belgiumot kímélte, jogait tisztelte, ennél fogva II. Fülöp baromi kegyetlenségét elfeledték és a Habsburg-házat szerették. Az olaszországi birtokmaradvány hasonlóan örökségképp szállt az osztrák-házra. Csehország és tartozmányai: Morva és Szilézia német hűbér, de választó királyság volt; II. Lajos magyar és cseh király halála után a cseh rendek királyuknak Annát, Lajos testvérét és férjét, Ferdinánd főherceget választották meg. II. Ferdinándot a cseh rendek trónvesztettnek nyilatkoztatták, de Ferdinánd a cseheknek legyőzvé, Csehország a Habsburg-ház birtokában maradt. Ausztriát Habsburg Rudolf mint német császár, hűbérii fiának adományozta. Miután ezen hercegségek a német császár által nem vétettek el, Mária Teréziának kétségtelen tulajdonát képezték, a bajorok ezen kétségtelen jogalap ellen I. Ferdinándnak egy végrendeletét mutatták elő, mely szerint érfi utódjai kihalása esetében ezen tartományokat a bajor herceghez férjhez ment leánya utódainak hagyta. A müncheni levéltárban levő végrendeleti hiteles másolat azonban nem egyezett a bécsi levéltárban létező végrendelettel; mint később kivilágosodott, az utódaim elébe beszúrták a „férfi“ szót, mely a bajorok javára a végrendeletet meghamisította, de a végrendelet még azon esetben sem lett volna érvényes, ha a férfi szó benne van, mert Csehország választó királyság volt, tehát nem volt Ferdinánd tulajdona, Ferdinánd tehát a csehek beleegyezése nélkül Csehországrul nem rendelkezhetett. A világpolitikának alapját azonban sohasem a jog és méltányosság, de az erőszak, a hatalom képezte, a jelenkor vaskancellárja által felállított jelszó: „Macht geht vor Recht“ nem herceg Bismark találmánya, de uralkodott az államok megalakulása óta, a politika az állati világ utánzása, melyben az erősebb a gyengéiül nemcsak eledelét ve-

szi el, de ha ízlik, a gyengébbet meg is eszi és pedig nemcsak öfenntartási érdekből, de kedvtöltésből is.

A királyné és férje ellenségeiket lenézték, a bajor választó, a porosz király, a szász választó kétségkívül egyenkint véve gyenge erővel bírtak, sőt együttesen sem ellensúlyozták a jól kormányzott osztrák-magyar birodalom haderejét, Franciaországban a királyi kedvesek, az udvaroncok teli marokkal szórták az ország pénzét, az adóbérlők az ország jövedelmeit szemtelelenül lopták, a tisztek dczöltek, a tábornokok nem hadi, de férfiaság! tehetségek után alkalmaztattak, Franciaország erejét tehát Bécsben lenézték. A királyné és férje azonban saját helyzetüket sem ismerték, azt hitték gazdagok, pedig szegények voltak, mert az udvaroncok, a burocratia, az udvar a kincstárt kimerítették, a hadsereg papiroson sokkal több volt, mint valóságban, a hadi szerek, szerelvények hiányoztak, a nagy hadvezér, Sávolyai Jenő herczeg után a semmiségek közül egy sem magaslott ki. A háború tervét a bécsi főhadparancsnokság készítette, mely még a terepviszonyokat sem ismerte, hosszasan vitatkozott, sohasem készült el. Az osztrák örökös tartományokban a nép az önkormányzat morzsájával sem bírt, a paraszt tulajdonnal nem bírt, a hosszas béklyózásba elzsibbadt, az osztrák nemzeti önérzettel nem bírt, mert parányisága miatt, sem hagyományai, sem jelenje nem volt, Csehország nemzeti (individualitás) egyediséggel nem bírt, mert cseh jellegétül erővel megfosztották, német pedig nem akart lenni. Az osztrák és cseh nemzetet sajátlag a burocratia, az új nemesség és Bécs képezte; a burocratiának vezércsillaga az önérdek, a burocrata cosmopolita szolgál mindenkit, mindig az erőshöz ragaszkodik, saját énjét senkiért sem koczkáztatja, az új nemes szereti gazdáját, de mert többnyire szolgák és üzerekből alakul, nem érti

azt, hogy a nemesség kötelesség és a kötelesség áldozatokat követel, de különben is az új nemes a népre válságokban soha sem hat, mert a császár a király, czimet, rangot, vagyont adhat, de a nép csak azt tiszteli, bizalommal csak az iránt van, kinek ősei firul-fira a hazáért harczoltak, a szegény jobbágyot nemzedékrül-nemzedékre védték, a szükölködőket segítézték. Bécs ez időben már egy óriási czethalat képezett, mely a birodalom apró halait elnyelte és nem vala hajlandó zsríját alkotóiért koczkáztatni, általában tehát az örökös tartományok lelkesedésére számítani nem lehetett.

A bécsi főhadi tanács nemcsak a hadi tervvel, — de még a seregek felállításával sem volt tisztában, midőn az ellenség Ausztriába nemcsak beütött, de rohamosan Bécs felé haladt. Fridrich a leggyorsabb, a leendő nagy hadvezér, csatát nyert és Szilézia nagy részét meghódította. Károly bajor választó hadseregével a francziák Passauban egyesültek, egész felső Ausztriát és alsó Ausztria nagy részét elfoglalta és Bécs felé nyomult. A spanyolok Olaszországban szerencsésen haladtak. - - Mindennap vészirt hozott, kongott a Habsburgok lélekharangja; ha Magyarország semleges marad, az örökös tartományok elvesznek, ha az ellenségekkel szövetezik, Mária Teréziának nem marad egyéb Tirol havasainál, ha fegyverkezik és kardját a háború mérlegébe veti, megmentheti az uralkodó házat. Mária, a szellemdus nő, családjának legszebb, legeszesebb ivadéka, felismerte a veszélyt, a mentség egyedüli eszközét, 4 hónapos fiát József főherceget karjára véve, az ország házába ment, mellözve a szóvirágokat, a gögös hangot, a csalfa ígéreteket, következőleg szólt nemzetéhez:

„Igazságos ügyem szorult helyzete nem engedi, hogy a Magyarországot fenyegető borzasztó veszélyt titkoljam. Magyaror-

szág, személyem, gyermekeim veszedelemben vannak. Mindenki-tűi elhagyatva, rokonaim és hűtelen szövetségeseimtől megtámadva, csakis a magyar nemzet hűsége, világra szóló vitézsége menthet meg, védelmetekre bízom magamat és gyermekeimet. Utolsó reményem szeretetek és hűségtek, biztosan hiszem és reményiem, hogy halogatást nem tűrő szomorú helyzetemben tőlem bölcs tanácsotokat és erélyes segélyeteket megvonni nem fogjátok. A nagy királyné könyezve zárta be rövid, remek segélykérését, a királyné őszinte szavai, a szép asszony könyei a gyűlékony magyarokat föllelkesítette, a beszédhez mérten az egész gyülekezet lelkesedve válaszolt: „moriamur pro Rege nostra Maria Terézia“ — „Haljunk meg Mária Terézia királyunkért.“ Valószínűleg a magyar rendek csak a magyar nyelvet nem értő magyar királyné iránti tiszteletből feleltek a királyné által használt latin nyelven. Valóban nagyszerű jelenet, midőn a testvérei által üldözött királyné a nemzethez folyamodik és pedig oly nemzethez, mely ellen nagy atyja irtó háborút folytatott. A kis herceget a torzonborz magyarok goromba zaja és kardcsörge-tése megsértette, sírásra fakadt és midőn a megmentett birodalmat örökölte, a goromba Magyarországot az élő nemzetek sorábuli kitörléssel torolta meg. A királynénak csak egy szava volt valótlan, az, hogy Magyarországot veszély fenyegeti, mert a királynét igen, de az országot a veszély annyira nem fenyegette, hogy ha semleges marad, egyik ellenség sem lépi át az ország határát.

A magyar országgyűlés előtt két ut állott:

1. Megmenteni a királynét azon feltétel alatt, hogy lakását legalább félévre Magyarországba tegye, a magyar nyelvet hozza be, a felelős kormányt állítsa fel, magyar hadsereget alkosson, Erdélyt keblezze be, a határőrvidéket törülje el, Dalmátiát keblezze be, mindezt rögtön esküvel erősítse meg és azonnal léptesse életbe.

2. A királyné ellenállása esetében az ország halárai védelméről a nemesi felkelés által intézkedni, a poroszszal, bájjal a királyság elvállalása iránt alkudozni.

Az első pontban jelzett feltételek nem voltak újak, sem túlságosak, a magyar nyelvet Magyarország jogosan követelhetette, megígérte ezt különösen I. Ferdinánd, az országban lakást megajánlotta I. Ferdinántul Mária Teréziáig minden Habsburg, a felelős kormányt biztosították Ulászló törvényei, Ferdinándtul Máriaig minden király megesküdött az ország törvényei megtartására. — A félmagyar és fél idegen sereget csak III. Károly alkotta meg, III. Károlyig az idegen hadsereg ellen a nemzet folytonosan tiltakozott, Erdély, Dalmatia és Határőrség Magyarország kiegészítő részét képezték, az elfoglalt tartományok visszafoglalására és az országhoz! csatolására, minden fejedelem kötelezte magát esküvel és királyi hitlevéllel. Az előszámláltak egyike sem volt új vívmány, egyik sem sértette a többi tartományok érdekeit, a király jogait. Mindezeket a királyné és elődei erőszakosan mellőzték, a rendeknek kötelesség lett volna a királynét jogaik megerősítésére kényszeríteni. A királyné ellenállása a nemzetet felmentette volna a hűségi kötelezettségiül, mert a királyné a törvények végrehajtásának tetteg ellentál l ván, kétségkívül bebizonyítja, hogy esküje, hitlevele nem egyéb, mint az ország elámitására irányuló bohózat, és mihelyt az ellenség elvonul, minden feszélyes törvényt el fog tiporni. A királyné, tekintve kétségbeejtő helyzetét, az alkotmány biztosítását, ha látja, hogy az országnak utolsó szava, a nemzet közös kívánsága elfogadta volna és ha megesküszik reá, tekintve loyálisát és vallási érzelmeit meg is tartotta volna. — A nemzeteknek soha sem szabad a kedvező alkalmat elgزالasztani, mert kinek a hatalom kezében van, — akár bi-

borban akár darócban ringatták, különbség nélkül szeret parancsolni, a szabadság-levelek általában nem a verőfényes napok adománya, de a zivatarok szüleményei, az angol magna chartát, a magyar aranybullát, a felelős kormányt a királyok nem önként adták; a magyar királyok közt egyedül I. Lajos fogadta el önként és őszintén az alkotmányt, de Nagy Lajos, nagy volt mint ember, mint király valódi hős és lovag, tünemény és kivétel.

Az országgyűlés sem egyik sem másik utat nem követte, a hóbortos lovagiasság ösvényére lépett, a létező hiányoknak sem kívánta gyökeres orvoslását. Nádornak megválasztotta gróf Pálffy, a szatmári béke mesterét; Pálffy kitüntetését megérdemelte, mert becsületes ember, jó hazafi és jó katona volt. Az országgyűlés felajánlott 40,000 gyalogost és lovas, ha ehhez hozzávesszük az Erdélyieket, a Határőrvidéket és némely egyesek által kiállított ezreket, Magyarország egymaga 80,000 embert állított a síkra és pedig igen gyorsan, mert a megyék versenyeztek a kiállításban és felszerelésben. Az alkotmány egyik feltételt képezte azon pont, mely a törvények magyarázatával a királyt bízta meg, e pont körül heves viták folytak az országgyűlés és királyné között, a rendek egyszerűen el akarták törölni, a királyné nem akarta elösmerni, hogy ez jogsértés, hogy ezt ősei a törvények kijátszására hozták és használták, a törvény tehát megmaradt, de a királyné a 8-ik törvényben kijelenti, hogy a hitlével azon záradéka, mely a törvényekre a király és rendek leendő értelmezését kimondja, nem szól a hármaskönyv 1. rész 9. §-ában, és az 1715-ben foglalt nemesi és országjogokrul, melyek kétségkívüliek, és pedig annyival inkább nem, mert már 1715-ben ő felsége jogérvényesen biztosította az országot, hogy Magyarország a többi tartományok módja és rende szerint nem kormányozható. Adóügyben az értekezlet összehívása csak is

azon esetre engedték meg, ha a lángoló háború miatt az országgyűlés összehívása teljes lehetetlen. Eltörölte a neoaquistica comissiót; a nádort, érseket, cancellariát, tárnokot, kincstárt, helytartóságot illetékes hatáskörébe visszahelyezte. Az öröknek az örökös tartományokban! szabad kivitelét megengedte.

Erős vitát gerjesztett a királyné férje Lotringeni Ferencz herczeg királytársa fogadása, és gyámsági joga, — a királytársa fogadás nehézségeibe nem ütközött, mert a királyi jogokat az erélyes Mária Terézia megtartotta magának, de különben is a királyi férj jeles és kedves egyéniség volt, ki állását minden tekintetben megérdemelte, de más részről a háborús viszonyok követelték is, hogy a királyné férje a körülmények által követelt és indokolt hatáskörrel is bírjon. A királyné halála eshetőségére azonban a leendő gyámrul is kellett gondolkodni, — az osztrák és a magyar jog szerint is a gyámság kizárólag az apát vagy is Lotringeni Ferencz herczeget illette, a külpolitikai viszonyok azt követelték, hogy az uralkodó személye által összekötött államokban egy és ugyanazon egyén képviselje a trónörököst, mert ha Magyarországbán más a gyám, mint az örökös tartományokban, a magyar gyám más külpolitikát követelhetett volna, mint az osztrák gyám. A magyar törvények a királyi gyámrul másképen rendelkeztek mint a magán gyámrul, mert a magyar kiskorú király gyámja a felelős nádor volt; ez nagyfontosságú volt azért is, mert a nádor gyámsága egyszersmind Magyarország önállását és független államiságát jelezte, őseink tehát ezen indoknál fogva a nádor gyámságához erősen ragaszkodtak, más részről azonban a királyné sem engedett, mert az egységet a parancsoló politikai érdek parancsolta, mert ezen mellőzés kedves férjét sértette volna. Végre azonban a rendek a viszonyok követelményének engedtek,

ezen különös esetre megadták a gyámjogot a királyi férjnek, de viszont a királyné- a nádor minden jogait megerősítette, és a törvény kimondá, hogy nádor egy év alatt minden esetre mindenkor választandó.

A megajánlott sereg szervezése gyorsan ment, mert a lovasság a felkelő nemességből alakult, a forradalmi hadseregből meg sokan éltek, a nemesség csak az ország határáig élelmezte magát, addig is azonban a szegényebbekről a megyék gondoskodtak. Magyarország gyors szervezése meglepte az osztályos atyafiakat. A bajor választó mindenek előtt hátát kívánta fedezni, és fejére akarta tenni a cseh királyi koronát. 15,000 katonát tehát a meghódolt Austria védelmére hagyva. Csehország meghódítására indult, 26. novemberben. Prágát elfoglalta; 19. decemberben Prágába Cseh királynak koronáztatta magát; 1742. január 24-én német császárrá választották és 12. februárban császárnak koronázták. A bajor választó nyargalva hódított, ez mutatja, mily csekély volt az osztrák sereg a magyarok beavatkozásáig, A magyar seregek a csatatéren ez év elején megjelentek és a bajorokat első sorban Ausztriából kiséprették. Mária Teréziát ellenben Frigyes megverte, a vereség daczára azonban a magyar királyné iránt udvariasabbak kezdtek lenni, a királyné Berlinben július 18-án békét kötött Fridrichhel és a szászokkal. Sziléziát Fridrichnek engedte Teschen Troppau és Jagerndorf kivételével. Mária Terézia, a fürge porosz király a lassú szászoktul menekülve, egész erejét Gambrinus utódai ellen küldte, decemberben egész Csehországot visszahódították, a francia-bajorsereg gyorsmenetbe kivonult; a magyarok vitézsége felelevenítette az egész hadsereget, még a bécsi Hofkrieprat is gyorsabban gondolkozott, a szövetségeseket a magyar-osztrák sereg nyomban követte Bajorországba. A német császár nemsokára

maga maradt, a francziák elhagyták, a németek közönnnyel néztek bukását.

1743. június 12. a magyar királyné seregei elfoglalták München. 27. júniusban Lottringeni Károly herczeggel Mária Terézia hadvezére és sógorával Sekendorf Károly császár és bajor választó fővezér fegyvernyugvást kötött, melyben Mária Teréziának átadta egész Bajorországot és a 12,000-re leolvadt bajor hadsereggel idegen területre vonult. Ez évben az angol király már ekkor Austria szövetségese megverte Dettingenné! a francziákat 1744. XV. Lajos francia király Belgiumot személyes vezénylete alatt megtámadta. Mária seregei 1744-ben Lauterburgnál győztek és a Rajnán átmentek, a bölcs királyné ezen főleg a magyarok és Nádasdy által kivívott sikerért a magyarok vitézségét dicsérő levelet küldött a nádorhoz, ezen levélbe a királyné sajátkezűiül a következőket írta: „Ezen levél, mint a magyar nemzet iránti kegyem és kiváló szeretetem bizonyítéka, minden megyével közöltessék*. Az okos királyné eltalálta a magyarok szívéhez a helyes utat, a született magyar sem használhatta volna ki jobban a nemzet gyengeségét, ezen nyilatkozat az egész országnak hízelt, már azért is rendkívül hatott, mert ily elismerésbe a nemzetet két század óta még egy király sem részesítette, nem csuda ha e szokatlan őszintének látszó nyilatkozatok a gyűlékony nemzetet elhódították, a szép királynéérti lelkese-
dést fokozták. — Fridrich porosz királynak az osztrák diadal nem tetszett, 80,000 emberrel augusztusba Csehországra ütött. A királyné országos értekezletet hit össze Pozsonyba, az értekezlet nemesi felkelést rendelt el, 10,000 horvátot rövid időn a csataterre küldtek. Csehország védelmére Károly herceg indult az összes hadsereggel, Bajorországot a francziák visszafoglalták, Fridrich elfoglalta Prágát, de néhány heti birtoklás

után, miután a francziák által kellőleg nem támogattatok, Csehországiéul kivonult 12,000 felkelő magyar nemes a poroszokat Morvába támadta meg, és Fridrich hadseregét Szeziába kergette. Mária Terézia ez alkalommal Pálfy nádornak lovat, gyűrűt és kardot küldött egy sajátkező levéllel: Pálfy apám, küldöm neked ezen lovat, melynek megölésére csak legbuzgóbb alattvalóm méltó; fogadd ezen kardot, védelmezz vele újólag ellenségeim ellen; fogadd ezen gyűrűt irántadi hajlamom bizonyosságául Terézia. Mindez összesen véve nagy értéket nem képviselt, a levél azonban megnyerő remekmű volt, mely az egész országot elvarázsolta. 1746. januárba szövetséget kötöttek Varsóban Mária Terézia, Anglia, a lengyel király mint szász fejedelem és Holland „Anglia“ 1500,000 forint évi segílyt kötelezett a szász választónak, ez kötelezte magát 40,000 katona kiállítására Austria segílyére, a szász választónak a Fridrichtül visszafoglalandó Szilézia egy része ígértetett. 1746. VII. Károly, Miksa bajor választó a meghalt császár és választó örököse Mária Teréziával békét kötött, a királyné a seregei által elfoglalt Bajorországot visszaadta, a választó alaptalan igényeiről lemondott. — Fridrich júniusban Hohenfridbergnél fényesen győzött, a királyné és szászok foglyok és sebesültekben 13,200 embert és 66 ágyút vesztek. Fridrich eleség hiány miatt visszavonult, szeptemberben Sohnál Mária Terézia csatát veszett és nyert. Fridrich a királyné hadseregét legyőzte ugyan, a csata alatt azonban Nádasdy és társai a porosz hadsereget megkerülték, a porosz főtáborhelyet a főhadipónztárral elfoglalták, 2 millió értékű zsákmányt szereztek, a pénzügyi nyereség némileg kárpótolta a veszett csatát, érzékeny csapás volt Fridrichre, kinek apjátul örökölt teli kincstárát a drága háború kimerítette. Kedvezőtlenül folyt a háború

Belgiumban, hol az ország nagy részét a francziák meghódították, Olaszországban sem haladt a királyné, a béke után vágyott tehát minden hadakozó fél, az angolok közbenjárására a béke a régi alapon Frigyes királyljal kötött meg először Drezdába decemberbe. Mária Terézia 1748. januárba a hadi szövetséget megújította Angliával és Hollanddal a két hatalom kötelezte magát 132,000 katona kiállítására, az orosz czárné 37,000 segítséget indított meg Mária Terézia segélyére, a nagyhangú szövetség azonban, Angol és Holland részéről csakis tüntetés volt, melylyel a bourbonokra hatni akartak a béke eszközésére, mi sikerült is Achenbe a béke megkötött, Mária Terézia Olaszországba elvesztette Lombardia egy részét a patinái, piacencai, guastallai herczegségeket, a modenai herczegnek kárpótlásul még az aradi uradalmat adományozta. A nagy veszélyből diadalmasan bontakozott ki, megmentették a magyarok, és pedig nagy áldozatokkal. A kegyes királyné a nemzetet hűségéért megjutalmazta egy halászkunyhókból álló dal mát városkával, mi úgy is jogilag Magyarországhoz tartozott, és a Rudai várba építtetett egy vadászkastélyt a magyarok pénzébül; fényesebb jutalmat azonban a korcs ivadék, mely sem jogaiért nem lelkesült, sem befolyását az udvarnál nem tudta érvényesíteni, sőt némétte kezdett fajulni, nem érdemelt. Mária Terézia Szilézia elvesztését rendkívül sajnálta; a büszke császárnét vérig sértette a szerencsefi, a kis királyiul szenvedett vereség. A visszatörési vágy nem hagyta nyugodni, a 180,000-nyi hadseregét békében is fenntartotta, figyelmét főleg hadserege és hadi szerelvényei szaporítására fordította, a legolcsóbb katonaságot, a határőrséget rendezte, szaporította, határőrei fenntartására egyesektől is vett el birtokokat, megalapította a királyi ménest, a régi sajkásokat szervezte.

V. FEJEZET.

A protestánsok üldözése. — A királyné a protestánsokat védi. — 1751. Országgyűlés. — A királyné a nemesi felkelést meg akarja szüntetni és hadi adót követel. — A Rendekek visszautasítják, de az adót 700,000 írttal emelik. — 1752. A királyné katonai akadémiákat állít. — 53. Horvát adóellenes mozgalom. — 54. Alföldi vallásmozgalom. — Osztrák-francia szövetség. — Angol-porosz szövetség. — Frigyes a francziákat leveri, az osztrákok 57-ben győznek. — Hadik Berlint elfoglalja. — A Hubertsburgi béke a hét éves háborút megszünteti. — 1764. Pozsonyi országgyűlés; a királyné felkelési váltságot követel, a Rendekek megtagadják, de az adót 3,9000,000 írtra emelik. — Lotringeni Ferencz herczeg halála. — A helytartóságot Budára áthelyezik. — Ponyatovszky herczeget lengyel királynak választják. — 766. A királyné az urbért rendezteti. — 764. A Szent-István-rendet alapítja. — Az utolsó magyar nádor halála. — Falusi iskolákat állíttat. — 9 akadémiát alapít. — Fiúmét Magyarországgal egyesíti. — Lengyel ország felosztása és következményei. — 773. A jezsuitákat eltörli. — 75. Bukovinát Ausztriához csatolja. — 77. Az esztergomi és egeri érsekségből 4 püspökséget szakít ki. — József országcserét tervez. — Frigyes megijeszti. — 77. Az egyetemet Budára helyezetteti. — 780. Mária Terézia halála.

V.

1749-ben a gőgös katolikus főpapság a protestánsokat, a főurak által is támogatva, folytonosan üldözte, különösen kitűnt az üldözők közt a győri püspök; Mária Terézia, mint minden Habsburg, buzgón ragaszkodott a katolika valláshoz, nem üldözte azonban a protestánsokat sem; az üldözött protestánsok védelemért a királynéhoz folyamodtak; az igazságos királyné a győri püspököt rendre utasította, a protestánsoknak azonban megrendelte, hogy királyi jóváhagyás nélkül templomot ne építsenek, a protestánsokat ez is kielégítette, a sovány kegyek kora volt ez, a kurucz ivadékokat már a mérsékelt védelem is elhallgattatta.

1751-ben a királyné hosszú szünet után országgyűlést hitt össze, nem azért, mert alkotmányos kötelessége szerint az országgyűlést már 44. és 47-ben meg kellett volna tartani, nem azért, mert az anyagi érdekek az eddigi vámrendszer megváltoztatását ajánlották, általában nem a számos sérelmek orvoslásáért, de összehívta katonaváltság és adóemelésért. Mária Terézia trónját a felkelő nemesség, a megyei katonaság mentették meg, a felkelés, a katonaság bámulatos gyorsasággal szerveztetek, mégis Mária Terézia pálczát tört a felkelés felett, a nemességtől katonaszolgálat helyett adót követelt, a jeles királynében is kitört a Habsburg-ház fő jellemvonása, a kényuralmi vágy, a bizalmatlanság és hálátlanság, a kecses királyné megmentő! kezéből ki akarta ragadni a fegyvert, hogy őket teljesen tehetetlenné tegye, idegen zsoldosokat kívánt a szabadok kardjával felfegyverezni, hogy kiábrándulható megmentőit leti-

porhassa. Ez időben az állandó katonaság szaporítása teljesen felesleges volt, mert a hadi támadások nem voltak oly gyorsak, a jó katonai anyagból hevenyészett katona három hónap alatt kész katonává idomult, az adó a törvénytelen zsarolásokkal együtt 5% millió forintot tett, min 50,000 katonát tartottak el, Erdély, a határőrvidék járult 30,000-rel, Magyarország tehát tekintélyes, aránylagos haderőt tartott, — a felemelés méltánytalan kívánság volt.

A jeles Pálffy időközben meghalván, először is nádornak gróf Batthyány. Lajost választották, az adóemelés, a felkelési váltság azonban a legkényesebb ügy volt, mert maga az osztrák-párt, mely a jogfeladásban az engedékenység legszélső határáig nyargalva haladt, zsebeit görcsösen őrizte, ragaszkodtak e joghoz annyival inkább, mert a sarkalatos nemesség! jogokból érintetlenül csakis az adómentesség maradt fenn, a veszély elmúlván, a magyar nemzet vitézségét, nagylelkűségét elfelelték és a régi kegyenczek a papagály és petrezselyem gazdaságot folytatták, az urak a béke alatt tollasodtak, de csak gyengén, mert a kettős vámok a marha, búza, gyapjú kivitelét teljes lehetetlenné tették, a kivitel tehát -biztos és állandó nem volt, a magyar terményeket kizárólag osztrákok vásárolták. Az udvar, látva az ellenszenvet, a nemesi felkelés váltságát visszavonta, 700,000 forint adóemeléssel megelégedett. — Győr, Komárom, Versecz királyi városokká emeltetnek. 1752. alapította a császárné Becsben a hadmérnöki és bécs-ujhelyi katonaintézeteket. 1753-ban Horvátországban adóellenes mozgalom támadt, a mozgalom azonban röviden elnyomatott. 1754-ben Mező-Túron és Vásárhelyen vallási mozgalom ütött ki, az üldözöttek vezetői, Bujdosó, Fúró és Pethő lefejeztettek.

1756. Kaunitz gróf osztrák miniszternek régóta kedvencz

eszméje volt a francia szövetség, ez eszme helyes politikai számításon alapult, mert a Bourbon-szövetség Ausztriát Olaszország és Belgium megtámadása ellen biztosította, miután az osztrák birtokoknak félelmes szomszédai csakis a Bourbonok voltak. Ausztria tehát erejét összpontosíthatta és Németországban szabad kezet nyert, a szövetségbe Szászországot is bevette, előnyös volt ezen szövetség azért is, mert a francziák némely német katolikus fejedelmeket erősen befolyásolták, Franciaország fényes katonai múlttal bírt, ha Ausztria és a Bourbonok őszintén szövetkeznek és Franciaország a ledér nők és udvaroncok uralma alatt el nem gyengül, e szövetség Európa szárazának korlátlanul parancsolhatott volna. A nagy birodalmak hatalmát azonban a politika mérlegében ellensúlyozta. Frigyes porosz király szelleme Anglia és Hollandia pénze, az óriások nem tudtak elbánni a törpe Frigyesel. 1756. a francziák és angolok közt a gyarmatok biralmáért háború ütött ki, Anglia értesülve az osztrák-francia hajlamokról, a porosz király és Hessennel szövetkezett januárba; — májusba szövetkeztek Francia, Oroszország, Austria és Szászország, a szövetség főleg Poroszország szétrombolására volt intézve. Míg azonban a góliátok terveztek, a kis Dávid érdekei felett éberem örökös, a szövetség tervét megvetve Menczel szász irnoktul, 29. augusztusba már Szászországra tört, az egész szász sereget 15. októberbe Pirnánál elfogta. A hatalmas császár-királyné már októberbe a megyék és városoktól pótadót kért. 1757. a csatáért nagy lomhán a francia piperkőzők is megérkeztek; Frigyes seregeit az osztrákok Prága és Colinnál megverték, Hadik Berlint kis seregével meglepte és megsarcolta. Fridrich első sorban a francziák legyőzésére vetette a főszűlyt, Kossbachnál a francziákat csúfosan megszalasztotta, győzött még ez évben Leutennél. 1758.

Daun Hochkirchnél győzött, ellenben a francziák ismét megverettek Créfeldnél. 1759. augusztus a'z oroszok Kunersdorfnál győznek, a francziákat Mindennél ismét tönkre verik, 21. november Dann egy porosz hadtestet elfogott. 1760—61. a háború változó szerencsével folyt, a királyné segélyt kért, a magyar testőrséget felállította. 1762. Erzsébet orosz czárné meghal, utódja Péter Friggyessel szövetkezik, Pétert júliusba neje Katalin meggyilkoltatta, a háborúba semleges állást foglaltéi. Az ügyesség ész és pénz ellen a nyers erő nem győzhetvén, Mária Terézia látva a siker lehetlenségét, lemondott boszuterveirül a béke Hubertsburgban megkötetett a régi alapon, 7 évig folyt a vér, ömlött a pénz semmiért.

1764. Józsefet német királynak választják. A királyné az ország rendéit Pozsonyba országgyűlésre hívta a Szent-Istvánrendet 101 taggal főleg a magyarok számára megalapította. A királyné ismét adószaporítást és a felkelés megváltását kérte, a ministerek a magyar parasztot baromnak, rősz katonának minősítették, ki csak hosszabb idomítás után alkalmas a szolgálatra, és ezért ajánlották váltságdíján a sereg szaporítását; a rendek nem hitték el a sima okoskodást, a hadi adót 3.900,000 forintra emelték, a felkelés megmaradt, az országgyűlés és helytartóság budárai áthelyezése elhatározott. Ez év a tekintélyes halottak éve volt, meghalt Lotringeni Ferencz császártárs uralkodó, Barkoczi primás, Batthyány az utolsó magyar nádor, a nádorság 35 évig betöltetlen maradt; a királyné 25. deczemberben leendő vejét Albert szász herceget Magyarország helytartójának nevezte. Az elhunyt Ferencz nem csak császár-királyi családot, de császári vagyont is alapított. Ferencz a Toskánai herceg kimultáig évjáradékot húzott, Toskána maga sokat jövedelmezett, a hadjáratok alatt Ferencz volt a fő szállító, a

hadsereg hiányos élelmezése akkor mint most sokat jövedelmezett. 764. Ponyatovszki herceget Katalin orosz czárné egyik szeretőjét lengyel királynak választották. 766. Mária Terézia az urbért a helytartóság által szerveztette 767. József német király szántási bohózatot tartott Morvában és a nagy cselekményt Lichtenstein, az udvarias herceg szoborral örökítette meg; a koronaherczeg, mint nem szakember, bizonyosan minden morva béresnél rosszabbul szántott, nem érdemelt tehát szobrot a rászántás; a nép becsülése szeretetének a munka méltánylatának a császári szántás gyenge bizonyítéka, mert & rövid mintaszántás nem fáraszt, ebből a béresek és gazdák semmit sem tanultak, a fejedelemnek a földműves irányába nem a próbaszántás a feladata, de a termelés növelésének, értékesítésének igazságos adó olcsó befektési tőke, és más pénzügyi, kereskedelmi, forgalmi előnyök általi elősegítése. Az ily cselekményt csakis a bárgyú nép isteníti, csakis a császári hatalomtul elbűvöltek ámitására szolgáló tüntetés.

Ez évben tartottak szerb egyházi gyűlést is. József kezdeményezésére a királyné a falusi iskolák felállítását a helytartóság által elrendelte, a királyné azonban pénzsegélyt nem adott, de a segélyezésre az urakat és püspököket hívta fel. 771. a királyné Nagy-Szombatba az egyetemet az orvosi osztállyal toldta meg. A jezsuitáktul az egyetem vezetését elvette. Szent István kezét Ragusából Budára hozatta, — Fiúmét Magyarországgal tényleg egyesítette. Győrbe, Pozsonyba, Nagy-Váradon, Kassán, Zágrádba akadémiát alapított. 772-ben három fejedelem által egy menthetlen századokrakiható gyászos nemzetgyilkosság követtetett el, a lengyel nemzet megőlése. Lengyelországba a szabadság fejtelenséggé fajult, a száz házbuli nyomorult kéjencz fejedelmek a korona tekintélyét teljesen meg-

semmisítették, az utolsó király Ponyatovszkit úrnője a czárné választotta meg vesztegetés és nyomás által, az erkölcsileg elrothadt nyomorult kéjencz által kormányzott ország ellenállási képességét elvesztette. A lengyel népet fejedelmi szomszédjai gyűlölték mint népet mert Lengyelország a szabadság üldözött fiainak minden időbe szives biztos menhelyet adott, az osztrák házat a lengyelek iránti hála feszélyezte; a lengyelek mióta a Habsburgi-ház Magyar-Csehország ura lett, az osztrák házat soha meg nem támadták, sőt Sobiesky, Lipótnak Bécs ostrománál, lényeges szolgálatoakat tett. Poroszország máshonnan nem nagyobodhatott. A nagy szláv fajnak két legkitűnőbb nemzete volt az orosz és lengyel, mint jó testvérek egymással gyakorta véres harezokat vívtak; Európában csakis a műveltebb lengyel számított, Oroszország-Lengyelországot Európa kapujának tekintette, a termékeny Lengyelország a rideg Oroszországnak egyik gabonátára volt. Joga sem Lengyelországhoz, sem annak egyetlen részéhez a három loyális szomszéd közül egyiknek sem volt, nem a porosz királynak, mert ez kis herczegségekbul összetákolt királyságocska volt, semmi ősi joggal nem bírt. Oroszországot sem illette semmi, mert Oroszországnál sokkal előbb alakult állammá, sőt egy időbe Oroszország nagy részét is uralta. Mária Téréziának sem volt Lengyelországhoz semmi joga, Galiczia zászlóját ugyan a magyar király koronázásánál lobogtatták, a királyi czimben Galiczia díszelgett, a magyar királynak azonban Galicziához ép annyi joga volt mint Jeruzsálemhez, melynek czimát a magyar király szintén használja. Galicziát Magyarország kétszer bírta, először igen rövid ideig hódítás által az Árpádok alatt, másodszer nagy Lajos alatt, nagy Lajos azonban lengyel király is volt, a magyarokat különösen kedvelvén, Galicziát mint magyar tartományt kormányozta, a lengyelek azonban ezen tényleges Magyarország-

hozi csatolást nem (ismerték el, és Galicziát Mária és Zsigmondiul tényleg visszavették, csakis a szepesi elzalogosított városok tartoztak jogilag Magyarországhoz. A királyok azonban szerződések, határok, jogczimekre soha sem gondoltak, náluk a jogot minden időbe a hatalom helyettesítette. Szegény Lengyelország szerencsétlenségére, a zsiros falat mindháromnak megtetszett, egy nem bírt volna vele, de háromnak ellent nem állhatott, egyet a nagy ország veszedelmes hatalommá emelt volna ebbe a két szomszéd bele nem egyezik, megosztottak tehát békésen, Mária Terézia sokáig visszatartóztatta magát a joggalanságul, de végre is nagy étvágyú jogfaló fia József unszolásainak engedett az osztályt aláírta és zsákmányát ellenállás nélkül elfoglalta. Saját magának és nem Magyarországhoz csatolta, melynek czimén foglalt. Galiczia a birodalom területét szépen nevelte, ezen országrablás azonban valóságos politikai baklövés, balvégzetes cselekmény volt, Oroszország felosztásáig Európában az oroszok semmit sem számítottak, mert a barbar ország roppant kiterjedéssel bírt ugyan, de Észak-Oroszországban semmi sem termett, ennél fogva csakis vadbőrökkel kereskedett, a déli rész messze Ázsia felé terjedt, északot gyenge számú népesség lakta, az orosz katonaságnak az európai harctéren megjelenhetése hónapokat igényelt, de Európával nem is érintkezhetett, — mert előtte állott Lengyelország, mely a polgárisait Európátul teljesen elzárta. Lengyelország az európai politikai versengésekben majdnem semmi részt sem vett, mert terjeszkedési iránya főleg Orosz és Törökország felé terjedt, miután mindkét állam közvetlen szomszédja volt, mindkét állam egy részét bírta. Lengyelország azonban, mert szabad, önálló és nagy volt, nem vágyott a hódításokra, a lengyel Európa ügyeibe nem elegyedhetett be, mert az ország maga

kormányozta magát, a királyt választották, ennél fogva a nemzettel újat nem húzhatott; az uralkodó Jagelló család több ivadéka uralkodott Csehországban, a lengyelekkel azonban soha állami összeköttetésbe nem léptek, mert a lengyel nemesség, tartva a királyi család hatalma növekedésétől, nem vágyott az idegen koronákra. A lengyel, mióta a Habsburg-ház a magyar és cseh koronát elnyerte, soha az uralkodó-házat nem támadta meg, sőt midőn a török Bécs felé közelgött, a vitéz lengyel király tekintélyes sereget vezetett Bécs alá; a magyar forradalmároknak menhelyet időnkint adott, de segílyt soha, sőt Szobieszki, midőn haza vonult, több várat elfoglalt és Lipótnak adta át. A török, a francziák és néha a németek által szorongatott Ausztriának nagy előnyére szolgált a lengyelek semlegessége. Európának nagy előnyére szolgált az orosz elleni lengyel ellenszenv, mert Európa ügyeibe nemcsak maga be nem avatkozott, de Oroszországot is visszatartotta. Mig Lengyelország közönyére biztosan lehetett számolni, Oroszország beavatkozását bizton lehetett várni, mert Oroszországot kényúr uralta, az oroszok a keleti görög hitet vallották, a keleti görög egyház fejének az orosz czárt tartotta, az orosz czár tehát mint kényur, alattvalói vérével és vagyonával kénye szerint játszhatott; az orosz udvarnál nem a nemzet érdeke, de a szeszély vezetett. A vallási fensőség az oroszokhoz kötötte. A magyarországi ausztriai és török görög vallásu szláv fajokat a két ország közt támadható háború esetében, tehát Magyarország és Ausztria méltán tarthattak, hogy az orosz czár a vallás ürügye alatt háborúban és békében izgatni fog. A lengyelek azonban vallási tekintetben nem izgathattak, mert kis kivétellel a katolika hitet vallották. Az osztrák-magyar császár és király érdeke mindenestre azt követelte, hogy azon császár, kit lakosainak egy ré-

sze lelki fejének tart, ne legyen szomszédja, hogy háborúban szomszédja elleu ne kellessen birodalmát fedezni. Lengyelország fennállását ajánlotta a keleti politika is, az uralkodó háznak, ha érdekét okosan felfogja, Konstantinápoly felé kellett volna törekedni, ezt kívánta kereskedelmi érdeke, ezt ajánlotta a rokonszenv, melyet Károly győzelmes háborúiban megszerzett. Oroszország csak a Balkánon alul érintkezhetett Törökországgal, ha tehát Lengyelország fennál, az orosz csak a Balkánon alul érintkezhetvén Törökországgal, Szerbia, Oláhország, Bosznia Ausztriához ragaszkodtak volna és Ausztria a kedvező alkalommal ezen országokat vagy meghódítja, vagy védnöksége alatt alduvai szövetséget alapíthatott volna.

Helytelen volt a felosztás azért is, mert nem egyenlően osztottak és a három hatalom nem egyenlően részesült az előnyökben; az osztály Ausztria versenytársa hatalmát megalapította. Poroszország a legkevesebbet kapta ugyan, de ezen kisebb osztalék megalapította hatalmát és a jövő eshetőségekre megszabadította egy hatalomtól, mely a viszonyok kedvező alakulásával ellenségévé válhatott volna; ha Posent Poroszország be nem keblezi, csak kis hatalmacska maradt volna és pedig annyival inkább, mert nem volt egy ország sem, melyből nagyvárosi vágyait kielégíthette volna. Oroszország nyerte meg a legnagyobb területet, a legszebbet, a legtermékenyebbet, a legnagyobb lakossággal; Lengyelország által éléstárt nyertek természetlen tartományai, közvetlen összeköttetésbe lépett a göröghitű oláhok, szerbek, bosnyákokkal, lábát betette a művelt Európába, közvetlen szomszédja lett a kis fondor, nagyravágyó Poroszországnak, — Lengyelország felosztása vetette meg alapját a pánszlávizmusnak, mert e nélkül Oroszország ázsiai hatalom marad és ^ekkor nincs állam, mely a pánszlávizmust nagyra felfúj-

háttá volna, mert a szlávok legerősebb képviselője, mint szabad nemzet a többi országok és nemzetek felforgatására területi nagyobbodásra nem vágyott, Ausztria részéül tehát nagyszerű politikai baklövés volt ez. Az országablást, a nemzetgyilkosságot nem menti semmi. A politikai baklövést csak az menti, hogy még ekkor a faj a nemzetiségi eszmék nem szerepeltek, — Európa majdnem minden államába a nemzetet a nemesség képviselte, mindenki a politikai nemzet tagjának képzelte magát, fajvagyakat nem táplált, a cseh, sloven, bolgár, szerb, horvát, dalmáta, az oroszszai semmi rokonságot nem tartott, a nemzetiségi eszmét és vágyakat a szabadsági eszméknek a 19. században! diadala az orosz kormány folytonos, az osztrák ideiglenes izgatása idézték elő, az osztrák-házat és ministereit tehát azért, hogy látnoki tehetséggel nem bírtak, kárhoztatni nem lehet.

1773. a jezsuita-rendet eltörli, a jezsuiták nagy vagyonába! alapította a tanulmányi alapot ős teljesen e célra adta. 775. Bukovina Ausztriához csatoltatik. 776. az esztergomi érsekségből 4 új püspökséget alapít, a szombathelyit, beszterczeit a szepesit és rosnyait. 777. az egyetemet Budára hozzák. 778. József minden áron németté akarta birodalmát tenni, József már ekkor a birodalom ügyeire döntő befolyást gyakorolt, Bajorország örökösivel titkos egyességre lépett, melyben az örökös herceg magát Bajorországnak Belgiummal! kicserélésére kötelezte, Belgium sokkal gazdagabb ország volt Bajorországnál, de Ausztriától távol feküdt, Austria hajóhaddal nem bírt, ennél fogva kereskedését megvédeni nem tudta, Franciaország ellenébeni megvédelmezése nagy áldozatokat követelt, ellenben Bajorország Ausztriát közvetlen határolta, birtoklása által Austria a Dunának a keleti kereskedelem útjának ura lesz, Bajor-

ország: tisztán német tartomány volt, Bajorország az osztrák-ellenes pártnak feje, mondhatni egyedüli tényezője volt. E bajor csere tehát Józsefre minden tekintetben hasznos és célszerű lett volna, mert általa birodalmában a német elem teljes túlsúlyra emelkedik, kedvező politikai viszonyok közt általa Németország császárává lesz ős a Rajna melletti katolikus tartományokat elnyelhetette volna. Mindezt az öreg Frigyes porosz király belátta, az egyik örökösét a zweibrükkeni herceget segélyérni biztosította, júliusban tiltakozott és hatalmas seregével táborba szállt. A királynő Bécsbe magyar értekezletet hit össze, mely is a germanisatio érdekei támogatására 20,000 magyar katonai segílyt szavazott meg. — A kapzsi de gyáva József az öreg hóstül megijedt a bajor cseréről Magyarország nagy előnyére lemondott.

1780. november 20-án Mária Terézia császár és királyné meghalt.

VI. FEJEZET.

Mária Terézia közjogi törvényei, uralma, uralmának következményei, a közszellem.

VI.

Mária Terézia esküje.

Mi, Mária Terézia, Isten kegyelméből Magyarország királynéja stb. Esküszünk az élő Istenre, szent anyja Szűz Máriára és minden szentekre, hogy az Isten egyházának, az országnagyoknak, főrendeknek, nemeseknek, királyi városoknak és minden lakosoknak szabadalmait, szabadságait, törvényeit, jogait, kiváltságait, régi jó megerősített szokásait megtartandjuk és mindenkinek igazságot fogunk szolgáltatni. Felsőleges András király törvényeit (kivéven a 31. törvényzáradékot, mely következőleg kezdődik: hogyha pedig mi stb. ezen szavakig: örökre feljogosítjuk) megtartandjuk. Magyar királyságunk határait és mindazt, mi országunkhoz bármi jogon vagy czimen tartoznak, nem fogjuk sem elidegeníteni, sem kisebbíteni, sőt amennyire tehetjük, szaporítani és terjeszteni fogjuk és mindent megteendőink, mit Magyarországnak és Rendéinek közjávára és dicsőségére igazságosan megtehetendünk. Isten és minden szentek úgy segélyjenek.

Nos Maria Terézia dei gratia Hungariae etc. Juramus per Deum vivum per ejus sanctissimam genitricem Virginem Mariam ac omnes sanctos. Quod Ecclesias Dei, Dominos praelatos, barones, magnates, nobiles, civitates liberas, et omnes Regnicolas. in suis immunitatibus et libertatibus, Juribus, legibus, privilegiis, ac in antiquis bonis et aprobatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus: serenissimi quondam Andreae Regis decreta (exclusa tamen et semota, articuli tricesimiprimi ejusdem decreti clausula sic incipiente: quodsi vero

nos etc. usque ad verba: in perpetuum facultatem) observabimus. Fines Regni nostri Hungariae et quae ad illum quocumque jure aut titulo pertinent, non abalienabimus, nec minuemus, sed quo ad poterimus, augebimus et extendemus, omniaque illa faciemus, quaecumque pro bono publico, honore et incremento omnium Statuum, ac totius Regni nostri Hungariae, juste faceré poterimus. Sic nos Deus adjuvet et omnes Sancti.

Ferencz herczeg társuralkodó esküje.

Mi, Ferencz stb. esküszünk az élő stb., bogy ő felsége, felséges hõnk Mária Terézia királyné úrnõnk akarata és beleegyezésével Magyarország és kapcsolt részeinek Rendei által a törvényekbe iktatott módon, alakban és feltételek mellett felajánlott társkormányzatot és uralmat elfogadjuk, az összes feltételeket és törvényeket sértetlenül, szenttül és valósággal megtartandjuk. Isten minket úgy segélyjen.

Nos Franciscus etc. juramus per Deum vivum etc. quod cum annuentia et consensu sacrae regiae Majestatis, dilectissimae conjugis nostrae, Dominae Mariae Teréziáé, per inclitos Status et ordines regni Hungarian, annexarumque partiura, nobis juxta módúm, formám et condiciones articulariter declaratas, oblatum corregimen et co administrationem acceptando, easdem universas condiciones et praescripti articuli tenores, rite sancte et inviolabiliter observabimus sic nos Deus adjuvet.

Mária Terézia körlevele.

Mi, Mária Terézia, Magyarországnak és kapcsolt részeinek és országainak királynéja, mindenkinek jelen hitlevelünkkel adjuk tudtára és kinyilatkoztatjuk.

Hogy miután Isten akaratából felséges és leghatalmasabb fejedelem Károly, e néven VI-ik, választott római császár, német, spanyol, Magyarország és Csehország királya, atyánk ezen halandó éleiből a halhatatlanságra és örök dicsőségre hivatott és maga után figyermeket nem hagyott, mi utána, mint legidősebb leánya, vér szerint és Magyarországon és kapcsolt részeiben az 1723. országgyűlés 1. és 2. törvények szerint, melyek törvényes örökösödésünket kinyilatkoztatták és megalapították, törvényesen örökösödtünk és az ország törvényei értelme szerint, isten segedelmével' megejtendő szerencsés megkoronázatásunkra, Magyarország és kapcsolt részei Rendelnek május 14-ére Pozsonyba országgyűlést tűztünk ki és ezen személyesen megjelentünk és elnököltünk. Az ezen országgyűlésen Magyarország és kapcsolt részeinek teljes és nagy számmal megjelent összes hű egyháznagyai, országnagyai, főrendei, nemesei és többi karrai és rendel, az említett országgyűlés határozataira visszaemlékezvén, ezen törvények értelmében az irántunk, mint törvényes örökös királynéjok és úrnőjük iránti hűségüket és hódolatukat kijelentve, és koronázásunkat óhajtván, felségünket alázatosan megkérték, hogy szerencsés megkoronázatásunk előtt az alulírt törvényeket azok összes tartalmát elfogadjuk és megerősítsük és azokat mind magunk kegyesen megtartsuk, mind az érdekeltek által megtartassuk.

2. §.

Mely törvényczikkeknek tartalma következő:

3. §.

1. Hogy a régi királyi örökösödési törvényeken és koronázási renden kívül még Magyarország és kapcsolt részei szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, jogait, törvényeit, szoká-

sait, melyek Magyarország királyaitól, dicső emlékü elődeinktől eddig engedélyeztettek és megerősítették (melyek dicső emlékü I. Ferdinánd esküjében is bennfoglaltatnak) kizárván azonban megboldogult I. András király 1222-ben kelt azon záradékát, mely így kezdődik: „hogya mi®, ezen szavakig: „örökre szabadságot adunk®, minden pontjaival, záradékaival, mint azok használata és értelméről, a király és országgyűlés megegyeztek, szentül és erősen megtartjuk és mások, mindenki és egyesek által megtartatjuk.

4. §.

2. Az ország szent koronáját régi szokás szerint a közülük választandó világiak által az országban fogjuk őriztetni.

5. §.

3. Az ezen ország és kapcsolt részeihez tartozó részeket, melyeket eddig visszaszereztek és ezentúl Isten segélyével vissza fogunk szerezni, királyi eskünk szerint Magyarország és kapcsolt részeihez csatolandjuk.

6. §.

4. Hogy azon esetben, (mitül Isten mentsen) ha az osztrák főherczegek mindkét ága, első sorban az atyánklul származó, ezek magszakadása esetében boldogult Józsefiül származó, ezek után a Lipót császár és királyok ágyékából származó örökösök elhalnának, a Magyarország és kapcsolt részeinek az 1723-ki törvények szerint is, a királyválasztás joga, mint azt előbb bírták, az országra visszazáll, és sértetlenül megmarad.

7. §.

5. Mint előbb megemlítettett, midőn a magyar királyok az országgyűlésen megfognak koronáztatni, örökösünk Magyarország jövőendő megkoronázandó örökös királyai kötelesek lesz-

nek előlegeseu ezen királyi hitlevelet elfogadni, megerősíteni és reá megesküdni.

8. §.

Mi tehát az ország karainak és rendelnek kérelmüket kegyesen elfogadván, őket lelkünkben kegyesen megakarván jutalmazni, az elősorolt összes törvénczikkeket, azoknak összes tartalmát kegyesen elfogadjuk és megerősítjük.

9. §.

A karokat és rendeket királyi szavunkkal és ígétünkkel biztosítjuk, hogy az elősoroltakat mind magunk megtartandjuk mind minden rendű és állapotú hű alattvalóink által megtartatjuk, mint azokat ezeu királyi hitlevelünk által elfogadjuk, helyben hagyjuk, megígérjük és megerősítjük.

10. §.

Melynek hitelül és bizonyságául ezen levelünket királyi peccétünkkel megerősítettük. Pozsony, 24. junius 1741.

Nos Maria Teresia Regina Hungariae etc. qua praelibati Regni Hungariae et aliorum Regnorum ac partium eidem annexarum Regina agnoscimus et memoriae commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit, universis.

1. §.

Quod postquam ex inscrutabili, divini nutniniis iudicio, Serenissimum et potentissimum oliin principem Dominum Garolum hujus nomine VI. turn, electum Romanorum imperatorem, ac Germanise, Hispaniarum, Hungariae Bohemiae Regem etc. Dominum genitorum nostrum, ex hac mortali vita, ad sempiternam immortalitalem, ac eterna Coronae glóriám evocari et transfers contigisset; ac ex eo quod, nullám superstitem post se masculam prolem post se reliquerit nos qua primogenita ejus-

dem fillia, et immediata ex asse haeres in Regno Hungariae et partibus eidem adnexis vigore etiam, articuloꝝ 1 et secundae diaetae in anno 1723. conclusae legalem, successionem nostram declarantium et stabilientium, legitime successissemus; ac ad mentem legum Regni, pro felici, atque fanstissimis votis Deo ter optimo maximo auxiliante, instauranda inauguratione nostra fidelibus nostris universis, incliti Regni nostri Hungariae, partiumque eidem annexarum, statibus et ordinibus, conventum seu Diaótam, intra idem Regnum Hungariae, utpote in Regiam liberamque civitatem nostram Poseniensem, pro Domini exaudi seu die 14. mensis May, anni infra script! indixissemus, ad eandemque nos etiam personalit comparentes eidem prefuissemus. Fideles nostri universi praelati, barones, magnates et nobiles, coeterique status et ordines inentionati, nostri incliti Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, ad presentem» Diaetam pleno et frequentissimo numero comparentes, prementionatarumque Diaetaliuꝝ constitutionuꝝ hand immemores, pro exigentia earumdem, debitam et homagialeꝝ erga nos, qua legitimam et haereditariam Regiam suam, ac Dominam, devotionem; et fidem testati, desiderioquo auspicae fel'cissimae inaugurationis nostrae ducti; supplicaverunt Majestati nostrae humillime, et rogaverunt, ut immansibus precitatibus constitutionibus, omnino ante adhuc fanstissimam coronationem nostram, nos infra scriptos articulos, omniaque et singula in iisdem contenta, ratos gratos et accepta habentes, nostrumque Conseusum illis prebeutes, benigne acceptare, et auctoritate nostra Regia aprobare, et confiruare, ac tam nos ipse benigne observare quam per alios, quorum interes*, firmiter observare, facere dignaremur.

2. ~

Quorum quidam articuloꝝ tenor sequitur in hunc modum.

3. §.

1. Quod praeter ab antique deductam, haereditariam Regiam successionem, coronationemque, in reliquo universas et singulas, communes istius Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum, libertates, immunitates privilegia, statuta communia Jura, leges et consuetudines, a divis quondam Hungariae Regibus, et gloriosissime memoriae, predecessoribus nostris licentibus concessas, et confirmatas, in futurumque concedendas et per nos confirmandas (ad quas et quae, dicti Status et ordines, formulamquoque juramenti, ad initium decretorum serenissimi domini Ferdinandi I-mi gloriosi reminiscitiae, positam extensam et reductam habent) exclusam tamen et semota, articuli decreti, divi Andreae regis secundi, de anno 1222. clausula, incipit, Quodsi verò nos usque ad verba, in perpetuum facultatem; in omnibus suis punctis clausulis et articulis, prout super eorum usu et intellectu, Regio et communi Statum consensu, Dietaliter conventum fuerit, firmiter et sancte observabimus, per aliosque, omnes et singulos, inviolabiliter observari faciemus.

4. §.

2. Sacram regni coronam juxta veterem consuetudinem ipsorum regnicolarum legesque patrias per certas, de eorum medio ad hoc delectas, et deputatas personas seculares, in hoc Regno conservabimus.

5. §.

3. Hactenus recuperata, et exposit. Deo adjuvante recuperanda, quaevis hujus regni partiumque eidem annexarum et partes, ad mentem etiam, juramentalis formulae prenotato Regno et eidem annexis partibus, de toto reincorporabimus.

6. §.

4. Quod in casu (quoin Deus avertere velit) defectus utriusque Sexus arehi ducum Austriae, preprints quiduni, ab aldefato genitore nostro, dein in hujus defectu, a divo olim Josefo, his quoque deficientibus, ex iuinbis divi olim Leopoldi, imperatorum et Regum Hungariae descendentium, juxta etiam diétámén praeceptorum, primi et secundi artikulorum prefatae Dietae anni 1723-i prerogativa Regiae electionis, coronationisque ante factorum, Statuum et ordinum, inpristinum vigorem Statumque redibit, et penes hoc Regnum Hungariae et predictas partes, ejusdemque antiquam consuetudinem illibate remanebit.

7. §.

5. Ut premissum est, toties quoties ejusmodi Inauguratio Regia, intra ambitum sepefati Regni Hungariae successibus temporibus, Dietaliter instauranda erit; toties haeredes et Successores nostri futuri neocoronandi haereditarii Reges, premittendam habebunt, presentis Diplomaticae assecurationis, acceptationem deponendumque superinde juramentum.

8. §.

Nos itaque praedicta, universorum Statuum et ordinum, Regni Hungariae, et partium eidem annexarum, instantia benigne admissa, pro benigna animi nostri propensione ipsisque gratificandi voluntate, prae insertos articulos universos, ac omnia et singula, in iisdem contenta, rata, grata, et accepta habentes, eisdem nostrum consensum benevolum, pariter et assensum prebuimus, et illos, ac quevis in eis contenta elementer acceptavimus aprobavimus, ratificavimus et confirmavimus.

9. §.

Promittentes et assecurantes, Status et ordines, in verbo nostra Regio, quod praemissa omnia tam nos ipse observabimus,

quam per alios fideles subditos nostros, cujuscumque Status et conditionis existant observari faciemus; uti vigore hujus nostri diplomats acceptamus aprobamus, ratificamus et confirmamus atque promittimus.

10. §.

In cujus fidei et testimonium, Literas has, manu propria, subscripsimus, et Sigilli nostri Regii appensione muniri fecimus. Posonii 24. Junius 1741.

Mária Terézia törvényei.

4. Az országgyűlés Lotringeni Ferencz herceget Mária Terézia királyné férjét uralkodó és kormánytársnak fogadja és nyilatkoztatja, minden jövőre vonható következkések nélkül, a nádor hatáskörének épentartása mellett következő feltételek alatt:

1. Hogy ezen közös uralkodás daczára minden esetben Magyarországnak az 1723. törvényben, az osztrák örökös tartományokkal kikötött elválaszthatlansága, fentartassék.

2. A közös kormányzat a felséges királyné tetszéséig és haláláig tart.

3. A felséges királyné halála esetében, ő felsége az országot apai és gyámi joron kormányozza.

4. Magszakadás esetében, az 1723. törvényben meghatározott örökösödési rend és választási jog fentartatik.

5. A királytárs az országot törvényeink szerint kormányozza, a legfőbb az 1. rész 4-ben foglalt hatalmi és más felségi jogok, kiváltságok adományozása királyné ő felségét illetik.

6. Ö fensége mint kormánytárs intézkedni fog, hogy a karok és rendek jogai, szabadságai megtartassanak. Mind ezekre magát a törvénykönyvbe is beiktatott esküvel kötelezte.

7. Ő felségének az országban lakásáru.

Ő felsége a karok és rendeknek, az országban! lakásárai felszólítását kegyesen fogadta és elhatározta,

Hogy amennyibe többi országai gondja és kormányzata megengedik az országban fog lakni, és mindent el fog követni, hogy örökös országa régi virágjába és boldogságába visszahelyeztessék.

A karok és rendek ő felsége anyai és királyi indulatát igen köszönik.

7. De personal! Regiae Majestatis in Regno resident!.

Prouti ardens Statuum et orduum Regni desiderium, ut niinum, sac. Regia Majestas in hoc Regno suo personaliter residere dignetur, eadem benignissime perceptit; ita eidem pari benegnitate, satisfacere volens clenienter decrevit;

Quod ubi aliarum quo que provinciarum suarum administrate et Curae ad miserint, omnino intra Regnum hoc ulterim etiam residere dignabitur nihil eorum intermissura, quae alias etiam, ad reducendum pristinum florem, ac felicitatein hujus haereditarii sui Hungariae Regni conforre poterunt:

2 pro qua quidam materno non minus quam Régió affectu expressa clementissima declaratione; Status et Ordines Regni suae Regiae Majestatis quas possunt gratias reponunt.

8. A királyi hitlevél záradéka „mint ennek értelmérül az országgyűlésen a király és az országgyűlés megegyeztek¹⁴, az ország szabadságai, szabadalmi és kiváltságaira semmiképen ki nem terjesztendő.

Ő felsége kegyes nyilatkozatára elhatározott:

Az ország karai és rendei szabadságai, kiváltságai, előjogai, szabadalmi és jogairul szóló törvények, nevezetesen a III.

1. rész 9. czime, az 1723. 6. a nemesség adómentességét biz-

tosító törvény, melyeket az 1715, 3, törvény is biztosít, a záradék értelme szerint nem tárgyalhatnak és pedig annyival inkább nem, mert az 1723. törvény a nemesség örökös adómentességét biztosította, mert ezenfelül az 1715. törvény az országot biztosítja, hogy Magyarország a többi tartományok módja és rendje szerint nem kormányozható.

8. De clausula Diplomaticae prout super eorum usu et intellectu Regio ac communi Statum consensu Diatallyter conventual fuerit, ad fundamentalia jura. Libertates, Immunitates et praerogativas Statuum et ordinum Regni nulla tenus extendenda.

Erga benignam Sacrae Regiae Majestatis declarationem sancitum est; fundamentalia jura libertates Immunitates et praerogativas Statuum et ordinum Regni Hungariae partiumque eidem annexarum, signante in titulo 9. part. 1. operis Decreti tripartiti et art. 6. anni 1723. velut in perpetuum ab omni contributione ipsos eximentibus adeoque catenus etiam; ne omni publicum fundo quo modo inhaereat, eosdem Immunitatibus ac avito quoque usu firmatis expressas, cum alioquin etiam pert, art. 3. anni 1715. super eo quod ad normám aliarum provinciarum, non gubernabuntur, precauati et assecurati existant, sub sensu Diplomat» iusertae de usu et intellectu legum sonantis clausulae nullatenus sumi posse.

9. A nádori hivatalról.

Ő felsége hozzájárulásával elhatározott:

1. Hogy a nádori és vele törvényesen összekötött helytársági hivatal megüresedés esetében 1 év alatt töltsék be.

2. Teljes törvényes hatalma és hatáskörébe visszahelyeztetik és fentartatik.

3. Mely hatáskörrel a jelen mint jövő nádor bírjanak.

9. De officio palatinali.

Demissas Statuum et ordinum Regni representation! an nuenta Sacra Regia Majestate statútum est.

1. Quod palatinali et ei lege junctum Locum tenentiale officium quoties in posterum vacaverit ultra annum vacare no sinetur.

2. Idemque in plenam et legalem auctoritatem atqua Jurisdictionem repositum; in eadem conservabitur.

3. Qua quidem legali Jurisdictione tarn modernus quan futuri Regni palatini plene fungantur.

10. Az esztergomi érsek méltóságárául.

Az érsek országos jogaiba visszahelyeztetik, a kettős pesét visszaadatik, jogai ezentúl is fentartatnak.

10. De primatiali Dignitate.

Secures reddidit periuam benigne Status et ordines Regi sua Majestas, Regia in coquoque quod videlicet primatiali etiam ac Archi episcopal! dignitate in legalem et plenam auctoritatem atque Jurisdictionem reposita, eum infinem duple: etiam Sigillum suum Regium moderno Domino primati et Archi episcopo Strigoniensi consignari eumque in avitum ac legalem ejusdem usum restitui faciet.

1. Ac tarn hunc quam futures Dominos Regni primatem et archi episcopos Strigonienses; in usu eodem et activitatem legalem conservabit.

11. A magyar ügyek magyarok által tárgyalassanak.

A karok és rendek alázattal fogadták ő felsége azon nyilatkozatát, hogy Magyarországot többi tartományaival nemcsak egyenlő tiszteletben tartandja, de gyarapodásárául anyailag í gondoskodni fog.

1. Ezennel kegyesen elhatározza, hogy a magyar ügyeket

Magyarországba és az országon kívül is magyarok által fogja tárgyaltatni.

2. A királyi főhatalom gyakorlatában magyar tanácsosok tanácsával fog élni.

3. Fontosabb ügyekben tanácskozásra a nádort, érseket, bánt és más főbket magához hivandja.

4. Magyarokat az állam ministeriumba is alkalmazni fog.

5. A helytartóság köréhez tartozó közügyeket általa intéztet], az 1723. 101-ben a helytartóságnak biztosított függetlenséget és hatáskörét fenntartja.

6. A bekövetkezendő üresedéseknél, az ország minden részeikül nevez alkalmas vagyonos egyéneket.

11. *De rebus et negotiis Hungaricis per Hungaros tractandis.*

Devotissimis animis acceperunt Status et ordines beuignissimam Sacrao Majestatis Regiae declarationem, qua mediante clementer exposuit, se eo singularu affectu et propensione, erga Gfentem Hungaram ferri ut ne dubitari quidem possit quin earn, non modo cum reliquis in pari decore, honore et existimatione conservare, séd et alias Regiam benignitatem, Maternumque affectum suum in promovendi Regni quo que hujus incrementum dirigere dignabitur.

1. *Quae insimul id quoque clementer resolvit, quod nimirum Res et Negotia Reguitam intra, quam extra Regnum per Hungaros tractabit, tractarique faciet.*

2. *Ac proinde, in augusta quoque aula sua, in his quae a concessa sibi suprema potestate dependent pro altissimo judicio Regioque numerae suae fideliam Consilliariorum suorum Hungarorum opere et Consilliis utetur.*

3. *Imo dum magis ardua Negotia pertractanda occurrerint; Regni primatem et palatium aliosque ex Regni proceribus,*

ac Regnorum etiam Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae Banum dum preasertim de rebus, Securitate que eorundem Regnorum agendum fôrét, in augustam suam presentiam advocari curabit, talis modique negotia cum illis conferret.

4 Et ad ipsum eliam Status ministerium Nationem Huugaram adhibere dignabitur.

5. Intra Regnum politica quaevis et publicum ejusdem Regni Statum concernentia Negotia, stabilita per leges Regni modalitate medio Regii Locumtenentialis consillii in ea quam artic. 101. anni 1723. continet activitate ac independentia utique conservandi exposit quoque rite pertractari faciet.

6. In securis autem vacantiarum casibus ad idem Eegium Locumtenentiale Consilium ex omnibus Regni partibus viros idoneos rerum ac constitutionum Regni gnaros possessionatos Hungaros assumet.

12. A tárnoki hatáskörrül.

A bányai perek a tárnoki székhez felebbeztessenek. A tárnok hatásköre a Budán felállítandó pénzházban állíttassák vissza.

12. De Jurisdictione Tavernicorum Regalium Magistri.

Deinisse propositum Sacrae Regiae Majestatis quo ad causas circa fodinalia ad Judicium montanicum pertinentes, per viam apellationis ad sedem Tavernicalem transmittendas, admittendam item in Domo monetaria Budensi, dum ea erigetur officii Tavernicorum Regalium magistri, functionem Statuum ot ordinum Regni postulatum, post conclusam etiam Diaetam perpendet benigne altefata Regia Majestas:

1. Dictumque officium in earn que ipsi competit activiaitem et jurisdictionem reponi faciet.

13. A magyar udvari kancelláriárul.

Ő felsége nem fogja megengedni, hogy a magyar udvari

kancellária rendeletéi más kormányhatóságok által zavartassanak vagy rendeletéi végrehajtása akadályoztassák.

A magyar kancelláriával ő felsége többi kormányhatóságai egyenjogú levelezésben állnak. Ő felsége alkalmas, vagyonos egyéneket alkalmazand, tekintettel lesz az egyházi rendre is.

13. De Regia Cancellaria Hungarico aulica.

Veluti suprema Regiae Majestatis autoritas et dignitas non admitteret ut benignae ejusdem resolutiones, per Regiam Cancellariam Hungarico aulicam expeditae per alias Jurisdictiones turbentur, aut ab effectu irapediantur ita etiam clementer declaravit altefata sua Regiae Majestas, se id ipsum fieri non permissuram. '

1. Praedictae que Regiae Hungarico aulicae Cancellariae suae tamquam immediate aulico cum aliis unius ejusdem principis Dicasteriis immediatis. Correspondentiam duntaxat aequalem habenti Dicasterio suo Régió imposterum etiam pro supremo munere atque altissimo Judicio suo de aptis et idoneis subjectis ex omnibus Regni partibus et possessionatis Hungaris provisuram, ac in unersis vacantiarum casibus.

2. Etiam venerabilis eléri benignam reflexionem habituram.

14. A magyar kincstárral.

Ő felsége jóváhagyásával elhatározottat, hogy a magyar kamara "hatásköre ezentúl is épen fenntartassék.

A császári kamarátuli függetlensége kimutatására a tárgyak ő felségének terjesztessenek fel — és választ az udvarba! nyer.

2. Minden, a kincstárt illető tárgyak, a só és bányáügyek a királyi kamara alá rendeltetnek.

14. De Camerae Regia Hungarica.

Sacra Regia Majestate benigne resolvente conclusum est;

ut Camera Regia Hungarica in activitate vigore legum patriarum eidem competente plene et omnino conservetur.

Ac in uberiores a Camarae aulicae independentiae demonstrationem; super negotiis apud eandem pertractatis Representationes suas Regiae Majestati immediate inscribat, si quae expeditas Majestati Regiae submittat ac desuper Regia'j duntaxat Rescripta ex aula recipiat.

2. Ut porro omnia illa quae Regium in Hungaria et partibus eidem annexis Acrarium respiciunt, ac per consequens etiam Res Salis ac montanisticae, eidem Regiae Camerae Suae Hungaricae (cui provisoratus Szegediensis ante hac Diaeta iam subjectus est) subordinentur.

15. A javadalmak adományozása, — hivatalnokok ki nevezéséről.

0 felsége papi hivatali méltóságokra érdemes papokat nevezzen, javadalmakat érdemeseknek adományozzon.

15. De beneficiorum dignitatum et officiorum tam ecclesiasticorum quam saecularium collatione Sua Majestas clementer annuit et resolvit, ut quaevis dignitates beneficia et Officia ecclesiastica acque seculares de Regno et Rege benemeritis conferet.

17. Az idegen egyháznagyok az 1687. 26. törvény szerint 1000 aranyat, a prépostok, apátok, kanonokok 200 aranyat fizetnek. -

18. Erdély a magyar koronához tartozván, ő felsége és örökösei Erdélyt mint magyar királyok fogják bírni és kormányozni. Kraszna, Kővár, Közép-Szolnok, Zarándmegyék, Erdély is meghallgattván, mihamarább Magyarországhoz csalogassanak. A Bács-Bodrog-, Csongrád-, Arad, Csanádi Zarándmegyébeni katonatelepek az ország és megyék törvényhatósága alá

helyeztessenek. A temesi kerület, Szerémség és alsó Szlavónia, mihelyt az ország ügyei csendesednek, az országhoz csatoltassanak. Ő felsége a nádor és horvát bán biztosokat neveznek, kik Temes, Szeréin és alsó Szlavóniába, a határőrségre alkalmas területet szakítanak ki, a többi pedig a jelzett megyékhez csatoltatok. Ő felsége méltóztassék ezen megyékben főispánokat nevezni.

21. Az új szerzemény! jog megszüntetéséről.

Ő felsége az 1715. 10. 1723. 19. alapján indított kincstári pereket beszünteti.

1. A kincstár perlekedése a neoaquisticus részekben csakis rendes per útján engedtetik meg.

2. Az egyezségek, ítéletek által eldöntött neoaquisticus ügyek befejezetteknek tekintetnek, természetesen harmadik jogának megsértése nélkül.

3. Az ő felségéhez felterjesztettekről ő felsége gyorsan intézkedjék.

4. Ő felsége ezen ügyekben kegyelmi perújítást fog engedni.

21. De sublacione comissionis neoaquisticae.

Intercessions et demissi statuum et ordinum Regni petiti clementissima ratione habita, atque exmaterna pietate ac benignitate Sua Regia, Sacra Regia Majestas universes et quosvis processus nomine Fiscii Regii, argumento articulorum 1715. 10., 1723. 19. suscitatos et adhuc sublitis pendontia existentes depleno tollere dignabitur. '

1. Tam eidem Fisco suo Regio quam et privatis causantibus respectu etiam bonorum, in partibus neoaquistis sitorum, ordinaria duntaxat Juris vie deinceps admissa.

2. Ac ea declaration iuterposita, quod nimirum causae

illae quae respectu bonorum in dietis partibus neoaquisticis existentium sive per arnicas compositiones sive Judiciarias, decision's finaliter a praesens terminate fuissent; eae pro taliter terminals quidem reputari, interventae nihilominus eatenus sive transactiones, sive Judiciariae decisiones, salva omnino jure tertii intelligi debeant.

3. Quae autein ad Regiam Majestatem provocatae nondum tamen decisae essent verum sub provocatione penderent illas 8. Regia Majestas sibi proximo referri faciet ac pro justo et aequo clementer etiam determinabit.

4. Ac tain in his, a provocatione ut premissum est pendentibus, quam aliis quibus vis judicialiter decisis causis; novum cum gratia pro suplicantibus, in particulari semet eatenus per demisse insinnaturis clementer resolvere et elargiri dignabitur ordinaria juris via pro sequendum.

22. Országos értekezletről.

Az 1715. 8 báni értekezlet csak azon esetben engedtetik meg, ha ellenséges beütés, vagy az országot érdeklő háború miatt az országgyűlés meg nem tartathatnék.

22. De articuli 8 anni 1715. quoad Concursum inibi de notatum declaratione.

Articulus 1715. 8 erga benignuin S. Regiae Majestatis assensum taliter declaratus.

1. Ut nempe in nullo alio Oasu, quam ubi vei inopina hostilis in Regnum Hungariae eruptio, vei flagrantis directe Regnum hoc tangentis belli ratio, ordinarium Diadaléin concursum impediret, prae specificato articulo denotatus Regni Ooncursum locum habeat.

26. A felségsértésbeni vádlóruul.

Felségsértési ügyben a keresetlevélben a vádló neve téte-
sék be és a vádlottal közöltessék.

26. De accusatore in Criminae iesae Majestatis.

Ad refrenandam iniquorum delatorum et accusatorum mali-
tiam ponendamque innocentibus patriae Civibus securitatem;
ex benigna S. Regiae Majestatis annuentia provisum esse volu-
erunt Status et ordines Regni.

Ut nimirum ubi actio Fisci Regii vi articuli 1715. 7
presidii delegati in causa Judicii pro terinino praefigendo, Reo-
que citando exhibitoris seu accusatoris (si quis existat) signi-
ficetur, quatenus et quod búne Delegatum in causa Judicium
disposition! praecitati legis seinet accomodare sciat noveritque.

27. Ő felsége örökös tartományainál a kiviteli vámok ked-
vezőbb szabályozását ki fogja eszközölni, ezennel megengedi,
hogy az ökrök örökös tartományaiba szabadon hajtassanak, úgy
szintén Velenczébe és Németországba.

29. A zsidók, örmények, görögök, különösen a felvidéken
borral nem kereskedhetnek.

47. A horvát bán teljes hatásköre visszaállítatik.

46. 48. Horvátország, Dalmátia és Slavoniában polgári
joggal csak katolikusok bírnak, a katonai beszállásostul ezen
tartományok felmentetnek.

61. A dalmátok, slavonok, horvátok magyaroknak te-
kintetnek.

62. A felséges királyné védelmére a jövőre vonható követ-
kezések nélkül a nemesi felkelés következőképen rendeltetik el.

1. Az ország kapuarány szerint 21622 gyalogost állít, a
törzstisztek ő felsége által neveztetnek, kapitányiul kezdve le
a megyék által választatnak, ezen katonaság ezredekre osztatik
a kis hadi adóbul ruháztatik, élelmeztetik és fizettetik.

2. Ezen ezredek hiányai sem a felkelés ideje, sem megszünte után nem pótolatnak és nem egészítettnek ki.

3. Az 1715. 8. törvény szerint a nemesség fegyvert fog.

4. Az elősorolt feltételek és óvások fentartása mellett a vagyonos nemesek minden nádori kaputul egy fegyveres lovast ajánlanak, ezen katonaság a nemesség költségén a katonai év végéig szolgál.

5. A nemesek és lovasok az 1435. 7. és 1681. 46. szerint kötelesek a táborban megjelenni.

6. Az udvarhelyes, 1 helyes szegény czimeres nemesek a személyes hadi szolgálatra képtelenek lévén, a megyék fogják méltányosan szabályozni, hányán tartozandnak 1 lovast kiállítani.

7. A zsoldos nemesek, özvegyek árvák és megyei hivatalnokok törvény szerint kötelesek katonákat állítani.

8. Osztatlan testvérek 1 katonát állítanak.

9. Az egyházi nemesek mint a többiek tartoznak felkelni.

10. A kincstári és kamarai uradalmak kapuaránylag tartoznak lovasokat állítani.

11. A jászkunok birtokosa személyek helyett 1. birtokaikért, minden kapu után 1 lovast kötelesek kiállítani.

12. A hajduvárosok, minden várostul 1 és minden kapu 1 lovast kötelesek kiállítani.

13. A birtokos czimzetes püspökök, apátok, prépostok, esperesek, szerzetesek, conventek az 1595. 14., 1662. 5., 1681. 46. szerint tartoznak lovasokat állítani.

14. 15. 16. 17. Minden káptalan 1 lovast, a plébánosok birtokaránylag, az idegenek, kincstári hivatalnokok katona illetékét a megyék lelkiismeretesen alapítják meg.

18. Minden királyi és bányaváros, mint város, egy lovast állít, és minden nádori kapuért 100 rénes forintot fizet.

Ő felsége minden kerületbe főhadparancsnokokat nevez.

A nemesek és lovasok kötelesek magukat saját költségükön élelmezni, miután azonban magokkal nagy mennyiségű eleséget vinni nem tudnak, az átvonulóknak a megyék tartoznak készpénzért kenyeret, szénát, zabot szállítani. A táborban és várakban, a nemességet és katonáit a kormány készpénzért élelmezi, ha azonban a nemesi hadsereg idegen földre lép, ő felsége ingyen tartozik élelmezni. A lovas katona havi zsoldja 6 forint a gyalogé 3 forint. Minden élelmi szer árát a megye szabályozza. Ő felsége Dunántúli tábornoknak gróf Eszterházy Józsefet, Dunáninnenre gr. Eszterházy Ferenczet, Tiszamellékére gr. Csáky Györgyöt, Tiszántúlra gróf Károlyi Sándort nevezte.

1751. 2. Batthyány Lajost egyhangúlag Nádornak választják.

25. A jászok és kunok váltságokat kifizetvén, régi jogaikba visszahelyeztetnek.

1751. 2. Gróf Batthyány Lajos egyhangú felkiáltással nádornak választatik, a királyné a nádori jogokat biztosítja.

6. Megköszönik, hogy személynőknek nemest vezetett.

1764—5. Az országgyűlések Budán is tartassanak.

3. Ha a körülmények meg fogják engedni, a helytartó tanács az ország közepén helyeztessék el.

4. A katonaság öltözékszüksége Magyarországon is készíttessék és a magyaroktól is vétessék, ha az osztrákkal egyenlő áron adják.

35. A magyar kauczelláriáúál egy borvát tanácsos is alkalmaztassák.

Mária Terézia sok tekintetben apja nyomdokait követte, teljes jóakarattal viseltetett a magyar nemesség, általában a lakosság iránt, esküjét azonban sokszor ismételve megszegte;

40 éves uralma alatt csak három országgyűlést tartott: 1741., 1751. és 1764-ben, pedig esküje szerint minden három évben meg kellett volna tartani. 13 országgyűlés helyett tartott hármat, — utoljára az ország szava a jó királyné alatt 16 évig hallgatott.

Az adót folytonosan emelte, az adó összege magában tűrhető lett volna, a mellékes zsarolások által azonban még egyszer oly magasra emelkedett, mert a kormány önkényesen szabta meg az élelmi szerek fuvarárát, ezzel lett az évi adó 6—6.700,000 forintot, ma a földművesek adója 20 milliónál nem tesz többet, ma azonban minden tárgy (a bor kivételével) négyszerié drágább e szerint jövedelem aránylag több volt az adó, mint ma, melynek terhe alatt a parasztság ma is nyög. Az adómegszavazást az ország valósággal nem gyakorolta, mert az országgyűlések közt 10—15 évi szünet volt, a rendes adót az országgyűlés elé terjesztették ugyan, de a törvények közé soha sem iktatták, valószínűleg azért, mert Mária Terézia a rendek adómegszavazási jogát nem ismerte el. A katonaság számára kiszolgáltatandó cikkek és szolgálmányok meghatározása, durva önkény, az adó meghatározásának szemtelen kijátszása volt.

2. Az 1741. 8. az alapjogokat biztosító törvény az ország és nemesség jogait újólag biztosította, vívmánynak azonban nem tekinthető, mert a fő országos jogok nagy része ekkor már nem létezett, ezen törvény Magyarországot tehát csak az osztrákokkal! egyesítéstül az országgyűlések megtartása a nemesség megadózásáru! biztosította, ezek azonban már a biztosító oklevélben is bennfoglaltattak.

Az 1741. 9. a nádorságrul szóló törvény a nádorság jogait biztosította, mint ilyen igen fontos, de a királyné ezt is megszegte, mert a nádorságot Batthyány halála után 16 évig,

tehát haláláig üresen hagyta, pedig a hajporos szolgák hazafiságátul nem félhetett, mert ez időben már mennél nagyobb hivatalt foglalt el a magyar four, annál szolgálabb és engedelmesebb volt, a 22. törvény az országos értekezlet tartása engedélyét mérsékli, de nem törli el, a királyné czikkkel nem sokat gondolva, értekezletet akkor is tartott, midőn az ellenség az országiul 100 mértföldre támadt.

A személybiztonságot némileg javította a 26. törvény, mely felségsértési esetekben a vádló megnevezését rendeli el, nagy igazságtalanságot törült el a 21. törvény, mely a rabló neo-aquistica bizottságot eltörölte és a rendes bíróságokhoz utasította, a hatalmasok tehát birtokaikat, mikép Lipót és Károly alatt a rabló kincstári ügyészek és bírák még el nem szedték, megtarthatták, mert a szegény, a befolyás, hatalom, összeköttetések nélküli nemes vagy nemes család a magyar bíróságoknál 300 évig a kincstár ellen soha sem nyert, a két országgyűlés fontosabb törvényt nem hozott, adóemelést kísérő országgyűlések voltak ezek, a Rendek részben sérelmeiket is hangoztatták vagyis egyesek félénken és halkán némely sérelmeket emlegettek, a királyné azonban, a veszély elmúlván, nem vette tudomásul. A protestánsok folytonosan üldöztettek, nem ugyan a kormány, de a katolikus főpapság és főurak által, a barátok ezrei hittérítő apostolokként jártak az országban, a protestáns iskolákat nyomták, a német protestáns egyetemrei menetelt megakadályozták, a protestánsok sérelme a trón elé sem kerülhetett, mert a felekezet, mint felekezet, sérelmei felterjesztéséül el volt tiltva, csakis egyeseknek engedtetett meg a felfolyamodás, a martYROK kora már megszűnt, miután a vallási sérelmeket a főpapok, hatalmas főurak, — a kormány közegei követték el, a folyamodó magára vonta volna mindezek gyűlöletét, egy

hatalmas főpap vagy főúr ellen protestáns nemes vagy polgár nehezen védekezhetett, azon korban, midőn minden bíró és hivatalnok szolgalelkű és katolikus volt, a kerületi, királyi és hét-személyes táblánál protestáns ügyvéd nem ügködhetett, ennek következtében 732-től 749-ig 240 protestáns egyházat térítettek meg, a rendszeres üldözés csak akkor szűnt meg, midőn Frigyes porosz király a sziléziai katolikus főpapot értesítette, hogy amint Magyarországon a protestánsokkal bánni fognak, Frigyes a sziléziai katolikusokkal épen úgy fog eljárni, és ugyanannyi templomot vesz el. Ezen nyilatkozat a királynét megdöbbenetette, vágyott Szilézia után, visszaszerzendő jobbágyságot részben az üldözöstől meg akarta menteni, de másrészt tartott attól is, hogy Fridrich ez által vallási buzgalmát magyar rokonszenvét kétségkívül bebizonyítva, a magyarországi protestánsok hozzá csatlakoznak. Ezen időtől fogva a kormány a protestánsok üldözését nem szüntette be ugyan, de fékezte.

Mária Terézia üdvösen intézkedett az úrbéri viszonyokba, az általa behozott urbér ugyan semmi új engedményt kegyet nem tartalmazott, mert a szolgálat mennyiségét a régiebb törvények pontosan, szabatosan meghatározták, a jobbágy tulajdonjoggal bíró nélkül birtokátul nem volt elmozdítható, a házhelyi birtok mennyisége mindenütt megvolt határozva, de az ország különböző részeiben különbözött, valamint a fa-jog sem volt egyenlő, a királyné a birtokterületen a szolgálmi viszonyokon nem változtatott, de a behozott úrbéri könyvbe beíratott minden jobbágy neve és birtoka vagyis e könyvbe betelekkönyveztetett, ez által a parasztok és örökösök birtokjogokat és birtokállományok bebizonyítására telekkönyvszerű bizonyítékot nyertek. Az úri székek, melyek az úrbéri tartományok számadását intézték, és némely kisebb perek és kihágásokba bíraskodtak, sem voltak a jobbágyra elő-

nyösebbek, mert az ülnököt és elnököt a birtokos nevezte. A nemesség rágalmazói híjába tüntetik fel az urbért, mint a nemesség elleni korlátot, palládiumot, — nem tartalmazott az semmi újat, csakis a törvények értelmébe rendezte a jobbágyügyet. Anyagilag a kegyes királyné Magyarországiul igen mostohán gondolkozott. Magyarország kiviteli ország volt a lakosság a termelésnek csak kis részét emésztette meg, az ipar az országba elpusztult, a kereskedelem Ausztriába települt, a városok jelentéktelenek voltak, a bányászat hanyatlott. Ausztria és Németország azonban már ez időben gabona, hús, gyapjú, zsir és borszükségetét saját terméséből nem fedezte, a lengyelek kiválólag magyar bort ittak, a szarvasmarhát erősen vették az olaszok, ha tehát Magyarország kivitele szabadon folyhat, Magyarország okvetlen meggazdagszik, az ellenkezőim! gondoskodott a kegyes, a hálás császárné. Németországiul Magyarországot ket-tős vámkorlát választotta el, a magyaráz osztrák, Németországba az ut Ausztrián vezetett át, a magyar termelő tehát a németekkel csak közvetve érintkezhetett, ezen érintkezést a magyar királyné és az osztrák kormány megakadályozták, mert már a magyar vám igen terhes volt, az idegen kereskedők és termelőkre vetett vám lehetlenné tette a magyar kivitelt, hol a magyar egyenesen érintkezhetett volna az olaszsal, a magyar királyné a vámot annyira felcsigázta, hogy az olaszok egy időbe a magyar szarvasmarhát osztráktul vették, máskor pedig marhaszükségetüket Törökországból fedezték. A kegyes királyné a vámokat csak négyszeresen emelte, fizettek egy pozsonyi mérő búza után 4 krajczárt, elkelt a búza kedvező időben 30 krajczárért, vagyis a vám elnyelte az érték 13 százalékát, aránylagos árral terheltek a többi kiviteli cikkek is, a magas vám az értéket nagyon leszállította, mert a mostani sokkal

olcsóbb szállítási árak mellett is a tulajdonosnak a termelési és értékesítési árak mellett 20 százaléknál több alig marad, ha tehát ma 13 százalék vám alkalmaztatnék, egy métermázsa búzánál több nem maradna fel 63 kr. haszonnál; a Bécsbe eladott hízott marha átlag ára 150 forint, a sovány marha ára 100, a hizlalás 40 forint, marad fel tehát haszonba 10 forint; ha ma 13 pc. vám terhelné a marhát, ezt az értéket 130 frtra leszállítva, marhát Bécsbe szállítani nem lehetne egyedül a bor volt az, mi a nagyobb vámot megbírta, mert ez időben az észak-európai piacot a magyar bor uralta, ezen körülménynél fogva 80 hold tokaji szőlő egyenértékű volt egy alföldi urodalommal. A magyar országgyűlés a vámokat szabályozhatta volna, mert ezen jog a nagy joghajótörésből még fennmaradt, az országgyűlések azonban már e korban a nemzetet nem képviselték, csak közönséges szavazógépeknek tekintettek, a királyné által főleg lelkiismerete megnyugtatóására hívták össze.

A vezető körök, sőt általában az egész ország közszelleme Magyarországon soha sem volt oly nyomorult, annyira szolgai, mint Mária Terézia alatt, az országgyűlések e korban már nem küzdöttek az önállás, a nemzeti kormány mellett, ezen zászlók már ekkor a lomtárban heverték, de védelmezték zsebüket és kiváltságaikat. A magyar nemes büszke' volt nemzetiségére, a magyart a világ első nemzetének tartotta, leköpte volna azt, ki magyarságát kétségbe vonja, az egész ország felzudult, ha a nemest a nádor vagy maga a király is a jogvédelemért az ország- vagy megyegyűlésen megrójjá. E nemes, büszke szellem, az önérzet a nemzet vezérférfinál azonban már Mária Terézia uralma alatt haldoklóit, az önérzetet a rangkórság váltotta fel. A magyar közeletnek a szatmári fegyverletételig egyik fő tényezője a közép és szegény nemesség volt, ezen osztály noha

aluszékonyan viselte magát, do a szabadságnak minden időben hive maradt, ez osztály akarata nélkül az országban semmi sem történhetett, a viszonyok a fegyverletétel után gyökeresen megváltoztak, a politikai helyzet ura és vezére a főnemesség lett. A régi nyakas főnemesség, mely a királyt csak első nemesnek tekintette, mely a hatalommal daczolt a királyok felett bíraskodott, kihalt, az Ujlaky, Kont, Kauizsai, Báthory, Németujvári, Széchy, Dersfy, Bánfy, Zrínyi, Frangepán családok helyére az osztrák kegy által dúsan megjutalmazott Eszterházy, Pálffy, Batthyány, Károlyi, Széchenyi, Festetich, Zichy, Illésházy, Apponyi, Csáky családok léptek, a régiek nagy vagyonukat a házáért! hős harczokban nyerték, az újak meggazdagodtak, a királyok jogtipró háborúi, államhivatalok és üzletekben, a gazdag papi javadalmakból. A régi főnemesség büszke volt, a király iránt, erős a jog védelmében, az új gögös volt nemes társai csúszó a király előtt, a hatalmat a királynak térden adta át, megelégedett a tartományi, megyei basáskodással. A korona 741-ben ingott, a királyné kétséges helyzetben volt, az ellenség az örökös tartományok nagy részét elfoglalta, ha az országgyűlés az ország jogait visszaköveteli, a királyné szorultságában nem tagadhatta volna meg, mert ha megtagadja, megadja a bajor választó, a királyné a kettős támadás ellen hetekig sem tarthatta volna fenn magát, ehelyett egy rongyos törvénycikkkel megelégedett, mely biztosította, hogy a többi örökös tartományok rendszere szerint nem fog kormányoztatni. A 741. országgyűlésen Pata-sich Gábor kalocsai érsek szeptemberben a sérelmek tárgyában felszólalt, Pálffy nádor azonban a szót elvéve, az érseket ekként dorgálta meg; az érsek ur ne avatkozzék az országos ügyekbe, de intézze egyháza ügyeit. Az országgyűlés hallgatott, az érsek másnap eltávozott. A szolgálta főurak azonban nemcsak a jogok-

ért hallgattak, de a bécsi udvar fénye, a királyné bájai, kelletne által elbűvölve, megtagadták nyelvüket, levetkőzték ősi köntösüket. A nyelvrüli lemondás a különböző fajokból álló nemzetnél a legaljasabb tett, a legveszélyesebb hazaárulás, mert különböző fajú nemzetnél, hol a fajok száma közt nem nagy a különbség, az uralmat a politikai nemzet vagyis faj erélye, összetartása tartja fenn, ha az uralgó politikai nemzet föbbjei nyelvüket megvetik, ezáltal az uralgó faj fölénye meggyengül, mert ha a föbbek nem becsülik, nem tisztelik magukat, azt a többi fajtul sem követelhetik. Magyarországon ez azért is veszélyes merénylet volt, mert az országban egy csomó német lakott, a királyi család már kezdetiül fogva a németesítésre törekedett. A nemzetiség megtagadása veszélyesebb a politikai jogok feladásánál, mert a politikai jogokért minden faj lelkesül, ellenben a nyelvért csak saját fiai. Magyarországot ezen válságban a teljes bukásiul kettő mentette meg, a középrend hazafisága, József, Mária utódja türelmetlensége, ha Mária Teréziát eszélyes utód követi, Magyarország még e században meghalt volna.

A Habsburg-ház összes királyai a magyar nemzetet és fiait nem szerették, nem méltányolták úgy mint Mária Terézia; az ország fővárosát helyreállította, az udvarnál a főnemesség elnyerte illő helyét, a tengerpartbul adott egy darabkát, magyarok által kormányozta a magyar ügyeket, falusi és felső iskolákat alapított, a hadseregben hemzsegték a magyar tábornokok, magyar érdemrendet, magyar testőrséget alapított, egyik fiát magyarul is taníttatta. Mint ember, mint fejedelem a legtisztesebbek közé tartozott, nem sóvárgott gazdag alattvalói vagyona után, nem kívánt baromi alázatot, sem gögös, sem elbizakodott nem volt, pedig ha bíborban nem születők is, a tár-

sadalomban esze, kelleme, szépsége által első szerepet vitt volna. Daczára azonban magyar hajlamainak, a magyar nemzetnek senki sem ártott annyit, mint a bájos királyné, vérengző ősei a jelesek vérében fürödtek, a vértanúk véréből azonban hősök támadtak, az üldözöttek tömörültek, áruló csak kivételesen találkozott. Mária Terézia nem kívánt vak engedelmességet, nem követelt jogfeladást, nem parancsolta reá a német nyelvet a magyar főurakra, csak női szenvedélyből udvari hívei közt német-magyar házasságokat csinált, udvaránál a magyarokat szívesen látta, a kecses királyné a szolgálalkü főurakat teljesen elhódította, a nyomorultak önként megtagadták nemzetüket és ősei lettek két nemzedéknek, mely a német császár és miniszterei aljas szolgálja lett, üldözött minden nemes eszmét, a nemzetet a végromlás örvényéhez vitte, megakadályozta a nemzet fejlődését, a magyar nemzet megsemmisítésére törvényhozói hatalmát felhasználta, a nemzetet valósággal két századdal visszalökte. Mária királyné Magyarországnak önkényesen vagy önkénytelen sokat ártott, mindezek daczára azonban a Habsburg-ház legjelesebb királya volt, a nemzetet legjobban szerette, a nemzet róla csak kegyelettel emlékezhet.

VII. FEJEZET.

209—230-ig.

József német császár kényuralma.

VII

József bitorlása.

A magyarok barátját, az eszes és jó Mária Teréziát a trónon a magyarfaló, türelmetlen, a szabadelvüséget negélyező József német császár követte. József uralma sajátlag munkám keretébe nem tartozik, mert József nem volt törvényes magyar király, rendeletéi, parancsai semmisek, de Magyarországot József erőszakoskodó bitorlása mentette meg az erkölcsi háláltál, meg kell tehát hálából emlékezni kényuralmáruul, be kell mutatni, meg kell világítani rendeletéit, hogy a közönség színpadi álca nélkül ösmerje meg az érzelő és képzelő történetírók által nagyra felfújt Józsefet és szándékosan elferdített rendeletéit.

József, midőn kormányra lépett, tisztában volt Magyarorszáig bekeblezése megsemmisítésével és a régi magyar nemesség eltörlésével, ez eszme azonban nem József találmánya, ezt akarta öreg apja Lipót és több őse. Józsefet azonban a történelem meggyőzte a baromi erőszak a nyárspolitika czélszerűtlenségéruul, József a szabadelvüséget negélyezte, a magyar nemzet trónmentését és vitézségét a történelem örök betűkkel jegyezte fel, ennélfogva mindenekelőtt a világnak a magyar nemesség és intézményei rothadtságát akarta bemutatni, romboló intézkedéseit, páratlan önkényét a szabadelvüség álcájával fedezte. A császár mindenekelőtt meg akarta mutatni, hogy ő mindent lát, mindent tud, politikai utazásra indult tehát a nemesek hazájába; kéjutazása 11 egész hétig tartott. Ezalatt komolyan megvizsgálta Magyarországot, Erdélyt, Horvátországot,

Slavoniát és Bukovinát; mindenesetre kocsija ablakából többet látott Magyarországból, mint I. Ferdinánd kivételével valamenyny Habsburg, mert ezek láthatára Pozsony, Sopron és Győrnél végződött, a nagy része tehát az igazi magyart csakis hirbül ismerte. — Ezen idő alatt ma, midőn minden tekintélyes urnák magtára vagy kertjénél áll meg a vasút, midőn az országot kőutak hasítják, midőn mindenütt van hid, a posványok, ingoványok át vannak hidalva, a homoktengert vasút vagy kőut szeldeli, a nagy hegyeken át tekerványes, jó kigyó-kőutak vezetnek, midőn a haladást nemcsak a vasúton és gőzösön, de még rendes lovaskocsikon is perczek után számítják, a kocsik megkönnyültek. 10 hét (mert Bukovinára le kell egy hetet vonnunk) azon korban, midőn még ha az ur az alföldről Pestre utazott, végrendeletet csinált, a 30 mázsás kocsikon a sárba, vízbe, a mély vágásokban a császár ős király is csak kullogott, — kétségkívül jelegendő volt regényes hegyeink, mérhetlen rónáink megtekintésére, a császár megösmerhette a gazdája bundáját türelmesen hordó fülest, a goromba juhászkutyákat, a szarvas ökröket, a kövér disznókat, a szép lovakat, a jó bort, a vad csikóst, a goromba juhászt, 10 faj népet, de nem tanulmányozhatta sem a földet, sem az embereket, mert mindkettő időt, előleges ösmereteket kíván.

A tanulmányozó utasnál fő kellék a nyelv ős a tényezők ösmerete. József a Magyarországbán dívó 11 nyelv közül a németet beszélte, a latint értette, tehát azokkal, kik a hivatal körén kívül estek, kik magas műveltséggel nem bírtak, nem is érintkezhetett, meg a nép öltözékérül sem bírálhatta meg anyagi helyzetét, mert a legvagyonosabb magyar nép is hétköznapigatyában és pedig sokszor rongyos gatyában járt. A középosztálylyal, az ügyvédekkel, papokkal már az érintkezést a nyelv

Dem akadályozta, mert ezek némelyike németül is, de latinul mindenik beszélt. — A nyelvismereten kívül mulhatlanul szükséges az értelmes, jellemes egyénnel! érintkezés, kell, hogy a király, — ha az ország viszonyait akarja ismerni, az értelmes közönséget megynként nemcsak magához rendelje, de jó eleve kérdéseket tűzzön ki és midőn az illetőket magához gyűjti, a meghívottaknak szabad eszmecesterét engedjen. A meglépés csakis akkor czélszerű, midőn a vizsgáló az országos viszonyokat, a rendszert ösineri és azt helyesnek, a javításokat feleslegesnek tartja, csak azon czélbul vizsgál, hogy a végrehajtás hiányaira! szerezzon tudomást. József császár általában a magyar nemzetet nem ismerte, mert csak a Bécsben rajzó főnemességet ismerte, ezen főnemesség sem magyar, sem jellemes nem volt, ezen urak a régi magyar kevély oligarchák utódai, de nem örökösei, levetkőzték nemzeti öltözéküket, elfelejtették, sőt megtagadták nemzeti nyelvüket, idegeneket vettek nőül, lesték nemcsak a királyné és császár kegyét, de alárendelték magukat a császári burocratiának, az udvari nemességnek, ezen urak Magyarország jogai közül csak a nemfizetés kiváltásához ragaszkodtak, az ember náluk a bárónál kezdődött, az önállás a függetlenséget durvaságnak tartották, imádkoztak szokásbul, a 10 parancsolatot azonban minden pillanatban megszegették. Ezen urak országos méltóságokat viseltek, mert ez disz és kitüntetés volt, de nem ösmerték azonban sem a köz-, sem a magánjogot, sem a közigazgatást, de ügyüket elvégezték a titkárok, alispánok, ügyvédjeik. Ezek tehát az országot nem ösmerték, általuk tehát József az országot nem ösmerhette. — Érintkezett a főpapsággal a királyné iránti tiszteletből, a főpapság már magyar volt, de József a főpapságot utálta, szavukra semmit sem adott, tanácsaikat nem kérte és velük az

érintkezést kerülte, érintkezett a kancelláriával és helytartó tanácscsal, a kancellária azonban nemzeti jelleggel sohasem birt, az országgyűlésnek nem volt felelős, de az országgyűlés még általánosságban azért sem vonhatta feleletre, mert az országgyűléseket rendszeren nem tartották meg. A kancelláriának törvény szerint az udvari kancelláriától függetlennek kellett volna lenni, politikailag azonban az udvari kancelláriának magyar kiadóhivatala volt és az udvari kancelláriával sohasem szállt szembe, magán ügyekben a nagy urak viadora volt, és a megyékkel folytonosan perelt, félénk tagjai nemzeti érzelmeikről teljesen elfeledkeztek, a kanezellárokat nem érdemért, de politikai szolgálatokért vagy udvari kegyből nevezték, a tanácsosok, titkárok az udvari kegy lajtorjáján jutottak be, Bécsből csak az országgyűlés néhány napjára mentek Pozsonyba, az országot nem ösmerték, a jogokat nem akarták ösrmerni. A helytartó tanács, a kincstár már az országban székelt, de a kincstár főleg régibb bánya-, vám-, uradalmi és más tisztekből alakult, tehát már megalakulásakor is buroaucraticus jelleggel birt, a számtalan törvények ellenére a birodalmi kamaráiuil függött, nemcsak szolgál, de német szolgál is volt.

Józsefnek tehát, ha az országot meg akarta ösrmerni, első sorban a megyéket kellett volna megösmerni. A megyékben élt a legértelmesebb elem, a középosztály, tényleg a megyék kezelték az országos és magán ügyeket, a megyék ujoncoztak, szedték az adót, építették az utakat, ügyeltek a közbiztonságra, az árvaügyekre, a megyei bíróságok ítélték első sorban a bűnügyekben, a megyék hajtották végre a felső bíróságok ítéleteit. A megyék utasították követeket, a megyében minden a közön-ségtől függött, mert a tisztviselőt és követet választotta, mindkettőt felelősségre vonhatta. A megye magyar jellegét az ide-

gen megyékben is megtartotta. — Ha József magához idézi az öreg alispánokat, követeket, szolgabírákat, — ezek felfedezték volna az ország bajait és elbeszélük az okát és jelezték volna az orvosságot. A császár mindezekkel értekezhetett volna, mert latinul mindannyian és némelyek ezenfelül francziául, sőt a felvidékiek németül is beszéltek. A császár azonban még mielőtt útnak indult, elhatározta Magyarország eltörlését, a császár csakis azért utazott, hogy határtalan hálátlansága és bitor merényletének mentségére az országban indokokat szerezzen és Magyarországot és a nemességet a világ elé mint buta vad tömeget állíthassa fel. A császár nagyszerű gyorsutazásából tapasztalatokkal terhelt haza térvén, germanizáló rombolását azonnal megkezdte; ellenszenvé azonban nemcsak minket sújtott, kiterjesztette ezt Belgiumra is. A császár nem bírt elég bátorsággal, izenkint szedte szét Magyarországot. A német nyelvet csak 84-ben hozta be és a tanulásra 3 évet engedett. A monda azt meséli, hogy a császár a kancellárt ezen rendeletet megelőzőleg felszólította, hogy latin helyett a magyar nyelvet alkalmazzák, a magyar kancellár pedig azt felelte, hogy a durva magyar nyelv erre nem alkalmas. Ezen mesét semmi bizonyítékkal nem támogatják, pedig ha igaz volna, akkor ennek a császári levéltárban meg kellene lenni, akik ezen kacsát vízre eresztették, nem tudják, hogy a német nyelvet már I. Miksa beakarta hozni, nem tudják, hogy I. Lipót győzelmei után használta. József a latin nyelvet nem azért szüntette be, mert holt nyelv használatát oktalanságnak tartotta, de beszüntette egyszerűen azért, mert németesíteni akarta, nómetesíteni akarta pedig egyszerűen azért, mert a magyar nemzetet kényuralmi vágyai egyedüli akadályának tekintette.

1780-ban a bécsi udvari kamarát feloszlatta. A magyar

ügyeket a magyar, az erdélyieket az erdéli kancelláriára bízta. A helytartóságot, főhadparancsnokságot, királyi és hétszemélyei táblát Budára helyezi, a kamarát a helytartósághoz csatolja. 1784-ben a koronát Bécsbe viteti. A német nyelvet diplomatai nyelvvé teszi. A német nyelv megtanulására 3 évet tű: ki. 3 év múlva minden törvényszék, hatóság, papság németül intézkedik, ki a német nyelvet három év alatt meg nem tanulja, hivatalából elmozdítatik. Kedvező alkalom volt ez a főnemesség közbenjárása és tiltakozására, ezen urak közül azonban magyarul csak kevés tudott, az ország elnémetesítése tehát a méltóságos főrendekre nem hatott, csakis zsebük volt magyár és csak akkor kezdtek ébredezni, midőn a nagy újtó zsebükbe nyúlt. Nem úgy a megyék; felzudultak egytül-egyig, ki esi és nagy, tót és magyar egyenlően tiltakoztak a németesítéi rendelet ellen, buzdították egymást kölcsönösen, a szabadság zászlóját a szabadság várai kitűzték, nyiltau szemébe mondtál a bitorlónak az igazat, legfőképpen nyilvánkozott Szabolcs melynek nemessége hajdan Rákóczyhoz is legelőször csatlakozott a felirat ezt mondja: nem milliók teremtettek a királyért, dr a király a milliókért, az ország jogai elévülhetnek, állítsa vissza ő felsége az alkotmányt. A király elrendelte a ház éi népszámlálást és pedig ellenállás esetében katonai erővel is. — Erdélyt 13 megyére osztotta, a nemzetek jogait és korlátait lerombolta, az oláh parasztság azt hívé, hogy a császár a földet a parasztoknak akarja adni, Hóra és Kloska vezérlete alatt felzudultak, a mozgalom nem soká tartott, Kray székely kapitány a vezéreket egy erdőben elfogta, a nép nyugalomra tért, 1786. A megyéket, megyegyűléseket eltörli, pecsétjeiket, czimerüket elkoboztatja, az országot 38 új megyére, minden megyét 10 kerületre osztja fel. A királyi városokat a megyékbe

kebelezeti, a fő és alispánok maradnak, a tisztviselőket a császár nevezi. A megyéktől az adóügy, igazságszolgáltatás, katonaelelmezés el vétetik, a Jász-Kunok Pestbe, a hajdúk Szabolcs-megyébe kebelezetnek.

Adóügy. Minden adó a földet terheli, minden birtok az adó megalapítása és osztálykülönbség nélküli felosztása végett felmérést kap. A felmérés terheit a nemesség viseli. 787-ben az úrbéri ügyről intézkedik. A paraszt a földes urnák minden parancsát, még az igazságtalant is köteles teljesíteni, ezt azonban felebbezheti. Az úri szék megmarad, tagokul a földes ur szakférfiakat hívjon; felebbez a királyi táblára. A paraszt első-bírája a földes ur, botra és pénzre azonban nem büntetheti, az elítéltre csak lábvas alkalmazható, a Mária Terézia urbérben körvonalazott tért és szolgalmat megerősíti stb.

Igazságszolgáltatás. Minden megyében, vagyis összesen 38 megyei törvényszék alkottatik, ítélt minden adósági, kisebb zálogperekben, számla, kereset, erőszakoskodási viszályhelyezési ügyekben felebbez a királyi táblához. A kerületi tábla első bíróság a nemesek birtokpereiben, a királyi, a hétszemélyes tábla folytonosan ülésez, tagjai gazdagon fizettetnek. A vesztegetés erősen büntettetik, rendszeren 3, kivételesen 4 perbeszéd engedtetik, két egyenlő ítélet után nincs felebbezés; a halálos büntetés eltöröltetik, a tortúra eltöröltetik, a nemesség elvesztése kihágásoknál is alkalmaztatik, a bot kivételesen marad fel. A törvények és német nyelv megtanulására Budán császári iskolát nyitnak, ezer bitang tanuló került össze; a német nyelv és törvények határideje 1 esztendővel megbosszabbittatik. — Vallásügy. A türelmi parancs czimén kiadott rendelet megengedte, hogy a protestánsok, hol 100 család lakik, imaházat építhessenek, papot és tanítót tart-

hassanak, de csak helytartósági engedély mellett, hol azonban a protestánsoknak iskolájuk nincs, gyermekeiket kötelesek katolikus iskolába, járatni. Összes birodalmában eltörült 624 férfi és nőzárdát, ezek vagyonaiból alkotta a tanulmányi alapot. — Uralmakor volt az országban 3,580 katolikus pap és káplán, 10 év alatt felemelte 4,700-ra.

A törökkel változó szerencsével hadakozott; a háború 70 millióba került. A király a hadjárat költségét $\frac{1}{3}$ -ad részben Magyarországra, $\frac{1}{3}$ -ad részben Ausztriára vetette, vagyis a fő terhet mérte azon országra, mely a másikinál sokkal szegényebb volt, mely a háborúskodás után nem vágyott, melyhez kétségkívüli részei még vissza nem kapcsolhattak. Az adókat részben terményben vetette ki, kötelezte az adózókat a terményeket fél áron átadni, volt ekkor a búza köbének 4 frt, rozs 3, árpa 2 frt 45, zab 1 frt 45. — A családi irományoknak a káptalának és konventekbű] az országos levéltárban! elhelyezését rendelte el.

1789-ben az adó ellen a megyék ellentálltak, Belgiumban a forradalom győzött, Franciaországban a trón roskadozott. József megijedt, megbetegedett, a koronát visszaküldte, kiáltványában az alkotmány helyreállítását megígérte, a türelmi és úrbéri rendeletein kívül a többit visszavette, néhány hét múlva meghalt.

József hírhedt dicsőített reformjai két csoportra oszlanak, az elsőbe tartoznak a szabadelvűnek hirdetett újítások, a zárdák, a kínzás eltörlése, a czéhek megszüntetése, a türelmi rendelet, az úrbéri szabályzat a másodikba tartoznak, a Magyarország eltörlésére, a nemesség megsemmisítésére intézett rendletek u. m. a megyék eltörlése, a törvényszékek szabályozása és perrend, a német nyelv, a nemesség irományainak erőszakos el-

kobzása, a közös, az országgyűlés mellőzésével kivetett adó, a nemességnek a fegyelmi büntényekért! elkobzása.

A francia írók már a század közepén az egyháziak ellen irtó háborút indítottak, később átment magára a vallásra is és később a forradalom mámorában istentagadássá fejlődött, különösen a szerzeteseket és apácákat ostorozták gúnyaikkal, a szerzetes és apácza-intézményt mint a közerkölcsiséggel ellenkező, — mint a feslettség a dobzodás fészket tüntetők fel, gúnyaik különösen Németországba erős visszhangra találtak, elannyira, hogy a zárdák eltörlését már a múlt század vége felé a szabadelvű programul egyik alaptételének tekintették. A szerzetesek és apácák intézménye a katolika vallás egyik tételét képezi, a vallási hitelveket minden szabad embernek tisztelni kell, ezek megbírálásába sem az állam, sem a fejedelem, sem az egyén nem avatkozhatok, mert a vallás szabad gyakorlata minden felekezetiek és egyénnek elvitázhatlan sérthetetlen joga és tulajdona a zárdákat tehát csak az illető felekezetek szabályozhatják vagy törülhetik el, az állam, vagy hol a hatalmat a fejedelem tényleg gyakorolja jogosan csak is akkor avatkozhatik, ha a fenálló társulat a közerkölcsöket sérti, vagy az állam léteit támadja meg. Sem a szerzetes, sem az apácza-rend a közerkölcsöket nem sérti, mert a nőtelenség a hajadonság nem bűn és nem is erkölcstelenség, mert ez bizonyos tekintetben szív és anyagi dolog, ki tehát senki iránt vonzalommal nem viseltetik, ki családját képtelen fentartani, ki gyenge vagy beteges, ki csalódván, a társadalom ellen el van keseredve, attól a házasságot kívánni nem lehet. Nem megróható a hason érzelmünk társulása sem, mert ez az illetők élésmódját megkönnyítheti, előny, mely másnak nem árt, másnak terhére nincs, mert vagy megél a társulat az alapítvány vagyonából, ez senkit nem tér-

hel és őzen vagyon haszonélvezetének mindenki jogos tulajdonosa a ki a társulat szabályai szerint a társulatba befogadtatik, vagy a hívek könyörületéhez folyamodik, ezen esetben ha az egyház a hívekre vallási nyomást nem gyakorol, senkit sem sért, mert az adakozó az adományra kötelezve kényszerítve nincs, de a szegények segélyezésének emberbaráti kötelességét önként teljesíti. — Ha az ily társulat egyházi kötelességeket teljesít, ha tanít, nevel, betegeket ápol dicséretes és hasznos intézmény. Az állam a rendet még akkor sem oszthatja fel, ha a szerzetes apácza-zárdák tivornya-tanyák, mert az nem az intézmény kifolyása, de a haszonélvezőknek az alapítók szándékaival ellenkező cselekménye, ezért tehát az állam a bűnösöket a polgári törvények szerint megbüntetheti, a zárdákból kiküldheti, mert az intézmény az erkölcstelenséget a bűnt nem parancsolja, sőt inkább célja éppen a vallás és erkölcsiség előmozdítása, a tudomány művelése, a szerencsétlenek gyámoitása. A szerzet vagyona nem tagjai, de a zárdá vagyona; ha tehát egyes tagok vagy mindnyájan erkölcstelen bűnös cselekményt követnek el, ki kell a bűnösöket zárni, és az alapítvány rendeletének megfelelőleg újakkal kell helyettesíteni. A magyarországi szerzetek ez időben két részre oszlottak, egy része lelkeszt kötelességet végzett, tanított ingyen az oskolákban, a betegeket gyógyította; a másik rész a kolduló barátok henyéltek és koldultak, az apáczákat neveltek, tanítottak és a betegeket ápolták, erkölcsi megrovást tehát csak is a koldulók érdemlettek, csakis ezekre kellett volna az államnak a magyar katolika felekezetet tanácskozássra és intézkedésre felhívni. — József eljárása azért is jogtalan volt, mert a magyarországi szerzetesek és apáczákat erkölcstelenségétől sem a történelem, sem a hagyomány nem említi; a benzések, premontréiek, cis-

tercíták, a honvédelem, a tudomány, a nevelés terén kötelességeket mindenkor teljesítették.

Jogilag József még mint alkotmányos király sem kobozhatta volna el a szerzetek vagyonát. A szerzetek vagyonát a magyar királyok és egyesek ajándékozták, a katolika vallás fentartására és nevelési célokra, az egyesek ajándéka minden kérdésen kívül áll, ez mindaddig míg a szerzetek az alapítók által kiszabott kötelességeket, feltételeket teljesítik, semmi czim alatt meg nem támadható, sőt még azon esetben sem szállhat az országra, ha kötelezettségeket mellőznék, ha az egész ország protestánssá lenne, ha a szerzet tagjai kihalnának, és újak nem lépven be, a szerzet kihalna, mert ez esetben az alapítók feltételeinek elég nem tétetvén, ezen vagyon visszaszállna az alapítók törvényes örököseire; a magyar kincstár csak azon alapítványokban örökölné, melyek alapítóinak örökösei kihaltak, mert ezen alapítványok a nemesi birtokjogi természetével bírnak. A magyar királyok alapítványai hasonlóan el nem vehetők, mert ezeket a magyar királyok a szerzeteknek tulajdoni joggal épen úgy adományozták, mint a nemeseknek, a kettő közt csak az a különbség, hogy a nemesi birtokot a nemesek eladhatták, mert ez nekik teljes tulajdonosi joggal ajándékozott, ellenben a szerzeteknél a szerzetes csak haszonélvező és tulajdonos a halhatatlan szerzet. Az országgyűlések ugyan a szerzetek birtoklási jogát különleges törvény által nem erősítették meg, mert a magyar király és nemes jogosan ajándékozhatott; tehát valamint az országgyűlések különlegesen a nemeseknek tett adományokat meg nem erősítették, épen azon az alapon mellőzték a zárdavagyon megerősítését is. Az ország elismerését kétségkívül helyezi az is, hogy míg az ország időnkint némely királyok adományát érvénytelennek nyilvánította, nincs egy királyi zárdái adomány

sem, melyet az ország érvénytelennek nyilatkoztatott volna; a jezsuiták kivételével, mely rendet az ország ismételve száműzött; — száműzött pedig azért, mert ezen rend ismételve a törvények ellen izgatott és több egyházi és nemesi birtokot erőszakosan foglalt el.

A milyen erőszakos volt a szerzetek eltörlése és vagyonok elkobzása épen oly embertelen volt az eljárás, megtört, tehetetlen, elaggott, beteges szerzeteseket és apácákat löktek ki zárdájokbul, évpénz biztosíték nélkül, a papi diszöltözékeket, serlegeket, edényeket elkobozták, elárverezték a zsidóknak néhány forintért, pedig ezek egy része szükségelték azon egyházak, melyeknek lelkészei voltak a szerzetesek. Józsefet ezen eljárásnál két cél vezette, — először is hódolt a dívó Európai eszméknek, és magát mint a szabadelvűség bajnokát mutatta be; — másik és valódi célja volt, a szerzetek eltörlése által a nevelést kezeibe ragadni, — óhajtotta pedig ezt azért, mert a magyarságot, a rendelkezésétől függő tanárok által vélte az iskolákban elfojthatni; ezt mindaddig el nem érhetette, míg a szerzetesek tanítottak, mert a szerzetesek ellenzéki hajlamokkal nem bírtak ugyan, latinul tanítottak, de a hazának hú fiai voltak, és a József által tervezett németesítésnek okvetlenül ellenállottak volna. József azt hitte, hogy a szerzetesek üldözését Magyarország örömrivalgással fogja fogadni, ebben azonban nagyban csalódott, mert a katolikusok a tudós szerzeteket becsülték, a protestánsok a más vallásfelekezeteket nem üldözték, a barát-apáca-hajszát tehát senki sem helyeselte.

A türelmi-parancs, mely a protestánsok vallási ügyeit rendezte, nem állott a kor magaslatán, és a magyarországi protestánsokat törvényes jogaikba nem helyezte vissza; a jogos vallásgyakorlat és egyházi kezelés akadályait nem szüntette meg. A

parancsnak már czime is jogtalan és lealázó, mert Magyarországon a protestáns vallást, nem a királyi kegy fogadta be, de a linczi békekötés, melyet az országgyűlés is megerősített, törvényes a katolikus-sal egyenjogú vallásnak nyilvánította, mert jogai békekötés és törvény által biztosítottak, a protestáns nem túrt, de befogadott, elősmert felekezeti volt, sőt ha a linczi békekötést mint kényur semminek tekintette, még akkor sem szabad lett volna a túrt czimmel felruházni, mert a protestáns vallást már a művelt katolikus pap is keresztyén vallásnak tartotta, illetlen volt tehát azt a zsidóval egy rangba helyezni; de nem is adott annyit, amennyit a linczi békekötés biztosított, mert a linczi békekötés szerint a protestánsok templomot mindenütt építhettek, e szerint azonban csak azon községekben engedett meg az egyházzá alakulás, hol 100 család lakott, ezek is csak imaházat, de templomot már nem építhettek és pedig csakis a helytartóság jóváhagyása mellett, ezáltal a szabad gyakorlat fél értékre szállt le, mert a helytartóságnál az ily ügy igen sokáig elhúzódott; ugyanis ki kellett a községnek az imaház, iskola, papiaik építésére szükséges alapot, a tervet mutatni, ezt a helytartóságnál hevertették évekig, midőn már tovább rejtegetni nem lehetett, leküldték a megyéhez; ha a püspök itt is ármánykodott, túluymólag katolikus megyében boldog község volt az, amelyik 10 év alatt imaházhoz juthatott volna. A türelmi parancs tehát a korlátlan vallásgyakorlatot nem állította helyre, igazságtalanul rendelte el a protestánsokra, hogy protestáns iskola nem lettében gyermekeiket a katolikusba küldjék, ez csak azon esetben lett volna menthető, ha a katolikusokra ugyanezt rendel. Kétségkívül ezeu rendelet a protestantizmust pártoló, de korlátolt szellemű, a helyzetet ki nem elégítő rendelet volt. Ezen vallási türelemnek fő indoka nem a király szabadelvű em-

béri érzelmei voltak, de a germanisatio, a porosz beavatkozás-túli félelem. József minden áron örökös német császár kívánt lenni, ezen szándékában leginkább tartott a protestáns porosz királyiul, meg akarta tehát a türelmi rendelet által a magyar protestánsokat szelídíteni, nehogy ha a válság kiűt, a protestánsok a katolikusokhoz csatlakozzanak.

A csehek eltörlése Magyarországot közönyösen érintette, mert az országban kevés mesterember volt, az emberek a mesterség után nem tolaokdta, a munka sem jobb, sem roszabb, sem olcsóbb, sem drágább nem lett, csak a nagyombu czéh-mesterek gögjét sértette. A kínzás eltörlése mindenesetre célszerű intézkedés volt, mert ezzel a vallaásoknál némely tisztviselők visszaéltek. A halálbüntetés eltörlése a császár rajongó eszmejárását bizonyítja, Magyarországon, sőt ma semmiféle nép-nél sem alkalmazható, mert a büntetésnek két célja van: a bűn megtörlása, és hatás a közönségre a büntetés által, a legelvetemedettebb, legnyomorultabb ember is fél a haláltul, a halálbüntetés tehát a gonosztul sokat visszatartóztat, egyedül mér-sékli ez a proletár bűnhajlamát, a csavargó, a műveletlenre a börtön nem nagy büntetés, mert otthon is szalmán hált, mér-sékelten eszik, fogházi vagy otthoni életmódjában csak az a különbség, hogy a fogházban ingyen élvezi mindazt, amiért otthon dolgozni kell, ennélfogva csak a halál az, mitül a gonosztevő irtózik. A halálbüntetés eltörlését a többség gúnyos mosolylyal fogadta, ezen császári kísérlet azonban az országnak sem nem ártott, sem nem használt.

A tudatlan történetírók nagy dicséretekkel halmozták el Józsefet úrbéri rendeletéiért, a közönség nagy részénél még ma is azon tévhit uralg, hogy az urbér rendeletéig a magyar paraszt birtoktalan, a földes úr önkényének kitett barom volt,

ez általában nem igaz, mint már előbb megvilágítottam, a magyar jobbágy már a 16. század második felében a földes ur által önkényesen nem büntetethetett, ha a jobbágy sérelmeit bebizonyította, helyét elhagyhatta, sőt a földes ur zsarolásaiért meg is büntetett, házát eladhatta, irtásai, szellőjének tulajdonosa maradt, azt a földes ur csakis készpénzzel! fizetés, meghatározott törvényes becs mellett válthatta magához, ha szolgálmi kötelezettségeit teljesítette, birtokából elmozdítható nem volt, tehát feltételes tulajdonjoggal bírt, a szolgálat módzata meg volt alapítva, egy héten a földes ur 1 napnál több munkát napot nem követelhetett, az egész házhely évi szolgálma 40 — 52 nap közt változott, a házhelyterülete különböző vidékek szerint a minőség és mennyiséghez mérve volt megalapítva, ebből a földes ur nem vehetett el, nem tehetette ezt saját érdekébe sem, mert a magtermelés keveset jövedelmezett a magas vámok miatt, termelt tehát keveset, földjét jobbágyaival műveltette, ha tehát ezek erőképességét gyengíti ez által saját jövedelmét kevesébbé tette volna, általában a magyar jobbágy helyzete ez időben is kedvezőbb volt, mint az angol földművesé ma, mert aránylag munkába kevesebb értékűt szolgált, mint az angol bérlő akkor fizetett, csakis a szolgálat nem teljesítése esetében mozdíthatott el, míg az angol bérlőt maradhatása csak a kikötött évekhez van kötve, nem fizetés esetében időközbe is kikergetik.

József rendeletében semmi anyagi előnyt sem adott, meghagyta a szokásos az urbérbe szabályozott szolgálmat, a parasztot nem tette a föld tulajdonosává, kötelezte még az úri törvénytelen parancsok teljesítésére is, meghagyta az uriszékeket, megengedte hogy az ur ülnököket a szakemberekből tetszés szerint nevezhessen, tehát az uriszékekbe valósággal az urak bíraskodása meg-

maradt. Az egyedüli előny csakis a bot és pénzbüntetés eltörlésébe állt, ez azonban csak eszményi előny volt, mert a tisztességes parasztot akkor sem botozták, a bitang a bot által nem érezte magát megsértve. Ha tehát József császár rendeleteiről a nagy szavakat elvonjuk a dicséret babérjait leveszük, a kikürtölt engedmények, reformok semmire szállnak alá, bizonyítékai az alkotó jó akarata, de egyszersmind járatlansága és tehetetlenségének.

József rendeleteinek másik csoportja az ország és alkotmány megtámadása, e téren már József merészen, határozottan, világosan járt el. Elrendelte és pedig korlátlanul kivétel nélkül a közügyekben a német nyelv használatát, ez az ország élete elleni határozott merénylet volt, mert a nemzet politikai (individualitását) egyéniségét a nemzeti nyelv jelzi, midőn tehát Magyarországra a német nyelvét ráerőszakolta, magyarságától megfosztotta és németté erőszakolta, József imádói védelmére azt hozzák fel, hogy József nem a magyar nyelvet száműzte, de a latint, egy holt nyelvet helyettesített egy élőnyelvel a magyaryelv helyreállításával a kancelláriát megkínálta és ez a latin mellett kardoskodva a magyar nyelvet elutasította, ez azonban bebizonyítva nincs és valószínűleg a József igazolására gyártott mese, — a latin nyelv kétségkívül holt és nem a nemzet nyelve volt, de a nemzet kizárólag nem csak a latint, de a megynél főleg a magyar nyelvet használta, sőt a felső bíróságok is ezen a nyelven tanácskoztak, habár az Ítéletek egy időben latinul hozattak, az országgyűlés minden időben magyarul tanácskozott, a törvényt azonban latinul fogalmazták, mert a király magyarul nem értett.

A latin nyelv a magyar nyelv nemzeti egyéniségét nem sértette, mert egy meghalt nemzet nyelve volt, ez milliókat nem olvasztha-

tott fel, közvetítőül szolgált a királyi család és nemzet közt, a családi és országos okmányok nagy része ezen a nyelven voltak szerkesztve, a latin nyelv eltörlése csakis akkor nem tekinthetett volna államellenes merényletnek, ha József a magyarral helyettesíti, míg ellenben nem csak ezt nem tette, de a latinna] együtt a magyart is eltörlte.

Nemzetellenes merénylet volt a megyék eltörlése, nem menti ezt a czélszerűség, mert kétségkívül voltak óriás és párányi megyék, tehát szükséges volt az új beosztás, de nem a felosztás, az új beosztást maga az országgyűlés is elfogadta volna.

A Comitats Wirschaftot a németek századok óta gúnyolták, hogy ez ostoba rágalom volt és a megyei kezelés jobb volt a német kezelésnél, bebizonyították 850—65. terjedő a József alapjáni szerkezet, mely minden tekintetben sokkal rosszabb volt a választott tisztviselők által kezelt megyéknél. A nemesi birtokok felmérésére a királyt semmi sem jogosította, kétségkívül igazságtalan volt az adónak a parasztság általi kizárólagos viselése. Az akkori körülmények közt azonban a nemességnek az adómentességhez! ragaszkodása igen természetes és észszerű volt, mert az ország ez időben már tartománya sülyedt a parasztságtul nem a megszavazott, 3.900,000, de 6,900.000 adót szedtek; ha a nemesség kiváltságaihoz nem ragaszkodik, nem az összadót osztják fel a nemzet közt, de reá vetnek a nemességre föld- és katonaváltságban 20 milliót, ha Józsefet ez ügyben kizárólag a méltányosság vezeti, elengedi a parasztnak a 4 milliót, rárójja ezt előlegképen a nemességre, megszünteti a vámokat, hogy az adó fizethető legyen. Józsefet azonban a méltányosság korántsem vezette, ő mindenáron csak zsebelni akart. A törvényszék és per-

rend tárgyában hozott határozatoknál a főczél, a német nyelv a választott megyei bíróság eltörlését nem a felek érdeke követelte, mert kis különbséggel a régi perrendet meghagyta, 4 perbeszédet engedett, e mellett a perek gyors lejárata lehetetlen. Törvénykezési rendeletében az egyedüli jó a megyei törvényszékek bíraskodásának állandósítása volt, mit a megyék választott bírakkal úgy is elfogadtak volna, ha József az országgyűlésen javasolja. József az általa tervezett újításokat csakis kényuralmi célbul akarta, mindenesetre elismerést érdemel őszinteségéért.

József szakítva ősei hagyományos politikájával, nem esküdött hamisan, nem játszotta el a koronázási bohózatot, de nyíltan szétszakította a százados kötleveleket, az 1723. és 1741. kötelezettségeket, feltétlen engedelmességet követőit, nem kegyetlenkedett a szabad emberek ellen és midőn látta a sikertelenséget, lojálisán visszavonta rendeleteit.

II. József Magyarországnak nyílt, határozott ellensége volt, Magyarország azonban Józsefnek örök hálával tartozik, mert ha József anyja Sireni politikáját követi, a nemzet elkorcsosodása gőzerővel haladt volna elő, míg a láncz csörgetése a nemzetet felébresztette, a zsebkörnyékezés a magyart elfelejtett főúri szolgálkat is felébresztette és József ravatalánál már az egész nemzet egyesült; sajnos, hogy a férfiaság csak rövid ideig tartott.

A főurak, kik József alatt, midőn a kegyes uralkodó zsebuket akarta megkönnyíteni, finom ártatlan kardjaikat is csörgették, az adó félelmétől menekülve, Ferencz alatt már a német kormány valóságos inasaivá váltak, 50 évig mindent, ami magyar, üdvös, igazságos, megakadályoztak, a magyar nyelvet nemcsak nem beszélték, de üldözték, nevetségessé tették, a me-

gyéknél a királyi és hétszemélyes tábla, a helytartóság, kanczellária, az országgyűlésen az osztrák kormányt és célzatait szívósan támogatták. Magyarországot ezen kétségbeesett küzdelemben csakis a megyék, a középosztály szívóssága, önzetlensége, lelkesedése mentette meg.

Az osztrák uralom alatt következő magánjogi és büntető törvények hozattak.

VIII. FEJEZET.

A Habsburg-báz alatt alkotott törvények kivonata és bírálata
I. Ferdinándtól II. Leopoldig. — Az ősiségről és következőié·
nyeiről. — Mi okozta az ország szegénységét?

VIII.

Egyéni jog.

153G. 14. Személy- és birtoksértési ügyekben a törvény-
székek ítélnek.

1537. 24. A királyi helytartó hatalmaskodási és más ügyek-
ben ítélt.

1548. 56. Az urak és nemesek szabadságai tartassan-
nak meg.

65. A királyi és bányavárosok polgárai ok nélküli elfoga-
tása eltiltatik.

1552. 40. Az erőszakkal elhajtott egy helyes nemesek
szabadsága adasson vissza.

1536. 2., 1543. 24., 25., 1600. 20, A nemesek a ka-
tonai beszállásolástul mentesek, az erőszakosan beszállásoló fej-
ős birtokvesztéssel büntetendő.

1542. 46. A nemesek az önszükségletükre vett tárgyak
túl harminczadot nem fizetnek.

1555. 9. A nemesek és városok harminczadi előjogai tiszt-
eltessenek, sérelem esetében ő felsége elégtételt adjon.

1574. 38. A városi polgárok polgártársaik bűnei és adós-
ságaiért ne zárassanak el.

1608. 16., 1613. 34., 1618. 14. Magyar nemes törvé-
nyes idézés és ítélet nélkül el nem fogathatik, személyében és
vagyonában meg nem károsíthatatik és fogságban nem tar-
tathatik.

1635. 50. A végek kapitánya a nemkatona nemeseket el
nem fogathatja.

1646. 16. A világiak és egyháziak egyenlően büntet-
teinek.

1649, 84., 1715. 4. A nemeseknél és jobbágyaiknál erő-
szakosan beszállásolók a nádor bírósága elé idézendők, a ná-
dor a főurat 400, a nemest 200, a katonákat szokásos vérdi-
jaikban marasztalja el egyéenkint.

1655. 38. A birtoktalan nemes rablók és gonosztevők, ha há-
zoknál egyéb tulajdonuk nincs, ha a megyei vizsgálatbul bün-
részességük kiderül, törvényszéki határozat nyomán a fő és al-
ispánok által elfogathatnak.

1687. 14. A vagyontalan nemesek, ha rablók, a bünté-
nyekben! részvétük kétségtelen, idézés nélkül is elfogathatnak.

1681. 10. A nemesség szabadságait megújítja, a külföl-
dön külföldi bírák által hozott ítéletek érvénytelenek.

1715. 6. 7. A felségsértés kivételével a nemesek még
hűtlenségben is beidézendők.

1723. 5. Az egyháznagyok, főurak és nemesek minden-
nemű perek bűnvádi és hűtlenség! esetekben is a III. könyv 9.
1618. 14. szerint az 1687. 14. és 1715. 7-ben megjelölt ese-
teken kívül idéztessenek. Nemes törvényes idézés és ítélet nél-
kül vagyona és szabadságában semmi esetben sem károsíttassék.

II. Tulajdonjogi törvények. 1527—1790.

1542. 4. 5. Az elfoglalt birtokokba az alispánok és szol-
gabírák egy év alatt a jogos tulajdonosokat helyezték vissza.

1542. 40. Az erőszakos birtokbevallások és beírások ér-
vénytelenek.

1543. 35. Az erőszakos foglalás utáni statutio (birtokba-
iktatás) érvénytelen.

1545. 2. 3. 4. A foglalást ismétlő, mint hűtlen büntetetik, a jogos tulajdonos tulajdonát büntetés nélkül visszafoglalhatja.

46. 55. A papi tized a nemesek által kibérelhető.

1552. 17. 19. A kierőszakolt örökbevallások érvénytelenek, ő felsége minden adománya érvényes, János király adományai érvényesek Erdélyben, Bihar-, Arad-, Csongrád-, Csánád-, Zaránd-, Békés-, Torontál-, Temes-, Szólnok- és Szöröny-megyékben.

1557. 16. A nemesek a saját szükségükre behozott tárgytól sem vámot, sem harminczadot nem fizetnek.

1566. 20. 1588. 22. A katonák lovaikat csak a közös legelőn és csak 20. májusig legeltethetik. A katonalovak legeltetése csak alispáni engedélylyel engedtetik meg.

1647. Az adomány levelekben, különös szokatlan záradékok a kancellária által ne tetessenek.

1659. 45. A férfiági birtokokban, ha árvák maradnak, a nők mesterségesen be ne hozassanak, a testvérek egyike a fiág jogai veszélyeztetésével birtokait leánynak el ne adhassa.

1715. A szerzetest az ősi vagyombuli örökségének csak egy tizedrésze illeti egész 50,000 írtig, ötvenezer firt értéken felül bármennyi legyen is, az örökség értéke csak 5,000 firt.

1723. 49. Saját szerzeménynek, ha a szerző saját birtokába! eladott, csak azon értékefelesleg tekinthető, mely az eladott birtok értéke levonása után fennmaradt.

1715. 51. Kamatszabályozás és uzsora. Száztul 6 írtnál több kamatot venni nem szabad, a többet vevő a királyi ügyész által perellessék be, a kamat $\frac{7}{3}$ -ada a kincstáré, $\frac{7}{3}$ -ad a feladóé.

1723. 120. Ki 6-nál egy évre több kamatot vesz, az az egész tőkét és kamatot elveszti.

1681. 9. 1723. 50. Majorátus. A főurak a király által az alapítónak adományozott vagy bármi módon szerzett hirtokaikból elsőszülöttségi vagy hitbizományi birtokot alapíthatnak, ezen végrendekezés a megyében kihirdetendő, a király által megerősítendő. Az örökösök ezen birtokoknak csak haszonélvezői, adóssággal elvesztés terhe alatt nem terhelhetik.

A birtok végrendeleten kívül elsőszülöttségü hitbizománya szabályozható hiteles örök bevallás királyi adomány által az elsőszülöttségi hitbizomány csak úgy érvényes, ha a király megerősíti, az ilyenmű rendelkezés a megyegygyűlésen hirdettessék ki és jegyeztessék be, hogy az igénylő hitelezők ki ne játszasanak. Majorátus alapításért a nemesek is folyamodnak és megnyerhetik.

1723.55. Szá m l a t u l a j d o n. A kereskedők követeléseik és adósságaikról könyvet vigyenek.

A kereskedő köteles a vevőt a hitelezett áruk átvételérüli elősmerésre felszólítani, ha a vevő nem ösmeri el, szólítsa fel jegyző által. Ha a kereskedő a felhívást igazolja a rendesen vitt kereskedelmi könyv félbizonyíték, mely egész bizonyítékká a kereskedő esküje által válik; az ily módon igazolt számlakövetelés adósságnak tekintetik. A régi követelések elősmerésére a kereskedő vevőit hívja fel, mit ha elmulaszt, ellenök az előirt eljárás nem alkalmazható.

Ha a kereskedelmi könyv hazugnak, vagy szabálytalannak látszik, a kereskedő másnemű bizonyítékra utasítatik, bizonyíték hiányában a kereskedő a perköltségekben elmarasztaltatok.

1715. 10. A törököktől visszafoglalt területen, az eddigi

birtokosok az erre kiküldött bizottság ítéletéig a birtokba maradnak.

1729. 22. Vadászatni!. Nemtelenek sem nem vadászhatnak, sem vadász-kutyákat nem tarthatnak, a nemesek saját földjeiken mindég, idegenen, ha nem tilos, a párzási idő kivételével vadászhatnak és madarászhatnak, a fogoly és fáczán azonban kivétetik, a megsebzett vadat szabad idegen földre is követni. Az angol-velencei sinkorán kutyák tartása és a velők való vadászat tiltatik.

Tilos a vadászat: Szarvasra 15. szeptembertől husvétig, dámvadra 1 márcziustul 15 májusig, bakokra egész évbe.

A fajzás ideje alatt idegen területen, habár szabad földön vadászó, 3 márcára büntethetik.

1655. 46. Végrendelet. Nemesek végrendeletet tehetnek a városi hatóságok, káptalanok, konventek és más illetékes személyek előtt. Birtoktalan vagy kétséges nemesek városi vagyonaikról csak a városi hatóság előtt végrendelezhetnek.

1715. 16. Az egyháziak végrendeleteket a Kolonics egyezmény, vagy királyi engedély mellett tehetnek.

27. A végrendelet érvényes, ha a végrendelkező és a végrendelkezővel együttesen egy időben jelen lévő 5 tanú írja alá és megpecsételi.

Ha a végrendelkező írni nem tud, aláírása a 6-ik tanú által pótoltsa.

A kiváltságos, kegyes, gyermekek közti, katonai pestis idejébe tett végrendeleteknél elegendő ha a végrendeletet a végrendelkező saját kezével írja és aláírja; vagy ha 2 tanú írja alá.

Fiók-végrendeletekhez (codicillus) 3 tanú kívántatik.

Királyi városokban a régi szokás meghagyatván, a vég-

rendelet a végrendelező előtt olvastassák fel, és azt ő maga saját végakarataának nyilatkoztassa.

A végrendelet csak a végrendelező halála után hirdetessék ki, és közzöltesse az illetőkkel.

A múltat az újabb érvénytelenné teszi.

26. Szerzett zálogos birtokrul, az utolsó magtalan örökös rendelkezik, ha nem rendelkezett, özvegye nem marad, az állam örököl.

Örökség és osztály:

1649. 16. Magszakadás esetében, városokban a város, és nem az állam örököl.

1659. 36. Az anyai, és anyai jogon szerzett birtokok, az anya halála után a gyermekeket illetik, az apa által, a gyermekek kijátszására kötött szerződés érvénytelen.

45. A fiágot illető birtokokba árva hagyatékoknál a nőág ne helyeztessék be.

1715. 26. Magszakadás esetében az utolsó birtokos, adományos jószágairul csak királyi engedéllyel rendelkezhetik, e nélkül birtokát az állam örökli, ha végrendeletet nem tesz, a nem adományozott birtok is az államra száll.

28. Az államügyész a magszakadt hagyatékát csakjazon esetben foglalhatja el, ha azt más örökösök igénybe nem veszik.

Kétes esetekben, ezen birtokok a megye által vétetnek zár alá, ha azonban az igénylő örökösök jogigényeiket kimutatják, az örökség zár alá nem vehető.

Az államügyész ez esetben az örökösöket jogaik igazolására egy év alatt Magyarországon a nádor, Horvátországon a bán elé idézteti.

Azon esetben azonban, ha az örökösök jogaikat, leszármazási-tábla és osztály-levéllel igazolni nem tudják, a kérdő-

ses javak azonnal zároltassanak le, és az örökösök igényeiket a törvény rendes útján bizonyítsák.

Ha a megszakadó törvényes végrendeletet tett, és erre a királytul engedélye volt, ez esetben hagyatéka zár alá nem vétehetik, de a végrendeleti örökösnek azonnal átadatik.

62. A törvényes örökös nélkül elhalt jobbágy birtokát a földesur örökli. -

1655. 54. Osztatlan birtokba a kár és növedék az 1. 43. a testvérek közt közös a felek közt kötött önkéntes osztályok jogérvényesek.

1659. 104. A gyermekek és testvérek részét hűtlenségi és felségsértési perben, végrehajtáskor a bíró és ne az államügyész vegye zár alá (mint eddig történt) és adja át neki.

1687. 11. Gyermekek és végrendelet nélküli halál esetében az élő házastárs örökli az ingókat és szerzeményeket.

1647. 69. Az osztály végleges befejezéséig az osztatlan testvérek a birtokban maradnak.

1681. 32. Az egymegyebeli birtokok osztálybírája a megye, ezekbe tehát az ítélő mester ne avatkozzék; felperes halasztási kívánalmáról az alperes idejébe értesítsék.

1723. 47. Osztatlan testvérek közt közös osztály alá a közös birtok és annak jövedelméből szerzett keresmény tartozik. Osztatlan testvér adóssága testvére osztályrészét nem terheli. 47. Szerzeménynek csak az ősi birtokot meghaladó többlet tekintetik.

1729. 36. Osztályigazítási utón új osztály nem követelhető, az osztályigazítás csak az eljárási hibákat igazítja ki.

Árvaügy. 1659. 43. Fiági birtokra gyáma fiágbul neveztessek. 1655. 24. A törvényes természetes végrendeleti gyámok és gondnokok az árvavagyont leltározva vegyék át, kötelesek

az árvavagyon és jövedelmekről számolni és a vagyont a teljes korú örökösnek egyszeri felszólításra által adni.

Az ellenkező gyámok, gondnokok és örököseik az I. rész 115. § szerint a megye törvényszéke vagy az ítélő mesterek elé idéztetnek és rövid per útján kötelezettek, az árvatömeg, a jövedelmek és iratok kiadására.

A gyám az árvavagyont magának nem adományoztathatja, azt el nem tulajdoníthatja, az árva kárával el nem adhatja; minden ily cselekményei érvénytelenek, és az ily módon eladott birtokok az árvának rövid per útján visszaadandók.

A törvényes korúak birtokaikat a gyám és gondnoktól visszavehetek vagy a visszavételt az elősorolt bíróságok által eszközöltethetik.

1715. 68. Hol árvák maradnak, a halálesetet az alispánnak a legközelebbi rokonok kötelesek feljelenteni.

Az alispán a megyei kiküldetést nem várva, a szolgabíró és esküdtet magához véve köteles rögtön a helyszínére kimenni. Ha az alispán ki nem mehet vagy a hagyaték csekély, bízza meg a szolgabíró és esküdtet, kik az összeírást szokott módon végezzék.

A követelésekről, terhekről az ingó és ingatlan vagyonról az alispán és társai, amennyire lehet, a közel rokonok jelenlétében pontos összeírást és leltárt készítsenek és ezt a megye gyűlésének mutassák be.

Gyám és gondnoknak az I. rész 123. § szerint oly egyen neveztesse ki, ki mind a gyermekre, mind a vagyonra felügyelni képes, a kezelést leltár mellett vegye át.

A gyám a tarthatlan ingókat adja el, ezek árát és a jövedelmi fölösleget tőkésítse vagy birtokot vegyen, köteles legalább minden harmadik évben számolni,

A megye a számadásokat küldöttségileg megvizsgálhatja, a hű kezelő a jövedelem hatodával jutalmaztatok.

A rász kezelő fizetést nem kap, elmozdítatik és kárpótlást köteles fizetni.

Az árvák törvényes korukig gyámot nem választhatnak, törvényes korukat elérve, gyám* és gondnokaikat számoltassák meg.

Az atyák gyámságukról nem számolnak, az anyák csak akkor, ha másodszor férjhezmennek. A király és nádor, rász kezelés esetében a gyámságtul a szülőket is elmozdíthatják.

1723. 105. A gyermekek nevelését elhanyagoló gyámok a helytartóság által intessenek meg.

1765. 26. A megye a rokonok jelentését be nem várva, az árva vagyont röglön leltározassa, a leltározásra a közel lakó rokonokat hívja meg és az 1715. 68. szerint járjon el, törvényes vagy végrendeleti gyámok nem lettében gyámot nevezzen. Ha a birtok több megyében fekszik, a felügyelet azon megyét illeti, melyben a fő birtok van.

A gyám a kezelést leltár mellett veheti át, köteles évenként számolni, a megye a számadásokat évenként vizsgálta meg. Az összeíró és vizsgáló-bizottságnak a jövedelmekből mérsékelt jutalom adasson.

A gyám a megyének az árvák neveltetéséről tegyen jelentést, mi is a helytartósághoz felterjesztetik, a nem számoló gyámokra a vesztegetőkről szóló törvények kiterjesztetnek, a megyei ügyész ellenük keresetindításra felhatalmaztatik. Az 1715. 68. a bányavárosokra is kiterjesztetik.

1723. 48. Zárlat. A vesztegetőre a megye zárt tehet, a lezárolt birtokot a megye által kinevezett zárgondnok kezeli, határozott fizetést húz.

A jövedelemből láttasson el a tulajdonos, fiztessenek a kamatok, törlesztessenek az adósságok, mik lefizetése után a zár megszűnik.

A birtokot terhelő kötelezettségek és feltételeik teljes érvényben maradnak, a majorátusok és hitbizományok kivételével fenntartatnak. I. 59, 60. 1638. 29. 1687. 9.

Víz általi növedék. 1655. 52. A víz által alakult növedékrül az I. rész 87. §. ezentulra is hatályban marad.

Szavatosság. 1659. 31. Szavatosságra a vesztő a szavatost birtokvesztés után is beidézheti.

Adóssági ügyek. 1659. 32. Adóssági perekben a perköltség is megítéltetik, kielégítés történik először készpénz vagy könnyen pénzzé tehető ingóságokban, ezek nem lettében fekvő birtokban.

Cselédekrül. 1723. 66. A cselédek szolgálátideje, a kanászok és juhászok kivételével új évkor kezdődik, Szylvoszterkor végződik; a megyék a rend fenntartásául intézkedjenek.

Levéltitok. 1715. 59. A levelek felfogása, letartóztatása, felnyitása, elsikkasztása 100 írttal büntettetik.

Malmok, vízvetések, csatornák, vizekrül. 1731. 14. A vizi malmok árka úgy alkalmaztassák, hogy másoknak kárt ne okozzon, ha a malmok kárt okoznak és a lefolyást a malomtulajdonosok ki nem igazítják, a megye a kárt okozó malmok jövedelmét vegye zár alá és a malom árkát igazittassa ki, ha a malmok által okozott kárt az árkok és gátak szabályozása által megszüntetni nem lehet, a gátak vágassanak le.

Leánynegyed. 1543. 36. A leányok a fiágbuli negyed és más jogaikat per utján követelhetik.

Zálog. 1655. 52. A zálogbaadó által sajátkezüleg aláírt szerződések is érvényesek.

A jobbágy o krul. 1547. 26. A jobbágyoknak szabad elmenetel engedtetik.

27. A jobbágy költözködés! szándékát a szolgabírónak bejelenti, valamint jóvendőbeli urát is.

A szolgabíró errül a jobbágy jelenlegi urát értesíti, ha az ur a költözködni akaró jobbágyát a maradásra rá nem veheti, a jobbágy kielégítve úri községi falusi tartozását lakó házát jó rendbe hagyva, a szolgabíró szabad költözködés! engedélyt ad, és a jobbágy szabadon távozhat.

28. A más jobbágyát erőszakosan elvivő 240 forintot köteles a jobbágy urának fizetni, mit ha az erőszakoskodó ki nem fizet, a szolgabíró és alispán az erőszakoskodó birtokát, a sértett urnák az összeg erejéig zálogképen általadja, ha az erőszakot ismétli, mint nagyhatalmaskodó büntettetik.

29. A szőkevény jobbágyot a szolgabíró tartozik előbbi urához visszavitetni.

A törvényesen elbocsájtott jobbágyot erőszakosan visszatartó földesur 240 forint birságra büntettetik, azon ur részére kihez a jobbágy költözködni akar, mit ha ki nem fizet, birtoka a 26. §. szerint ezen urnák zálogba adatik a birság erejéig. A távozó jobbágy birtokában az irtások és szállók megmaradnak, értök 9-edet fizet, ha földesur ezen területeket csak úgy veheti el, ha azokat a szolgabíró és egy nemes által megbecsülte és becsértéköket a tulajdonos jobbágyinak kifizeti,

30. Ha az elősorolt ügyekben, az alispán és szolgabíró törvénytelenül jár el, hivatal vesztés és 200 forintra büntettetik.

31. A jobbágyköltözködési-ügy felebbezhető, a megyei és innen a királyi törvényszékhez.

33. A költözködő jobbágy, az alispán és szolgabírónak 12 dénárt fizet, a 28. 29. eseteiben elmarasztalt ur 12 forintot.

1548. 37. A jobbágyok évenként, kizárólag 52 napot szolgálnak.

38. A zsellérek, tehetségük szerint szolgálnak.

39. A földesur rendkívüli adakozásokat nem követelhet, régi szokás szerint azonban a jobbágyok földesuraik fejeváltásához és lakodalmi költségeihez járulni tartoznak.

41. A földesur jobbágyait ha az világos bünt nem követ el, el nem zárathatja és nem sanyargathatja.

41. A földesur jobbágyátul szolgálmi illetőségénél többet nem követelhet, ne sanyargassa és ne nyomja el, ha ezt teszi, a jobbágy őt a megyei törvényszéknél bevádolhatja. A törvényszékhez nagy megyékbe 12, kis megyékbe 6 nemes választatik. Ha a jobbágy vádjait bebizonyítja, földesura 100 forint büntetés terhe alatt köteles elbocsájtani.

Hasonlóul büntethetik a más jobbágyát elvinni akaró nemes.

Az 1547. 30 ban megállapított pénzbüntetés 100 forintra szállittatik.

1550. 36. Bortermő helyeken, a jobbágyok Szent-Mihályiul Szent-Györgyig, másutt Szent-Mihálytul karácsonyig bor-mérési joggal bírnak. A földesur egyenlő áron a jobbágy borára vételi elsőbbséggel bir.

37. A költözködés könnyítésére havonként a megyénél törvényszék tartassák, a törvényszék a panasz megvizsgálására, a helyszínére 3 küldöttet küld ki, az illetők a bíró, 2 falusi és 3 szomszéd jelenlétében, a tanúvallomások nyomán ítéel, ha a jobbágy költözködés! joga kiderül, a jobbágnak költözködés! engedélyt adnak, ezen ítéel a törvényszékhez felebbezhető. A költözködés! engedély ellenére, a jobbágyot visszatartó ur 200 írtra büntettetetik, úgy szinte ha az úr a jobbágyot a

vizsgálat alatt sanyargatja. Az oknélkül vádaskodó jobbágy 20 irrtal büntettet!k.

1553. 3. A jobbágyok évenként ezentúl 40 napot dolgoznak, uraik végvárai megerősítéséhez azonban tartoznak járulni.

13. A jobbágyköltözködési engedélyre ezentúl elegendő, ha a jobbágy a szolgabíró és esküdt előtt költözködés! szándékát, sérelmeit előterjeszti és az illetők előtt panaszva valódiságáruul két falusi lakos jelenlétében megesküszik.

14. Az ura által megkárosított jobbágy a megye törvényszéke előtt urát kárpótlásra beperelheti, bebizonyíltatván, a törvényszék köteles megítélni és végrehajtani, ezen ítélet nem felebbezhető.

1556. 28. A költözködni akaró jobbágy új urának szándékát jelentse be, a szolgabíró és esküdt a jobbágy új ura felszólítására a helyszínén jelenjen meg, a jobbágy földbér fejében 2 dénárt lefizet a községbírójának a bíró és esküdt előtt.

Ezután a szolgabíró 15 napot tűz ki, ezalatt a költözködni akaró jobbágy köteles kötelezettségeit ura és lakostársai iránt teljesíteni, mit ha teljesít a ház és tartozmányaiban okozott károkat kárpótolja, a szolgabíró a költözködőt kísértesse el új lakására, ha kötelességének eleget nem tett, a szolgabíró a helyszínén minden követelésekben Ítéljen, csak is a kielégítés megtörténte után eressze el. Az új földesur új jobbágyát csak azon esetre viheti el, ha a jobbágy minden tartozásait kielégítette. A szolgabírói Ítélet azon törvényszék elé felebbezhető, melynek kerületébe a jobbágy költözött.

29. A jobbágy 15 nap alatt házát és épületeit eladhatja, ha azonban ez idő alatt vevőt nem kap, mindez a földesúri

marad. A házhelyhez nem tartozó, de általa örökölt vagy vett, vágyjál akitott szántóföldjeit, rétjeit, szőlőit, irtványait, ha elköltözik is, megtarthatja, tőle azonban kilenczedet fizet; a földesül' azonban mindezeket törvényes becsáron visszaválthatja.

30. A jobbágyát visszatanoztató ur a szolgabíró által megintetik, ellenszegülés esetében először 100, másodszor 200, harmadszor azon birtoka elvesztésével büntetetik, melyen jobbágya lakott, birtokát azonban közbecsáron visszaválthatja, a bírságok az alispán és szolgabírónak fizettetnek.

31. A szökevény jobbágy ha 32 évig vissza nem követelik, többé vissza nem követelhető, ha a per alatt czimert nemességet nyer, ez a keresetet meg nem szünteti.

1559. 54. Aratás és szüret alatt a jobbágy vármunkára nem hajtható.

58. A földesur jobbágya szöllejét, irtványát, rétjeit csak Szent-György nap előtt becsültetheti, ezen becslés szolgabíró és esküdt által, a szomszédok jelenlétében történik, a földesur a becsárt készpénzzel tartozik kifizetni.

1681. 67. A szökevény jobbágyokat a végvárok tisztjei 500 forint büntetés terhe alatt be ne fogadják, a befogadottakat büntetés terhe alatt adják ki.

1715. .101. A szökevény jobbágyokra a régi törvények ismételteinek, a forradalmi hátralék fele elengedtetik.

1723. 18. Az elpusztult falvakba visszamenni akaró jobbágyoknak, a földesurak illetőségüket adják vissza, s ha a földesurak behelyezésüket elleneznék, a megyei tisztviselők behelyezésüket eszközöljék, ha a jobbágyok joga még el nem évült.

60. A szökevény jobbágyok visszahozatalának módozata újólag megerősítetik.

Mária Terézia önkényes intézkedései

A jobbágytelek-birtok a törvényekben többször említették, a mennyiséget azonban a törvények nem jelelték meg, különbözött ez a megyék népessége, a birtok biztonsága vagy bizonytalansága a talaj minősége szerint, ugyanegy megyébe kisebb volt a jó talajú községekben, nagyobb a rossz talajú határokon, általában nagyobb volt az alsó, mint a felső megyében a törökök és szerbek rablásai miatt; de nagyobb volt az alsó részeken azért is, mert ezeken a vidékeken leginkább nagy urak bírtak, a nagy urak a felföldön laktak; tisztjeik és fiskálisaik uraik számlájára bőkezűsködtek, de nagyobb volt azért is, mert itt a népesség csekélyebb lévén, a telepítés nehezebben ment, nehezebb volt a gazdálkodás azért is, mert az új települők félvén a rablóktul, nagy tömegbe települtek; földjük tehát lakházaiktul messze esett. A munka minősége is különbözött, a vagyonosabb községekben, a szigorúbb urak alatt a törvény által kiszabott napszámot 4 marhával teljesítették, másutt ellenben kettővel. Hozzájárult még ehhez az is, hogy az úrbéresnek a telek feltételes birtokát képezte, de nevére nem volt írva, birtokjogát tehát csak bajosan igazolhatta; mindezek rendezésére tehát Mária Terézia az úrbéri viszonyok méltányos szabályozását elrendelte. Utasításokat küldött a megyéhez, mely szerint a megyéknek meghagyta, hogy az e célra kiküldött királyi biztosok vezénylete alatt, alapítsák meg az úrbéri állományt a divó munka minőségét, úrbéri könyveket alkossanak, melybe mindenkinek neve, birtoka és kötelezettsége beírassák; ezen szabályozás újat ős törvénytelen nem követelt, de törvénytelen volt, mert az országgyűlés nélkül rendelkezett, csakis egy bürocraticus butaság diszeleg benne, mely azt rendeli,

hogy a félhelyes minden héten fél, a negyedés $\frac{3}{4}$, a nyolczados $\frac{3}{8}$ napot szántson vagy dolgozzon; ha ezen a megyék nem segítenek az úrbéri munka haszonvehetlenné vált volna, mert a legnagyobb úrbéri alkotmány mellett sem lehetett volna ily fertály napokkal a szántást és vetést bevégezni.

Mária Terézia a helytartóság által következőleg intézkedett:

J/óT/o Terézia rendeleti az úrbéri xzabéd v/ozáxrul
(i ybrnieyyénel' adott utaxitá*.
77 ó'S'· Ind.*

Fine introducendae regulationis urbariaíis sua Majestas sacratissima in Comitatu Janrionsi et Comaromiense clementer resolverit ut Johannes Balogh qua Comissarius Regius exeat, et hős comitatus inuiat.

Quoniam verő ad rite conficiendum novum urbárium necessariim est,

Ut Sessionum constitutum determinetur et Bominaciones vestrae.

Classificationem actutum peragant.

Ut dominationes vestrae pro singula classe talem sessionis, constitutum projectent ut colonus, non tantum conlributionalia et dominalia ónéra prestare valeat séd et ipse subsistere possit.

Sacratissima Majestas Regulationem urbarialim typis mandari jussit, ea nempe ratione ut prout constitutum sessionis ita et obligatio laborum jugaliuin, an cum bijugis, vei quadrijugis prestanda, nonae item in natura, vei quali equivalentis desumenda. Exemplaribus urbariaíis regulationis, per expressum et determinate inseribatur. ac tandem sub authentico Coniitatus sigillo communitatibus locorum extr-idetur.

Ne autem per hanc regulationem, privilegia locorum, universi contractus, et urbana rite concessa abrogantur statuit sua Majestas, ut si quae loca et communitates semet privilegiis provisae praetenderent, et in urbium usu hactenus etiam persistissent, si item urbana in aliquibus locis rite, ac legitime concessa intercessissent, aut contractus occasione impopulationis, vel verò cum liberae migrationis hominibus initi esse observentur; actione hujusmodi privilegia, contractus et urbana primum quidem in sedria referantur et si per eandem pro validis et vigorosis habeantur, tandem consilio huic Régio locumtentiali submittantur, abhinc pro suprema inspectione Regiae suae Majestati representanda.

In discussione contractuum investigandum erit, an contractus intra dominium terrestrem et liberum rusticum citra vim et metum pro perpetuo confecti fuerint? tales pro vigorosis, ita sicut legalia urbana considerari et manuteneri valebunt quod obscurum foret, supplendum meliusque declarandum veniet, de casu in casum autem pro suprema inspectione regia, per consilium R. representandi erunt.

Alii verò contractus qui juxta arbitrium et beneplacitum, Domini terrestres confecti sunt, pro vigoroso et obligante regulative nequaquam considerandi sed simpliciter seponendi, ipsique domini terrestres, ad assumendam urbanam regulationem inviandi erunt.

Domini terrestres conventiones et contractus etiam in futurum possunt inire cum liberae migrationibus hominibus ita tamen, quod contractus coram testimonio comitatense ineaure et dein comitatu deferantur, qua occasione invigilandum erit, ne modernam regulationem quaque ratione excedant.

In excisione sessionalis constitutive observandum erit, ut

per iudices exequentes, tam subditi quam do mini terrestres, eorumque officiales sufficienter audiantur, ad conscriptiones recursus fiat, fundi demensurentur, damnificati ad recti ficationem et dimensionem etiam per Geometras instituendi erunt, iudices exequentes peculiarem attentionem in eo habebunt, ut subditi emensa constitutiva, rite obtineant. Iudices et Magistrate comitatensis invigilabunt, ne subditi sufficient! pascuo destituantur.

Quod jugales labores concernit investigandum erit?

An quadrijugalis vel bijugalis in usu fuerit, audiri debent subditi domini terrestres eorumque officiales et si different etiam vicini, ac ubi veritas compertum fuerit, quadrijugalem in usu fuisse colonus unius sessionis tenebitur per septimanam, unam diem quadrijugalem presiare, ubi autem bijugalis per septimanam unam bijugalem, coeterum tempore araturae messis et falcaturae, una septimanana duobus diebus debet laborare subditus, ubi vero vineae dominorum terrestrium economise potiore partem constituerint, admittit sua Majestas ut subditi tempore vindemiae duos dies prestare debent.

In nona fassiones colonorum et etiam vici norum necessitate exigents excipiendae erunt, an nonae prestatio in natura, vel in equivalente, hactenus in usu fuerit. Ubi in natura in usu fuit, ex post etiam in natura prestanda erit, ubi autem nonae prestatio in usu non erat, ibi Rusticorum optioni deferendum erit, num 9 am in natura, vel aequivalente dependere velint 9 ac aequivalens est.

12 dies bijugales vel 24. manuales non cumulative sed inter hebdomadas divisae vel denique annuos 4 florenos, ita tamen ut vicissim domini terrestres in ar bitrio sit, an labores vel precunia suis subditis sumere velit,

Quodsi veró neutra partium aequivalem dinominare vellet denominetur per exequentem judicem.

Urbarialis regulatio in 4 exemplaribus expedienda érit, 1. domino, 1. subditis extradetur, 1. ad archívum comitatus deponetur, 1 cum relatione executionali consillio Regio transmittendum erit.

Coeterum de eo ad suain Majestatem querimoniae deveniunt, quod rustici per officiales et servitores extorsiones faciunt labores ad privatas necessitates exigunt, munera et donaria pretendunt, verberibus et aliis injuriis officiant. Sua Majestas benigne statuit, nt primo domini terrestres inquirant laesisque suis subditis debitam satisfactionem procurent.

Quod si domini terrestres praetermitterent, tunc inquisitio per Magistratum commoneatur, et si commonitio effectual non haberet, tunc in sensu legis agetur contra dominos terrestres contra officiales et servitores vero, omni cum rigore et etiam criminaliter procedatur.

Quo ad restantias invigilandum érit, ne accumulentur verum depuratio intra 6—8 angaricales terminos depuretur in computu tanium datiae et reliquae prestationes, nullatenus vero servitutes colonorum assumendae erunt.

Subditorum optioni relinquitur, num ad telonii dominalis reparationem et viae conservationem absque imputatione concurrere velint, reparationis onus major esse non potest, quam beneficij participatio.

Dominationes vestrae sufficientem informationem de eo horsum submittere non intermittant, delinquentes subditi occasione incaptivationis qualein taxam solvunt et quorsum ilia convertatur.

Et quia nomnili libera© migrationis coloni, sub priori do-

minó injuriati et damnificati satisfactionem ex eo consequi non possunt, quod Domini terrestres, quorum jurisdiction! subjacent partes eorum assumere negligant, statuit sua Majestas, ut Magistrate comitatensis, dominos terrestres serio commoneant et si non faciunt, negotium colonorum, in sedria sub assistentia magistratuali assumatur, partibusque jus et justitia administretur.

Ut laesis et injuriatis promptius justitia administretur vult sua Majestas ut in Majoribus dominiis omni quad semel, in minoribus omni anno semel, sedes dominates subdititis publicandae celebrentur, porro opus semper in sede judicialia referatur quae si comperta fuerit, Rusticis quampiam injuriam illatam esse, pro re comperta. ex officio condignum remedium ponet.

Dum autem questiones ac difficultates, sub urbariali executione, in hoc comitatu etiam occurrereut, eas juxta mentem hujus explanatoriae Regiae resolutionis determinent et introducendam urbarialem regulationem iisdem conferment.

Hozzáadás az úrbéri, szobát'ijazáshoz.

A pótlékul kiadott rétet vagy földet a jobbágy szabadon használhassa.

Hol faizás nincs, a jobbágy nem kötetes ölfát hordani.

Hol 4 marhával kell a munkát végezni és nincs, fogjon össze mással.

Ha a négy ökörhöz nem elég egy, állítson többet.

A munka duplázását illetőleg egész helyes legfeljebb 1 napi marhás és két napi kézi munkát tegyen meg és mivelhogy '« házhelyes jobbágy hetenkint csak fél napi marhás vagy egy napi kézi munkával tartozik, fertály $\frac{1}{4}$ u. m. $\frac{1}{2}$ kézi munkával tartozik, azért az olyatén jobbágy a munkának duplázására

csak a munkának mértéke s proportiója szerint lészen köteles, mely a nyolczadosnál is a szerint értetődik. A zsellérek pedig az olyatén duplázásra semmi időben nem kényszeríttethetnek.

Ha a zsellérek fundusokat bírnak, melyek összege azonban egy nyolczad telekkel fel nem ér, azok a kilenczedet természetben vagy a<quivalensben fizetik, az egyéb tartozásokra pedig mint zsellérek tekintendők.

Ahol a helységnek legelője fogyatkozása miatt a tehének valósággal nem tartathatnának, ottan a jobbágy vaját nem tartozik fizetni.

Ahol a kilenczedet aequivalensbe fizetik, az aequivalens házhely aránylag oszlik fel, a felét Szent-György napján, a másik felét Szent-Mihály napkor fizetik.

A helységeknek közös rét- és föld-illetőségek meghagyatik.

Győr és Komárommegyében az úrbéri szabályozása behozatalára ő felsége kegyelmesen kinevelte királyi biztosnak Balogh Jánost.

Az új urbér helyes elkészítésére a következők szükségesek.

A házhelyek állományának meghatározása. Az osztályzat megalapítása, uraságtoknak oly úrbéri állományt és osztályzatot kell tervezni, mely állomány mellett a jobbágyok nemcsak úrbéri kötelezettségeket teljesíthessék, de meg is élhessenek.

A felséges királyné az úrbéri szabályzat kinyomatását azért parancsolta meg; hogy a megye által ezen úrbéri szabályzatok a községeknek hiteles másolatban adassanak ki, ezen példányokba határozottan foglaltassák a házhely állománya az úrbéri munkának kettes vagy négyes igávali teljesítése, a 9-ed természetben vagy pedig az értéknek megfelelő készpénzben adasson-e ki.

Nehogy azonban ezen úrbéri szabályozás által a helyi ki-

váltságok, szerződések, a szabatos úrbérek eltöröltessenek, ő felsége elrendelte, bogy ha némely helyek és községek azt állítják, hogy kiváltságokká! bírnak, és ezen kiváltságokat eddig használták, ha némely helyeken szabatos és törvényes urbérek vannak, vagy a telepítésekkor szerződések vagy szabad költözésit úrbéresekkel ilyenek köttettek; ezen esetekben az ilyenmü kiváltságok, szerződések, urbérek a megye törvényszékéhez terjesztessenek be, és ha a törvényszék azokat jogérvényesnek és kötelezőnek találandja, a törvényszék ezeket a magyar helytartótanácsához küldje fel, a helytartótanács pedig ő felségének terjessze fel.

A szerződéseknél meg kell vizsgálni, váljon ezen szerződések a földesur és szabad paraszt között erőszak és megfélemlítés nélkül köttettek-e? az ilyenek jogérvényes úrbéreknek tekintendők, a homályos részeket ki kell pótolni és meg kell világosítani, és a helytartótanács ezeket ő felségének esetről esetre terjessze fel.

A földesur önkénye ős tetszése szerint készült szerződések érvényeseknek, kötelezőknek, szabályozóknak nem tekintetnek, egyszerűen fölretétetnek, és a földesurak az úrbéri szabályozás elfogadására utasíttatnak.

A földesurak szabad költözősü emberekkel, szerződéseket és egyességeket ezentül is köthetnek, úgy azonban hogy ezek a megyei bizonság előtt köttessenek, a megyének terjesztessenek be; ez esetben ügyelni kell, hogy ezen szerződések és egyességek a mostani úrbéri szabályozást semmi tekintetben sem lépjék túl.

A jobbágy házhely állományának kihatásánál a végrehajtó bíróságnak, a földesurakat, tisztjeiket és a jobbágyok elegendőig ki kell hallgatni, az állomány írássék össze, a tel-

kék méreessenek fel, a károsítottak kívánat-ára a kiigazítás és felmérés megengedtetik, a végrehajtó bírák ügyeljenek, hogy a jobbágyoknak kimért illetőségek kiadasson, a bírák és tisztviselők, hogy a jobbágyoknak elegendő legelőjük legyen.

Az igás napokat illetőleg meg kell vizsgálni?

Valljon 4-es vagy kettes igák használtattak-e? kihallgatandók erre nézve: a jobbágyok, földesurak és tisztjeik és ha előadások eltérők, ki kell a szomszédokat is hallgatni, és a hol a 4-es marhás iga dívott, az egész helyes jobbágy köteles leendő ezentúl hetenkint egy négy marhás napot szolgálni, hol azonban a két marhás iga alkalmaztatott hetenkint 1 két marhás napot szolgálанд, a szántás, aratás és kaszálás idejében azonban hetenkint két napot szolgálанд; hol azonban a földesurak gazdaságának főrészt a szőlő képezi, ő felsége megengedi, hogy a jobbágy szüretkor 2 napi szolgálatra köteleztessék.

A kilenczedre kihallgatandók a jobbágyok és szomszédok, valljon a 9-ed természetben vagy egyenértékben szolgáltatott-e ki, hol a természetbeni dézsma volt szokásban, ezentúl is természetben adasson ki, hol azonban eddig a 9-ed nem volt szokásban a jobbágyok választhatnak; természetben vagy egyenértékben kívánják-e a dézsmát adni.

A 9-eddel egyenértékű 12 két marhás vagy 24 gyalognapszám, melyek nem egyszerre, de hetenkint felosztva teljesítendőek, vagy pedig 4 forint, — úgy azonban, hogy a földesurak tetszések szerint választhatnak a pénz vagy napszám-váltás között.

Ha azonban a 9-ed egyenértékű váltását egyik rész sem akarja kijelölni, határozza meg a végrehajtó bíró.

Az úrbéri szabályozás 4 példányban adasson ki, és pedig 1 . a földes urnák, 1. a jobbágyoknak adasson, 1. helyeztessék

a megyei levéltárba, 1. küldessék a helytartó tanácshoz. Egyébiránt ő felségéhez számos panaszok intéztekén, az urak tisztjei és cselédje által tett zsarolásokról az úrbéri munkáknak részökrei felhasználásáról, ajándék és jutái mi követeléseikről, a jobbágyok megveréséről és megsértéséről, ő felsége kegyesen elrendelte, hogy először is a földesurak tartsanak vizsgálatot és a sértetteknek illő elégtételt adjanak.

Azon esetben azonban, ha ezt a földesurak elmulasztanák, a vizsgálatételre a tisztviselők által szólíttassanak fel, és ha ezen felhívás eredménytelen lenne, a földesurak ellen a törvény szerint járjanak el, a tiszteket és cselédeket pedig bűnvádilag szigorúan járjanak el.

A hátralékoknál ügyelni kell, hogy azok fel ne halmozódjanak, de 6 vagy 8 részletbe törlesztessenek, a hátralékok közé csak a pénz és másnemű tartozások számíttatnak, de semmi esetre a jobbágyi szolgálmányok.

A jobbágyok szabad akaratára hagyatik az úri vámhidak igazításához, az utak kijavításához beszámítás nélkül járulni akarnak-e vagy nem? a hozzájárulás azonban az élvezett előnyénél nagyobb nem lehet.

Uraságtok alapos tudomást szerezzenek az elfogott jobbágyok elfogatási díjjáról, és azok hováfordításáról.

És miután némely szabad költözködésű jobbágyok előbbi uraiktól azért nem nyerhetnek az okozott sérelmekért elégtételt, mert jelenlegi uraik nem pártolják; ő felsége elrendelte, hogy az urakat komolyan intse meg, és ha nem cselekszenek, a sértett parasztok ügye a tisztviselők segélyével a törvényszék előtt tárgyalassék, és a feleknek igazság szolgáltatassák.

A sértések és méltatlanságoknak gyorsabb megtorlására ő felsége elrendelte, hogy a nagyobb uradalmakban minden negyed

évben, a kisebbekben évenként úriszék tartassák, az ügy az úriszéken tárgyalassék, a parasztkon történt méltatlanság bebizonyítottván, méltélig orvosoltassék.

Ha az úrbéri szabályozás végrehajtása alatt, ezen megyében is kérdések és nehézségek támadnának, azokat ezen királyi úrbéri szabályozó rendelet szerint intézzék el, és a szabályozást ezen rendelet szerint alkalmazzák.

A törvényszékek és hatóságok.

1659. 53. Királyi város városi ügyekben, a polgárok pereiben a városi tanács ítél, ha elnöke vagy egyes tagjai érdekeltek, mások által helyettesíttessenek, ha mindnyájan érdekeltek, más város tanácsa által helyettesíttetnek.

Szolgabírák alispánok, megyei törvényszékek.

1536. 6. Az alispánok, szolgabírák kártérítési ügyekben 100 forintig is ítélnék.

1542. 45. A foglalások visszahelyezés! bírása az alispán.

1546. 37. Az alispánok és szolgabírák zsarolásai, kik eddig birtokpereknél 12 forintot is vettek, ezennel megszüntetelik; az alispán birság végrehajtásoknál napidíjjat nem követelhet egyebeknél 1 forintot.

1597. 45. Az a l i sp á n a királyi uta ka t szélesbíttesse ki.

1588. 40. A szolgabíró világos adósságba 20 forintig ítél.

1595. 36. A megyei törvényszékhez felebbezhető.

Az alispán hivatal vesztés terhe alatt hívja össze a szolgabírákat, esküdteket és főbb nemeseket, vizsgálja meg az erőszakoskodásokat, foglalásokat és ítéljen.

1638. 60. Az alispán a gonosztevők ellen mindenki birtokán tartson vizsgálatot, az ellentálló 100 frtra büntetetik, a vizsgálat az urak és nemesek jelenlétében történjék, a gonosztevő 100 frt büntetés terhe alatt hatóságának adasson át.

1546. 37. A szolgabírák, esküdtek napidija 12 dénár,

1630. 13. Az első bírót jogtalanul a királyi tábla elé idéztető fél 200 frtra büntetetik.

1647. 93. Az alispán a városokban lakó nemesek ingói elleni ítéleteit a városi bíró vagy kapitány jelenlétében hajtsa végre, ha a város ellentál], a végrehajtás a város vagyona ellen intéztetik.

1729. 35. Az alispán és szolgabírák folytonosan bíraskodnak. Az erőszakoskodási per bírása az alispán. Az alispán egy megyebeli zálogváltásoknál határtalan mennyiségig, adósságoknál 12,000 frt tőke-összegig. Szolgabíró 3,000 frtig ítélt, 200 írtól aluli zálogváltások világos adósság osztály és örökségnél kizárólag a szolgabíró ítélt, a szolgabíró az egész megyében bíraskodik.

Mindezek kiterjesztetnek Horvát-, Slavon, Dalmátorszá-
gokra.

1609. 4. Az alispán a foglalás bejelentése után köteles a helyszínére kimenni és ítélni.

1563. 48. Az erőszakos birtokfoglalások bírása a fő- és alispán 100 írtól nagyobb büntetést nem szabhatnak.

1723. 33. Meghatalmazások és ügyvédvállások alispán és szolgabíró előtt is tehetők.

1647. 126. A megye Ítélt 600 frtig ingósági, nőhozományi, jegyajándéki perekben.

1649. 20. A megyei törvényszék ítélt adósság és zálog-
ügyekben 1,200 frtig.

1662. 32. A megyei törvényszék ítéel hozomány], végrendeleti ügyekben 1,200 írtig.

1681. 32, 33. A megyei törvényszék bíraskodik egy megyei birtokosztálynál zálog és adóssági perekben 6,000 írtig.

1715. 28. A megyei bíraskodás alá tartoznak a bűnvádi, erőszakoskodási (violentiális), egy megyebeli osztályörökösödési, kártérítési, becselenség], jobbágy és szolgál, adóssági és zálogváltási perek. 10-ed ügyek.

A zálogváltási és adóssági perekben azonban csak 12,000 írtig illetékes.

1723. 28, Az érdeklettek semmi törvényszéknél sem bíraskodhatnak.

1527. 6. A főispán mellé megyénként 12 becsületes nemes választassák, kik a rablókat, tolvajokat, gonosztévőket és ' gyilkosokat nyomozzák, vizsgálják és érdemük szerint a főispán által büntessék.

1563. 50. A megyei törvényszékek 4 napig tartathatnak, a szegények ügyei első nap tárgyalassanak.

1595. 36. A megye alispánja, a törvényszéki ülnökök, szolgabírák, vagyonosabb nemesekkel bíraskodik erőszakos foglalás, háztámadás, személysértés, rablás, tolvajság, gyilkossági ügyekben.

Államügyészség, pallosjog, egyházi bíróság.

1646. 15. 16. Világi bíróság ítéel végrendeleti, birtok-, fejt-, nyelvváltás, szék és gyűlés sértés, nőhozomány és hasontermészetű ügyekben.

1638. 31. Az egyházi bíróság elé tartozó ügyekben mindenki saját bírósága elé idéztessék.

1662. 30. A pallosjog tulajdonosok jogaik gyakorlatában a császári tisztek által ne akadályoztassanak.

1681. 37. Az államügyesség önhatalmúlag birtokot nem foglalhat, csak a törvény rende és törvényes ítélet nyomán, a kamara bírászkodása megszüntetik.

Királyi törvényszékek

Kerületi táblák, báni tábla.

1723. 30. A kerületi törvényszékhez 5. birtokos nemest nevez ő felsége, ítéleteik a királyi táblához felebbeztetnek. — Minden táblához neveztessek 1 szegények ügyvédje, 1 esküdt jegyző a perbeszédék felvételére, 3 esküdt, 1 kiadó.

31. Székhelyük: Nagy-Szombat, Kőszeg, Eperjes, Nagyvárad; folytonosan ülésez, ítéel a kerületbéli birtok és adóssági ügyekben, ha a birtok több kerületben fekszik, azon tábla illetékes, melyben a peres birtok feje van.

Az elnök távollétében az első ülnök elnököl, ítélelhozáshoz 3 bíró szükségeltetik, egyenlő szavazatoknál az elnök dönt.

A törvényszék tagjait ő felsége, a segédszemélyzetet a tábla nevezi.

32. Tárgyalási elsőbbséget a régibbség ad, az ügyvédek feleselése az esküdtek által bejegyeztetik, az idézés a törvény szabályai szerint intéztessek, — a meg nem jelenők ellen a makacssági ítélet kihirdetése 15 napra fölfüggesztetik, ha ez alatt a fél kimaradását igazolja új tárgyalás tűzetik ki.

1729. 44. A kerületi táblánál 1000 forintos számlaperek indíthatók.

1659. 88. Horvátországban a felebbezések a báni tábla elé terjesztessenek.

1723. 27. A báni tábla folytonosan működjék, ítéletei a királyi táblához felebbeztessenek.

1741. 58. A báni táblai perek 20,000 frtig birtokon belül felebbeztetnek a királyi táblához.

Királyi tábla.

1543. 32. A helytartó és bírái folytonosan bíraskodjanak.

1545. 34. Évenkint 2 királyi törvényszék tartasson, ezen az ország bírái és helyettesei teljes számmal jelenjenek meg. A nemes ülnökökön kívül legalább 4 mindég legyen jelen. A törvényszékek Szent-Györgytől Szent-Mihályig tartatnak. A helytartó a megyékben a törvényszékek határidejét 20 nappal elébb hirdesse ki.

1550. 50. 51. Évenkint két országos törvényszék tartasson, a perek sorozat szerint tárgyalassanak, elsőbbséget az idézés elsőbbsége ad, a hatalmaskodási bűnvádi perek mindenek előtt tárgyalandók.

1550. 57. A királyi törvényszékek, az elkezdett felebbezett perekbe a nyolczadokon kívül is hoznak Ítéletet.

1552. 26. A törvényszékek a felebbezett, a rablási, foglalási, erőszakoskodási perekben háború alatt is bíraskodjanak.

2. A főtörvényszékeken a peres ügyek évenkint két nyolczadon tárgyalassanak.

A nádori törvényszék előtt, az erőszakoskodást, vám, nő-hozományi, foglalási perek folytonosan tárgyalassanak.

1559. 38. A k. táblához bevásztatnak Tahy Ferencz és Zay Ferencz az erdélyi és győri püspökök, kik az Ítéelő mesterekkel ítélnék. A felebbviteli nádori bíróságba jelen legyen 2 egyház, 2 országnagy; ülnököknek bevásztalak Mileticzki

Mihály, Pálffy Lőrincz, Szegi Imre, Literati András, Ivánczy János, Zsámbokréti György, Simándi Péter, Síkú József.

1552. 28. Az özvegyi hozományt ügyek a bíróság előtt folytonosan tárgyalassanak.

1557. 13. Ő felsége az ország főbíráit és magyar tanácsosait meghallgatva, 4 királyi bírót nevezzen.

1563. 47. A hűtlenség czimű adományoknál a királyi tábla bírálja meg, valljon az kinek birtoka ez alapon, másnak adományoztatott, valósággal hűtlenséget követett-e el.

1567. 28. Beczikkelyezi a király által nevezett bírákat.

1574. 16. A pozsonyi és eperjesi törvényszékhez a latin nyelvben jártas bírák neveztessenek.

18. A helytartó mint az ország rendes bírója, minden ügyekben ítél.

1647. 126. Ingóságok, jegyajándék, nő hozományba 600 forinton felül a királyi tábla ítél.

1649. 76. A kis és nagy nyolczadok tartassanak meg, a hiányzó bírák helyére az országgyűlés hármát válasszon.

1659. 41. A főtörvényszékek folytonosan bíraskodjanak, a helyettes napidijja 7, a bíraké 3 forint.

1681. 32. Több megyebeli birtok osztályokban, az ítélőmester ítél.

1715. 28. A királyi tábla elé tartoznak a magszakadási perek.

Az Ítélő mesterek ítélnek.

1. Beiktatási (Statutio) perben, ha a tiszta adományost a birtokbalépésbe a tényleges birtokos megakadályozza.

2. Az ezer forintot meghaladó adóssági perekbe, ha a kötelezvénybe más bíróság nincs kikötve.

3. Több megyebeli osztályos és örökségi perbe.

4. Szerződési kötelezettségeknél, midőn a szerződési feltételek teljesítése követeltetik; azon ügyekbe, melyekbe törvény vagy szerződés szerint perorvoslat nincs.

5. Birtokvégrehajtási perekben, ha a birtok több megyében fekszik, oly perekben, melyekben vagy az ítélő mesteri végrehajtás megakadályoztatott, vagy a végrehajtott birtok visszafoglaltatott.

6. Több megyében fekvő gyámi birtok számadási letéti perekben.

7. Ingó szerzemények, hagyaték, női hozományokban.

8. Statutionalis ellenmondási perekben, ha az ellentmondó örökös nélkül halt el és más, törvényileg az ítélőmester köréhez tartozó perekben.

Míndezek 12,000 írton alul birtokon belül, 12,000 írton felül birtokon kívül felebbezendők.

1723. 25. A királyi tábla folytonosan ülésez, az elnökkel 9 mindig jelen legyen, Ulászló IV. 8. szerint esküdteket tartson. Tagjai rendesen fizettessenek. A távoli perlekedőknek 60 napos határidő adasson, a jogorvoslatok ezentúl is érvényesek, a veink vakmerőn visszaélők büntetessenek.

28. A törvényszéki bírák saját pereikben nem ítélnének.

29. Rendelkezik a törvényes szünnapokrul.

30. Az ítélőmesteri bíróságok megszüntetnek.

1729. 43. A királyi tábla minden törvénykezési idény alatt tárgyalási sorozatot alapít meg, ezen sorozat kiszögeztetik, a sorozat meghatározásánál tekintetbe vétetik a per ideje és természetete.

Elsőséggel bírnak a bűnvádi, államügyészi felebbezett keresetek. Pénteken, szombaton a szegények, árvák, özvegyek pe-

rei, ezek nemlétében a felebbezett perek tárgyalassanak, egy törvényszék alatt legalább 40 per intézessék el.

1567. 24. A k. törvényszékek tartama és helyéről az 1550. és 59. törvények ismételteinek és több bírák az említett törvények szerint választatnak, ezen választást ismétlik az 1572., 1574., 1582. törvények. (A választások ismételtettek bezárólag egész 1659-ig.)

1723. 24. Hétszernél yes tábla.

A hétszemélyes táblához még 2 főrend és 4 nemes neveztessek. A hétszemélyes tábla elnöke a nádor, akadályoztatása esetében az országbíró. Ülési folytonosak, 100 frt büntetés terhe alatt tartozik a bíró jelen lenni. Legalább 11 tag a székhelyen legyen.

Hűtlenségi törvények és eljárás.

1527. 6. A rablók, gonosztevők pártolói, ha főispánok is, halállal büntettetnek.

26. A káromkodó először megdorgáltak, másodszor megbotozzák, harmadszor mint rabló és gyilkos büntettetik.

1546. 3. A bíróságok és bírácoknak ellentállók a király és káptalanok embereinek megverői személyek és birtokokban büntetnessenek meg.

1547. 32. A jobbágy-ügyben eljáró alispánokat és szolgabírákat megtámadó ur, ha a megye főispánja is, ha az illetőket fegyverrel támadják meg, 72 frtra büntettetik, ha megsebesítik, nagyhatalmassági bűnben marasztaltalak el, ha megölik, mint hűtlenek büntetteknek.

1608. 2. A nemesség és nép letten kapott megtámadói

és fosztogatói rövid per útján fejeztessenek le, a szökevények a nseyge törvényszéke elé idéztetnek és általa ítéltetnek el.

13. A haza ellenségei szolgálatába lépők fejvesztéssel büntetnek.

1647. 81. A nemesek és urak ellen hatalmaskodást elkövető kiváltságos városok, mint városok büntetteinek meg és megbüntetteinek a polgárok és szolgálók, a megyei törvényszék által marasztaltatnak el, ez ítélet azonban felebbezhető. — ismétli 1649. 18., 1658. 53., 56.

1723. 10. Az eddig hűtlenségnek bélyegzett esetek ezen túl Mátyás VI. 15. szerinti mintánál mint a gyháta l inassági b (in t é nye k büntetendők, a nemesi házak megtámadása, a nemesi birtok erőszakos elfoglalása., nemes elfogása és letartóztatása, megverése, megsebesítése, megölése.

Az ország rendes bírái, helyettesei, ítélmesterei, a hét-személyes és királyi tábla bírái, kerületi táblai, megyei bírák, királyi, nádori, káptalani, konventi, báni kiküldöttek, főispánok, a kincstári fő- és aligazgatók törvényes eljárások alatti elfogása, letartóztatása, megverése, megsebesítése, megölése.

A szabad menvéd megsértése másodszori erőszakos el-
lentállás.

Az országgyűlés és megye törvényszékére utazó panaszosok és perlekedőknek, a szökevény parasztoknak, a katonai kihágásokat nyomozó kiküldötteknek megverése, megsebesítése.

. A testvérek, vérrokonok megverői, megsebesítői, szemeik kivájói. Az egyháziak és szerzetesek ezekért fejjátsággal büntetendők. (Mátyás szerint e bűntények büntetése halál volt.)

11. Halállal büntetteinek a szülők, nő, férj, gyermek, testvér és vérrokonok gyilkosai, első és második fokú paráználkodók, a mostohákon erőszakot elkövetők, az előbbi törvényben

jelzett büntettek, a magán várakat feladó várnagyok, szolgák, a magán várak ostromlói.

A szülők megverőit, megsebesítőit a bíró bölcs belátása szerint ítélje el.

A gyujtogatók a bűn minőségéhez képest égettessenek meg vagy halállal büntetessenek, hamis iromány koholók, hamisítványokkal mások életére törnek. A katonák bűnvádi esetekben a katonai bírák elé tartoznak.

1723. 46. A vértagadók, szüleiket, testvéreiket alap nélkül bolondnak, hülyének nyilvánítók az 1. 38. 39. szerint büntendők, a vértagadó birtoka testvérének ítéltetik.

1729. 34. A végrehajtó bírót be nem bocsájtók vagy a végrehajtást zavarók mint nagyhatalmaskodók fej- és birtokvesztésre ítéltetnek, mely is a szokásos fejeváltással helyettesíthető.

Bűnvádi eljárás.

1527. 5. A hatalmaskodások 15 nap alatt büntetessenek meg.

1536. 10. A birtokfoglalók 15 nap alatt idéztessenek bíró elé, röviden ellenök ítélet hozassék és hajtassák végre.

1538. 19. Szlavóniában a hatalmaskodók 15 napra idéztessenek a káptalan és bán emberei által.

1552. 16. A foglalások 15 nap alatt hűtlenség súlya alatt adassanak vissza.

1563. 44. Az erőszakos foglalások karácsonyig adassanak vissza, a vissza nem adók mint hűtlenek büntetettnek.

1563. 38. Az alispán a szándékos gyilkost, bármi rangú legyen is, törvényszék elé idézze, ha a törvényszék együtt nincs, rögtön hívassák össze, azonnal e törvényszék alatt ítéltessék a törvények szerint; a meg nem jelenő köröztetik az országban.

száműzetik és elfogatik, a gyilkost ki nem adó, mint gyilkos bűntettetik, a gyilkos parasztját elbocsájtó úr a gyilkolt vérdíjat köt kifizetni; az elítéltek felebbezhetnek, de első ítélet után rögtön elzáratnak, a királyi jogok érvénye fenntartandó.

1608.14. Az 1592-tüli és ezentúl leendő foglalások, erőszakoskodások, verekedések, bebörtönzéseknél az alispán a panasz benyújtása után 15 napra köteles a helyszínére kimenni és Ítélni, ítélete a inegye törvényszékéhez felebbezhető, ha az alispán ítéletét a törvényszék helybe hagyta, köteles az alispán az ítéletet azonnal végrehajtani, a főispán köteles a végrehajtás segélyére az egész megyei nemességet kiállítani, ha ezek sem volnának elegendők, vagy a végrehajtásnál segédkezni nem akarnának, köteles a nádor, felső Magyarorszában a kassai kapitány, Slavoniában a bán a végrehajtást zsoldosokkal eszközölni.

1655. 38. Nemes rablók és gonosztevők, ha a megyei nyomozásbul bűnrészvétők kiviláglik, ha házokon kívül egyebük nincs, a megyei törvényszék határozatára a fő és alispánok által fogassanak el.

1659. 16. A megyék tisztjeit, a városok és nemesek tisztjei kötelesek a rablók üldözésébe 12 forint büntetés súlya alatt segíteni.

18. A bűnös főurakat, ha a megyék nem tudják, nem merik elítélni, a nádor idézze maga elé és Ítélje el.

Perrend.

Statutio.

1563. 45. Az ellenség földjén adományozott birtokra a beiktatás a szomszéd község vagy megyében is megtartható.

1542. 23. A királyi adományok, inscriptiók és mindazon

cselekmények, melyek király! beiktatást igényelnek, ezentúl is érvénybe maradnak, a Statutio (bevezetés) azonban 1 év alatt hajtasson végre.

1543. 35. A jogtalan foglalás utáni beiktatás érvénytelen.

1563. 46. Azon esetben, ha a birtokban! királyi beiktatás végrehajtott, de róla a jogigényt tartó fél a lakás távolsága, vagy más okok miatt 15 nap alatt tudomást nem szerezhett, a bevezetett birtokost 15 nap alatt idéztesse be; ha okmányok és tanúk által a statuált birtokban! nyugalmas birtoklását igazolja, a birtokot az ellentmondás kimaradása daczára is visszanyeri, az utolsó beiktatott adományos jogát csak birtokon kívül keresheti, ha azonban bebizonyítatik, hogy a régi birtokos a bevezetés alatt a megyében vagy az ellenségnél volt, birtokon belüli keresetétül elmozdítatik.

47. A hűtlenség czimén adományozott birtokoknál a királyi tábla íté!l, valljon a hűtlenség elkövetett-e.

1647. 135. Az országgyűlési követek birtokaira országgyűlés alatt intézett statutio érvénytelen.

136. A török uralom alatti birtokokban a statutio meg nem történhetvén, a szomszédban a szomszédok jelenlétében hajtassák végre.

1622. 16. Statutio kimaradása esetében 1 év múlva új Statutionak van helye.

1563. 47, 48. Ellentmondás. Ha a lakás távolsága vagy más körülmények miatt a tényleges birtokos a Statutorul 15 nap alatt nem értesülhetett, az esetben a bevezette! a királyi tábla elé idéztetheti, és ha bebizonyítja, hogy az igényelt birtokot valósággal és békésen bírta, a birtokba azonnal visszalép és az adományos a birtokot birtokon kívül perelheti.

Ellenben ha bebizonyul, hogy a tulajdonos a királyi be-

vezetés alkalmával a lázadók, vagy hitetleneknél, vagy azon, vagy a szomszéd megyében tartózkodott, emberei a Statutionál jelen voltak, az ellenmondást hanyagság vagy gondatlanságba! mellőzte, az új adományos a birtokban marad és a régi birtokos jogait csak birtokon kívül per útján érvényesítheti, lázadónak csak az tekintetik, ki ő felsége ellen fegyverben áll.

Ügyvédek és meghatalmazásra!.

1563. 48. A bírák, az ügyvédek csalfa, ármányos, haszontalan feleseléseiket szüntessék be.

55. Ügyvéd, megyei perekbe a megyénél másokba régi szokás szerint vallhatók.

1567. 27. Az ügyvédek és királyi ügyigazgató, a fő és megyei törvényszékek előtt rágalmi (columnia) esküt tegyenek le, melyben kötelezzék magokat, hogy tudva és önként igazságtalan pereket nem folytatnak, az ellenféllel egy kézre nem játszanak, a királyi ügyigazgató igazságtalan pert nem kezd és nem folytat, a pereket tilos módon nem huzza.

Az ellenkezőleg cselekvő vagy megvesztegetett ügyész ő felsége által szigorúan biintettessék.

1550. 56. Ügyvédvisszahívásnak a törvényes esetek kivételével ítélethozatal előtt mindég van helye.

1723. 35. Azon meghatalmazások és ügyvéd vallások, melyek köz- és kisgyülések, megyei törvényszékek, fő- és alispánok, szolgabíró és esküdt előtt tétetnek, megyei pecsét alatt adasanak ki, érvényesek minden bíró előtt, az általánosak érvényesek 1 évig, a részletesek a per tartamáig.

38. Az ügyvédek ne fecsejjenek, de az ügyet törvény és érvekkel védjék, 3 válasz engedtetik a felekkel, a per tárgyára ki nem egyezhetnek, az ügyvédi díjak érdemek szerint a bírák által állapítatnak meg,

1681. 37. A kincstári bíróság megszüntetik a királyi ügyész önhatalmúlag sem ingót, sem ingatlant nem foglalhat.

1655. 61. Pert vivő ügyvéd követ nem lehet.

1729. 24. A külföldön tartózkodó magyar meghatalmazása érvényes; ha sajátkezüleg van írva és megpecsételve, és a bíró vagy káptalan az illető aláírását ösmeri, ha a bíró káptalan konvent előtt az aláírás valóságát két tanú bizonyítja.

Ezen iratok teljes hitelességére, ha az örökös tartományokban adatnak ki, a hatóságok ha külföldön a követek és diplomaticus ügyvivők előtt állíttassanak ki, ha pedig a meghatalmazó katona, a császári katonai parancsnok előtt adassanak ki. Az ily módon kiállított meghatalmazással megbízott meghatalmazott, meghatalmazója részéről jogérvényes örökbevallásokat tehet, örökös szerződéseket köthet.

Az ily módon tett meghatalmazások és a meghatalmazottak cselekményei következőképen vonathatnak vissza: a meghatalmazó az országos közhitelességű helyeken jelenjen meg, és a külföldön kiállított meghatalmazást vonja vissza, a meghatalmazás visszavonására! ez alkalommal a meghatalmazás visszavonásául a hatóság által értesítse mind a meghatalmazottat, mind azon egyént, kivel törvényes cselekményre meghatalmazottját megbízta, minden nevében teendő cselekménytől az illető hatóság által tiltássá be. A letiltás előtti cselekmények jogérvényesek.

Külföldi hatóság előtt tett végrendeletek, pótvégrendeletek, zálogszerződések, kötelezvények jogérvényesek; a magyar kancellár és ítélmestere előtt kötött örökbevallások, meghatalmazások és ügyvédvallások jogérvényesek.

Zálogper.

1635. 90., 1647. 125. Zálogügyekben a bírák a zálogszerződés minden pontjait vegyék tekintetbe.

1638. 29. 600 ftos zálogügyekben perújítás csak birtokon kívül engedtetik.

1647. 62. A zálogperek minden perorvoslatok mellőzésével egy törvénytörvényszak alatt Öltöztessenek el, a megyei törvénytörvény 100 írtig ítélt, felebbezés birtokon kívül engedtetik.

1649. 41. Zálogkeresetben 1200, adósságban 1000 írtig a megye illetékes.

1655. 52. A zálogösszeg a per folyama alatt is letehető, a magánpecsét alatt kelt, a zálogba adó által sajátkezüleg aláírt szerződések jogérvényesek.

1681. 33. A megyei illetékesség zálogügyben 6000 írtra emeltetik, ha a zálogbirtokos törvényesen megintette a zálogösszeget fel nem veszi és a fel nem vétel okát igazolni nem tudja, a zálogösszeget elveszti.

1715. 28. A megyei bíraskodás illetékessége zálogügyekben és adósságban 12,000 írtra emeltetik.

1729. 35, Egymegyebeli zálogos birtoknál határtalan összegig az alispán ítélt, 200 írton alul a szolgabíró.

Határ per. 1635. 20. Egy megyebeli határvillongásoknál a megye a fél kérelmére küldöttséget küld ki és erre szükség esetében a szomszéd megyebeli értelmes nemesek is hívassanak meg, a megyei küldöttség a fő vagy alispán elnöklete alatt a káptalani vagy konventi taggal a helyszínére kimegy, a feleket kihallgatja, a határokat kiigazztatja, végrehajtás után az elégedetlen fél az ítéletet felebbezheti. Ha a határkérdés homályos, rögtön el nem dönthető, ideiglenesen felosztathat!k, zár alá vétethetik.

1647. 19. Két megyebeli határpör bírja a nádor.

127. Az 1635. 20. szerint hozott törvényes ítélet megsértése violentia.

1659. 43. Határperekben perújítás nem engedtetik.

Marhabeajtás. 1729. 42. A tulajdonos a sajátján legelő idegen marhát behajtatja, ha a marhatulajdonos kártérítésre, illetőleg a marha kiváltására meg nem jelen, 3 nap múlva köteles a marhát a legközelebbi szolgabíró vagy alispánnak átadni, a letartóztatás ideje alatt köteles a marhát gondoztatni és élelmezni, ha magánál 3 napnál tovább tartja, 3 nehéz márká bírságot fizet, a parasztok összesen 1 nemes bírságát fizetik.

Ezen bírság 45 márkánál több csak akkor lehet, ha a behajtó a bírói intésnek nem engedelmeskedik.

A szolgabíró vagy alispán a behajtott marhákat, ha a kérdésen kívüli helyen legeltek zálogra, ha kérdéses helyen legeltek oly írásbeli biztosítékra adja ki, melyben az illető kártevők magukat vagy készpénzfizetésre vagy a marha visszaadására kötelezik. A kárt tevő köteles a kárt és okozott költségeket megtéríteni.

Ha a per bírójának alkalmas legelője nincs, a marha nála bejelentetik, a bejelentés átvételnek tekintetik.

A zálog a kár ki nem fizetéséig a kárvallott tulajdonosnál marad. A községi kárbecscsel meg nem elégedő fél a becslet felebbezheti.

Ki kérdésen kívüli területen a tulajdonos tiltakozása daczára legeltet, mint erőszakoskodó büntettetik.

Ha a kárt tevő a kérdéses téren 1 évi nyugodt vagy a másik féllel közös használatot nem tud kimutatni, violentialis perbe fogathatik, ellenben ha ezt bebizonyítja, a behajtó büntettetik, mint erőszakoskodó.

Tanú bizonyíték. 1563. 81. A törvényesen felhitt táliu, ha a tanúskodást megtagadja, 25 márkára büntettetik,

1635. 48. A tanuk kihallgatását megakadályozók 100 frtra büntetteinek.

1563. 81. A bíróság által felhitt tanú meg nem jelenve, 16 frtra büntetetik, ennek erejéig birtoka lefoglaltatok, ha va-
gyontalan elfogatik és testileg büntetetik.

1729. 26. Polgári ügyekben érdektelen, nemtelen tanuk is alkalmaztatnak, jobbágyok és szolgák azonban csak azon eset-
ben, ha az igazság különben ki nem deríthető; birtok-ügyek-
ben, ha érdekeltek, el nem fogadtatnak.

Eskü bizonyíték.

1596. 49. Eskü bizonyíték tanuk hiányában az alperesnek engedtetik személysértés, foglalás, erőszakoskodási kereseteknél.

1729. 27. Felperes köteles bizonyítani, bizonyítékok hiá-
nyában a kereset megszűnik.

Félbizonyítéknál az alperes cselekményénél az alperes esküvel megkínálandó, ha az esküt az alperes el nem fogadja, a felperes-
nek adatik meg az eskü. Ha az alperes a felperes fél bizonyí-
tékát meg nem czáfolja, az eskü a felperesnek adatik meg; ha az alperes a felperes bizonyítékát megczáfolja, felmentendő.

Titkos cselekményeknél az eskü a felperesnek engedtetik.

Az esküvő fel csak kifogástalan egyén lehet.

Parasztnak az eskübizonyíték csak azon esetben engedtetik meg, ha különben fél bizonyítékkal bir.

Elévülés.

1729. 36. Uj osztály és osztályigazítás 32 év múlva nem kezdhető, kiskorúaknál az elévülési év 16 éves koroktól szá-
mittatik.

37. Az adósság elévül ha az adósság vagy kamatja 32 évig nem követelhetett, ha az adós 32 évig kamatot nem fizetett.

Foglalás visszafoglalás. Visszahelyezés.

1545. 2. 3. 4. Az erőszakosan elfoglalt vagyont jogos tulajdonosa erővel visszafoglalhatja.

1681. 31. A megítélt birtokot a jogtalan visszafoglalótul 15 nap alatt az al- vagy főispánok, ha nem elég erősek, a nádor vegye vissza.

1609. 4. Az alispán a foglalás bejelentetvén, kimegy a helyszínére 15 nap alatt és ítél.

Irományok elvesztése ős letartóztatása.

1545. 36. Ki hiteles tanuk által a periratok, okmányok elveszését be tudja bizonyítani, igazságos birtoka és jogaitul ne fosztasson meg.

1545. 38. Az idegen iratok letartóztató! szolgabíró által az iratok kiadására szólittassanak fel, megtagadás esetében a törvényszék elé idéztessenek és ismételve 500 forintba inarasztassanak el.

Letét 1638. 28. A letétek kiadását, megtagadó ellen, a szolgabíró röviden járjon el.

1622. 6. A letéteményesek kötelesek a reájok bízott irományokat, ezüst, arany és más tárgyakat önként kiadni, a vonakodók egy törvényszak alatt, a Jótétemény kiadása hason értékű birság és becstelenségre fognak ítéltetni.

1638. 28. A Jótéteményt szolgabírói felszólításra ki nem adók ellen violentialis per indítandó.

Pe r fol y a m.

1545. 34. A helytartó évenként két 40 napos törvényszéket tartson, a rendes törvénynapokon kívül ítél a violentiak és foglalásokba.

1550. 50. 51. A perek 4 időszak helyett kettőbe tárgyalassanak, a perek sorrend szerint tárgyalandók. 52. A harmadik prohibita eltöröltetik. 53. A szegények perei szombaton

tárgyaltatnak. 54. A közönséges ügyvédnnyilatkozat a tanuk előállítására előtt adasson be. 56. Az ügyvédek ítélet előtt visszahívhatók. 57. A helytartósági, illetőleg királyi bíróságok folytonosan bíraskodnak.

1555. 51. A dunavidéki perek Pozsonyba, a többiek Kasán bíraltainak.

1563. 27. Az egyházi bíróságok az egyházi törvények szerint ítéljenek.

1622. 44. A főtörvényszéki bíraskodás 20 napig tart.

1630. 12. Halasztó parancsokat a bírák mérsékelve adjanak.

1635. 12. Az alsó bíróságok működése országbírói parancsok által ne akadályoztassák, a király és ország főbírái rendeleti teszteltessenek. A parancsok így fogalmaztassanak „a dolog úgy lévén, mint azt a folyamodó előadta.“

15. Soron kívül csak az államügyészi perek tárgyalhatók, ha a nádor érdekelt, az országbíró elnököl, ha ez is érdekelve van, a király nevezzen elnököt.

1625. 4. A királyi parancsok megvetői elleni rendeletek megújítottak.

1655. 55. A bírakat a végrehajtásokban sértők és akadályozók, mint hűtlenek büntetteinek.

1659. 34. A királyi tábla a felebezett pereket folytonosan tárgyalja.

1741. 23. Az államügyészség köteles minden perekbe a törvények által kijelölt törvényszéknél megjelenni.

1765. 11. A káptalanok és konventek irattárokak leltározzák, tagjaik tudjanak magyarul, az iratokat 500 forint büntetés terhe alatt törvényes parancsra adják ki, levéltáraikat a fő- és alispán vizsgálják meg.

1550. 54. A felelet nélküli egyszerű háromszori perbeszéd

megszüntetik, minden perbeszéd indokoltassék, a negyedik perbeszéd az utolsó ítélet előtt 6 nappal engedtetik meg. .

1618. 65. A királyi táblai perekben 2, felebbezettekben 1 perbeszéd engedtetik meg.

1729. 38. Két perbeszéd ezentúl is engedtetik, az első ingyen, a második 6 forint díj mellett, a törvényszéki ülés előtt 6 nappal adasson be, a perbeszéd (prohibits) a felebbezést nem gátolja.

A királyi és báni tábla előtt meg nem jelenő, ha kimaradását 15 nap alatt igazolja, az ellene hozott ítélet megszüntetik és a per tovább folytatatik.

Ha a kimaradást igazolni nem tudja, késedelmi büntetést fizet, ha a per egy törvényszak alatt bevégezhető, a makacsági ítélet meg nem másíthatok, perújítás csak birtokon kívül engedtetik. Ezenkívül 2 perbeszéd engedélyeztetik, egy törvényszak alatt elítélendő perben perorvoslatnak nincs helye.

Királyi parancsok.

1566. 25., 1608. 6., 1613. 34., 1618. 13., 1639. 14. Törvénytelen királyi parancsok által a perlekedés ne zavartassák.

1655. 53. Törvénytelen parancsok ne adassanak ki, a törvényes parancsoknak nem engedelmeskedő, az 156. §. szerint, hivatalvesztés, becstelenség és 200 forinttal büntetendő, az igazság rendét akadályozó fél 400 forinttal büntetetik.

1563. 8. A királyi parancsoknál a bíró vizsgálja meg, valljon a fél állítása melyen a parancs alapul valódi-e? ha valótlán a fél büntetessék.

78. A kancellária által küldött királyi parancsokat nem teljesítő tisztviselő és bíró, ha a királyi törvényszók előtt a mellözés okát nem igazolja, 1200 forint és hivatalvesztéssel büntetetik.

1608. 6. A törvénytelen parancsok érvénytelenek, a ne-

meseket ezekkel ezentúl ne boszantsák, ezentúl parancsokat csak a rendes bírák adhatnak ki.

1618. 15, 16. A törvény és a pörlekedés ezentúl törvénytelen parancsokkal ne akadályoztassék, személyi és vagyoni ügyekben törvényes idézés és ítélet nélkül eljárni nem szabad, királyi parancsok szerint az ország rendes bírái, ítélmesterei a megyei bírák el nem járhatnak.

1635. 12, 13. Az alsóbb bíróságok királyi és felső bírósági parancsok által ne zavartassanak, a törvényes parancsoknak azonban engedelmeskedjenek, az alsó bírakat a parancsok jogtalan féltételével vádló, ha a bíró jogos eljárását igazolja 200 forintra büntetendő.

Per letétel.

1574. 23. A felperes keresetét az első megjelenésnél leteheti, később azonban már a költségekbe is elmarasztaltatik.

1729. 40. Perletételnek minden bíróságnál van helye, a díj a királyi táblánál 6, a törvényszéknél 3 frt.

Perújítás 1662. kegyelem útján minden perbe engedtetik.

Felebbezés. 1638. 126. Az ingóságok 600 forintiga magyénél, ezenfelül az ítélmester előtt keresendő, az első birtokon belül a második birtokon kívül felebbezhető.

1659. 34. A felebbezések a királyi tábla által évenként bíráltassanak el.

35. Ha az alperes a szavatost be nem idéztette is, az új perbe beidézetheti.

46. A kincstár birtokperekben, ha ez különösen ki nincs kötve, nem bíraskodhatok.

48. A bányatisztek erőszakoskodási esetekben a megye bírsága elé tartoznak.

49. A haza polgárai a szabad- és bányavárosokban is elővételi joggal bírnak.

53. Királyi városokban a tanács ítél, ha az egész tanács érdekelt, más városok tanácsával helyettesítettik.

1668. Minden perbe kegyelmi perújítás engedélyeztetik.

Felebbezések.

1542. 19. A helytartó a fellebbezett perekben ítéljen.

1729. 28. Birtokon kívül felebbeztetnek a királyi táblához.

1. A 12,000 forintot meg nem haladó adósságok.

2. Osztályok, osztályigazítások, örökösödések.

3. Vízi végrehajtások.

4. Tisztek, cselédek elleni keresetek.

5. Egyházi törvényszék előtti perek.

6. Botalista perek.

7. Árva perek.

8. Közös birtok elidegenítés vagy megterhelés.

9. 12,000 frtot meg nem haladó zálogper.

10. Iromány per.

11. Idegenektüli birtokváltás.

12. Adományos kivetése Mátyás VI. 29. Ulászló 1. 59.

13. Szolgák általi erőszakos foglalás.

14. Nőhozományi, végrendeleti, ha a megyeiek 1200, a táblaiak 12,000 frtot nem haladnak.

15. Letéteményi pör.

16. Adóssági perek, melyben az adós a kötelezvényben a perorvoslatokruul lemondott.

17. Becstelenítés, széksértés, levélper, lizedtagadás.

18. A megyei ügyész által indított polgári pör.

19. Határkérdés használati alapon.

20. Ha az alperes elég biztosítékkal nem bír.

21. Cselédek és jobbágyok elleni erőszakoskodás.

22. A birtokot az ellentmondás dacára átvett adományosok ellen.

23. Tizedpör.

24. Violentia.

29. A megyei törvényszékiül birtokon belül felebbeztetnek a királyi táblához.

1. A dotalista.

2. Birtok visszaszerzési.

3. Nőhozományi.

4. Violentiális.

5. Tized.

6. Közös birtok visszaszerzése, kiváltása.

7. Iromány.

8. Egyházi.

Azon természetű perek, melyek a megyei törvényszékrül a királyi táblához felebbeztetnek, birtokon belül, hasonlóképen felebbeztetnek az alispántul a törvényszékhez.

Az úri székekrül a törvényszékhez minden per felebbeztető.

35. Az alispán az úrbéri és bűnvádi ügyek kivételével önállólag Ítélt, Ítéletei a törvényszékhez felebbeztetnek.

30. A megyeiül a királyi táblához nem felebbeztetők:

1. Köz és nyilvános gonosztevők perei,

2. Végrehajtási küldöttek birsága.

3. A királyi tábla előtt kétszer elvesztett per.

4. Tanúskodást tagadó per.

5. Bírói végzés által megalapított tanúskodási ügy.

6. Választott bírósági ítélet, ha a felebbeztetés kikötve nincs.

7. A felek által elfogadott eskü bizonyíték.

8. Ha az eskü által eldöntött ügyben járulékok is vannak és ezek megítéltettek.

9. Ha a bíró által a félnek az eskü jogtalanul ítéltetik meg.

10. Az eskü megalapítása után a felek kötelesek az esküt szabatosan fogalmazni.

32. A pervesztő fél köteles a költséget és ha a birtokot használta, annak hasznát megfizetni.

33. Repulsio ellentállás csak hosszú perekben engedtetik meg. Törvényes az ellenállás birtokon belül felebbezhető pereknél, jogtalan bírói végrehajtásoknál. Szabályos ellenállásoknál 72 frt leteendő, a repulsio különböző nemeire a tripartitum és Ulászló törvényei fenntartatnak.

34. Végrehajtásra a bíró a törvényszékiül kiküldendő. A törvényellenes repulsiót alkalmazó vagy a végrehajtottakat visszafoglaló az 1681. 31. szerint marasztaltassék el.

A végrehajtó bírót be nem bocsájtók vagy a végrehajtást zavarók, mint nagyhatalmaskodók fej- és birtokvesztésre ítéltettek, mi azonban a rendes fejjátsággal megváltható.

Törvénykezés. 1563. 50., 51., 52. Az alispán és szolgabírói törvénykezés 4 nap tartassék folytonosan, a szegények ügye első nap vétessék fel, a királyi táblánál tárgyalt pereknél a szegények kívánságára köteles a szolgabíró és alispán szegénységi bizonyítványt kiállítani.

Végrehajtás. 1543. 30. A végre nem hajtott ítéletek jogérvényesek, a végrehajtást akadályozók szigorúan büntetessenek.

1545. 39. Az Ítéletek 1.0-ed napra kihirdethetnek.

1546. 30., 1548. 17. Az ítéletek királyi hatalommal is hajtassanak végre.

1563. 48. A fő és alispánok ítéleteiket hajtassák végre.

25. A főkapitányok, bánok kötelesek a törvényszéki Ítéleteket hivatalvesztés terhe alatt végrehajtatni. 79. A mulasztó kapitányok, parancsnokok a király vagy helytartó által érdemük szerint büntetessenek.

1595. 37. A megyei ítéleteket a királyi kapitányok, tisztek hajtásáig végre.

1649. 20. A városban lakó nemeseknek először a város területén kívül eső vagyonaik esnek megyei végrehajtás alá, ezek után városi ingóságaik foglaltatnak le a város bírāja és kapitánya jelenlétében, ha ez a követelést nem fedezi, a végrehajtás a városi hatóság által városi fekvőségeik ellen fog intéztem.

1659. 44. A hatalmaskodók ellen, ha erre a megye képtelen, a végrehajtást a nádor intézze.

1715. 20. Az elősorolt birtokon kívüli ügyek végrehajtatnak, valamint az adóssági keresetek is, ha az adós a kereset biztosítására elegendő fedezetet nem tud kimutatni.

Okmány és per díjak.	forint dénár
1. Idézés és nyomozásért	— 100
2. Ellentmondás és tiltakozásért	— 24
3. Birságért	— 12
4. Hamis eskü	— 24
5. Eskü elrendelés, bármennyi esküdjék	2 —
6. Szembeni intés	1 —
7. Közönséges nyomozás	2 —
8. Királyi táblai halasztás	2 —
9. Kis hatalmassági ítélet	6 —
10. Az alperes által a meg nem jelent felperesnek adott felmentés	6 —

	forint	dénár
11. Örökbevallás házhelyenkint	—	25
12. Záloglevél	1	—
13. Más szerződések, kötelezvényekért	1	—
14. Kegyelem utjání uj per	6	—
15. Nagyobbakban	12	—
16. Parancsok, intéző levelekért	1	—
17. Másolatokért	—	50
18. Ha az elősoroltak egy ivnél többet tesznek, az ivtöbblettül ivenként	—	50
19. Az ítélőmestereknek ítéletekért, egy p. ház- hely után	—	—
20. A királyi tábláhozi rendes felebbezésekért	3	—
21. Törvénytelen felebbezésért	6	—
22. Itélőmesterek végrehajtási napi díja	2	—
23. Ellenállás nélküli végrehajtási jelentés	12	—
24. Ellenállássalí ivenként	1	—
1609. 64.		
Káptalanoknak idézés	—	25
Ügyvédvallás	—	25
Örökbevallás négy jobbágyig	1	—
Ha több, minden jobbágytul	—	25
Nyomozások	1	—
Megkereső iratok	1	—
Átvitel	1	—
Ellentmondás nélküli behelyezésrüli jelentés	1	—
Határjárás ellenmondás nélkül	4	—
Határjárás különben	1	—
Közönséges nyomozás	1	—
Birtokfoglalásnálí eljárás	1	—
Birtokbecslés	1	—

	forint dénár	
Eskületétel	1	—
Letéti pénzekért 5 száztuli	—	—
A végrehajtásoknál tanuként működő káptalan és konventi tagok napidija	24	—
A nádori és királyi embereknek	14	—
Az alispánnak, hol birsága van, nincs napidija, hol birsága nincs	1	—
Szolgabíróé	—	13
Esküdtté	—	12
Kanczelláriai díjak.		
1609. 73. Adománylevelekért p. házhely után	—	50
2. Uj adomány egy uri udvartelek vagy bir- tokért	12	—
3. Több birtokért	25	—
4. Egy várért	50	—
5. Több várakért	100	—
6. Az adománylevelek megerősítéseért házhe- lyenkint	—	50
7. Fiusításért házhelyenkint	—	50
8. Kegyelmi levélért országnagy	200	—
9. " " főúr	100	—
10. " " birtokos nemes	50	—
11. " " egytelkes vagy czimeres	20	—
12. Menvédlevélért országnagy és főúr	12	—
13. " nemes	3	—
14. Királyi parancsokért	1	—
15. Czimeres nemeslevelekért	25	—
16. Nemesi és birtokadományokért	25	—
A 25 frton felül minden jobbágyhelytől	—	50
16. Egyszerű írásdij	2	—

	forint	dénár
18. Aranyozás	4	—
19. Egy egész nemesi udvartelek adományaért	12	—
20. Elhagyottért	6	—
21. Királyi városi ház adománya és felmentése	—	50
22. Királyi uradalmakba 1 jobbágyház	—	20
23. Uri birtokon	—	12
24. Királyi városok kiváltságai megerősítése	—	150
25. Vásári szabadalom	—	12
26. Várandó királyi kegyelem	—	12
27. Utlevelekért	—	3
28. Gyámi kinevezés	—	12
29. Pártfogólevél	—	3
30. Vámkiváltság	—	12
31. Házasságtörési kegyelem	—	12
32. Királyi karhatalom	—	12
33. Okmány cum justi	—	3
34. Bevezető levél cum nos	—	1
35. Új várkastély építése	—	12
36. Birtokon kívüli perujítás	—	12
37. Pallos jogért	—	12
38. Rév és vámért	—	12
39. Főispánságért	—	50
40. Országnagyságért	—	50
41. Nagyságosságért	—	150
42. Főkapitányságért	—	50
43. Aranysarkantus rendért	—	12
44. Királyi tanácsosságért	—	25
45. Honfiusításért	—	200
46. Az egyháziak tetszésök szerint többet fizet-		

hetnek, köteles azonban fizetni.

	forint dénár
Esztergomi érsek	— 400
Kalocsai „	— 200
Várral bíró püspök vagy apát	— 100
Czinzetes „ „ „	— 50
Kisebb egyházi hivatalért	— 20
Kanonokságért	— 12

Mint az elősoroltak mutatják az egyéni- és tulajdonjog a Verböczy által összeállított jogalapra támaszkodott, ezen alap szélesbült vagy zsugorodott, a mint a nemzet vagy király erősebb volt.

Az egyéni szabadságot ez időben különböző mértékkel mérték, a törvény által feltétlenül csak is a nemesség egyéni jogai biztosítottak, a nemest törvényes idézés, ítélet nélkül elfogni, elzárni nem lehetett, a nemes személye vagyona megtámadását a törvény sok esetben halállal büntette, a támadót nagy pénzbüntetéssel sújtotta. Az ököljog ezen durva korában ugyan a gőgös főurak karddal magyarázták a törvényt, Magyarországon is akadtak elvetemült rabló főurak, kik ártatlanokat vasraverve, várfenekeikbe kínozták, szomszédaikat vagyonokbul kifosztották, de ez a legszomorubb időkben is már csak is kivételt képezett, mert a megye szárnyai, pajzsa alatt a gyengébbek szövetsége megalakult az egyes erők ellen, ezen szövetség egyesit megvédte a főurak kényuralmi vágyai, a kormány ragadozásai ellen; megvédte főleg az által, mert míg az ország függetlensége korszakába a megye feje a főispán volt, az osztrák uralom alatt már a végrehajtás, a megyegyűlés az alispán kezébe siklott, az alispán és szolgabírák fogatták el a gonosztevőket, a megyei törvényszék, vagyis a megye közönsége ítelt felettük. A főispánok mérsékeltek hatalmi vágyaikat, mert részben a garázdálkodó török ellenébe a megyei nemesség segélyét nem

nélkülözhatték, a protestáns főurak Magyarország teljes függetlenségére törekedtek, ez eszmének legerősebb támaszát a megyei nemesség képezte, volt idő midőn a nagy vagyont Bécs és Prágába bűnnek tekintették, ha a nagy urak ezen viszonyok közt farkasszemet néznek a megyékkel, magokra hagyatva az osztrák parancsnokok, a bécsi prágai ministerek martalékaivá váltak volna. III, Károly és Mária Terézia uralma alatt, midőn a fegyver a nemzet kezéből kiesett, a politikai megyét meghagyták az eltiport országos jogok kárpótlásául. A közigazgatási és bíraskodó megyét meghagyták, mert mindkét uralkodó alatt igen nagyszámú hivatalnoksereg zsebelt, a birodalmi hivatalnoksereg szíttá, az országokat, a nagy Magyarország német lábrai állítására azonban a pénz hiányzott, megtúrték tehát tisztán pénzügyi tekintetből az olcsó megyei intézményt, csakis II. József üzte szét, ki Magyarországot nemcsak szolgálává, de németté is akarta tenni, a megyék hazafiságán azonban megtört József erőszaka. Míg törvényeink egyrészt az egyéni szabadságot biztosították, másrészt a gonosztevőkre kemény büntetéseket is szabtak, a nagyobb bűnök halállal büntetettek; nemcsak a kis bűnösök büntetteitek, de lakoltak a hatalmasok is, a merész gonosz rabló nemes urat, Basót, sem Murányvár erős falai, sem rablóit kincsei nem menthették meg a megérdemlett haláltól. A barbárnak kürtőit Magyarországbán, mely 184 évig majdnem folytonos csatatér volt, sokkal nagyobb volt a rend, mint a műveltséget már akkor is negélyező Németországban; a sokszor kigunyolt megyék a személybiztonságot lehetőleg fenntartották, mert az alispánok a gonosztevőkkel nem enyelegtek, a törvények szigorúak voltak, a nép erős jogérettel bírt. A szabadság nagyrabecsülésének fényes bizonyítéka a nemest elfogót, börtönben tartót halállal sújtó törvény. —

Nagy hiánya ezen kor törvényhozásának a kisebb bűnök megbüntetését szabályozó törvények mellőzése, a lopásról szóló törvények már elavultak, a csalásokra! szabatos törvényeink nem voltak, sok esetben tehát a bíró, a törvényszékek belátásuk szerint ítélték. A polgárok egyéni szabadságát azonban már törvényeink nem biztosították annyira, mint a nemesekét, mert saját választott bíróságuk ítélt ugyan felettük, de a polgárok idézés és ítélet nélkül is elzárattak, ha a megye által elfogattak, a törvények daczára csak a tekintélyesebb városok bírták polgáraikat, a nádor, a helytartó, a parancsnokok közbevetésével kimenteni. A jobbágyokat az Önkénytől csakis földesuraik atyáskodása óvta meg; így volt ez azonban ezen korban egész Európában, a falusi nép nem számított, csak a városi lakosság bírt kiváltságokkal, a magyar jobbágyságnak helyzete annyival kedvezőbb volt, mert a magyar birtokának feltételes ugyan, de mégis tulajdonosa volt, kit, ha a feltételeket teljesítette, az ur birtokárul el nem kergethette, míg a szabad Angliában a földműves talpalattnyi tulajdonnal sem bírt és bir.

A tulajdonjog ez időben 5 alappal bírt, királyi adomány, fiörökösödési, közös örökségi, szerzemény!, szolgalmi alappal. A király nemességet és az ország vagyonából birtokot ajándékozott, a nemesi birtok adómentes volt ugyan, de a nemes a haza védelmére az országgyűlés által meghatározott mennyiségben katonát köteleztetek kiállítani, az adományozott birtokokat vagy különösen fiú vagy mindkét ágra szabályoztalak, a királyi adomány levélben, az ilyneműn szabályozott birtokról a családfő nem rendelkezhetett, sem életében el nem ajándékozhatta, sem róla végrendeletet nem tehetett. Általában az adományos nemesi birtok nem az egyén, de a család jogi tulajdonát képezte, mert az örökeladásnál a család minden tagja elővételi joggal

bírt, az eladás megsemmisíthető volt, zálogba a birtokot legfeljebb 32 évre lehetett adni, a birtokot, ha a családfő bőkezűen költekezett, a családtagok zár alá helyeztethették, a nő családtag szüleit illetősége kiadására kényszeríthette, sőt még ha felségsértés, hűtlenség esetében is kiharított az apai tömegből a nagykorú ártatlan fin része. A nemes ur tehát birtokának csak haszonélvezője volt, a birtok gyermek nem létében a férfi családtagokra, ezek hiányában a koronára szállt. A két ági birtokokban mindkét nemű gyermekek és ezek örökösei örököltek, az örökösök kihaltával azonban a birtok a koronára szállt. Teljes tulajdonosi joggal csak a szerzeményes vagy ennek örököse és a városi polgár bírt, mert ez vagyont eladhatta, adóssággal terhelhette, végrendeletig bárkinek hagyhatta. A jobbágy birtokát szolgálmi alapon bírta, a paraszt birtok ugyan jogilag az ur tulajdonát képezte, mert az ur sajátjával, sőt külön a paraszt birtokot is eladta, de sem a tulajdonos, sem a vevő a paraszt birtokát önként tényleg el nem vehették, első sorban csak is a törvényben meghatározott napszámok teljesítését és a 9-edet követelhetette, csakis a szolgálmi kötelezettség nem teljesítése esetében esett el a jobbágy a birtoktól, de ekkor is csak a törvény útján, az irtásokat, szőlőket pedig az ur csak a törvényes becs útján válthatta magához, a jobbágy tehát a szolgálmi kötelezettség feltétele alatt jobbágyi birtokának tulajdonosa volt, sőt azt másnak el is adhatta, mert a törvény sem az eladást nem tiltotta, sem érvénytelen cselekménynek nem jelentette ki. A jobbágyi birtok mennyisége Mária Terézia urbére által körvonalaztatott, ezen urbérbe mind a mennyiség, mind a fajzási- és legeltetési jog megemlített. A Mária Terézia urbére országgyűlésen kívül királyi rendeletre hozott be, szigorúan véve tehát 1791-ig midőn törvényre

vált jogi érvénnyel nem bírt, valósággal azonban jogérvényes volt, mert a Mária Terézia urbére a jobbágyoknak csak az eddig általok százados szokás által biztosított területet biztosította, a faizás csakis oly helyeken íratott be az urbérbe, hol ennek használatába voltak. Magyarországra tehát tényleg a birtokosok száma 2 millió körül lehetett, míg még máig is egész Angliát néhány ezer birtokos bírja.

A perlekedés a jelenlegivel sok tekintetbe a majdnem egyenlő alappal bírt, mert az esküvel tanukkali bizonyítvány csak okmányhiánya vagy az illető okmány érthetlensége, homálya esetében engedtetett meg, az eskübizonyíték csak okmány és tanuk hiányában alkalmaztatott, az eskü a fél vagy az alperesnek a mostan is dívó rend szerint Ítéltetett oda.

A perek hosszadalmasak voltak, a pör hosszúságát nemcsak maga a törvény, de a hatalommali visszaélés idézte elő, a hatalmasak a törvény rendes menetét királyi parancsokkal zavarták, ezen parancsokat a független bíró és bíróság félretette ugyan, de a gyengék engedelmeskedtek, — midőn a per végrehajtásra került, ellenálltak (opponáltak, repelláltak) kegyelem utján új pert kezdtek. A perek hosszúságát elősegítették a háborús viszonyok, a mohácsi csatáiul kezdve a Rákóczy forradalom bukásáig nem volt évtized, mely háború vagy forradalom nélkül folyt volna le, a folytonos zűrzavarba tehát, a perek vég nélkül megszorodtak, midőn a béke korszaka bekövetkezett, a megyei és királyi bírák halmaz per előtt állottak; a bírák a rendes folyó pereket sem végezheték, mert az alispán ítélt mint önálló bíró, a törvényszékekbe elnőkölt, vezette a közigazgatást, felügyelt a közbiztonságra, az adót behajtatta, a szolgabírák hasonlóan el voltak foglalva, a törvényszék tagjai fizetés nélkül szolgáltak, a kerületi királyi tábla és

hétszemélyes tábla alig 40 tagbul állt, a megyei tisztikar 20 fizetett tagbul állt, vagyis 1500 ember végezte azt, mit most legalább négyszeres egyéniség teljesít. És ha a mostani perrendet, a mindennemű törvényeket tekintetbe vesszük, ha elgondoljuk a perújítás, ellentállást, ha tekintetbe vesszük az ügyvédi sereget, ma sem megy gyorsabban, mint ment a múlt században, mert ha az ügyvéd hanyag vagy az ellenféllel összejátszik, mi ellen ma nincs orvosság; egy adóssági per míg a fél pénzéhez jut eltart 4 évig, kis szerencsével ha az ügy feliilfoglalások, igények által bonyolódik, három évig serény ügyködés mellett is; egy egyszerű birtok visszahelyezés! pör eltart két évig, néha tovább is; ma világos törvény nincs, mert minden bíró a törvény magyarázatára jogosultnak tartja magát, a földbirtokra a törvényhozás nincs semmi tekintettel, ennél fogva a perlekedés, a múlt viszonyait a jelenlegivel összemérve a jelenlegi a réginél sem gyorsabb, sem méltányosabb, sem igazságosabb, mint volt a múlt században, mikor még az alispánt a hivatalviselésre kényszeríteni kellett, hajdan a nagy urak uralták a főbb bírakat, ma a zsidók, üzérek, ügyvédek uralják a birtokos osztályt.

A birtok ez időben a nemesnek csak feltételes, a családnak feltétlen tulajdona volt, a birtokforgalom tehát igen lassan, szűk körben mozgott; leginkább a zálogbaadás dívott, mert ez biztosabb volt az örök vételnél, szabad építési feltétel mellett a vevő a kiváltási összeget nevelhette. A zálog 32 évről szólt, de a kiváltás 20 évig is eltartott, a birtoklás tehát nem volt nagyon rövid tartamú. A zálog nem adván örökjogot, a tulajdonos birtokát teljes értékben nem adhatta el, ez hátrányos volt az eladóra, de előnyös a családra, mert ha a család szegény volt, időközben meghosszabbította a zálogszerződést illő

felülfizetések mellett, a vagyon romjaiba!, illetőleg a jogbul éltető; az örökösök, ha a család egyik tagja házasság, vitézség, szerencse által meggazdagodott, magas politikai állásra emelkedett, a fín vagy unoka ősi fészkebe ismét beleült. A birtok nem romlott, sőt inkább minden okos zálogbirtokos javított, mert a javításokat a kiváltásnál megfizették, ellenben a birtok, épületek, erdők rongálását a zálogtókébül levonták, az örökös a zálogos erdőkre a zálog tartama alatt is kérhetett zárt. Ezen zálogrendszer a családokat azért is fenntartotta, mert a birtok mindig a családnál maradt, idegen a jogalapot nem ösmerve, a családba nem fúrta be magát, ha az egyik olcsón adta el a birtokot az értéktöbbletbüli hasznát a családbeli vevő nyerte. A magyar nemesség fennmaradása pedig azonos volt Magyarországon életével. A nemzeteket ez időben is még főleg a nemesség képviselte, a fegyverbe született, katonailag nevelt nemes a többi osztályok fiainál jobb, edzettebb lovas és katona volt. A magyarországi nemesség eredete, hagyományainál fogva magyarul beszélt és érzett, a nemesség a felvidéken az idegen ajkú lakosság közt a magyarság világitó tornyaként tüdőklött Szepes-, Sáros-, Árva-, Zólyom-, Trencsén-, Nyitra-, Hont-, Zemplén-, Bereg-, Ung-, Máramarosmegyékben; a Máriássy, Okolicsányi, Radvánszky, Zmeskál, Majthényi, Ilosvay, Plathy, Szinyey, Péchi, Lónyay, Rakovszky, Szentiványi, Berzeviczy családok tartották fenn a magyarságot. A városok Magyarországon magyar érzelműek ugyan, de magyarok nem voltak, mert a 17. században felemelkedett Debreczen, a meg későbbi Kecskemét, Kőrös, Szeged, Miskolcz kivételével a régieket, a hatalmasabbat, műveltebbet németek és szlávok lakták, általában a polgári elem azon magaslatra, melyen Német-, Olaszország, Belgium és Hollandban állt, soha sem emelkedett, történelmünkben csak szen-

vedőleges harmadrendű szerepet játszott. A jobbágyságnak a magyar elem az osztrák uralom a mesterséges germanisatio a magyarfalás előtt az összes népesség harmadánál alig tett többet, zöme egy csoportban lakott, a magyar az idegen nemzetiségek iránt türelmes, simulékony volt, még házasságoknál is, hol a férj magyar, ahol idegen a családfő, hamarabb megtanulja és beszéli a nő nyelvét, mint a nő a férfiét. De különben is csak az értelem és hatalom olvaszt, mert a gyengék, a buták olvadnak, a nép tehát a nemzetiség növelésére mindig és mindenütt alkalmatlan és tehetetlen volt és lesz. A nemesség a százados nyomás, üldözés közt az ősiségi törvények, a zálogrendszer tartotta fenn, a birtok elidegeníthetlensége miatt kevesebbet érvén, kevésbé volt terhelhető, ennél fogva kevés volt az adósság, a birtok idegennek alig lévén eladható, a családban maradt, ha ez nincs, a birtok egy század alatt már idegenek és zsidók kezébe került volna, mint fog kerülni most, ha a törvényhozás a birtokost folytonosan az örvénybe tereli.

Ferdinánd uralmáig, a legfőbb törvényszéket a kormányzó országtanács képezte, e tanácshoz az ország is választott bírákat, e tanács az országnak felelős volt, de felelős volt minden országnagy és főispán. Az illetők rendesen felelősségre is vonathattak, mert az országgyűlések évenként megtartattak, a méltányos igazságszolgáltatást tehát biztosította a felelősségi rendszer. A perek gyorsabban intéztethettek, mert az országba nem dühöngött a buta török basa, nem rabolt és gyilkolt a barom német kapitány, szabad volt a mozgalom magába a megyébe, szabad az érintkezés a király, a nádor a főbírákkal. Mindez az idegen uralom alatt megváltozott, a főispán iránti bizalom megszűnt, mert ezek többnyire Ausztria szolgálói, engedelmes eszközei voltak, hatalmokkal befolyásokkal visszaéltek, a gyáva

királyok a háborús országiul féltek, a távol eső szegényebb közönség jogos panaszait ennél fogva a király sem orvosolhatta, időnként választottak be egyes bírákat, de az országgyűlések rendetlenül ritkán tartották, tehát a felelősség nem volt alkalmazható, nádor sem volt rendszeren, a német kancellária a kincstár a magánügyekbe beavatkozott, királyi parancsokkal halmozták el a bíróságokat, jó pénzért mindenki kapott Bécsből festéket a gázság kiszépitésére. Mindezek ellen egyedüli menedéket a megye nyújtott, melynek körét őseink a mely mértékben az ország hatalma hanyatlott, azon mértékben terjesztették; elannyira, hogy a megye sok tekintetben kis országgá nőtt ki.

Az 1536. az alispán kártérítési körét már 100 forintra emelte. 1597. az utcsinálást is az alispánra bízta, 1638. a gonosztevők elleni eljárással az alispánt bízta meg, 1563. az alispánt erőszakos birtokfoglalásoknál 100 forint büntetés kiszabására hatalmazza fel. Az 1595. a bűnügyekben! bíraskodást teljesen az alispán által elnökölt megyei törvényszékre bízta, a törvényszék kezdetben 4 napig, később 4 hétig is eltartott. Az 1646. törvény a birtok és bűnvádi ügyeket az egyház bíróságoktól elvette, az utolsókat teljesen a megye törvényszékekre ruházta. 1647-be a megye 600 forintig Itél, 1649. már felemelte 1200 forintra, 1715. már a polgári perek nagy részét a megyéhez utalta, a zálog és adóssági pereket 12,000 forintig. 1723. a meghatalmazások és ügyvédvállásokat az alispán és szolgabírákhoz utasította. Az 1729. már az egy megyebeli zálogváltást az alispánhoz utasította, III. Károly uralma alatt tehát a kis- és középbirtok felett már az alispán, megyei törvényszék, szolgabírák bíraskodtak, a megye hatalma és segíelye nélkül a kis- és középbirtok elporlott volna a szolgalelkű oligarchák nyomása alatt. Kivált a protestáns nomosséget ki-

zárólag a megyék tartották fel, mert protestáns sem királyi bíró, sem a királyi törvényszékek előtt perlekedő ügyvéd nem lehetett, mert mind a királyi bíró, mind az ügyvéd katolikus esküt kénytelen volt letenni, — a katolikus egyháznagyok és főurak Károly és Mária Terézia alatt a protestánsokat minden téren szenvedélyesen üldözték. Az erőszakos birtokfoglalások nem divatoztak oly mértéktelenül, mint a háborús és forradalmi korszakban, a per boszontásnak azonban minden nemeit elkövették a gyengébbek ellen, igazságtalan nyomást gyakoroltak mind a kancellária, mind a felsőbb bíróságoknál, s mert ez időben sem szabad sajtó nem volt, az országgyűlések csak gyéren tartottak, a felsőbb bíróságoknál a szegényebb birtokosok csak kétségkívüli világos ügyekben nyerhettek igazságot. A megyék megvédték a törvénytelen királyi parancsok ellen, az első bírósági ítéletek megnehezítették a vastag igazságtalanságot, vagyis a megyék az egyéni szabadság a tulajdon szentsége erős váraivá váltak, melyek ha nem mindég, de sokszor megvédték a gyengébbeket.

A nemesség ellenségei az ősiségi törvényeknek tulajdonítják Magyarország szegénységét és elmaradását. Ez téves fogalom, a kereskedelemre az ősiségi törvények károsan nem hatottak, mert a városokban az eladásokat a nemeseket védő törvények nem gátolták, a városokban a városi törvényszékek ítélték, nagyrészt szokásaik szerint; a hosszú hitel ösmeretlen volt, császároknak és királyoknak is kézi zálogra kölcsönöztek, a földbirtokosoknak adott számlái hitelt az auszugalis törvény biztosította. A földbirtok kevés hitelt igényelt mert még ekkor általában Európa népessége sokkal csekélyebb és szegényebb volt, mint ma, ennélfogva kevesebbet fogyasztott, a magtermények csakis a vízi fuvart bírták meg, általában si-

kerrel csak a szellő mivelletett, tekintélyes hasznot a marhatenyésztés adott, nagyszerű rohamos befektetéseket a gazdaságokba tenni nem lehetett, mert a pénz az egész országban kevés, ennél fogva keresett és drága volt, a gazdasági befektetés akkor is, mint most, csak évek múlva jövedelmezett. Az adásvételi módozat a hitelt csak kis mértékben korlátozta, mert ki pénzt akart kölcsönözni, az a zálogos szerződést a tőkepénzesnek bemutatta, a beépítéseket megbecsültette, a tőkepénzes tehát a birtoktulajdonos tudomást szerezhette. A birtok semmi időben sem ért rendes eladásoknál többet, mint amennyi összeget érte adtak, kétségkívül 32 év alatt a birtok értéke emelkedett, tudta és érezte ezt a zálogtulajdonos, hogy tehát a birtokban magát megerősítse, időközben vagy felülfizetéseket (auctio) vagy nagyszerű beépítéseket tett, malmokat, korcsmákat épített, erdőket, gyümölcsösöket ültetett, javított, ugyannyira, hogy ezáltal a kiváltáskori értékre emelte fel a birtok árát. Kétségkívül az adóssági perek példás lassúsággal folytak, de nem ment ez gyorsabban Európa többi részeiben sem, mert még I. József uralma idejében a feudális rendszer egész Európában dívott, az igazságszolgáltatás másutt sem röpült, csak döcögött. Magyarországon a hitelnek sokkal nagyobb tere volt, mint Németország vagy Angliában, mert Magyarországon a fekvő birtoknak csak egy része volt fiági, de a üági birtokot is tulajdonosa terhelhette, eladhatta, ellenben Angliában majdnem minden birtok első szülöttségre volt szabályozva, az osztrák tartományokban is a föld kiválólág első szülöttségi természetű, tehát sokkal mérsékeltebb és kétségesebb hitelalapot nyújtott.

Magyarország szegénységét, elmaradottságát nem az ősiségi törvények idézték elő, de az uralkodó-házszali viszony, a fehérhegyi csata az osztrák örökös tartományok állami függetlenség-

gét megsemmisítette, a 30 éves háborúban Németország kimerült, a Habsburg-ház Németország fejének elősmertetett, Magyarország választó királyság volt, Magyarország birtoklása ennél fogva nem volt biztos az uralkodóház érdeke tehát egész III. Károly uralmáig midőn a magyar a függetlenségi-párt megbukott, azt követelte, hogy a biztos örökös tartományok Magyarország rovására gazdagodjanak, mert ezek vagyonárul az uralkodó ház feltétlenül rendelkezett. A spanyol örökösödési háborúban III. Károly elvesztette ugyan Spanyolországot, de hatalma Németországban megizmosodott; a Rákóczy-forradalom az uralkodó háznak Magyarország elleni ellenszenvét nevelte, a magyarokba teljesen a szatmár-németi fegyverletétel után sem bíztak. III. Károly ministerei, udvaroncjai cseh és osztrák nagybirtokosok voltak, ezeknek érdeke tehát azt hozta magával, hogy a magyar gazdasági cikkek a vám által megdrágítatva az osztrák gazdasági cikkekkel ne versenyezhesse. Csehország, Morva és Szilézia nyugodt uralmát ezen tartományok elnémetesítése idézte elő, — a germanisatio Magyarországon csakis a nemesség a nép elszegényítése által volt elérhető. A spanyol háború és a forradalom az osztrák birodalmat tetemes adóssággal terhelte, a germanisatio, az osztrák főurak érdekében tehát a magyar termelés értékesítése a vámok által megnehezítettett. Mária Teréziát a magyar nemesség lovagiasan nagy áldozattal védelmezte, Mária Terézia tehát a magyar nemzet iránt ellenszenvvel nem viseltetett, de Mária Terézia sem szakított ősei hagyományos politikájával, Mária Terézia is a fősulyt Németországra fektette, ministerei német és cseh aristokraták voltak, Magyarország anyagi kizsákmányolása tehát, az ő uralma alatt is uralkodó politikai eszme maradt. A vámrendszert elősegítette az osztrák pénzügyi helyzet is, az örökösödési és ké-

sőbbi háborúk az osztrák adósságokat halmozták, a rász kezelés a fényes udvari háztartás az osztrák állam jövedelmeit felémésztették; ellenben a magyar hadi adó a magyar katonaság költségét, a kancelláriai, a törvénykezési díjja a törvénykezés kiadásait, a megyei közigazgatást, igazságszolgáltatást általában minden belköltséget fedezték, a perdíjja és a háziadó; a vá-mok, bányák, kincstári uradalmak jövedelmei ennél fogva kizárólag az uralkodó kincstárba folytak és az uralkodó személyes rendelkezésére maradtak a magas vámtételek tehát Mária Terézia alatt családi érdekből is fentartottak. Egy ország, mely a politikai viszonyoknál fogva mindent kénytelen olcsón eladni és drágán venni, nem gazdagodhatik meg, és ősiség nélkül sem gazdagodhatott volna meg; mert a pénzt csak a termény értéke neveli, hol a termény olcsó a pénz is kevés, hol a pénz kevés a birtokforgalom gyenge, a birtok értéke csekély, a gazdaságot, a termelést, hol pénz nincs, emelni nem lehet.

Az ősiségi törvények tekintve a mai viszonyokat, ma már fenntarthatók nem volnának, sőt már 840. körül is akadályozták az ország termelését és vagyonosodását, mert már ez időben a nagyobb magtermelés a nyerstermények gyári feldolgozása jelezve voltak, ez pedig sok pénzt igényelt, a pénz hitel nélkül elő nem állítható. A múlt században azonban a termelési viszonyok a jelenlegieként teljesen különböztek, a múlt században csakis a marhatenyésztés és szőlőművelés adott biztos jövedelmet, mert a későbbben Németországban kifejített váltógazdaság meg divatba nem volt, Németországnak marha-legelője a magyarnál kevesebb és silányabb volt, Magyarország tehát a dús legelőkön sokkal több, szebb szarvasmarhát, lovat, sertést, juhot tenyészthetett és ezeket olcsóbban állíthatta elő, mint Németország és az osztrák örökös tartományok, a húsfogyasztás

aránylagosan erősebb volt mint ma, mert a burgonya-, kukorica-termelés nem volt elterjedve, gabonát is aránylagosan kevesebbet termeltek, mert még ez időben Németország nagy része erdővel volt borítva, rosszabb volt az éghajlat, vadabb, ennél fogva terméketlenebb volt a föld, a hús tehát biztosabb kelettel bírt. A magyarországi ló-anyag a német, francia, olasznál sokkal jobb, ennél fogva kapósabb volt. A magyar bort nagyra becsülték, a sör- és szesztermelés nem fejlődött ki annyira, mint a jelen században, a bor Németországban kisebb mérvben termeltetett mint ma, ennél fogva a magyar bort szomszódáink nem nélkülözhatték, Lengyel- és Oroszországba velünk nem versenyezhettek. A szőlők jó állapotban voltak, a szarvasmarha, sertés, ló, juh anyagját a hosszas háborúk nem pusztították el, a béke helyreálltával megszorodott ez magátul; a ló, sertés, szarvasmarhát nemesíteni sem kellett, mert jobb volt a németnél, csakis a juhnemesítés igényelt áldozatot, csakis egy gazdasági ág igényelve támogatást, a gazdasági felszerelés a csekély pénztőkéből hitel nélkül is eszközöltetett, hogy az ország a kedvező békeviszonyok dacára szegény maradt, ezt a súlyos vármok az osztrák alárendeltség és nem az ősiség okozta.

IX. FEJEZET.

314—435.

A nemzet ébredése. — A külhelyzet Lipót trónraléptekor. — Magyarország hangulata, a papság, főurak, a középrend. — A pénzügyi helyzet. — A francia eszmék és forradalom. — Budai országgyűlés. — A hivatal nem viselési eskü. — Az országgyűlés lelkes hangulata. — Az eskü célja. — A főurak nagy része az esküt megtagadja. — Porosz-osztrák szövetség. — A király az országgyűlést Pozsonyba helyezi. — Lipót koronázási vágya, merev nyilatkozata. — Pozsony császári előnye. — Sándor foherczeg nádorrá választása. — A régi nádorok. — A reform-eszmék. — A király az erősebb javaslatokat a bizottságokhoz utasítja. — A régi alkotmány biztosítékai. — Az országgyűlés felosztatása. — Lipót hadi készülete. — Lipót halála. — Lipót uralma és törvényei.

IX.

Lipót a trónt nem kétséges ugyan, de nehéz viszonyok közt örökölte, Németországban a porosz király ellentétes állást foglalt el. Ausztriának nemcsak német egységi szándékát semmisítette meg, de valóságos titkos szövetséget alkotott, a bajor cserekereslet óvatossá tette a kis fejedelmeket, a poroszhoz csatlakoztak valláskülönbség nélkül, mely még gyenge volt felfalásuk, de elég erős mentségükre. Poroszország Ausztria ellenségeinek gyámja, szövetségesévé vált, megirigyelve török sikereit, a határon seregeket állított fel és Ausztriául a török hódításokról lemondását követelte, pedig a magyar királynak az özszes alduai tartományokhoz több joga volt, mint a porosz királynak a kis Brandenburg kivételével összes többi tartományaihoz, a porosz király a szerencsefű gőgje és szemtelenségével teljesen felruházva, már ekkor azt tartá, a hatalom erősebb a jognál, a hatalomnak minden szabad. Galiczia, az új hódítmány sóváran várta a szabadulás pillanatát; Belgium, melynek József alkotmányát eltörülte, fellázadt, a császári seregeket legyőzte, ennél fogva a lothringeni ház egyik valódi gyöngye, kicsi, de leggazdagabb országának elvesztése fenyegette, visszaszerzését csak nagy áldozatokkal lehetett eszközölni, Belgiumban az ellenszenv erősen meggyökerezett, Belgium kereskedő ország volt, mióta a Habsburg-ház német ága uralma alá került, az uralkodó-ház kereskedelmi érdekeit mindig, folytonosan feláldozta, az angol-holland szövetség bérét sokáig Belgium feladott kereskedelmi érdekei képezték, de uralkodója nem is tudta kereskedelmi érdekeit megvédeni, mert hajóhada nem volt, ez

maga az országot elkeserítette. A spanyol Habsburgok Belgiumba! a protestantizmus gyökereit is kiirtották, a papok, szerzetesek erősen szerepeltek, József a szerzetesekkel itt is kíméletlenül bánt, ezek tehát a vakbuzgó népet a fejedelem, sőt a fejedelmi ház ellen feltűzeltek. Belgium századok óta szabad ország volt és pedig a szabadságot nemcsak a nemesség, de a nép is élvezte Belgiumban a városi elem korán kifejlődött, a városok a hatalmas Burgundi hercegek alatt teljes, majdnem egészen független önkormányzattal bírtak, a kevély Burgundi hercegek ismételve megkísértették a hatalmas Gent, Liege, Lövén, Mecheln stb. legigázását; győztek sokszor, de többször kudarcot vallottak, kibé-kültek és városaik szabadságait megerősítették, a nemesség hasonlóan erősen ragaszkodott alkotmányos jogaihoz. A Habsburgok alatt is gyakorta ismétlődött a jog és hatalom harca, Belgium a nagy valláspolitikai forradalomban csakis a belgák jogai megerősítése árán maradt Habsburg-tartomány. Az ország nagy része francia, a nemesség, a vagyonos polgárság francziául beszélt, a francia mozgalmak Belgiumot tehát nagyban befolyásolták, a franciaországi szabadsági vívmányokat a szabad Belgium köztetszéssel fogadta.

Belgium jogilag és történelmileg a német birodalomhoz tartozott, a birodalommal összeköttetés azonban mindig igen laza volt, mert a Burgundi herceg régtől fogva Európa hatalmasabb fejedelmei közé tartozott, a belgák megélték magukban. a német császárra nem hederítettek. Az uralkodó-ház és belga alattvalóit leginkább a vallás kötötte össze, a Habsburg-ház sok ideig a katolika vallás védőjeként szerepelt, a belgák buzgón ragaszkodtak a katholica hithez, egy csomó szerzetes henyélt a gazdag zárdákban, a felső és alsó nevelést a katolikus szerzetesek és papok vezették, ezek a jezsuiták és a többi

szerzetek eltörléséig a Habsburg-ház mellett buzgón ügyködtek. József azonban egyidejűleg eltörülve az alkotmányt, a helyhatósági szabadságot, a szerzeteket, a nevelést a papságtul elvéve, az összekötő szálát ketté metszette. A forradalom sehol sem volt oly veszélyes, mint Belgiumban, a gazdag ország megérőltetés nélkül felfegyverezhette magát, a tenger határolta Holland és Angliákul fegyvert szerezhetett, Ausztriának tengeri ereje nem lévén, a fegyverbehozatalt nem akadályozhatta, Belgiumot Ausztriául a nagy német birodalom választotta el: a sereg, a hadi szerek szállítása, a veszteségek pótlása, sok időbe, sok pénzbe került. Ausztria francia szövetségésére nem számíthatott, mert a francia király már csak papír koronával bírt, az országrul a forradalmi democrata kormány rendelkezett, mely Belgiummal nyíltan rokonszenvezett.

Magyarországban Lipót uralma kezdetén mindenki elégedetlenkedett. A nemességnél, mely a megyéket uralta, élt a függetlenségi hagyomány, az egész nemesség nemzetiségéhez tántoríthatlanul ragaszkodott, nagy része az ausztriávali köteléket csak kényszer-házasságnak tekintette, a 67 évi kormányzat meggyőzte, hogy a pragmatica sanctió alapján álló királyság alatt sem szabad sem magyar nem lehet, de koldussá lesz. Az ország a legkitűnőbb jogaira! lemondott, a királyságot nemcsak a nőágra ruházta, de valósággal Mária Teréziának nemcsak a magyar koronát, de önbirodalmát is megmentette, későbbi háborúiban, melyben sem Magyarország, sem érdekei meg nem támadtattak, áldozatokkal támogatta, köszönetül a megmentett Mária Terézia 15 évig országgyűlést nem tartott, a meghódított részeket Magyarországhoz nem csatolta vissza. — 79 évig az ország minden lakósa baromi alázat és hűséggel engedelmeskedett; jutalmul József császár anya-biztosítékai,

az örökösödési feltételek daczára nemcsak a törvényeket, de a németnyelv felerőszakolásával magát a nemzet léteit támada meg. A nemzeti önállás kötlevelek királyi eskü nélkül is elvitázhatlan emberi jog, mert a király sem a területnek, sem az embernek nem ura, a polgár védi, gyarapítja az országot, róla tehát rendelkezhetik. Az önállás, a függetlenség csak akkor lehető, ha az állam fejét más érdekek nem kötik, ha más hatalomra nem iámaszkodhatik, különben az önállás csak káprázat, mert egyik részért feláldozhatja a másikat, az egyik rész katonáival lenyűgözheti a másikat.

Az embert a baromiul az önállás, az országot a tartományiul a nemzeti független kormányzat különbözteti meg, ennélfogva valamint önérzetes embernek az önállásra, úgy valódi államnak a nemzeti független kormányzatra kell törekedni; Magyarországbán a nemesség még bírt önérzettel, még szégyenlette a szolgaság jármát, az összes középrend tehát ellenszenvezett az uralkodó házzal, a nemesség hagyományos szabadságérzetét nagyban nevelte a kor szelleme. A szabadság napja elúzte a sötétség felhőit, az istenkegyelmi jogot nyomorult hazugságnak tartották már, a jogegyenlőséget Franciaország elfogadta, a francia írók okoskodásaik, élceikkel, gúnyaikkal 30 év óta ostromolták a kiváltságokat, a vallási vakbuzgóságot a királyságot; szabadkőmives-társulatok alakultak Európa műveltebb részeiben, a szabadkőm ívesek szorosán össze voltak kötve, a szabadságérzetet feltámasztották, tette hívták fel Európa népeit. A magyar nemesség követte Európa műveltségi áramlatát, a protestánsok egy része a német egyetemeken végezte oskoláit és ott a francia eszméket elsajátították, már e század közepén az értelmiség belátta, hogy a tudománynak nem a latin nyelv egyedüli forrása, tanultak francziául és németül, a

szabadkőművesek társasága az egész országban elszaporodott, ezek terjesztették a szabad eszméket, és az izgató könyveket.

A magyar nemesség nemzetiségéért minden időbe rajongott, a magyart minden más nemzetnél különbnek tartotta. József nemcsak szabadságát, de nemzetiségét is támadta meg, ez a dinastia elleni százados idegenkedést gyűlöletté fokozta. Az elégtelenség a polgári osztálynál is feltámadt, mert ez osztály erősen ragaszkodott az önkormányzathoz és szabadalmihoz, a városi polgárság meg ekkor nem satnyáit el, a többségnél még a régi polgárok hagyományos szabadság és magyar érzete élt, eHenszenvezett tehát a dinastiával, mert utolsó fejedelme minden szabadalmaitól megfosztotta, a nemzet individualitását eltörülte, de eHenszenvezett azért is, mert az osztrák dinastia Magyarország iparát, kereskedelmét az osztrákok kezére játszotta, a vámokat az osztrák érdekekhez idomítva, a magyar ipar és kereskedelem felvirágzását lehetetlenítette. A nép a királyokra III. Károly óta nem panaszkodhatott, a katonák szemtelen zsarolása, rablása 720. óta megszűnt, az adó az akkori viszonyokat tekintve, nyomta ugyan a föld népét, mert a deperditával együtt 6.700,000 forintot tett, ez tekintve az akkori olcsóságot, annyit tehetett mint a mostani adó, tehát még ellehetett tűrni, a népnek az utolsó király nem adott semmit a botbüntetés eltörlésén kívül. Ezen büntetés a népet általában nem feszélyezte, ugyannyira nem, hogy azt maguk a falusi bírák is alkalmazták még 840 után is, midőn néha a szolgabíró az apák és legényeknek a 25 bot és három hónapi börtön közt választást engedett, száz közül 1 a börtönt és 99 a botot választotta, így volt ez azonban nemcsak Magyarországon, de a magyarfaló németek, angoloknál is; Angliában a tengerészeinél a korbácsot csak néhány év óta törölték el és ezért még egy

paraszt sem ölte meg magát. József tehát a bot megszüntetése által semmit sem nyert, ellenben igen sokat veszített, a megye eltörlése által a megye és a nép között valóságos patriarchalis viszony létezett, a szolgabíró elment a községbe, elvégezte minden dolgát, megvédte az ur önkénye ellen, az igazságot gyorsan, pártatlanul szolgáltatva, a szolgabíró félelmes ur volt a községben, nagyobb hatalomnak nézték, mint ma a miniszterelnököt, kevés fizetésért, leginkább becsületért szolgált, erre féltékeny is volt, az igazság korlátait csak kivételesen a tisztviselői kar salakja hágtá át, a nép ennél fogva a szolgabírót atyjának tekintette s mert az apa vallás és szokás szerint gyermekét megfenyítette, a fenyítésért politikai apjokra nem nehezteltek; kegyelettel ragaszkodott a nép a megyéhez azért is, mert a megye, midőn a földes ur tehetségét haladó ínség sújtotta a népet, szerzett kenyeret, az adót akkor hajtotta be, mikor a nép legkönnyebben fizethetett, küzdött a katonaság zsarnoksága, a szolga kormányok, a kegyetlen királyok önkénye ellen. A magyar nép szerette hazáját, büszkélkedett magyarságában és pedig nemcsak a magyar, de a rácson és szászon kívül minden faj magyarnak vallotta magát, még a negyvenes években is, midőn az orosz bérenczek, Metternich herceg tányérnyalói a fajok nemzetiségi eszméit dühösen szították, a tót, német, ha egy szót sem értett is magyarul, megsértésnek vette, ha magyarságát megtagadták. József tehát a magyar nemzet ellen indított kereszties háború által a népet elkedvetlenítette.

A papság duzzogott a szerzetesek és apácák elkergetéséért, megrendítette ez a papság hatalmát, mert a szerzetesek az üdvözítő hitre a nép közt forogva legtöbbet térítettek meg, a szerzetesek szétkergetése által tehát az egyedül üdvözítő egyház legserényebb harczosait vesztette el, boszankodtak a teherért is,

mert József a barátoknak minden vagyonát elvette, a koldulást eltiltotta, a barátokat a szegény katolikus püspököknél osztotta be, a püspökök a műveletlen barátokat a nép vakbuzgósága szítására felhasználták, társalgásuk után azonban nem áhíztak. Rosszalta ezen eljárást a papság azért is, mert hajdan, midőn a templomosokat, jezsuitákat eltörölték, a királyok a római pápa beleegyezését kikérték, jogosan nehezteltek az apácza-zárdák eltörléséért, ezen tisztos matrónák semmibe se avatkoztak, a zárdába vallási rajongásból, boldogtalan családi viszonyok miatt vonultak vissza; az apáczák csekély vagyonnal bírtak és az alapítók kivonatának eleget tettek, az apácza-zárdák eltörlését tehát sem a jog, sem a célszerűség nem igazolta, — az apácza-zárdák eltörlését a papság a vallás elleni tüntetésnek tekintette. Haragudtak a szerzetek vagyona elkobzásáért és pedig teljes joggal, mert a szerzetesek vagyona a szerzetek kétségkívüli tulajdonát képezte és amely czimen a szerzetesek vagyonát elvette, azon czimen az egyház vagyonát, sőt a magántulajdont is elkobozhatta volna; rász néven vették a tanításnak a papság kezébüli kivételét, mert a nevelés vezetése az egyház kezében igen erős fegyver volt, mert a szerzetek túlbuzgó katolikusok ugyan, de magyarok voltak és József ezt sajátlag nem a közművelődés, de a germanisatio érdekében tette, mit a magyar katolikus papság minden időben ellenzett.

József, bár a szabadelvűséget negélyezte, nem akart szabadsághősöket neveltetni, és nem túrt magával egyenlő hatalmat, félt a mások által csinált homálytul, ő csak a politikai homálynak volt barátja, a nevelést tehát a katolikus papságtól azért vette el, hogy hű és engedelmes osztrák szolgálkat neveljen. A magas arisztokratia ez időben az ország legaljasabb osztálya, erkölcstelen, nemzetiségéből kivetkőzött hajlóngó cső-

port volt, nagyobbvése majmolta a francia nemességet, kik közt az apa az első gyermeket még magáénak hitte, a másodikra azonban már gyenge igényeket tartott, utánozta a törököket, csakhogy a magyar főúri hárem tagjai szabadon jártak, mint tánczosnők, nevelőnők, komornák, tisztnek foglalkoztak, a fajszaporításban híven segélyeztetek a nyalka katonatisztek, az ügyes, derék papok, kipihent barátok által, beszéltek francziául, németül, latinul, a magyart alig sejtették; harisnyában a czipőben gyiklesővel jártak, a ripők magyar öltözetet csak huszáraikkal hordatták, a nemességet is csak fél embernek tartották, a valódi ember náluk a bárónál kezdődött. Ezen korcsfaj a kényuralmat természetesnek tartotta mindaddig, — míg a király a hatalom bitorlását a megyékben a főtörvényszékeken a helytartótanácsnál nekik megengedte; — József azonban a felrengő magyar szolgákat elrúgta, elcsapott 52 főúri főispánt, elcsapandó volt a többi tudatlan főúri hivatalnok, ez pillanatra a magyarkákból dühös magyarokat csinált, sőt még a harisnyát és czipőt is eldobták, és ideiglenesen magyaroknak öltöztek.

Ausztria pénzügyi viszonyai is a magyarországgali viszály kiegyenlítését tanácsolták. Az osztrák-magyar birodalom Európa legnagyobb birodalmi közé tartozott, Belgium és Olaszországban az ipar, kereskedelem, földművelés ki volt fejlődve, az osztrák örökös tartományok hasonlóan előre haladtak, — Magyarország elmaradt az osztrák nyomás alatt, de az önkormányzat igen kevésbe került, az igazságszolgáltatást a perdják fedezték, a nagy jövedelmű bányák, államjóságok, vámok levonás nélkül a magyar király kincstárába folytak, a magyarországi rendes hadsereg költségeit a hadi adó és deperdita teljesen fedezték, a nemesség midőn a királyok szorongattalak, tekintélyes had-

sereget állított ki, a határőrvidék már Lipót idejébe 100,000 fegyverest küldhetett táborba, ennél fogva a szegény Magyarország maga 160,000 katonát tartott. Az osztrák kormány az örökös tartományokba az új adók feltalálása és alkalmazásába valóságos genialitást fejtett ki, a levegő kivételével megadóztattak mindent, az adót kíméletlenül hajtották be, büntettek kegyetlenül. A népek sokat fizettek, ennél fogva az államnak nagy bevételei lévén, az állam szükségai teljes fedezettel bírhattak volna. És pedig annyival inkább, mert a Habsburg-Lotringer-ház császár-királyai közcélokra igen keveset adakoztak, az udvartartás fénye nem hiányzott, de nem bírtak a Bourbonok pazarlási örültségével, az udvaroncokra nem pazaroltak milliókat, a császári kegyencznők nem vittek hasonló fényes szerepet a francziákkal, Mindezek daczára az osztrák-ház folytonos deficizzel küzdött, minden háborút kölcsön-pénzen folytatott. A deflcizet a divatos államcsalás, az államhivatalnokok rendkívüli száma megörökítette. III. Károly halálakor 40,000 hivatalnok és hivatalszolga élőködött az államon, ezt ugyan Mária Terézia és József megkevésebitették, de az erkölestelen megvesztegethető szellem megmaradt, a bureaucratia a valódi jövedelmet csekély összegre olvasztotta le.

Az osztrák államadosság II. Rudolf alatt csak 16 milliót tett. I. József alatt már 60 milliót. II. József a forgalmi pénzjegyekkel 291 milliót vett át, mi József és Lipót alatt ismét 108 millióval növekedett. Kétségkívül 400 millió ma nem is adosság, de ma mindennek értéke legalább négyszer annyi, mint volt 90 évvel, ennél fogva az akkori 400 millió mai 1600 milliónak felel meg; nem túlságos, de mindenesetre tekintélyes teher volt, mi nem kötötte meg az állam fő lábait, de mindenesetre óvatosságot, a jogok méltánylatát ajánlotta, annyival

inkább, mert a belga forradalom már lángolt, porosz szomszédja barátságos érzelmeire nem számíthatott, ha Lipót Magyarországra jogos igényeit nem méltányolja, egész birodalma lángba borulhatott volna.

Mindezekkel majdnem egyenlő indokul szolgált az európai politikai helyzet. A szabadság szunnyadó szelleme Európa minden polgárisul! népeinél feltámadt, Franciaországban a szabadság érzete a népnél valóságos vakbuzgó rajongássá vált, a mozgalom célja nemcsak a kényuralom megdöntése, nemcsak a király személye, de az egész királyi család, a papság, a nemesség megdöntésére irányult, az egész nemzet fegyverkezett, tömörült, a hatalom megbuktatására. A francia népvezetők a népek szabadsága, egyetemlegességét kiáltották ki, a világ még ily nagymérvű erkölcsi mozgalmat nem látott. XVI. Lajos a gyenge francia király, mert nyomorult elődei az ország forrásait és hitelét kimerítették, kénytelen volt az országgyűlést 1789. május 5-ére összehívni, hogy a szükséglet fedeztessék; augusztusba a nemesség és papság előjogai urbériségeiről lemondott, ezt megelőzőleg a nép a Bastillet, az önkény százados börtönét lerontotta, a politikai mozgalmat nevelte, a rózsa termés, mely a kenyér árát felszökkentette; a nép gyűlöletét a királyság ellen fokozta Lajos király és neje osztrák Antoinette politikája, kik az alkotmány megdöntésére a katonasággal kaczerkodtak, Európa királyait a szabadság leigázására titokba felhívták, nyíltan ellenforradalmat terveztek, az udvar pazarlását, bár kisebb mértékben folytatták, októberben Páris népe a királyt félig önként, félig erőszakkal Párisba vitte, ez időtül fogva a királyság hatalma tényleg megszűnt, a ministerek gyanakodtak, a királyi család a mérsékelt elvű minisztereket is gyűlölte, az országgyűlésre a csöcselék nyomást gyakorolt. Mirabeau gróf, a kezdődő

forradalom nagyszerű alakja, midőn a rohamos forradalmat mérsékelni akarta, népszerűségét eljátszotta, a királyok alatt ingott a föld, az érdekek és előérzetével meggyőződtek, hogy a forradalom nem marad Franciaország határai közt és ha a közelgő árnyék gátat nem vetnek, az óriási áradat Európa minden trónját elsöpri. Lipót királyt a cselekvésre szeretett nővére, a szép Antoinette királyné esdeklése is ösztönözték. Oroszország még ekkor a hatalom magas fokára nem emelkedett, Angliát az amerikai veszített háború meglankasztotta, Spanyolország a Bourbonok nyomorult kormányzata alatt elgyengülvén, a politika mérlegében igen keveset nyomott, Svédországban a király a helyzetnek nem volt ura, gyenge kincstára kis hadseregével sikerrel a nagy Franciaországgal nem mérkőzhetett meg; a két fő tényező tehát a népszabadság elleni harcban Lipót és a porosz király volt, a porosz rendezett kincstár és hadsereggel bírt, a király vágyott a forradalom felfalására, a porosz sereget győzhetlennek tartották. Lipót birodalma kótszerannyi, serege is nagyobb, mint a poroszé, de Lipót birodalmának felét Magyarország tette, Belgiumban lázadás dühöngött, ki kellett a magyarokat békíteni, nehogy míg a királyságért távolban küzd, saját koronája hon le ne hulljon.

Lipót a kedélyek kedvező hangolására az országgyűlést, Budára az ország fővárosába hívta össze. Az egész nemzet magyarba öltözött, megindultak a sérelmi panaszok, mindenki tüntetett hazafiságával, némely szónokok az örökösödés fonálát a József merénylete által elszakítottunk, a trónt megürültnek nyilatkoztatták; az okos Lipót nem illetődött meg a heves kifakadásokon, türelmesen elhagyta a keserveket zengeni, várt a kedvező alkalomra, a gőg, az egyéni nagyravágyás pokoli órájára. A jobb hazafiak, a sok hajlongás alatt meggörcsült, ma

már lelkes hazafiakban nem bízhatván, az országgyűlés összes tagjait esküvel akarták egyenkint lekötni, hogy az országgyűlés beleegyezése nélkül a királyiul hivatalt nem vállalnak, ajándékot nem fogadnak el. Igen helyes indítvány volt ez, mert azok, kik nemzetüket megtagadták, még a német miniszterek előtt is földön csúsztak, a jog alatt a főúri, hivatalnoki durva hatalmaskodást értették, még Istent tisztelték, esküjüket szentnek tartották.

Az eskünek két czélja volt; a jók, becsületesek tömörítése, a salak elválasztása, ezen határozat nem bírt alkotmányellenes és forradalmi jelleggel, mert kétségkívül, hol az országot a király és nem felelős kormány kormányozza, a kinevezett hivatalnok az országbíróiul a vámörig a királyiul függ, országgyűlésen, midőn a harcz a király és nemzet közt folyik, - a függő hivatalnok szabadon, meggyőződése szerint nem nyilatkozhatik; az országgyűlés összehívásakor, sőt még több hónapokig a léper a nemzet és király közt nem volt eldöntve, Lipót király elösmerte József törvénytelen kormányzatát, esküt ígért a törvényekre, de a szelidebb kényurak III. Károly és Mária Terézia példája meggyőzték a nemzetet, hogy a megnyesett magyar alkotmány az ország jogait meg nem védi. Az esküt nem lehetett a királyság elleni támadásnak tartani, mert a hivatal el nem fogadást az ország minden nemesére nem terjesztette ki, csak az országgyűlés tagjai, tehát vagy 400 ember hivataloskodása tétetett függővé az ország akaratától, azok előtt, kik saját érdekeiket az ország érdekeinek alá nem kívánták rendelni, nem volt a távozás elzárva. Az eskü szokatlan ugyan, de valósággal az alkotmány kifolyása volt, mert a régiebb törvények az országgyűlés tagjait mindennemű ajándék elfogadásaiul eltiltották, alapul e törvénynek az ajándék által eszközölt

függés szolgált, a hivatal vállalás tilalma ezen eszmét csakis szélesebb körben alkalmazta és pedig igen helyesen, mert az ajándék csak ideiglenes, inig a hivatal örökös függést idéz elő, az ajándék a megvettet csak egy időre veszi meg, mert a fejedelem az adományozott jószágot, pénzt vagy haszonélvezetet nem veheti vissza, a megvásárolt egyénben is feltámadhat a hazafiság a becsület érzete, s ha az ajándék kezében van, megjavulhat, nem így áll a hivatalnok; a hivatalnok vagy fizetés vagy méltóságért vagy mindkettőért vállal hivatalt, az elsőt köti az anyagi érdek, a másodikat a hiúság, a harmadikat mindkét érdek. A hivatalnok bármikor elmozdítható, ennélfogva a hivatalnokot a hatalom urához saját érdeke mindég köti, hivatalát a legfőbb is megakarja tartani, és ezenfelül keresztek, pénz és birtokjuttalom után vágyik, a kisebb emelkedni akar, mindhárom tehát nemcsak a király, de meg a kormánytul is függ.

Szükséges volt az eskü a valódi hangulat kiösmérésére, a ruha nem teszi az embert, a beszéd nem jellem. A politikus hadsereg nagy része, zajongó szédelgők, a hazafiságot negélyező érdekember; a szónokokat a közhangulat vezeti, a legzajosabb szónok gyakran a legfélénkebb hazafi, a legpapríkásabb vagyúró gyakran azért kesereg és ordít, hogy a hatalom embereit megijessze és szolgálaiakét a hatalomnak a lehető legdrágábban eladhassa. Midőn az önkény gyenge, a bitorló alkuszik, rendszeren minden ember nagy hazafi, mert azt hiszi, hogy a hatalom a háta megett van, ellenben ha látja azt, hogy a zugó tömeg épen oly gyáva mint ő, az ordító vezér, ha a hatalom vértelve van, csak lesi az alkalmat, melybe a vértezett hatalmas kezeit illő árért megnyalhassa. így volt ez 790-be is, a legnyomorultabbak felhúzták a daliás öltözetet, a kiborotvtált arcok megszőrösödtek, a magyar főurak, mert magyarul nem

tudtak, latinul dörögtek a nemesség adókváltságai mellett; a külszín tehát kedvezőnek látszott, de a gyakorlati életben a külszín gyakran csal, a politika, az opportunitas tudománya a politikai pártoknak első feladata az erő ismérte, tudni kell ki a biztos katona, a válságokban a kenyértörés korában, kikre és meddig lehet támaszkodni, követelte ezt különösen az országgyűlés akkori szervezete, a felső- és alsó-ház hatás és jogköre nem volt szabályozva, sokszor a két ház, vegyes ülésben határozott, a főrendi-ház a követek háza határozatait tetszés szerint annyiszor a mennyiszer visszavethette, a követek házában nemcsak a megyék és városok, de a távollevő főurak megbízottjai, a káptalanok követei, a szerzetesek főnökei is szavazattal bírtak; az országgyűlésen, sőt az egész országban, miután országgyűlés 25 év óta nem tartott, nem volt kiváló politikai egyéniség, kihez az egyesek csatlakozhattak volna. A főrendek közt a nagynevű régi családok letűntek, a Perényiek, Forgáchok ivadékai sem vagyon, sem értelmi tekintetben a többi társaik közül nem magaslottak ki, az utolsó Illésházy nem bírt őse eszélye és ügyességével, a régi dinasták a Héderváry, Újlaki, Gara, Kanizsai, Thurzó, Zrínyi, Tököly, Rákóczy, Báthory, Perényi családok helyét elfoglaló Eszterházy, Batthyáni, Nádasdy, Pálfi, családok az osztrák-ház kegyeiből emelkedtek, birtokokkal a német hűségért halmozattak el, ennél fogva sem a családok, sem az egyének, sem kedvező történelmi múlttal sem jelennel nem bírtak, ész tekintetében a középszerűségek közé tartoztak, — a protestánsok vezérszerepe már rég megszűnt, mert a protestánsok száma a nyílt üldözések, az alattomos nyomás alatt felire olvadt, a főurak közül egy sem vallotta a protestáns hitet. A valódi alkotmányos hívek kiesmerése és tömörülése csakis az ajánlott esküforma által eszközöl-

telhetett; ez lerántotta az álarczot, a szerencsevadászokat, a kémeket és kerítőket kikergette az igazak táborából, és aljas működésüket megnehezítette.

Az eskü nem úgy ütött ki, mint azt az országot megsemmisíteni akaró merénylet után az Európában uralgó közszellem befolyása alatt várni és követelni lehetett, más részről azonban fényesen kimutatta, mely osztály szabad és magyar, kikre lehet számítani, mennyiből áll az osztrák szolgapárt, mely a bécsi ministereket, ha zsebüket kíméli, gögjiöket kielégíti, kész minden vállalatban támogatni. Az esküt a követek házának minden tagja letette, a felső-ház 263 tagja közül azonban 121 bátor férfin, szemtelen volt hivatalvágyát beösmerni és az esküt megtagadni. Ezen szavazás egyrészt konstataulta a szolga-párt mennyiségét, másrészlül kitüntette az ország különböző osztályainak hazafiságát, megmutatta, hogy a középrend a városok, a szegények, az alsóbb papság hazafiságára minden válságba számítani lehet, hogy a szerény anyagi viszonyok közt élők, kikre a hivatal nemcsak előny, de majdnem szükség is, a hazát és a szabadságot többre becsülik saját jóllétüknél, hazafiságok, becsületük, meggyőződésük nem árucikk, ellenben a főurak fele, kik a jóllétben úsznak, az anyagi gondoktól mentek, nem magyarok, nem önérzetes urak, az igazi nemesség valódi jelszavát „a nemesség kötelesség“ lábbal tiporják, eladó megvehető árucikkek, mérhetlen gögjiöknek aljas anyagi érdekeiknek mindent alárendelnek, szolgák, kik a bitorlás előtt földig hajolnak, ha ez nekik a gyengék feletti hatalmaskodást megengedi.

Ezen szavazás után sem a király nagymérvű engedékenységre, sem az országgyűlés nagyszerű sikerére számítani nem lehetett, mert a hazafi-párt a felsőházban csakis 14, tehát igen

kevés szótöbbséggel bírt, a főispánságok teljes betöltésével a többségnek már a kormány előnyére kellett változni, de különben 10 embert megnyerni vagy lehangolni és ezáltal az országgyűlésből elküldeni, a hatalmas kormányra minden időben könnyű vállalat. Lipót király ennél fogva az engedményeket nem nagyon kínálhatta, kijelentette, hogy csakis a szokásos koronázási oklevelet fogadja el, különben az ország jogos, okszerű kívánalmait méltányolni fogja, az alsóház nem elégedett meg, új királyi kötlevelet, új biztosítékokat követelt, ennek eszközésére július 12-én országos bizottságot választott és pedig megválasztatott 2 püspök, 12 gróf és báró, 17 megye követ, 5 városi követ, 5 káptalan, 2 távollevők követe, a királyi tábla részéről 6. Júliusban Lipót a porosz királyijai szövetséget kötött Reichenbachban, kötelezte magát minden török hódítás feladására tehát azért, hogy a porosz a német császárságban ne akadályozza és a francia forradalom leverésében segédkezzék, ismét Magyarország érdekeit, magyar területet áldoztak fel, a török béke ezen alapon nehogy Magyarország az egyezés előtt elkedvetlenítették, csak jövő évben köttetett meg.

A küldöttség csak szeptemberben végzett, az országos kívánalmak következők voltak:

1. Magyarország önálló független kormányzattal bíró ország, mely a többi tartományok módjára pátensek által nem kormányoztatik.

Az aranybulla ellenállási záradéka az országnak megadatik, egyesek ezen joggal bírni nem fognak.

2. Minden három évben Pesten országgyűlés tartassák, köteles ezt, ha a király össze nem hívna, a nádor, nem létében az országbíró összehívni.

Az országgyűlés, ha a megyék többsége kívánja, meg nem hívás esetében magátul is összejöhethet.

3. A protestáns vallás szabadgyakorlata és öngazgatási kormányzata biztosítottatik.

4. A király hosszab ideig az országban lakik.

5. A törvények hozatala, magyarázata és eltörlése az országgyűlés és fejedelem közös joga, ha azonban valamely törvényjavaslat az országgyűlés által kétszer elfogadtatván, a harmadik országgyűlés által harmadszor is a király elé terjesztetik, a király azt vissza nem vetheti és azonnal törvénye lesz.

6. Magyarország ügyei a magyar kormány által intézteknek, a kormány a régi törvények szerint felelős.

7. A törvénykezés rendé fejedelmi önkény által soha meg nem változtathatók. .

8. Az adó és katona-adás joga kizárólag az országgyűlés illeti és ennek határozata nélkül minden más rendelkezés érvénytelen.

A só ára is csak az országgyűlés által emelhető.

9. A vámok az ország érdekében a többi tartományokkal tartandó értekezlet után határozottassanak meg.

10. A közpénztárakrai felügyelet a Rendek joga, a posták, arany, ezüst, rézbányák kezelése a bécsi kamaráiu elvétezik, az arany és ezüst kivitele tilos, ágyuk az országban öntessenek, hitelbank alapítottassék.

11. A nádori és báni hivatal hatásköre visszaállítottatik.

12. A közalapítvány, a papi vagydon más czélokra nem fog fordítottatni.

13. Magyar hadparancsnokság állítottassák.

14. A katonaság és határőrök az alkotmányra eskettesse nek fel évenkint, csak magyar tiszték alkalmaztassanak.

15. A magyar katonaságnak csak fele vitethetik ki a helytartóság beleegyezésével.

Ha az országba idegen katonaság jön be, a határmegye határán az alkotmányra feleskethetik a megyei küldöttség előtt.

16., 17., 18. A határőrvidék Magyarország kiegészítő része, háború az országgyűlés beleegyezése nélkül ne indíttassék, a béke és hadügyek feletti tárgyalások a helytartóság tudtával vitessék.

19., 20. A korona az országban marad, a jászok és kunok jogaikba visszahelyeztetnek.

21. A csehek és osztrákokkal a II. Rudolf alatt kötött szövetség megújítatik.

Erdélyt, mint magyar király kormányozza.

Galiczia Magyarországhoz csatoltassék.

22. Soha idegen nyelv ne hozasson be, a felső megyék, Szlavónia és Horvátország önügyeik és levelezéseikben anyanyelvüket használhassák. Szabad tanrendszer, szabadsajtó, az iskolákban a magyar nyelv taníttasson.

23. Az ó-hitűeknek szabad vallásgyakorlat biztosíttatik.

25. A király halála után a trónörökös az országgyűlést 6 hónap alatt köteles összehívni, melyen megkoronáztatván, az alkotmányos esküt leteszi, addig királynak nem tekintendő. A király óhajtotta a koronázást, mert a magyar hagyományok szerint királynak csakis a megkoronázott egyén tekintetett, — az utóbbi törvények szerint a koronával ellenkezőket a szolga jellemű főbb törvényszékek önkénye által örökre törvényesen el lehetett némitani, kellett ez a megyékben indítható mozgalmak ellenében, kellett ez a királynak, ki ekkor a népellenes szövetség összeállításában fáradozott hatalmi bizonyítékul, mert Magyarország támogatása nélkül, mely a birodalom területének fe-

lét tette, melynek hadserege Lipót hadseregének felét képezte, tényleges nagy hatalomnak nem tekintethetett. Világpolitikailag a bitorló utódának egy szabadnak ismert nemzet általi megkoronázása nagybecsű tüntetés volt a monarchia eszméje mellett akkor, midőn a francia király fején a korona ingadozott, a francia királyt a nép taszigálta, a koronát játékszernek tekintette, ha okmányilag nem is, de tényleg a világ fővárosában a nép uralkodott, a legrégebb királyi család elűzése már csak idő kérdése volt, másrésztől a főurak is rendkívül vágytak az ősi szertartás után, mert a koronázáskor a király legdrágább, legbecsesebb jogokat, az adómentességet, melyet József eltörölt, a kor szelleme meg akart szüntetni, biztosította, az ő bazafiságuk pedig zsebükben volt elhelyezve, ennek megmentéséért lettek ismét magyarok. A koronázás az arisztokratia előtt mindenkor kedves látványosság volt, mert a tüzes ménen czifrázó, drága ékszerekkel elhalmazott fajankó four is tekintéllyel birt, a nők a bámész tömegnek megmutathatták csillogó ékszereiket, versenyezhetek rangtársnőikkel, a dúsak lenézheték a szerény vagyonuakat, a királyi nap sugaraiban sütkérezhetek a mindenség remekei, kikenél az ember ez időben is csak a bárónál kezdődött. A koronázásra ki kellett nevezni az ország zászlósait, a koronás király által kinevezett főispánt hivatalából kirúgni nem lehetett, mint tette József, a koronás királyiul kereszteteket, méltóságokat szégyenpir nélkül lehet elfogadni, a koronás király a szép ország uradalmaibul jogérvényesen adományozhatott, egyezkedhetett a kincstári perekben, míg a koronázatlan királytuli hivatal elfogadást szolgálásnak tekintették, a koronázatlan király adománya, peregyezése jogérvénynyel nem birt.

A küldöttség munkálatával augusztus végén már elkészült,

Pálfy Károly gróf kancellárja által Lipót király értesítette az országgyűlés tagjait, hogy az alkotmány biztosítására kész engedményeket adni, de a koronázási oklevélbe új pontokat nem vesz be, csakis a régit erősíti meg, a koronázás siettetését szívesen veszi. A jövevény szerbek az ország lenyügözésére szolgálátukat felajánlották.

Még szeptember elején a méltóságos főrendek is magyarok voltak, mindenesetre dicséretes kitartás volt ez; egész három hónapig hazafiak maradtak, ez is valami oly embereknél, kik a hazafiság fogalmát sem ösmerték, L'pót király azonban az ajánlott királyi oklevelet határozottan visszautasította, a méltóságos hősök és hazafiak két hét alatt megpuhultak, a német szolgák a magyar álczát levetették, az alsó tábla azon reményben, hogy a király kívánalmaikat törvény alakban elfogadja, a koronázást elfogadták, az országgyűlés a koronázást elfogadó feliratában határozottan kimondó, hogy a királyi ház uralma kölcsönös szerződésen alapul, a királyi biztosító oklevél szerkesztése országgyűlési jog, a régi Károly és Mária Terézia-féle hitlevelet azonban most az egyszer jogaik további fenntartása mellett elfogadják. Lipót októberben Frankfurtban időzött, a kapituláló magyarok, a szatmári kapitulans unokája gróf Károlyi által küldték a meghívást Frankfurtba.

Lipót király a koronázást Pozsonyba tűzte ki, hova az országgyűlés is áttétetett. Pozsony a puhitási művelet kivitelére sokkal kedvezőbb hely volt Budánál; arisztokratikus országban a király egyénisége, az ígéretek gyors megadása, az udvar fénye hatalmas tényezők. A király udvarával a budai királyi laknak nevezett vadászkastélyban nem fért meg, a felhős politikai helyzet bécsbeni lakását igényelte, Buda a rossz közlekedési viszonyok miatt a kormányzék helyétül távol esett, ellenben

Pozsony, Pécsnek tágas értelemben véve külvárosát képezte, a király, midőn a politika kívánta, bármikor lerándnlhatott, a király személyes érintkezése sokat használt, szives modora, becsületes jelleme, kegyes ígéretei könnyen megnyerték, az ellenzékiséget nem kedvelő főarokat, kik az aranyhid után sóvárog-
tak. Gróf Pálffy Károly kancellár, az udvari politikai kerítő könnyebben Bécsbe csalhatta a különben is tántorgó hazafiakat. Az aulikus magyar mandarinokat az udvari kör varázsa minden időben elbűvölte, a király személyes ígérete biztosította a kon-
czot, hatni lehetett itt a gyengékre a párisi rémhírek által, ezen hírek meggyőzték a népet megvető főurakat, hogy a francia forradalom egyenlően fenyegeti a trónokat és a főúri kiváltsá-
gokat, és a szellemi áradást csakis a trón és arisztokratia szövetsége tarthatja fel. Bécsbe az arisztokrátiára hatni lehetett a német sógorság által is, ez időben a magyar arisztocratia a német udvari nemességgel össze volt házasodva, ezen vérkeverék nagyban elterjedt már a Rákóczy forradalom idejében, Mária Terézia a német-magyar házasságokat nagyban növelte, úgy, hogy a nagyuraknak anyja, nagyanyja, neje, nagyrészt osztrák családok ivadéka volt, a sógorok, sógornők, rokonok, könnyen megnyerték a magyar mandarinokat, kik a magyar nemességet lenézték, a népet megvetették; a főrendek megszerzésével a játszma meg volt nyerve, mert a főrendház nélkül törvényt alkotni nem lehetett, a főrendek egyenkint nagy befolyást gyakoroltak az alsó-ház egyes tagjaira.

A hazafiak száma naponta olvadt, a kancellár serege naponta szaporodott; a koronázást a nádorválasztásnak kellett megelőzni, a főrendek közt sem kiváló sem népszerű egyéniség nem volt, a kancellár azon indokkal, hogy az országos kívánalmaknak a jó királyt legjobban meg lehet nyerni, ha kedvencz fiát,

a 18 éves Sándor főherceget választják nádornak, kivitte, hogy az országgyűlés, mellőzve egyik legfontosabb jogát a nádorválasztást, a királyi jelölést fel sem bontotta, de egyhangúlag Sándor főherceget kiáltotta ki nádornak és a király megerősítését kikérte. Ez erős jogfeladás volt, mert a nádor nemcsak közbenjáró, de törvényes ellenőre volt a királynak, már pedig a fiú apját nem ellenőrizheti; a királyi hercegnek érdeke azonos a király érdekével. Kétségkívül 260 év alatt a nádorok közt alig volt egy, ki magas feladatát teljesítette, nagy része a korona aljas eszközeként működött, és családot alapított az ország jogai árán. Nádasdy Tamás, a legjelesebb tehetség becsületes tanácsokat adott, de a törvényteleniséget soha sem akadályozta meg. Eszterházy Miklós ravasz, tevékeny, az osztrák-ház pártvezéréként működött, a jog és törvény ellen harczolt, előtte még a hű Pázmány Péter kardinai sem volt eléggé loyális királyi. Vesselési hiú középszerű egyéniség, ki a király parancsának mindenben engedelmeskedett, midőn gögje megsértetett összeesküvővé lett, és az ország feldarabolására működött. Eszterházy Pál közönséges hazaáruló volt, ki Lipót eljárását akkor is dicsőítette, midőn az idegen hóhérok bárdja alatt az áldozatok százankint hulltak, az osztrák martalóczok az országot szabadon rabolták, még a katolikus templomokbul is lóistállót csináltak, a nagy adó a népet inge és kenyéréiül megfosztotta. — [Pálffy gróf, Mária Terézia kedves nádora, nyílt ülésben {megdorgálta a kalocsai érseket, mert az ország érdekében a német miniszterek önkénye ellen felszólt. A sok nádor közt csakis Thurzó György volt az egyedüli, ki kötelességét teljesítette. Azért azonban üdvös intézményt, hogy képviselői, kötelességüket nem teljesítették, feladni nem lehet, mert azt nem az intézmény, de az egyén, sokszor a viszonyok okozták.

Az országgyűlés felirata igen kevés újat tartalmazott, sok tekintetben nem állott az akkori politikai viszonyok magaslatán, az új eszmék a következők voltak.

2. Az országgyűlés, ha a törvényes tényezők által össze nem hivatik, a megyék többségének határozatára összejöhet.

5. Ha a két országgyűlésen elfogadott törvényjavaslatot a harmadik is felterjeszti, a király kénytelen megerősíteni.

9. A vámok a többi országok gyűléseivel tartandó értekezlet után határozhatnak meg az országgyűlés által.

14. A magyar és az országba bejövő katonaság az alkotmányra feleskettetik.

16. 17.18. A király háborút az ország beleegyezése nélkül nem indíthat.

22. Szabadsajtó, szabad tanrendszer.

21. A csehek és osztrákokkal a szövetség megújittatik, Galiczia Magyarországhoz csatoltassék.

A 2-ik pont a monarchia eszméjével ellenkezett, mert ez megengedi ugyan a megyék összejövetelét, de a király által elfoglalandó állásról nem rendelkezik, sérti a királyi jogokat, mert az országgyűlés összehívása király jog, gyakorlatilag kivihetetlen, mert nincsen meghatározva a megyék többsége constatálásának módja, nincs kimondva, hogy a felsőház mikorra, ki által, hova hívassák, nincs a büntetés módozata a kimaradó megyék, a meg nem jelenő felsőházi tagokra kimondva, a határozatok érvénye a felsőház, a király meg nem jelenése eseteére nincs megalapítva, az egész tehát a közönség ámitására kitalált porhintés vagy elvont politikai ábránd.

Az 5-ik a királyi hatalmat erősen leszállítja, mert a törvény szerint maga a képviselőház a király hozzájárulása nélkül is hozhat törvényt, a szabadság erős várának látszik ez, valódikig azonban csak

megkerülhető bástya, mert a veszély csakis a harmadik országgyűlésen fenyegette a király akaratát, ekkor a liberális felsőházzal leszavaztatta és a nemzet kívánalma elfoszlott. E helyett okszerűbb lett volna az országgyűlést czélszerűen szervezni, valódi nemzeti képviselőket alkotni. A közös egység útján megalapítandó vámreform igen helyes eszme volt, ezt azonban a király békés utón azért nem fogadta el, mert a vámjövedelmeket a király saját személyére foglalta le, az uralkodó-ház zsebében úgy őrizte, mint a magyar főurak.

A 9-ik pont, mely a katonaságnál az alkotmányos eskü letételét elrendeli, helyes és alkotmányos eszme, mert a katona nem a király bérencze, de az ország védője; köteles tehát az alkotmányra megesküdni, ezen eskü nem sérti a király tekintélyét, mert az alkotmány nemcsak a nemzeti, de a királyi jogok biztosítója is, alkotmányos országban az alkotmány a király felett áll, czélszerű azért is, mert az eskü a tömegre erősen hat, ennél fogva a műveletlennél az eskü a bitorlás ellen a legjobb ellenszer; kivihetetlen volt azonban az idegen katonaságról javaslóit törvény, mert az idegen katona jogilag, más állam iránt engedelmességre nem kötelezhető, nem mert ez által ellentétbe jönne első esküjével, kivonná magát hazája kötelékéből. Az idegen katonaság ellen egyedüli orvosság, az idegen seregek az országbuli kizárása. A hadindítás és háboruskodásruli pont is helyes elvileg, mert a király az országnak nem ura. a terheket az ország viseli, ennél fogva jogosan az ország akarata ellen tehát nem háboruszkodhatik, a megállapított gyakorlati mód azonban nem volt alkalmazható, mert a háború előkészítése gyors cselekményt igényel, ennél fogva nem lehet a háború szándékát kiharsogni, az ország kedvezőtlen viszonyait, hátrányait feltárni, a támadást

vagy békét nem lehet kizárólag a néha könnyelmű, sokszor megvehető ingatag országgyűlési többség szeszélyére bízni. A háború fősikere a készültség, a gyors eljárásban rejlik, hol a háború kizárólagos országgyűlési jog, a kormány vagy király a sereget előlegesen nem szerelheti fel, először tehát engedélyt kell az országgyűléstől a felszerelésre nyerni, már ezen engedély figyelmessé teszi az ellenfelet, ez egyrészt a készülőt gyorsan megtámadhatja, mi által a siker esélyeinek egy részét megszerzi, másrészt az országgyűlési nyílt vita, időt és alkalmat nyújt az országgyűlés tagjai megvesztegetésére, mi egyáltalában nem tartozik a lehetetlenségek közé, mint azt a következő példák is mutatják. XIV. Lajos II. Károly angol királynak személyes évdíjját fizetett, és ez által a királyt angolelles politikára nyerte meg, a hesseni és más német hercegek az észak-amerikai háborúkban az angoloknak seregeik szolgálatát kibérelték, népeik színe-virága országaik nagy kárára Amerikába veszett el; ha egy hatalmas királyt, ha fejedelmeket, kiket leginkább kell népeik boldogságának érdekelni, meglehetett vesztegetni, akkor az egyszerű four ki felelőséggel senkinek, vagy a követ, ki választóinak csak erkölcsi felelőséggel tartozik, még könnyebben megvesztegethető, de ha a tömeges vesztegetés nem sikerül is, egyes pribékek mindég szerezhetőek, kik a vitát hónapokig elhúzzhatják, — Svédországot az orosz aranyok egy időbe a bukás széléig vezették, a nagy szabad Lengyelországot pedig saját fiai buktatták meg. A hadügyeket ily módon azért sem lehet kezelni, mert oly országra, melynek politikai fővezetése nem a király vagy az országot képviselő felelős minister vagy köztársasági elnöktől függ, más ország nem támaszkodhat, ennélfogva vele szövetséget sem köthet. Ez ügyekbe egyedüli biztosíték az évenkénti országgyűlés a felelős kormány, mert

ha az országgyűlés évenként együtt van, ösmeri a politikai helyzetet, ennél fogva félre nem vezethető, a felös minister kalandos politikai vállalatokba a büntetéstül is tartva nem ereszkedhetek, ellenben ha a szükség parancsolja, saját felelőségére kockázás nélkül cselekedhet. Helyes eszme, de valósággal csakis tüntetés volt, a cseh és osztrák rendekkel való szövetség, mert a szövetség csak akkor értékes, ha a szövetkező felek önálló, kötelezettségeiket teljesíthetik; Magyarország maga csak félig volt önálló, mert sem független kormánya, sem magyar hadserege nem volt, az örökös tartományok pedig a függetlenség morzsájával sem bírtak, tehát a szövetséget tényleg meg sem köthették volna. Ez sulylyal csak azon esetben bírt volna, ha a király Magyarországra és örökös tartományaira felelős kormányt alakít, és az örökös tartományoknak alkotmányokat visszaállítja.

A felirat a kormány felelőségét is követelte, de a dicasterialis kormányzatot fenntartotta, a kormány felelősége már Ulászló és II. Lajos alatt fenállott, és a valódi felelőséget semmi sem gátolta, mert az ország-tanács az uralgó párt többségét képviselte, miután egy része időnkint az országgyűlés által választatott, a király az országba lakott, a legfőbb kormány-közeg a felelős országtanács volt, melynek tudta és helyeslése nélkül a királyi rendeletek sem bírtak érvénnyel, a király a rend fenntartására elegendő, a bitorlásra csekély erővel bírt. Lipót alatt az országtanács nem létezett, nem is terveztetett, miből állt volna a kormány? a kancellárbul és a helytartó tanácsbul; a kancellár Bécsben lakott, tehát ellenébe a felelőséget alkalmazni tényleg semmi esetben sem lehetett, a helytartóság állott, az ország zászlósai, egy csomó jelentéktelen tanácsosbul, a többséget e kormányzéknel igen könnyű

volt már szerkezeténél fogva megnyerni, mert a nagy résznél a hivatal életszükséget képezett, a király őket kénye szerint elcsaphatta, de feltéve, hogy a szabadság érzete minden tanácsost lelkesíti, a helytartó-tanács a királyi rendeletet visszaküldi, akkor a rebenezeseket elcsapják és neveznek újakat, ha ezzel sem boldogulnak, a kancellár egyszerűen Budavárát elkerüli, küld a megyékre biztosokat, katonaságot és rendeleteit végrehajtatva volna. A helytartóság pedig ez ellen tényleg semmit sem tehetett volna, mert egy szál katona felett sem rendelkezett. Általába még a nemesség sem barátkozott meg a kor eszmékkel, fokonkint akart javítani, midőn egészben kellett volna a kor szelleméhez alkalmazkodni. Lipót király igen ügyesen vezette az országgyűlést, a főrendeket olcsó kegyekkel nyerte meg, a protestánsokat a legértelmesebb, legjobb hazafiakat jogaik teljes biztosításával lecsendesítette, az ország függetlensége alapját elösmerte, a korona jogait sértőket mereven visszautasította, a népszerű javaslatokat, melyek durva visszavetése a ~ közérzületet sértette volna, bizottságokhoz utasította, de a bizottságokban a kormány mindenütt többséggel bírt vagyis az eszméket eltemették, de ez háromszinü zászlóval, tárogatóval és' nemzeti diszlövésekkel történt. Az országgyűlés nagy művét márcziusban végezte. Végre a trónon ült egy idegen király, kit mindenki szeretett és becsült, kinek lojalításában senki sem kételkedett.

II. Lipót esküje, törvényei és hitlevele.

Bevezetés.

II-ik József római császár és Magyarország és részeinek örökös királya, felséges Mária Terézia császárné és apostoli ki-

rállyné urunknak 1780-ban történt elhunytá után az 1723. 1. 2. törvényekben megalapított örökösödés értelmében előre megígérvén, hogy a törvényeket megtartandja, uralkodását megkezdte, ígéretének teljesítésében, jelesen ünnepélyes törvényes megkoronáztatásában és az országgyűlés megtartásában 1790. február 20-án halála bekövetkeztében megakadályoztatott, Leopold római császár és Magyarország királya a gyermekek nélkül meghalt Józsefnek az 1723. 1., 2. szerinti örököse ezen ígéret teljesítését megkezdte.

Mert az országgyűlést Buda királyi fővárosába kitűzte és uralkodását mint azt királyi kegyes előterjesztéseiben kinyilatkoztatni méltóztatott) az örökösödési, az alkotmány és határozott törvények értelmével ünnepélyes megkoronáztatását, a biztosító hitlevél kiadását, a királyi esküt királyi köteletségének tekinti és kegyesen megígérte, hogy a nádori hivatal üres lévén, a nádorságra a hű karok és Rendek közül jelelni fog, a választottnak törvényei szerint szokásos hatáskörét fenntartandja.

Az országgyűlési tanácskozások hosszúra nyúlván és ő felségét a császári ügyek és koronázás igénybe vevén, ő felsége a karok és Rendek koronázási hő vágyainak eleget teendő, a karok és Rendek helyeslésével az országgyűlést Pozsony királyi városába tette át, császári királyi felsége az országgyűlésen személyesen megjelent és elnökölt, a nádorságrul szóló törvényt teljesítvén, a királyi hitlevelet kiadván és megerősítvén, a Rendek kéjes örömeire magát megkoronázttatta, az esküt nagy emlékeztető anyja Mária Terézia esküje szerint letette és így az ünnepélyes koronázást ősi szokás szerint a Rendek éljenei és üdvözlétei közt teljesítette. A karok és Rendeknek ő felsége iránti, a jogok és törvények megerősítése által szült bizalmát és tiszteletét még inkább megerősítette ő felségének azon ke-

gyes jóságos nyilatkozata, hogy „a karok és Kendek körébe nem mint ur és király, de mint apa jött családja körébe“, mely nagy fejedelmi és népatyai nyilatkozatot az utódok sem fogják soha elfelejteni.

A karok és Rendek ezen jóság által szeretet és tiszteletre indíttatva, elősmervén azt, hogy ő felsége érdeke és méltósága az ország közboldogságával szorosán össze van fűzve, kinyilatkoztatták, hogy a fenséges uralkodó-ház és az ország méltóságának és előirt törvényeiknek védelmére minden erejüket és tehetségüket készek feláldozni és kérték a halhatlan Istent, hogy ő felségét és felséges fiát sokáig tartsa meg és a karok és Rendek készségét hatalmas segélyével támogatni kegyeskedjék és az ország és trón fénye ő felsége uralma alatt, melynek örökletet kívánnak, mindnyájuk segélyével ne fogyjon, de növekedjék.

A koronázási ünnepélyek bevégeztetvén, a hú karok és Rendek ő cs. k. felségével következőleg egyeztek ki, közakarattal és ő felsége beleegyezésével következő törvények hozattak, melyeknek ő felsége általi kegyelmes elfogadását, királyi megerősítését, megtartását és mások általi megtartását kéri.

Quod Josefus II-us Romanorum imperator et hereditarim Hungariae partiumque adnexarum Rex post fata augustissimae quondam domini imperatricis et Reginae Apostolicae Mariae Theresiae, anno 1780. interventa ex ordine stabilitae articulo 1., 2. 1723. Successionis guberuacula Regni Hungariae partiumque adnexarum, facta in antecessum, solenni de observandis legibus sponsione suscipien, anno recenter evoluto 1790. se expletarum promiserat et a cujus procurando effectu, signanter legális sui inaugurationis susceptione et coronationis, Dietaeque celebratione eumdem subsecuta anni 1790. die 20-ma Februarii mors im-

pedierat, id statim cum aditu regiminis augustissimus Leopoldus II-us Romanorum imperator et Rex Hungariae, ad quem Josefo secundo sine mascula prole decedente ex memoratis 1., 2. articulis generális Regni Diaetae anno 1723. celebratae, hereditas et successio in Regno prestare coepit.

Nam nulla interposita mora generálom Regni Diaetam pro 6. Juni in liberam Regiam ac metropolitanam Civitatem Budeam indixit, ac Regimen suum (prout id in benignis suis propositionibus declarare dignatus est) a fideli legum de Regia successione sonantium, custodia auspicaturus, primum et ante omnia Regiam sui inaugurationem, ad mentem positivarum Regni Hungariae constitutionum, instaurandain, coronationem solemniori ritu peragenda, diplomatisque elargitionem et juramenti in ea, qua a majoribus suis dictum fuit, forma depositionem, inter Regii sui numeris partes numeraverit, id quoque benigne pollicitus, quod quia officium palatini, in praelibato hoc Regno Hungariae vacaret, ac pro vacante dicto officio certos e medio fdelium suorum statuum et ordinum candidatos denominabit, electionique eorumdem proponet, riteque ac legitime electum, in consueta jurisdictione, et auctoritate secundum tenorem iuramentum Regni benignissime conservare dignabitur.

Cum autem pettractatio objectorum Diaetalium diutius perduraret, negotiis et coronatione imperiali avocatus, ut desiderio statuum et ordinum Regni, suae Majestati coronationem summo opere anhelantium, satis fieret, translatis statibus etiam et ordinibus Regni, banc Regiam voluntatem prompté obsecundantibus, in liberam ac Regiam Civitatem Poseniensem comitus, ipsa sua Majestas Cesareo Regia, — in persona comparuit et Diaetae praefuit, legibus de creatione palatini impletis, ac diplomáie subscripto ac edito, die 15 novembris, cum summa et

incredibili omnium voluptate coronam Regiam suscepit et iuramentum quoque, qua per Magnae memoriae genitricem Mariam Teresiam prestitum fuit, forma deposuit, atque ita soiennem inaugurationem, ritu patrio, inter faustissimas acclamationes et imprecationes peregit. Fiducia et devotio erga suam Majestatem Cesareo Regiam, data legibus ac juribus ecuritate excitato, inde majus adhuc coepit incrementum, quod reipsa et dictis et factis benignitatis, et dementia plenissimis, id quod palam ad omnium consolationem dicere dignata est, confirmaverit se in medium statuum et ordinum Regui, non veluti Regem ac Dominum, sed veluti patrem in sinum familiae venisse, quae tanto principe ac populi patre digna declaratio, nulla inquam posterorum oblivione oblitterabitur.

Qua benignitate status et ordines, ad fiduciam venerationem amorem provocati, suae Majestatis commoda et dignitatem cum felicitate publica suaque arctissimo vinculo nexam agnoscentes, pro tuenda Regis et augustae domus, Regnique dignitate, universas vires et facultates impendere, atque ipsam vitam ad prescriptum legum consecrare se paratos declararunt, Deum immortalem comprecati, ut suam Majestatem augustamque sobolem, diutissime incolumen servare et promptam voluntatem, viresque potenti auxillio suo adjuvare dignetur, ut splendor Regni, Tronique sub gubernatione, quam diuturnam esse exoptant, suae Majestatis non tantum nullam diminutionem patiatur sed magis increseat, in quo omnibus adnitentur viribus.

Solennibus coronationis peractio cum Diaetales tractatus inter suam Majestatem Cesareo Regiam fidelesque Status et Ordines, ad finem perducti, atque ita articuli communi voto et consensu, accedente benigno Majestatis annutu conclusi sint; nos ut sua Majestas, clementer acceptare et auctoritate sua re-

gia ratificare, ac tain ipse benigne observare, quam per alios quoscumque observare facéré dignetur supplicaut.

1. Czikk.

Felsőges és hatalmas ur, Leopold ur, e néven II-ik, római császár, Magyarország királyának koronáztatik.

Néhai felsőges II. József ur fejedelem, választott római császár, Magyarország örökös királya e halandó életből és uralombul a halhatatlanságba hivatván, miután maga után figyermeket nem hagyott, utána mint legidősebb fivér az örökösödés természetes rende és az 1723. 1., 2. a magyar országgyűlés és király által szabadon alkotott örökösödés rende szerint Magyarországon és kapcsolt részeiben felsőges római császár, II. Leopold ur örökölt; az ország kormányát törvényesen megkezdvén, a hű Karok és Rendek az elébb idézett törvényekre megemlékezdvén, hűségük és tiszteletük követelménye szerint ő szent felségét, mint legkegyelmesebb törvényes és örökös királyukat és urokat, elébb a királyi hitlevélbe beiktatván a törvényezikeket és letéve a beiktatott királyi esküt, a legjobb és nagy Isten segélyével általános éljenek és tapsok között ünnepélyesen megkoronázták.

Arf/cii/i/v 1.

Serenissimus et potentissimus Dominus, Dominus Leopoldus, secundus Romanorum imperator, in Regem Hungariae partiumque eidem annexarum inauguratur et coronatur.

Serenissimo quondam principe Domino Josefo, hujus noniis secundo; electo Romanorum imperatore et hereditario Hun-

gariae Rege, de hac mortal! vita et temporaneo Regimine ad sempiternam immortalitatem evocato, ex eoque quod nullam superstitem prolem masculam post se reliquerit, serenissimo ac potentissimo Domino Leopoldo secundo, Romanorum imperatore, qua eundem aetate immediate sequente, germano atque uterine fratre, adeoque juxta successionis ordinem, libero principe ac Statuum Regni arbitrio, in articulis 1., 2. generális Hungariae Diaetae, in anno 1723. concluso, stabili, eidem aliefato fratri suo, in isto Hungariae Regno et partibus eidem annexis succedente; fascesque et gubernacula Regni legitime suscipiente, fideles Status et Ordines praenotatorum articulorum contextus non immemores, pro exigentia homagialis suae fidei et devotionis, eandem suam Majestatem sacratissimam, qua legitimum ac haereditarium Regem et Dominum ipsorum clementissimum, post extradatos benigno Diplomat! suo insertos articulos, depositumque, secundum formulám subinsertam juramentum, invocato Dei ter optimi maximi auxillio, sacro apostoliéi Hungariae Regni diademate unanimes inter aplausus et faustissimas ac lamationes, ritu solenni coronarunt.

2. *Törcéwjczilck.*

Az ő felsége boldog megkoronázása előtt az ország Karainak és Rendelnek kiadott királyi hitlevél az ország törvényei közé iktattatik.

Mi IL Leopold, Magyarország királya stb. a Magyarország és kapcsolt részei országgyűlésén teljes és nagy számmal megjelent összes egybáznagyok, országnagyok, főurak, nemesek és minden rendű Karok és Rendek felségünket alázatosan megkérték, hogy mi még szerencsés megkoronáztatásunk előtt az alpi-

irt törvénycikkek, azok teljes tartalmát megerősítsük, helyeseljük és elfogadjuk, jóváhagyjuk, királyi hatalmunkkal kegyesen helyeseljük és erősítsük meg és mind mi megtartsuk, mind másokkal, kiket illet, megtartatni méltóztunk, melynek tartalma következő.

1. Nemcsak a régi időkből származott királyi örökösödési törvényt és koronázást, de Magyarországnak és kapcsolt részeinek minden összes és egyes közönséges szabadságait, kiváltságait, szabadalmait, határozatait, közjogait, törvényeit, szokásait, melyek dicső emlékü elődeink Magyarország királyaitul engedélyeztettek és megerősítettek, és melyek jövőben mi engedélyezni és megerősíteni fogunk (a melyekre az ország karai és rendei néhai felséges I. Ferdinánd királyi elődünk esküjébe befoglaltak), kizárva és mellőzve azonban II. Endre királynak 1222-iki záradékát, mely következőképen kezdődik: „hogy ha pedig mi“, ezen szavakig „örökös szabadságot“, minden pontjait, törvény-cikkeit és záradékait, mint azoknak használatául és érteiméül (fenntartva az 1741. 8. törvény rendelkezését) a király és rendek az országgyűlésen közösen kiegyeztek, erősen és szentül megtartandjuk, minden mások és egyesek által sértetlenül meg fogjuk tartatni.

2. Az ország szent koronáját, az ország régi szokásai és hazai törvényeink szerint, az ország rendei közül valláskülönbőség nélkül e végre egyhangúlag választott és megbízott világi személyek által az országban fogjuk őriztetni.

3. Az ország és kapcsolt részeihez fogjuk csatolni, eskünk szerint is az ország eddig megszerzett és Isten kegyelméből ezentúl még megszerzendő részeit és tartományait.

4. Azon esetben, mitül bennünket Isten óvjon meg, hogy ha a mindkét ági osztrák főhercegek, és mindenek előtt a

nagyatyáink VI. Károlyiul leszármazók, ezek magszakadtával az I. Józseftől és ezek után a felséges I. Lipót utódai kihal-
nának, az 1723. 1. 2. törvények szerint a karok és rendeknek királyválasztási és koronázási joga, régi érvényét visszanyeri, és azt Magyarország és kapcsolt részei régi szokás szerint gyakorlandják.

5. Mint előre bocsájtott, valahányszor a karok és rendek királyait megkoronázzandják, örökseink és utódaink a koronázandó magyar királyok kötelesek lesznek jelen hitlevelünket előlegesen biztosítani és megtartására megesküdni. Mi kegyesen meg akarván a karokat és rendeket jutalmazni, Magyarország karainak és rendéinek kérelmét elfogadjuk, az elősorolt összes törvényeket, azok összes tartalmát kegyelmesen elfogadjuk, megerősítjük, helyben hagyjuk, a karokat és rendeket királyi szavunkkal biztosítjuk és nekik megígérjük, hogy az előrebocsájtottakat mind magunk megtartandjuk, mind minden rangú és állású hű alattvalóinkkal meg fogjuk tartatni, mint azt hitlevelünkkel elfogadjuk, megerősítjük, helybenhagyjuk, melynek hitelül és bizonyságául ezen levelünket saját kezünkkel aláírtuk és királyi pecsétünkkel megerősítettük. Kelt pozsonyi várunkba, 11. november. 7S0. Uralkodásunk első évében.

Articulus 2.

Diploma Regium per Sacram Regiam Majestatem, ante felicem inaugurationem, coronationemque suam statibus et ordinibus Regni datum publicis constitutionibus Regni inseritur.

Nos Leopoldus II-us Regni Hungariae Rex etc. Fideles nostri universi Domini praelati, Barones, Magnates, Nobiles coeterique Status et Ordines nostri incliti Regni Hungariae partiumque

eidem aduexarum ad Diaetam pleno et frequentissimo numero coinparentes, supplicaverunt Majestati nostrae humillime et rogaverunt, ut nos adhuc ante faustissimam coronationem infrascriptos articulos, omniaque in iisdem contenta, rates gratos et accepta habentes, nostrumque consensual illis praebentes benigne acceptare et auctoritate nostra Regia aprobare et confirmare et tam nos ipsi benigne observare quam per alios, quorum interest, firmiter observari faceré dignemur, quorum quidem articulorum tenor sequitur in hunc módum.

1. Quod praeter ab antiquo deductam hereditariam Regiam successionem coronationemque in reliquo universas, et singulas communes istius Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum Libertates, Immunitates, privilegia statuta communia Jura, leges et consuetudines, a divinis quondam Hungariae Regibus, et gloriosissimae memoriae predecessoribus nostris, hactenus concessas. et confirmatas, in futurumque concedendas, et per nos confirmandas, (ad quas et quae dicti status et trdines formulam quoque juramenti ad initium decretorum, serenissimi olim principis domini Ferdinandi I-mi, gloriosae reminiscendae antecessoris nostri positam ex tensam, et reductam habent) exclusam tamen et semota, articuli Decreti divi Andrea Regis II-i de anno 1222. clausula incipiente: Quod si veró nos, usque ad verba, in perpetuum facultatem, iu omnibus suis punctis, articulis et clausulis, prout super eorundem usu et intellectu, (salva tamen semper quad ea, quae per articulum 8-vum 1741. excepta sunt ejusdem legis dispositione») Regio et communi Statuum concensu, diaetaliter conventual fuerit, firmiter et sancte observabimus, per aliosque omnes et singulos, inviolabiliter observari faciemus.

2. Sacram Regni coronam, juxta veterem consuetudinem

ipsorum Regnicolarum, legesque patria?, per ceras de eortim medio, unanimiter sine discrimine Religionis, ad hoc delectas et deputatas personas seculares, in hoc Regno conservabimus.

3. Hactenus recuperata, et ex post Deo adjuvante recuperanda, quevis hujus Regni partiumque ei adnexarum tenuta, et partes ad mentem etiam juramentalis formulæ, prenotato Regno et eidem adnexis partibus de toto reincorporabimus,

4. Quod in easu, quem Deus procul Avertere veht, defectus utriusque Sexus archiducum Austrian, prae primis quidem ab atefato avo nostro Carolo VI-to descendendum, dein in hujus defectu a divo olim Josefo I-mo, his quoque deficientibus, ex lumbis divi olim Leopoldi I-mi descendendum, juxta etiam diétámén precitatorum primi et secundi articulorum prefatæ Diætæ 1723. prerogativa Regiæ electionis, coronationisque antefatorum Statuum et ordinum, in pristinum vigorem statumque redibit, et penes hoc Regnum Hungariæ et predictas partes, ejusdemque antiquam consuetudinem illibate remanebit.

5. Ut premissum est toties quoties ejusmodi inauguratio Regia intra ambitum saepéfati Regni Hungariæ successivis temporibus instauranda érit, toties haeredes et successores nostri futuri neo coronandi Hungariæ Reges, premittendam habebunt presentis, Diplomaticæ assecurationis acceptationem, deponendumque superinde juramentum. Nos itaque predicta universorum Statuum et ordinum Regni Hungariæ, et partium eidem annexarum instantra benigne admissa, pro benigna animi nostri propensione, ipsisque benigne gratificandi voluntate, praeinsertos articulos universos, ac omnia et singula in iisdem contenta, rata grata et accepta habentes, eisdem nostrum consensum benedictum, pariter et assensum prebuimus, ac illos, ac quevis in eis contenta, clementer acceptavimus, aprobavimus, ratificavimus

et confirmavimus. Promittentes et assecurantes 55 et 60. in verbo nostro Regio, quod premissa omnia tam nos ipsi observabimus, quam per alios fideles subditos nostros, eujuscunque Status et conditionis existant, observari faciemus, úti vigore diplomats nostri acceptamus, aprobamus, ratificamus, et confirmamus atque promittimus: In cujus fidem et testimonium, litteras has manu propria subscripsimus et sigilli nostri Regii Appensione muniri fecim. Datum in arcé nostra Regia Posoniense 11. November 1790. Regnorum nostrorum primo.

A királyi eskü szövege.

Mi II. Lipót Magyarország királya, esküszünk az élő Istenre, Szűz Mária az Isten szűz anyjára és minden szentekre,

hogy Isten egyházát, az egyházak, egyház nagyjai, ország nagyjai, nemesei, a királyi városok és minden lakosoknak szabalmait, szabadságait, jogait, törvényeit, kiváltságait, régi jó és elősmert szokásait megtartandjuk és mindenkinek igazságot fogunk szolgáltatni, néhai II. Endre király törvényeit (kizárván és mellőzvéen a 31-ik záradékát, mely kezdődik „hogy ha mi“, ezen szavakig „örökké szabadságot) megtartjuk, Magyarországunk határait el nem idegenitjük, nem kisebbitjük, de a mennyire lehet többitjük és terjesztjük, és mindent megteendünk, mit Magyarországnak és minden rendek közjávára, tisztességére és növelésére megtehetünk Isten és minden szentek minket úgy segéljenek.

Juramenti autem Regii contextus talis erat.

Nos Leopoldus II. Hungariae Rex etc. Juramus per deum vivum, per ejus sanctissimam genitricem Virginem Mariam ac omnes sanctos.

quod ecclesias Dei, Dominos praelatos, barones, magnates, nobiles, civitates liberas, et omnes Regnicolas, in suis Immu-

nitatibus, et Libertatibus, Juribus, Legibus, privilegiis, ac in antiquis bonis et aprobatis consuetudinibus conservabimus, omnibusque justitiam faciemus, serenissimi quondam Andreae Regis Decreta (exelusa tamen et semota, articuli 31 clausula iniepiante „quodsi veró nos ect* usque ad verba „in perpetuum facultatem* (observabimus fines Regni nostri Hungariae non ab alienabimus, nec momenmus, séd quad poterimus, au gebimus et extendemus, omnia que illa faciemus, quaecumque pro bono publico, honore et incremento, omnium Statuum ac totius Regni nostri Hungariae, juste facéré poterimus sic nos Deus adjuvet et omnes sancti.

A nádor főkapitányságát megerősíti az 5. Miután az ország főkapitánysága az 1715. 21. szerint a nádorsággal össze van kötve, ő felsége kegyesen beleegyezett, hogy a főkapitányság a nádorsággal összekötve legyen. A rendek a nádori jelölést tartalmazó leiratot felbontatlanul hagyva, nádor választási jogaik fenntartása mellett nádornak egyhangúlag Lipót király fiát Sándor Lipót főherceget megválasztották.

6. A korona Budán őriztessék, csakis véletlen rendkívüli veszély esetében vitethetik el és maradhat az országon kívül az 1715. 38, szerint.

7. A király magyarországi lakásáru. A király belátva, hogy szükséges a királyra a nemzet, a nemzetre a király isméréte, kijelentette, hogy a mennyibe többi tartományai ügyei megengedik, Magyarországon is fog lakni.

10. Magyarország és kapcsolt részei függetlenségéről.

A karok ő rendek alázatos felterjesztésére, ő felsége kegyesen elősmerni móltóztatott, hogy ámbár Magyarország és kapcsolt részei uralma, az 1723. 1. 2-ben megalapított osztrák-

házi leányági örökösödési-rend szerint azon fejedelmet illeti, ki egyszersmind a megállapított örökösödési rend szerint az oszthatatlan és elválaszthatlanul birtoklandó német és Németországon kívüli országok fejedelme. Magyarország és kapcsolt részei mindezek daczára, szabad ország, független kormányzattal bir (ide értve minden kormányhatóságot), vagyis semmi más ország és népnek alávetve nincs, de önálló alkotmányos ország, ennél fogva örökös törvényes koronás királyától, ő felsége és magyar királyi utódaitul is az 1715. 5., 1741. 8., 11. törvények rendelkezése szerint saját törvényei és szokásai, nem pedig a többi tartományok módja szerint országlandó és kormányzandó.

10. De independento Regni Hungariae partiumque eidem annexarum.

Erga demissam Statuum et ordinum Regni propositionem, sua quoque Majestas sacratissima benigne agnos cere hocere dignata est, quod licet successio sexus foeminei Augustae Domus Austriacae per articulos 1723. 1. 2. in Regno Hungariae partibusque eidem adnexis stabilita eundem quem in reliquis Regnis et ditionibus haereditariis, in et extra Gerraaniam sitis, juxta stabilitum successionis ordinem, inseperabiliter ac in divisibiliter possidendis principem concernat, Hungária nihilominus cum partibus adnexis sit Regnum liberum, et relate ad totam legalem Regiminis formára (hue intellectis quibus vis Dicasteriis) independenr, idest nulli alteri Regno aut populo obnoxium, séd propriam habens consistentiam et Coustitutionem, proinde a legitime coronato hereditario Rege suo, a deoque etiam a Sua Majestate Sacratissima, Successor! busque ejus Hungariae Regibus, propriis legibus et consuetudinibus non veró ad normám aliarum provinciarum, dictantibus id articulis 1715. 5., 1741. 8., 11. regendum et gubernandum. .

11. Az ország határai el nem idegenítése a villongások kiegyenlítése, az elvettek visszaadásául. ·

O felsége a rendek kérelmére kijelentette, hogy az ország határai feletti örökös királyi kötelessége, a szomszéd tartományokkal jelenleg fenálló, még törvényes utón el nem végzett, vagy ezentúl támadható határvillongások elintézésére a magyar országgyűlés, a többi tartományok részéről ő felsége fog bizottságot nevezni, mely a feleket komolyan kihallgatva, a határigazítást eszközölje, az elszakadtak habár ő felsége tartományaihoz kapcsolóttak és ott megadóztattak is, a király azonnal Magyarországhoz csatoltassa vissza.

11. De metis Regni non abalienandis, differentiis componendis et avulsis restituendis.

Sacratissa majestas erga propositionem SS. et 00. ad partes Regii sui officii pertinere declaravit, ne metae Regni Hungáriáé et partiam adnexarum abalienentur, differentiae veró ratione metarum, cum vicinis quibuslibet, seu nunc vigentes, seu via non lege terminatae, seu exoriturae per Diætaliter ad id denominandos commissarios finitis committiis, in concursu commissariorum pro parte concernentium provinciarum per suara Majestatem denominandorum, statim revideantur, partibusque debite auditis, omni studio componentur, et avulsa in quantum ad alias suo Majestatis ditiones haereditarias applicata forent, non obstante eo, quod ejusmodi Tenuta provinciæ Contributionis Catastrum ingressa essent, Regis autoritate restituantur.

12. A törvényhozás és törvényvégrehajtási jogról.

O felsége önként és őszinte elősmeri, hogy Magyarország és kapcsolt részeiben az 1741. 8. értelmében is, a törvények hozatala, magyarázata és eltörlése a király és az országgyűlésen a törvényesen összejött ország karai és rendéinek közös

joga, mely országgyűlésen kívül nem gyakorolható. És kijelenti, hogy a rendek ezen jogát épen fenn fogja tartani, és a mint azt boldogult őseitül örökölte, örököseire épen úgy csonkítatlanul átszállítja. Az országot biztosítja, hogy az országot és kapcsolt részeit nyílt parancsszerű rendeletek által, melyek különben semmi törvényszék által el nem fogadhatók, kormányozni nem fogja; a nyílt parancs csak azon törvényes eljárásoknál engedtetik meg, midőn a kihirdetés hatályosan csak nyílt parancscsal eszközölhető.

Ő felsége által a törvényesen megalapított vagy megalapítandó törvénykezés meg nem változtatik, a törvényes ítéletek végrehajtása királyi parancsokkal akadályoztatni nem fognak, sem azok mások általi megakadályozását ő felsége meg nem engedi, a bíróságok törvényes ítéletei sem meg nem változtatnak, sem ő felsége, sem más politikai hatóságok által felül nem vizsgálthatnak, de az ítéletek a vallási tekintet nélkül kinevezendő bírák által a hozott és hozandó törvények és országos szokások szerint fognak hozatni, ő felsége által a végrehajtási hatalom csakis törvényeink szerint fog gyakoroltatni.

12. De legielativae et executive potestatis exercitio.

Leges ferendi, abrogandi interpretandi protestatem, in Regno hoc Hungariae, parti busque annexis salva articuli 8. 1741. dispositione legitime coronato principi et Statis et ordinibus Regni ad comitia legitime confluentibus communemesse, nec extra illa exerceri posse, sua Majestas Sacratissima ultro ac spontanee agnoscit. Ac se Jus hoc Statuum illibatam conservaturam, atque prout illud a divis suis Majoribus acceperat, ita etiam ad augustos suos successores inviolatam transmissuram benigne declaravit. Status et Ordines Regni seculis reddens nunquam per edicta seu sic dietas patentales, quae aliouquin in nullis unquam Regni Judiciis acceptari possunt Reg-

num et partes adnexas guberuanda fore expeditione patentium ad eum duntaxat casum reservata, ubi in rebus legi alioquin conformibus, publicatio debito cum effectu hac unica ratione obtinere valeret proinde.

Forma judiciorum lege stabilita aut stabilienda, autoritate Regis non inmutabitur nec legitimarum sententiarum executiones mandatis impediuntur, aut per alios impediri admittuntur nec sententiae legitimae fororum Judiciariorum alterabuntur, immo nec in revisionem Regiam nec ullius Dicasterii politici pertrahuntur, sed secundum conditas hujusque, aut in futurum condendas leges, receptam Regni consuetudinem, indicia per Judices, absque discrimine religionis deligendos celebrabuntur, — executiva autem potestas non nisi in sensu legum per suam Majestatem exercebitur.

13. Az országgyűlések szabályos megtartásáról.

Az országgyűlések az országos törvények és különösen az 1655. 49., 1715. 14., 1723. 7. jelenleg is megújított törvények szerint ő felsége által minden három évben, vagy ha az ország szüksége és közjára kívánna, hamarabb is tűzessenek ki, melyen az országos karok és Rendek akadályoztatás nélkül megjelenhessenek, az ország ügyeit törvényes szabadsággal tárgyalhassák. Ő felsége királyi tiszténél fogva intézkedni fog, hogy a királyi előterjesztések kellő tárgyalása után az ország sérelmei minden országgyűlésen mulhatlanul megszüntessenek, a hozott törvények most és jövőben hajtassanak végre.

13. De periodica Diaetarum celebrations.

Singulo triennio aut publico Regni utilitate et necessitate exigente, etiam citius ad exigentiam sancitarum superinde Regni legum signanter 1655. 49., 1715. 14., 1723. 7. hie loci renovatarum, per Majestatem Regiam Regni Dicta indicetur ad

quam Status et Ordines citra omne ponendum impedimentuni comparaturi Diaetaliterque negotia legali cum libertate pertractati sunt. Ut autem pertractatis debite propositionibus Regiig cuncta juxta gravamina universonum statuum et ordinum Regni in qualibet Diaeta effective, et inomisse tollentur, legesque in singula Diaeta condendae exacte effectuentur et effectuari procurentur Majestas Regia futuris etiam quibusvis temporibus, vi muneris sui Regii curatura est.

14. A magyar helytartó tanácsról.

Az ország és kapcsolt részei ügyeinek az 1608. 10., 11. koronázás előtti és 1741. 61. törvények és az alaptörvények szerint magyarokkal! tárgyalása és a magyar tanácsosok meghallgatása végett ő felsége jóváhagyásával elhatároztatik, hogy a helytartó tanács a törvények végrehajtására, a törvénysértések megakadályozására szükséges kellő hatalommal bírjon, mint legfőbb magyar kormányhatóság előbbi törvényeink szerint is, minden más hatóságoktól független, közvetlenül ő felségének van alárendelve; és azon nem remélt esetben, ha az országba törvénytelen rendeletek küldetnének, az ország iránt tartozó hűségénél fogva köteles észrevételeit ő felsége elé terjeszteni. — O felsége királyi tiszte és a törvények megtartására tett ígéreténél fogva ezen észrevételeket kellően fogja méltatni, a meggyék és minden törvényhatóságok törvényes állása és hatásköre épen fennmaradván.

14. De consillio Regio Locum tenentiali Hungarico.

Ut in nexu fundamentalium Regni legum sua Majestas Sacratissima Rés et negotia Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum juxta articulos 10. et 11. 1608. a coronationem et 61. 1741. per Hungaros tractare, ac eosdem suo modo consulere valeant; eadem altefata sua Majestate Sacratissima, benigne

annuente statuilur, ut condillium Regínra Locumtenentiale Hungáriáim, ex institute etiaui sue, omni sua legali, quae ad effectual legum procurandnm, antevetendamque illarum laesionem necessaria et activitate gavisurum, vei ut supremum in Regno Hungariae Dicasterium, quod alioquin vi praexistentium quoque legum, ab omnibus aliis dicasteriis independes Regiae Majestati immediate subordinatum est, si quaequam preter spem illegalia in Regnum expedirentur mandata, relatae ad ea suae Majistati sacratissimae, ex fide qua Eidem Regnoque obstrictum est, subversuntes reilexiones repraesentare teneantur. Sua antem Majestas pro Regio suo munere factaque de legibus observandis sponsione, taliuin remonstrationum justam reflexionem habitura est. Comitatum cunctarumque Regni Jurisdictionum legali consistentia et activitate permanente.

15. Az ifjúság neveléséről.

Az ország közjava főleg az ifjúság nevelésétől függvén, ő felsége jóváhagyásával a karok és Rendek országos küldöttséget választottak, mely a nemzeti nevelés és sajtószabadságrul munkálatot készítsen, azt az országgyűléseknek előterjessze felülvizsgálat és megerősítés végett, e tekintetben is a királyi jogok fenntartatván.

15. De educatione Juventutis.

Cum salus Reipublicae ab educatione Juventutis plurimum dependent, hinc annuente sua Majestate Regia Status et ordines decreverunt, ut Deputatio Regnicolaris systema generalium principiorum nationalis Educationis et libertatis proli elaboratur ac tandem opus tale comitiis Regni post revisionem et approbationem, in leges Regni referendum presentatura salvis juri-bus Regiis denominetur.

16. Idegen nyelvnek a magyar közügyekben be nem hozatala és a magyar nyelv fenntartásáról.

Ő felsége a karokat és Rendeket biztosítja, hogy idegen nyelvet semminemű ügyekben sem fog behozni. A magyar nyelv nagyobb terjesztésére és művelésére a gymnasiumok, akadémiákon és egyetemen különleges magyar nyelv és irály tanára állittatik fel azon czélbul, hogy a magyar nyelvet nem tudók és azt megtanulni akarók kívánságuk teljesítését eszközölhesék. A kormányhatóság nyelve most még latin marad.

16. De lingua peregrina ad manipulationem negotiorum publicorum non inducenda Hungarica verő conservanda.

Sua Majestas Sacratissima fideles Status et ordines de non introducenda pro negotiis quibuscunque lingua peregrina securos reddit; ut autem nativa lingua Hungarica magis propagetur, et expoliatur, in Gymnasiis, Academiis et universitate Hungarica peculiaris professor linguae et styli hungaricae instituetur utt illi qui eadem ignorant et condiscere volunt, vei verő ejusdem linguae jam guari, in hac sese perficere cupiuut occassionem nanciscantur utrobique vota sua explendi. Dicasterialia autem negotia idiomafe latino, nunc adhuc pertractanda venient.

17. Az 1741. 11. Törvényczikk végrehajtásáról.

Az 1741. 11. törvényczikk érvénye teljesen helyreállittatván, ő felsége kegyelmesen kinyilatkoztatta, hogy ezen törvény minden részben végre fogja hajtani, ennél fogva magyarokat az államminiszteriumban alkalmazni fog és meg fogja rendelni, hogyha alkalmas magyarok a követségeknél alkalmaztatni óhajtának, kiképzésükre az államkancelláriában alkalom nyujtasék. Ő felsége a karok és Rendek azon igazságos kívánatát, hogy a magyar ügyeket kizárólag magyar, a külügyeket magyarok meghallgatásával is intézendi, teljesíteni fogja és intéz-

keddi fog, hogy ezen törvény a törökkel kötendő békénél azonnal alkalmaztassák.

17. De effectuations articuli 11. 1741.

Articulo 11. 1741. hic per exteusum vigori suo restituto sua Majestas Sacratissiina, ultro clementer declarare dignata est sose effectual articuli hujus quoad omnes sui partes procuraturam et ideo tam ad ipsum status ministerium Hungaros adhibiturum, quam etiam eos ordines daturam, ut si quis de gente Hungarica necessariis coeteroquin dotibus et qualitatibus instructi, animum ad legationem obcundas adjicerent ii«, in Cancellaria Status intima Sose peuitus formandi, omnis requisita prebeatur occassio, justa denique statuum et ordinum desideria, eatenus quoque ut tarn interna quam externa. Negotia ilia quidem per Hungaros, haec veró cum inflixu etiam Hungarorum pertractentur et si immediate suae Majestatis Decisioni submittantur expleturam in reliquo autem altefatam Majestatem cuiaturam ut sancitae quoque quoad pacem cum Turcis incuadam, constitutiones Regni effectum suum sortiantur.

19. Az adó, pénzsegélyek és ujonczokrul.

Ö felsége a karokat és rendeket ezennel biztosítja, hogy önkényesen sem a nemesek, sem a nemtelenekre semmi nemű adót, sem készpénzben, sem természetnyekben, sem ujonczokban kivetni nem fog; sőt országgyűlésen kívül az 1715. 6. 1741.

22. épségben tartásával szabad ajánlat utján sem fog követelni. A rendes katonaság fenntartására szükségelt adó, egyik országgyűléstől a másikkig, mindig az országgyűlés határozza meg. Az 1715. 8. ezentúl is érvényben marad.

19. De Subsidiis et contributione.

Non absimiliter et de eo plene secures reddere dignata est sua Majestas Sacratissiina Status et ordines Regni partiumque

adnexarum quod subsidia cujuscunque nominis, sive in acre, give in naturalibus, aut Tironibus, nec Statibus et ord'nibus, nec ignobilibus arbitrio. Regio imponentur, imo nec pretextu liberae oblationis, aut alio quocunque titulo extra Diaetam, salva dispositioe art. 6. 1715. per art. 22. 1741. uberius declarati sollicitabuntur quantitas vero coutributionis pro intertentione stabilis inilitiae destinatae, semper in coinitis Regni abuna Diaeta ad aliam determinabitur, reliquis autem praeitati articuli 8. 1715. tenoribus in salvo relictis et ultra pro confirmatis hisce declaratis. '

20. A só árarul.

Ő felsége a magyar nemzet iránti kegyelme és kegyessége újabbani bebizonyítására beleegyezett, hogy jogai sérelme nélkül, a só ára a karok és rendekkel az országgyűlésen határozassék meg, és a só ára országgyűlésen kívül csak rendkívüli esetben emeltethessék.

20. De pretio Salis.

Sua Majestas Sacratissima ut gratiam et clementiamqua Gentem Hungaram complectitur, uberius testatam reddat, clementer annuere dignata est, citralamen inferendum perid altissimo Juri suo praejudicium, ut de elevatione pretii Salis cum fidelibus Statibus et ordinibus dietaliter congregatis tractatur, nec alias nisi extremae urgentes circumstantiae aliud exigent pretium Salis extra Comitua Regni augeatur.

18. A kormányzések esküjéről.

Miután a kormányzéseknek az ország törvényei megtartását tárgyaló eskü mintája a törvények közé iktatva nincs, ez a törvények közé iktattassék, tagjai az ország törvényei megtartására eskettessenek fel. Jogában álland minden nemesnek

az esküszegőt az országgyűlésnek bepanaszolni, mely is a sérelmek közt fog tárgyalatni.

Egyszerű feladásra a kormányzék tagja el nem bocsájt-ható, a feladás a feladottal közlendő, a feladottnak védelmére elegendő mód adasson.

18. De Juramento Dicasteriorum.

1. Ut in quantum apud Dicasteria Hungarica Formulae Juramenti obligatio observandarum Regni legum inserta hand főret, eadem inseratur, ac deinceps eorumdem commembra ad leges quoque observandas sese fidei juramento obstringant; Via Regnicolis si quispiam contra juratam suam fidem ageret, in ipsis etiam Regni Bomitiis reliqua inter gravamina querimoniai contra talem ponendi in salvo relicta.

Ne quispiam ad simplicem delationem officio suo privetur, non prius quispiam dimittatur, quam puncta delationum communicentur, aique illi plena se purgandi occasio detur.

21. A közpénztárak és közalapokrul.

A közalapok és közpénztárakról szóló 1723. 99. törvény megújítván, hajtassák végre, ő felsége az e téren teendő rendelkezést az országgyűlést szabad akaratára bizza.

21. De fundo publico et Cassa Regnicolari.

Ut articulus 99. 1723. defundo publico et Cassa Regnicolari conditus hac occasione renovatus in effectum deducatu, ac huicus publicam Regni utilitatem tendenti desiderio satisfiat sua Majestas benigne curatura, ac ulteriorem hoc in meritó regulationem et dispositionem Comitii Regni liberam reliclura est.

22. A pósták és bányászatéul.

Ő felsége a karokat és rendeket biztosítja, hogy a postát a helytartóság, jövedelmeit a magyar kincstártul elvenni nem engedí, a bányáügyet a karok ős rendekkel intőzendi.

22. De postis et re montana.

S. Majestas S. O. secures reddere dignata est quod postás a Consilio Huugarico et proventus a Camera Hungarica abstrahi nullo tempore admissura sit. Legum Montanisticarum Reformatiouem cum St. et or. determinatura sit.

23. Az egyházak és alapítványokrul.

Ő felsége mint az egyházak legfőbb védnöke, az egyházak jogait megőrzi és mindennemű alapítványokat, az alapítók szellemében igazgatja.

23. De eclesiis Dei et foundationibus.

Majestas Sacratissima ut supremus eclesiarum patronus, Ecclesias Dei in suis Juribus conservabit, et fundationes cujuscunque nominis ad mentem fundatorum administrari faciet.

24. A nádor, primás, érsek, tárnok törvényes tekintélye, előjogai és jogai visszaállítatnak.

25. A szabad királyi és bányavárosok, Jász-Kun kerületek a 6 hajdú-városok szabadságai fentartatnak.

A szabad-, a bánya- és királyi városok Jász-Kun kerületek, a 6 hajdú városok, a boldogult magyar királyoktól nyert és megerősített jogai, szabadalmi örökké fenntartassanak, a 6 hajdú-városokra a kincstár joga, az 1713. 95. törvény szerint a törvény útján döntenek el, törvényes kötelezettségeik ezentúl is fentartatnak.

25. Liberaeque Regiae et montanae Civitates, Districtus item Cumanorum et Jazigum ac 6 oppidorum Hajdonicalium in suis libertatibus conserventur.

Ut liberae montanaeque Civitates Regiae Civitates Districtus item Cumanorum et Jazigum, ac Sex oppidorum Hajdonicalium, in suis legalibus juribus et privilegis libertatibus et immunitatibus a divis Hungariae Regibus concessis et confirmatis in

perpetuum conserventur, Sua Majestate sacratissima benigne annuente statútum est quoad eadem nihilominus sex oppida Hajdonicalia, Jus fisí Regii juxta articulum 1715. 95. sua legali viade terminandum, prout et quaevis obligationes iisdem legitime actu in cumbentes, servata recta pro portioné in salvo maneant.

28. Temes, Toron tál, Krassó megyéknek az országgyűlésen ülés és szavazat adatik.

33. A lakosság összeírása elrendeltetik.

29. A kunok és jászok 2, a hajdúk szinte 2 követet küldenek az országgyűlésre.

32. Miután József császár és örökös király koronázási ígéretét a halál által megakadályozva meg nem tarthatta, kivált-ságlevelői csak akkor lesznek érvényesek, ha ő felsége által megerősítettük.

36. Míg az országgyűlés által a nemtelenek mi módoni hivatalminősítésére, a honosítás szabályozására kiküldött országos bizottság véleményét betérjeszti, a József által az idegeknek tett eladások, adományok függőben maradnak.

60. Segnia a katonai hatóság alul kivétetik.

63. A török béke alku-ügyében bizottság választatik, melyben ő felsége az ügy állását felfedezi.

69. A honosítottak a díjat a jövő országgyűlésig fizessék le, az esküt az országgyűlés vagy kancellária előtt tegyék le, különben a honosítottak sorából kitörül tetnek.

Az idegen püspökök, prépostok, apátok 1,000, a kisebb jövedelmű apátok, prépostok, kanonokok 200 arany honosítási díjat fizessenek, az országgyűlés, a király vagy kancellár előtt a honosítási esküt tegyék le és ezt az országgyűlésen igazolják,

58. A magyar helytartóság hatásköre Horvátország, Dalmátia és Szlavóniára is kiterjesztetik.

A kegyes emlékü apostoli királyné Mária Terézia által felállított horvát, szlávón, dalmát k. helytartóság már beszűvén, az iratok a magyar helytartósághoz küldettek és minden politikai ügyekben a magyar helytartóság intézkedett, ő felsége helybenhagyásával végeztetik, hogy ezentúl is a magyar helytartó tanács intézkedjék, a helytartóságnál azon országok lakosai-
ba! is a helytartósághoz alkalmas egyének neveztessenek, — a bännak a helytartósági ülésben illő hely adasson. Ezen országok helyhatósági ügyeiben saját országgyűlésök határoz.

58. De activitate Regii Locumtenentialis consillii Hungarici ad Regna Dalmatiae, Croatiae et Slavonian, extendenda.

Consilio Régió in Regnis Dalmatiae, Croatiae per Serenissimam piae memoriae Reginam apostolicum Dominam, Dominam Mariam Teresiam erecto jam alioquin sublato, quem admodum comitatus eorumdem Regnorum, omnes politicas invectiones a consilio Régió Locumtenentiali Hungarico interea aeceperunt, ita sua Majestate Sacratissima benigne annuente statutur, ut has a praelibato consilio Régió Locumtenentiali Hungarico, praefatorum Regnorum Comitatus porro quoque accipiant, ut item tarn in gremio ejusdem consilii, quam in Statu sub alterno, ex iisdem Regnis individua in justa proportione aplicentur. Domino praeterea eorumdem Regnorum Bano dum ad illud comparere poterit, competens dignitatis ejus sessio et votum assignetur. Municipalibus eadem Regna in concrete respicientibus negotiis, porro quoque in generalibus eorumdem Regnorum congregationibus quae cum praevio annutu celebrandae veniet pertractandis.

59. Horvátország és a három felső megye adójáról.

Ő felsége jóváhagyásával elhatározott, hogy ezentúl Horvátország adója és Kóros-, Zágráb-, Várasd-, Szlavón megyéké, mindig a magyar országgyűlésen, a magyar adóiuul külön tárgyalassék, ezentúl a magyar országgyűlésen kívül fel ne emelassék.

59. De contributione Regni Croatiae et trium superioris Comitatum in Diaeta pertractanda.

Accedente quoque benigno suae Majestatis assensu, conclusum est, ut deinceps contributio Regni Croatiae et trium superiorum Slavoniae Comitatum, Zagradiensis utpote Crisiensis et Varasdiensis semper in diaeta Regni Hungariae, separatim tamen a contributione Regni Hungariae pertractetur, neque in posterum extra Diaetam Regni Hungariae augeri possit.

61. A tengerpart visszacsatolásáról.

Ő felsége jóváhagyásával elhatározott, hogy miután Mária Terézia kirrályné a tengerpartokat illetékes helyére, Horvátországba bekeblezte és ezáltal Magyarországhoz csatolta, ez törvénybe iktatassék, Buccari város porto Révei mint szabad kikötő és kereskedő város szabadalmait ezentúl is megtartsa.

61. Do reincorporatio partibus maritimis.

Cum gloriosae memoriae Imperatrix et Regina apostolion ad effectum numerosarum catenus sancitarum Regni legum partes maritimas Regno Croatiae, ad quod ab olim spectabant, ac per eam sacri Regni Hungariae coronae post liminio in corporaverit, ut itaque hujus memoria, ad seros posteros transmittatur, nrbs verő Buccari cum portu Régió et Buccariensi tamquam urbis commercialis et portus liber, in statu suo privilegiali conserveiur cum benigno suae Majestatis annutu statutum est.

62. A Károly- és József-ut közti területről.

A Károly- és József-út közti terület a politikai hatóságok alá helyeztessék.

62. De petita plagae inter viam Carolinam et Josefinam jurisdiction! politicae incorporatione.

Erga demissam propositionem statuum et ordinum, clementer annuit sua Majestas, quod quoad petitam viae commercialis Josefi cum tota, hac inter et viam Carolinam, iter jacente plagae, politicae Jurisdiction! resignationem comissionem e statu militari et politico mixtam, mox terminata hac Diaeta ordinare objectumque ist hoc in ulteriorem pertractationem in proximis Generalibus Regni comitiis assumere velle.

66. Az ujonczokrul,

A magyar ezredek ezen háborúban nagyon megfogyván, miután ezen hiány toborzás által nem fedezhető, az 1741. 63. törvény feltételei és óvadékai szerint 6,000 ujonczot ajánlanak. Miután a toborzás körében, sok alkalmatlanságot tapasztaltak, a katonaság kiegészítése tárgyában küldöttség neveztetik, mely e tárgyban javaslatot készítsen és az országgyűlés elé terjeszse.

66. De tironibus militaribus.

Legionibus Hungaricis in bello hoc magnopere attritis et diminutis, earum verő integritate, quam securitas externa deposcit, per solitas conductiones celeriter procurari nequeunte, erga benignam suae Majestatis propositionem, Status et ordines instar subsidii, bello alioqui non dum plene terminate, 6000 Tiroues sub conditionibus et autelis, art. 63. 1741. declarata statuendos offerunt. Porro autem multis incommodis in ordinaria militari conductiono observatis, erga benignam suae Majestatis Sacratissimae propositionem, de conservandis in actuali statu completo, legionibus Hungaricis factam, Status et ordines decreverunt, ut Deputatio in commissarialicis laboratura, talem mo-

dum, qui salvis legibus contribuenti quam minimé gravis sit, et indoli plebis conveniat, proponere studeat, futuris Comitii in deliberationem sumendum et prout conventum fuerit in leges referendum.

27. A görög nemegyesültekrü].

Ö felsége kegyes jóváhagyásával elhatározott, hogy a polgári joggal felruházott görög hitűek, Magyarország és kapcsolt részeiben birtokot szerezhessenek, bírhasanak, hivatalokat viselhessenek, az ellenkező törvények eltöröltetnek.

Vallásokat teljesen szabadon gyakorolhatják. Ö felsége jogai azonban egyházi, vallási, alapítványi, nevelési ügyekben, a mennyiben ez az ország jogaiba nem ütközik ezentúl is épen felmaradnak.

27. De Greci rítus non unitis.

Sua Regia Majestas S. clementer annuere dignatur ut Greci rítus non uniti Regni incolae in Regno hoc jure Civitatis donati, sublatis in contrariam sancitis legibus, in quantum hac ad greci Rítus non unitos se referunt, adinstar aliorum Regnicolarum, aquirendorum et possidendorum bonorum, ac gerendorum omnium officiorum capaces in Regno Hungariae partibusque adnexis sint.

Juribus coeteroquin Regiae Majestatis, circa negotia, cleri, ecclesiae, religionis, cujus exercitium plene ipsis liberum erit. Foundationum, Studiorum, ac Juventutis educationis, non minus privilegiorum ipsorum, quae fundamental!, Regni constitution! non adversentur prout Majostas Regia a gloriosis memoriae majoribus suis accepit, ita eidem altefatae Regiae Majestatis porro quocque salva relicta.

35. A földesur és jobbágyok viszonyairul, a gyors igazságszolgáltatásra), a jobbágyok szabad költözésérül.

Az úri és jobbágy viszony, azok fenntartása, mindég az országgyűlésen tárgyalassék és határozassék meg, az urbér is az országgyűlésen készíttessék és tárgyalassék, míg ez azonban az országgyűlés által elintézhetnék, ideiglenesen a fenséges emlékü Mária Terézia király és császárné alatt behozott úrbéri szabályozás, az úrbéri tartozások, az uraságtuli függés, az úri hatóságra nézve a jövő országgyűlésen elkészítendő munkálato-kig, minden a jövőre vonható következmények nélkül érvénybe marad.

Az úri székek visszaállítatnak, a megyék komolyan intéz-
kedjenek, hogy az uriszékek a parasztok ügyeiben azonnal tar-
tassanak meg, gyors igazság szolgáltatassék addig is, inig a jövő
országgyűlés intézkedend, a parasztok panaszai általában minden
huza-voua nélkül intéztessenek. A jobbágy a földesül* által ön-
kényesen nem büntethető, de minden büntetést az uriszék szab
meg, úrbéri kihágásoknál, előbb a jobbágy is kihallgatandó.

Miután a karok és rendek az emberiség és közjó tekinte-
téből is czélszerűnek tartják az örökös jobbágyság eltörlését,
és ezt a 1405. 6., 1458. 15., 1547. 26. 27., 1550. 34.,
1556. 27. törvények valósággal eltörülték, de az idő viszony-
tagságai nyomán némely helyen ismét behozatott, őseik példáját
követve ismét eltörlik.

Ennélfogva megengedtetik, hogy a költözni akaró jobbágy,
szándékát szeptemberbe bejelentve Szent-György napkor távoz-
hassák. Távozása előtt a jobbágy köteles úri és köztartozásait
lefizetni, az alispán és ennek kapcsán a birtokos költözési sza-
badságot ad, mit meg nem tagadhat, elviszi minden ingóságait,
eladhatja javításait és építményeit, melyeket a szolgabíró a
birtokossal lelkiismeretesen megbecsül, a becsárbul azonban a
földesur által adott anyag értéke levonatik. Engedelem nélkül

a jobbágy bo nem fogadható, a befogadó a szokásos büntetéssel büntetendő, és a szökevény jobbágy minden adósságát és költségeit köteles kifizetni.

A tömeges költözködések által az ország egyes részei elpusztulása megakadályozására, a közjóra káros, tömeges kiköltözködést a megyék meg fogják akadályozni.

Országos küldöttség küldetik ki, az urbér, az úri és jobbágyi viszonyok, a jobbágyokat elmozdító szabályok, a költözködés! rendszer kidolgozására.

35. De ncxu dominorum terrestrium cum subditis de administranda ac prompta Justitia ac de libera colonorum migratione.

Ut ea quae nexum dominorum terrestrium cum subditis concernunt, eorumque conservationem respiciunt, Diaetaliter semper tractentur et definiantur, ac proinde urbariumquoque diaetaliter claboretur et determinetur, cousque autóm donee in Rem hanc diaetaliter aliud constitutum fuerit, medum prae existens sub regiminae augustae memoriae Tmperatricis et Reginée Apostolicae Máriáé Teresiae introducta urbarialis regulatio, in qualitate interimalis provisionis, tam quoad ipsas praestationes urbariales, quam et concomitantem, urbarialiter definitam Rusticorum a dominis suis terrestribus depeudentiam horumque vicissim in rusticos Jurisdictionem et activitatein, usque futura comitia anno 1792. celebranda absque ulla exinde contra leges Regni fundamentales formanda consequentia, retinenda accurate ubivis, et per omnes observetur.

Porro legali Sedium dominalium activitate restabilita ut serio et efficaciter provideant universi Regni Comitatus, ut sedes dominates, in disentiendis ac definiendis Rusticorum causis et quaerelis consessurae, cum cautelis lege praescriptis in omni necessitatis casu in omisse celebrentur, et per domiuos terres-

trés aut eorum officiates, Colonis quaerulantibus prompta semper satisfactio prestetur, recurrentibus contribuentibus, penes providenciám specialem assistentiam, semperque observandain eorundem preferentiam, couseque etiam donee ulterio catenus legalis provisio diaetaliter facta fuerit in omnibus eorum quaelis citra quaspian ambages et protelationes, cum plena legali eorundem satisfactione, justitia promte. Administretur Denique ut nulláe arbitrariae poenae Colonis a dominis dietari possint, séd quaevis poena vei in iudicio sedis dominalis tantum, vei excessu urbariali interveniente, ex praescripto urbarii audito prius colono locum habere possit St. or annuente sua Majestate decreverunt.

Cum autem non modo Juribus humanitatis sédét bono publico conveniens agnoverint Status et ordines ut perpetua colonorum servitus (örökös jobbágyság) quae jam antiquis etiam temporibus ut pote sub Sigismundo 1405. G., 14. sub gubernátoré Michaelé Szilágyi 1458. 15. sub Ferdinando 1547. 26. 27., 1550. 34. Maximilliano 1556. 27. aliisque compluribus Regni legibus abrogata, vicissitudine temporum, nonquidem universaliter, pertotum Regnum, séd multis ejus partibus et locis, ab immemorial! .tempore rursus introducta fűit, more majorum, nunc iterum libera quoque Statuum et ordinum Regni voluntate per legem publicam tollatur.

Ideo omnibus colonis aut subditis libera migratio earatione denuo restituitur ut deceptis tain publicis quibusvis quam dominalibus obventionibus, meliorationes et superedificata (non computata tamen fundorum velut ad dominum terrestrem pertinentium, et materialuni per eundein dominum suppeditarum pretio) per Judicem nobillium, cum interventu domini terrestrialis quas dominium consciencieose estimanda, vendere, venditiono

non succedente (alioquin quibusvis terrae infixis in conformitate articuli 22 Ladislai decreti II. Domino terrestri cedentibus) et cum rebus suis, erga excipiendas nihilominus testimoniales vice comitis concernentis comitatus, et domini terrestri (quas dominium terrestre datis jam per vice Comitum testimonialibus sua ex parte nullo sub praetextu negare possit) praeviamque circa festum S. Michaelis archangel! insinuationem, in certo termino festo quippe Oregoni papae, adeoque non quovis anni tempore libere quo voluerit se transfere permittantur, quo nihilominus omnis dolus et fraus per clancularie attentandas Colonorum migrationes et receptiones praecaveantur, Domini terrestres migrantes hujusmodi colonos, sine testimonialibus prae declaratis recipere non possint secus, secus autem facientes poena contra detentores, fugitivorum colonorum statuta, et refusioni quorumvis debitorum sive publicorum, sive privatorum per ejusmodi colonos contractorum, expensarum que in litem erogandarum subjiciantur. Ne tamen partes aliquae Regni populo nudentur et cum detrimento.

Status publici periculo desolationis exponantur invigilabunt Comitatus, nenumerosae, et cum notabili fundi publici detrimento aut integrorum locorum desolatione conjunctae sui gremio emigrationes eveniant.

His proinde circa restabiliendam universaliter liberam colonorum migrationem penes prae insinuatam cautelam in generalitate defixis reliqua object! hujus consecutaria, tam jure reciproca dominorum terrestrium, quoad ad amovendos sibi publiceque graves et inutiles colonos; ita et providendas in locum transmigrantium substitutiones, quam vero ipsum specificum, et individuate transmigracionis colonorum sistema, in nexu etiam, et respectu publici intimas tangentia, qua alioquin

cum ipso etiam colonorum urbariali traclamento connexa, ad deputationem Regnicolarum in puncto elaborandi urbarii art, 65. hujus Diaetae ordinatam, pro efformando eatenus etiam conservation! contribuentium et Jurium terrestrialium indemnitati opportuniori systemate relegantur.

26. A vallási ügyről.

A karok és Rendek a köztüki örök béke és egyezség tekintetéből igazságosnak ismerték, hogy a vallásügy az 1608. és 1647-i állapotba helyeztessék vissza, a helvét és ágostai felekezeteknek vallásszabadsága örökre biztosíttassék és a bécsi békekötés a koronázás előtti 1. törvényczikk, mely törvénybe iktattatott, ugyszinte az 1647. 5. cikkbe beiktatott linczi békekötés érvénye ismét inegujittassék, a klérus és némely katholicus világiak ellentmondásának örökös érvénytelensége ezennel kimondatik.

A vallás szabad gyakorlata, nem tekintve az elébbi határozatokat, törvényeket, királyi rendeleteket, a templomok, iskolák, tornyok, harangok, czintermek és -temető helyek szabad használatával a főrendek, főurak, nemesek és minden városok és Rendeknek, a saját és kincstári birtokain, minden városban és falun megengedtetik és senki, bármi állapotú és rendű legyen is, bármi ürgy alatt sem ő felsége, sem a földes uraktul vállalása szabad gyakorlatában ne háborgattassék. A parasztok is vallásuk szabad gyakorlatában akár falun, akár városban, akár földes urak, akár a kincstár területén laknak, sem ő felsége és hivatalnokai, sem földes uraik által nem háborgattathatnak és nem akadályozhatók.

2. A szabad vallásgyakorlat bővebb megerősítésére kijelentetik, hogy a vallásgyakorlat ezentúl sehohsem magános, de mindenütt nyilvános, a különbség a nyilvános és magános gyakor-

lat közt megszüntettetik, az evangélikusoknak szabad lesz ezen túl a leányegyházakba és ahol tetszik, templomokat toronnyal vagy torony nélkül, egyházlakokat, iskolákat építeni. Azon óvadás alatt azonban, hogy miután az egyházak fenntartása a parasztok terhe, hol templomot, imaházat, iskolát akarnak építeni, lelkészt behelyezni, a megye a püspök befolyása nélkül vegyes küldöttséget nevezzen ki, mely a lelkek számát, teherképességét a földes úrral egyetértőleg megvizsgálja, a megyének jelentést tegyen. A megye meggyőződven a fenntartásra elegendő hívek száma és alaprul, a földes ur köteles a templom, iskola és papiakra alkalmas beltelket kijelölni. A kathoiiknsok az evangélikusok templomai, paplakai, iskoláihoz sem kézi munka, sem semminemű adománynyal nem köteles járulni; valamint az evangélikus urak sem kötelesek az újonnan építendő katolikus egyházak, templomokhoz járulni. Az evangélikus urak most és mindenkorra határtalan joggal bírnak a vallások szabad gyakorlata, templomok és egyházak építésére és kiigazítására.

3. A mesteremberek vagy bármi más osztályú egyének, nem tekintve czéh-szabályokra, a szabad vallásgyakorlat következtében a misék, vallási menetekben! részvét vagy bármi más, hitükkel ellenkező cselekményekben! részvétre és adományokra nem köteleztethetnek és nem kényszeríthetők.

4. Vallási ügyekben a mindkét felekezetű evangélikusok egyedül vallási előljáróiktul függnék, ő felsége a vallásfelekezeti előljáróság rendelkezésére és fegyelmi ügyeik szabályozására a vallási szabadság épségbentartása mellett oly szabályokat alkosson, mely a két felekezet világi és papi hívei többsége véleményével leginkább megegyezik.

Ennélfogva ő felsége fő felügyeleti jogánál fogva mind-

két felekezeti evangélikusokat kihallgatja és intézkedik, hogy elveiknek megfelelő rend hozassák be. Addig is elrendeltetik, hogy a zsinatok által alkotott és jelenleg is alkalmazott egyházi törvényeik és ezentúl ezen törvény szerint hozandó törvény-czik, sem királyi rendeletek, sem kormányzati parancsok által meg ne másítsanak. Jogukban állandó egyházi gyűléseket és zsinatokat tartani, kötelesek azonban ő felségének a tagok számát és a tanácskozás tárgyait megjelölni, melyek, valamint az összejöveteli hely esetről-esetre Ő felsége által fog meghatározatni, a zsinatra ő felsége bármily vallási! biztost küldhet, ki sem nem elnökölhet, sem a tanácskozást nem vezetheti, csak felügyeleti joggal bír. A zsinat határozatai jogérvényre csak ő felsége megerősítése után emelkednek, továbbra is mindenekben épségben maradván ő felségének a magyar kormányhatóságok által gyakorlandó főfelügyeleti joga, valamint épségben fenntartatnak a mindkét felekezeti evangélikusok jogai, melyek megsértését ő felsége soha sem fogja megengedni.

5. Minden meglévő falusi al- és főiskolákat megtartják, de mindenütt új iskolákat és ő felsége beleegyezésével magasabb iskolákat is nyithatnak, iskoláikba tanítókat, tanárokat, igazgatókat, aligazgatókat hihatnak és elbocsájthatnak, számukat nevelhetik és kevesbíthetik, helyi és felsőbb iskola igazgatókat és gondnokokat választhatnak saját felekezetiükből, a tanítandó tudományokat, a tanítás módját mindkét felekezeti evangélikusok meghatározhatják (ő felségének a kormányhatóságok által gyakorlandó főfelügyeleti joga azonban ezen iskolákra is fennmarad) tehetik ezt jövőre, ha azonban az országgyűlés által javasolt tanrend ő felsége által meg fog erősíteni, ez az evangélikus iskolákra is ki fog terjesztetni, ki nem terjeszkedve a vallásnitásra, mely minden felekezetiük sajátja

marad. A tanulók jötevőiket segélyezésre nemcsak felszólíthatják, de külakadémiákra akadály nélkül mehetnek, ott az ösztöndíjakat felvehetik. Vallási könyveket az általuk választott és a saját felekezeti, a helytartóságnak bejelentendő könyvvizsgálók felügyelete alatt kinyomathatnak, úgy azonban, hogy ezen könyvek a katolika vallás ellen gúnyt és gyalázást ne tartalmazzanak, mindezekért a vizsgálók felelősek, minden könyv a helytartóság útján 3 példányban ő felsége elé terjesztendő.

6. Az evangélikusok által eddig a katolikus papoknak, tanítóknak, egyház szolgálknak készpénz, természetmények, munkában fizetett stóla és ágybér jövendőre eltöröltetik és e törvények kihirdetése után sehol be nem hajtható, ha csak az evangélikusok a katolikus papok szolgálatával nem élnek, mely esetben a tett cselekményekért a katolikusokkal egyenlő stólát kötelesek fizetni. Miután azonban a katolikus papság ezen

veszteségeért kárpótlandó, a helytartóság hallgattassák ki. ^{„H} 0 felsége azonban kijelenti, hogy olynemű kárpótlást, mely vagy a népet vagy a kincstárt terhelné, soha elfogadni nem fog. — Templom, papiak, iskolaépítésnél egyik felekezet sem tartozik a másikat kézi vagy szekeres munkával segíteni, minden ilyenemű szerződések megsemmisítettnek.

7. A katolikus és evangélikus papok a szokott rendőri szabályok mellett beteg fogoly, elitéit híveiket meglátogathatják, vigasztalhatják, az evangelicus papok kivégzésnél nem szónokolhatnak.

8. A nagy és kis közhivatalokra valláskülönbség nélkül érdemes és törvényes minősítvénynyel bíró hazafiak neveztessenek.

9. Az evangélikusok a törvényes esküben foglalt szűz Máriára és a szentekre teendő eskütül felmentetnek.

10. Az evangélikusok által az evangélikusok részére is-

kólái és más czélokra tett és teendő adományok tőlük soha el ne vétessék, az általuk választandó hívek által kezeltessenek. Az elvett alapítványok azonnal adassanak vissza, ő felsége főfelügyeleti joga ezekre is kiterjesztetik, azért, hogy az alapítványok az alapítók rendelete szerint adassanak ki.

10. Az evangélikusok házassági ügyeik saját egyházi tanácsaik bírósága elé tartoznak. — Ó felsége királyi tisztjénél fogva intézkedni fog, hogy az evangélikusokat meghallgatva, a felek érdekei biztosítására ezen egyházi tanácsok kellően szerveztessenek és az egyházi tanácsok vallási elveik szerint ítéljenek, az ítéletek felügyelet és megerősítés végett ő felsége elé fognak terjesztetni. Időközben ezen házassági ügyek az utolsó időkből divó elvek szerint fognak elbíráltatni, megyék és kerületekben saját törvényszékeik, királyi és bánya városokban tisztviselőik által meghagyatik a királyi és innen a hétszemélyes táblához! felebbezés, a választó ítéletek polgári tekintetben mindenütt érvényesek. A püspökök a házassági kötelék semmiségének elösmérésére nem kényszeríthetők, sem azt a katolikusokra kiterjeszteni nem lehet. A hazai törvények szerint tiltott, de az evangélikusok hitelvei szerint szabados rokonok közti házasságokra, nevezetesen 3 — 4, fokú rokonok közt ő felsége által adandó engedélyek kérésétül az evangélikusokat most és mindenkorra felmenti.

12. Az evangélikusok vallásgyakorlatát biztosító törvény örökös, a templomok, iskolák, egyházak, alapítványok alapjál a jelen birtoklási állapot szolgál (az evangélikusoknak a Hrabovszky, Szirmay, Apafy alapítványokra! jogigényeik jövődöre is fenntartatnak, ha azokat be tudják bizonyítani), a jelenlegi birtoklás alapul oly módon vétetik, hogy a katolikus alapítványok ezentül a katolikusokra, az evangélikusoké az evangeli-

kusokra fordíttassanak; ennél fogva minden e tekintetbeni kölcsönös követelések beszüntetnek, az iskolákat, templomokat semmi szín alatt elfoglalni nem szabad, a foglalók az 1647. 14. törvény értelmében 600 magyar forintra büntetteinek.

13. A katolikusok hitelveivel a katolikus hitbüli kitérés ellenkezőjén, az evangélikusok a katoikusokat erős büntetés súlya alatt hitük elhagyására ne csalogassák; ő felségének a kitérések terjesztessenek fel.

Már előbb kimondatott, hogy az evangélikusok jogai csak is Magyarországon érvényesek. Dalmát, Horvát, Szlavonországon törvényei ezentúl is épségben maradnak, ennél fogva az említett országokban a két evangélikus felekezetiek sem ingatlan nem bírhatnak, sem hivatalt nem viselhetnek, a helvét és ágostai vallásnak birtokaikat kiperelhetik, ez esetben ezen birtokért ő felsége fogja őket kárpótolni, a jelenleg alsó Szlavóniában lakó ágostai és helvét hitvallású lakosok sem birtokaikban, sem vallásuk szabad gyakorlatában ne háborgattassanak, a protestánsok kereskedelmi vagy gyári célbul Horvát, Szlavón, Dalmátországban is lakhatnak és lakást ezentúl is bérelhetnek.

16. A vegyes házasságok mindig katolikus pap előtt kötendők, a házasságot a pap nem akadályozhatja, a nemzett és nemzendő gyermekek, ha az apa katolikus, mindnyájan katolikusok lesznek, ha az anya katolikus, a leányok az anya, a fiúk az apa vallását követik.

16. A vegyes házasságok, akár a kötéskor már vegyesek voltak, akár későbbben lettek azzá, mindig a katolikus papi bíróság által bíraltainak el.

17. A katolikus ünnepeken a más vallásúaknak zajos munkát tenni nem szabad. A földes urak közügyészi kereset

terhe alatt bármely vallású jobbágyaikat saját ünnepeik megtartásában nem akadályozhatják.

26. De negotio Religionis.

Cum Status et ordines fine stabiliendae interse, perpetuae harmóniáé et unionis justum esse agnoverint, ut negotium Religionis intra ambitum Regni Hungariae, solum ad Statum legum annorum 1608. et 1647. reponatur, ac ut per consequens et fundamento, in perpetuum restabiliti liberi religionis exercitii Regnicolarum, Evangelicorum tam Augustanae quam Helveticae confessionis addictorum assumantur, ac renoventur tenores pacificationis Viennensis, articulo 1-mo ante coronationem citati, ac in legum Tabulas relati, pacificationis item Lincensis art.

5. 1647. inserto, hinc clementer annuente sua Majestate Sacratissima contradictionibus dominorum eléri, et alicujus partis Secularium Catholicorum non obstantibus, immo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus statuatur.

1. Ut non attentis posterioribus constitutionibus et articulis, úti et privilegiis, resolutionibus ac explanationibus a modo in posterum Religionis exercitium cum libero templomin, Turrium Campanarum, Scholarum cimeteriorum et sepulturae usu tam baronibus magnatibus et nobilibus, quam liberis etiam Civitatibus universisque Statibus et ordinibus in suis et Fisci bonis, oppidis item ac Villis liberum relinquatur nec quisquam omnium enjuscunque Status et conditionis existat in libero ejusdem usu et exercitio quovis sub pretextu a sua Majestate aut aliis quibusvis dominis terrestribus quovis modo turbetur aut impediatur, Rustici quoque sive sint oppidani sive viliani in quoruncunque dominorum Terrestrium, et Fisci bonis, propter bonum pacis et tranquillitatem Regni in libero Religionis exercitio usu et modo simili, a sua Majestate Sacratissima., vel

ejusdem Ministris, aut Dominis suis Terrestribus quovis modo aut quovis sub pretextu non turbentur aut impediuntur.

2. In uberiores tamen declarati liberi Religionis exercitii corroborationem ultro declaratur, nullibi jam privatum sed ubique publicum esse, et bene distinctione inter publicum et privatum exercitium penitus cessante, liberum fore evangelicis, modo infra notato in posterum ad illa etiam Loca quae hactenus pro filiabus habita sunt, et cuncta illa, in quibus Evangelicis necessarium existimaverint Ministros introducere Tempora cum vel sine turribus, parochiasque et scholas, prout indistinctim in illis etiam locis, ubi exercitium habeat, sine ulla ulteriori recursu erigere aut, reparare, ea nihilominus subcautela, ut cum conservatio contribuentis plebis, praecipuam publicae providentiae partem constituat, in locis illis ubi dehinc cum introductione liberi Religionis exercitii novum quispiam Templum vel oratorium extruendum, aut minister illocandus veniret, praevio ope mixtae deputationis per concernentem Comitatum exmittenda absque tamen influxu hominis diocesani, necessarii sumptus et expensae, viresque, contribuentis plebis numerus item sive animarum sive familiarum, ibidem sedem fixam habentium, intertenendo deinceps etiam publico Religionis exercitio suppar, in concursu Domini terrestrialis investigentur, cognoscatur et Comitatu referantur, ubi obtentis super eo testimonialibus, quod fundo sufficienti provisi sint, adsit ita congruus intertenendo Religionis exercitio numerus, Dominus terrestrialis nomini convenientem fundum intra villanum, vel caespitem pro ecclesia ministro et Schola assignare tenebitur. Communitates autem Catholicae ad erectionem vel dotationem similium Ecclesiarum, seu scholarum, sumptibus seu operis curculibus, seu manualibus concurrere nulla ratione obligabuntur. Quod ipsum etiam ex

parte dominorum Terrestrium, ac Communitatum Evangelicarum relate ad neoerigendas Eelesias aut parochias Romano Catholicas observabitur jure nobillium aut Dominorum Terrestrium Evangelicorum, quoad introdnctionem liberi Religionis exercitii, erectionem item ac restaurationem Templomin et parochiarum semel pro semper, pro irrestricto et illimitato declarato.

3. In sequelam liberi Religionis exercitii evangelicis competentis, sen siut hi opifices aut alterius cujuscunque Status et conditionis homines non attentis etiam privilegiis cehalibus, nec ad missae sacrificium, nec ad processiones neque adalias ceremonias et actus suae Religionis contrarias ullo titulo ullis quae inuletis adigantur, aut datias cujuscunque nominis hoc titulo praestandas compellantur.

4. Evangelic! utriusque Confessionis in iis, quae ad Religionem pertinent, unice a Religionis suae superioribus dependant, ut autem haec gradualis inre religionis Superioritas suo certo ordine consistat reservat sibi sua Sacratissima Majestastam relate ad coordinationem praedictae superioratis, quam et reliquas disciplinae partes intacta coeteroquin Religionis libertate remanente, cum stabelire ordinem, qui communi virorum ejusdem Religionis tarn Secularium quam Religionis ministrorum consensione maximé cougruas reputabitur.

Hine sua Majestas pro Cesareo Regia, pro suprema Inspectionis sibi competente potestate. Evangelicos utriusque Confessionis ulterius audiet, atque una curabit ut hac in re certis principiis que ipsorum accomodates ordo constabiliatur. Interea vero statuitur, ut Canones circa Religionem, per Synodos suarum confessionum suo modo conditi, in quorum nempe actuali usu consistent, et dehceps ratione per hauc legem definita condendi, neque per dicaslerialia mandata nec per Regias resolu-

tiones possint alterari, liberam proinde illis futúrain, non modo consistorum quorumvis celebrationem, séd et Synodorum, praevidentem tam Quoad numerum personarum ad illas concurrentium quam etiam objecta ibidem pertractanda, per suam Majestatem Régio apostolicam de casu ad casum determinandam, ad locum quem ipsi praevidentem Majestatis delegerint, convocationem ita tamen ut ad has Superintendentiarum Evangelicorum unius, aut alterius confessionis Synodos praevidentem ut dictum suae Majestati, in sinuandas, si altefatae suae Majestati ita visum fuerit, Regiurnquoque Hominem sine Religionis discrimine, non quidem pro directione aut presidio, séd solum pro inspectione admittere teneantur, Canonesque et Statuta taliiter condila, nonnisi postquam superinspectionem Regiam transiverint, et aprobationem obtinuerint robur sortiantur firmitatis, salva alioquin in omnibus Supremae Regiae Inspectionis, vei legalium Regni Dicasteriorum exercendae potestate, salvis item reliquis Juribus Regiis altefatae suae Majestatis circa Sacra evangelicae ecclesiae utriusque confessionis competentibus, quibus surame fata sua Majestas preiudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patietur.

5. Scholas quoque tam triviales quam grammatica non solum quas habent, retinere séd et novas, ubi cumque iis necesse visum fuerit, prout et altiores, accedente tamen praevidentem quoad has ec assensu Régio erigere, ibique ludimagistros professores Rectores sub rectores vocare et demittere numerum eorum augerevel minuire, nec non directores seu Curatores Scholarum quorumvis tam locales quam superiores et supremos, e suae confessionis hominibus eligere, rationem normám et ordinem docendi atque discendi (salva altefatae suae Majestatis quoad scholas etiam hasce Regiae, suprae Inspectionis úti premissum est via legalium Regni Dicasteriorum exercendae potestate) or-

dinaré futuris semper temporibus liceat evangelicis utriusque confessionis, coordinatione tamen literariae institutionis, erga demissam statuum el ordinum propositionem per suam Majestatem determinanda, ad has perinde scholas, hue tamen baud intellects Religionis objectis, quae cuivis Religion! propria manere debent extendenda. Studiosis praeterea ipsorum non modo benefactores eorum, pro recipienda stipe et adjuvando ministerio tuto accedere, sed etiam studioruin causa peregre ad academias exterorum sine ullo impediment proficis ei eaque quae sibi constituta habent stipendia, percipere permittantur. Libros porro tam symbolicos quam Theologicos et ad pietatis exercitium spectantes sub inspectione peculiariorum per eos constituendorum ac consilio Regio nomine tenus referendorum censorum suae confessionis libere tipis excudi facere ea tamen lege admittantur ut nulla vis Religionem cathoiicam scommata vei sarcasm! libris his inserantur. onere responsionis quoad eadem scommata vel sarcasmos imprimi permittentes mansuro, ordinatione item Regia ut librorum novius excusorum tri a semper, exemplaria, via R[^]-gii Locumtenentialis consilii suae Maj[^]statj submittantur ad hos etiam libros extensa.

6. Solutio slolae aut lecticalis hactenus per evangelicos parochis catholicis et Ludi magistris, aut aliis ecclesiae servitoribus seu in aere parato, seu in naturalibus, seu in laboribus praestitis, inposterum ex integro essent, et a trimestri publicatione articulorum presentis Diaete computando, nuspiam amplius exigi valeat, nisi evangelici opera dictorum parochorum sponte usi fuerint, quo casu pro illis actibus stolam cum catholicis aequalem deponero teneantur. Quoniam autem modo catholicis parochis, pro amissis hiscereditibus resarcitio praestanda sit, desuper consilium Locumtenentiale audietur, una vero illis

signabitur, nunquam suam Majeslatem ad id accessuram, ut hujus indemnisationis titulo aut contribuenti populo aut aerario Régio camerali quidpiam oneris adcreseat. Occassione autem erectiouis aut reparations templomim, parochiarum aut scholarumneccatholica plebs evangelicis, hae evangelica catholicae, manuales aut curules operas dare obligetur, catenusque initi contractus procassatis habeantur.

7. Ministri utriusque confessionis evangelici aegrotos et captivos suae confessionis, adhibitis solitis politiae cautelis, libere semper et ubique visitare ad mortem preparare ac ad supplicium condemnatis, publice etiam in loco suplicii quin tamen concionem dicant assisière poterunt. Sacerdotibus autem Romano catholicis, dum per aegrotos captivos condemnatos advocati fuerint accessis adhibitis solids politiae catholicis nulla ratione denegetur.

8. Quoad officia publica tain inajora quam minora statuitur, ut ilia patriae filliis bene meritis. ac requisitas per legem qualitates habentibus nullo interposito Regiminis discrimine conferantur.

9. Evangelici etiam a depositione juramenti Decretalis quoad clausulam (beatani virginem sanctos et electos Dei) immunes declarantur.

10. Foundationes evangelicorum pro ecclesiis eorumque ministri scholis item cujuscunque nominis, nosocomiis, orfanotropiis et quibuscunque pauperibus, vel Juventuti augustanae et Helveticae confessionis constitutae, aut in posterum constituendae pro ut etiam clemosinae ab iisdem nulla ratione adimantur nec e manibus et administrations illorum eximantur directio praeteroa harum foundationum iisde ipsorum medio quibus directo ordioe competit salva et illibata relinquatur, illae vero foundationes quae evangelicis utriusque confessionis, sub ultimo Regimine nefors ademptae fuissent in illico restituantur

Superinspectione Regia ut haec fundationes ad mentem fundatorum administrantur ac dispensentur ad easdem quoque extenso.

11. Universae causae Matrimoniales evangelicorum utriusque Confessionis propriis istorum consistoriis de iudicanda relinquantur. Sua tamen Sacratissima Majestas pro Regio suo munere auditis ipsis evangelicis utriusque Confessionis congruam praevie initura est rationem, non modo, ut ad omnigenam litigantium partium securitatem consistoria haec debite organisentur, sed et ipsa principiis juxta quae Consistoria haec suo tempore causas Matrimoniales adjudicandas habebunt fine inspectionis et confirmationis sibi exhibeantur. Interea autem causae hae matrimoniales iudicabuntur secundum principia, posterioribus his annis vigentia, per fora Saecularia quippe in Comitatibus et districtibus fore proprie judiciario provisus, per sedes earumdem Judiciarias, in liberis autem Regiis ac Montanis civitatibus coram eorumdem Magistratu salva ad Tabulam Regiam ac pro re nata etiam Septemviralem appellata, eo tamen per expressum subnexo quod Divortii Sententiae non nisi quoad effectus civiles ubique pro validis habeantur Episcopos autem ad agnoscendam talis modi vinculi nullitatem, illamque ad Catholicos extendendam obligare nequeant. Quantum ad dispensationes, in gradibus lege patria prohibitis, secundum principia vero Evangelicorum permissis, eosdem Evangelicos sua Majestas Sacratissima, necessitate hujusmodi dispensationum, quippe in tertio vel quarto gradu, quemadmodum jam antea, per pie memoriae augustum Imperatorem et Regem Josefum II-dum fratrem suum desideratissimum constitutum erat apud se querendarum semel pro semper eximit.

12. Evangelicis utriusque confessionis penes conditae hae ratione ac perpetuae duraturae legis provisionem circa liberum

Religionis suae exercitium, conservacionem item Templorum Scholarum et parochiarum suarum, nec non Foundationem (salva tamen quoad foundationem Szirmayanam et Hrabovskianam úti Apafyanam in quantum illám probis fúleire possent pro Evangelicis pretensione) Status possessionis actualis, utrinque pro cetero Sura ea ratione adsumatur, ut foundationes Catholicorum pro Catholicis, Evangelicorum autem pro Evangelicis deinceps convertantur, ad coque non modo ab ulteriori harum repetitione, pro futuro ab utrinque presentatur, verum etiam nulláé unquam deinceps quocunque sub praetextu admitti possint, Templorum Scholarum, ac parochiarum occupationes; illos autem qui talium violentarum occupationum se Reos fecerint poena G00 florenorum ungaricalium 1647. 14. sancita maneat.

13. Cum transitus a Catholica Religione ad alterutram ex Evangelicis in sensu pacificationum receptis, Catholicae Religionis principiis adversetur, ne is temere fiat, occurrentes ejusmodi casus ad Sacratissimam suam Majestatem referendi venient; injungatur praeterea sub severa poena ne quisunque domum ullum Catholicum ad amplectendam Religionis Evangelicae professionem quocunque presumat allicere medio.

14. Jam superius declaratum est jura haec evangelicorum solum intra ambitum Regni Hungariae suum habere vigorem. Regna proinde Dalmatiae Croatiae et Siavoniae in ulteriori usu municipalium suarum legum relinquuntur adeoque Evangelici intra eorundem Regnorum limites nec bonorum nec officiorum sive publicorum sive privatorum sint capaces; liberum tamen maneat Evangelicis, augustanae et Helveticae Confessionis avita sua jura possessionaria, in medio eorum etiam Regnorum ordinaria Juris via revindicare, in quae si possessionem aliquam adepti fuerint, sua Majestas sibi reservat de eorum indemnisa-

tione providere, praeterea illae aliquot in inferior! Sclavonia possessiones partim augustanao partim Helveticae confession! addictae, nitro etiam non modo nulla ratione molestentur, sed et in libero Religionis ererca qua nunc perfruntur ratione ultro relinquuntur; denique Commercii aut fabricarum causa liberum maneat Evangelicis utriusque confessionis domicilium, jure locationis, adeoque absque ulla sen militaris sen Civil is fundi proprietate ibidem sumere.

15. Proles e mixtis matrimoniis, quae semper eorum parochis catholicis incunda erunt, quibus tamen impedimenta qua epiam quocunque sub pretextu in contrarium ponere eautum esto, susceptae et suscipiendae si pater catholicus fuerit illius Religionem sequantur, si vero mater fuerit catholica tunc nonnisi proles masculae patris Religionem sequi possunt.

16. Causa matrimoniorum tarn eorum, quae jam tempore quo ilia inita sunt, mixta erant quam et eorum quae per transitum alter utrius partis, a sacris evangelicis ad sacra catholica mixta effecta essens cum utrobiquo de veri nominis Sacramento agatur, sedibus catholicorum spiritualibus deferentur.

17. Festivitates catholicorum nunc usitatas quoad forum externum, non tamen in privato; ubi preter strepitosos quivis labores peragi poterunt, ad evitandas publicas offensiones, Augustanae et Helveticae confession! addicti observandas habebunt eo addito, ut dominis terrestribus cunctisque patribus familias, sub actione fiscali interdictum sit subditos ac servitores suos seu catholicos seu evangelicos ab observatione festorum, sique ritus ac devotiouis impedire.

37. A hadi adóba adott terményekről.

A parasztok által a török háborúba adott gabonát, zabot, szénát ő felsége adójukba be fogja venni.

A nemesek és királyi városok által adott természetményekre ő felsége kijelenti, hogy azon kötelezvények után is, melyekben a kamat kötelezve nincs, a békekötés után a kamat fizettetni fog a tőke kifizetéséig.

37. Pretimn administratarum sub moderno bello Turcico frugunt sua Majestas Kegnicolis offert.

Dignabitur sua Majestas annuere.

Quod contribuentibus non tantum frumenti hordei foeni et avenae sub bello ad rationem exercitus administrate, ad mentem resolutions suae, in sortem quanti contributivonalis ordinatura.

Curatura sit ut plebi opportunis mediis consulatur.

Quod veró frugum in nobilitate ac civitatibus Regiis desumtarum pretium attinet, illám declarationem quod illas obligationes quoque in quibus interusurium obligatum non fuit post conclusam pacem interessé usque effectivam solutionem presto túr.

56. A felségsértés és hűtlenségrül.

Ő felsége beleegyezett, hogy a hűtlenség! és felségsértési perek ezentúl az ország rendes bíráitul el ne vonassanak, de a királyi tábla és innen a hétszemélyes tábla által Ítéltessenek el, felségsértésben is csak a bűnös birtoka koboztathatik el, az 1715. 7. érvényben marad, ő felsége ezentúl is az illetőt megkegyelmezheti.

56. De crimine perduellionis et nóta Infidelitatis.

Sua Majestas annuit, ut in posterum, Crimen lesae Majestatis et notae infidelitatis, ab ordinariis Regni Judiciis non amovebitur séd per Tabulam Regiarum salva legali appellata iudicetur, ac in ipso etiam lesae Majestatis crimine, amissio bonorum tantum ad portionem delinquentis restringatur, salva ultra

qaoque suae Majestatis gratiam elargiendi potestate et in relicuo dispositione 7. in 1715. permanente.

38. A zsidó-ügy tüzetesebb rendezéséig a zsidóknak a bányavárosok kivételével, hol eddig laktak, ezentúl is lakás engedtetik.

42. A vizsgálatoknál a kínzás, miután ez már maga is büntetés, eltöröltetik.

67. A sérelmek rendezésére és a megyék által tett javaslatok elkészítésére országos bizottságok választatnak.

Ezen küldöttségek közt a teendők következőképen osztatnak fel.

1. Közügyi bizottság működik:

Az országgyűlés és helytartóság, az örökös főispánság, a városok, egészségügy, a könyvvizsgálat és a közügyi sérelmek tárgyában.

2. Adó és kereskedelmi bizottság:

A kapuk kiigazítása, a kapuszabályozás, adófelosztás, kezelés és beszedése tekintetében, a házi pénztár, katouaélehnzés és elhelyezési ügyekben.

3. Úrbéri küldöttség urbér szabályozási ügyben.

4. Közgazdász[ati], kereskedelmi, harminczadi:

A harminczad elvei szabályozása, a kereskedés emelése, az akadályok elmozdításául, utak, csatornák, folyók szabályozásául, gyárak alapítása, kézműipar emelése és a kézművesek szaporításául. A selyembogár tenyésztés, a lovak nagysága emeléséul. Mindezek segélyezésére országos közalap alakításául.

5. Bányaügyek és pénzeokról.

6. Igazságügyi.

A bíróságok szabályozásául, a perrend javításául, büntető törvénykönyvrül, árva, váltó, hajózási ügyeokról.

7. Irodalmi.

Nevelés és irodalomról, akadémiákról, alapítványokra!, ösztöndíjakról, tudós társaságra!, katona intézetről, a magyar nyelv kiműveléséről, a szobrászat és festészet kiműveléséről.

8. Egyházi, az eltörült rendek visszaállítása, az alapítványok szabályozása, a katolikus egyházak javadalmi rendezésébe.

9. A sérelmi és kívánalmi.

Minden sérelmek és indítványok, melyek a megválasztott bizottságok tárgyaival össze vannak kötve, ezek ele terjesztessék. Mindezen küldöttségek a nádor alatt állnak, Pesten tanácskoznak, a megyék, hatóságok, sőt egyesek is az előszámolt tárgyakba munkálatot terjeszhetnek a bizottságok elé.

		megyei városi követ	
1. A közügyekbe megválasztott pap és hivatalnok	12	2	2
2. Adó és biztosság	10	3	2
3. Urbér	8	6	1
4. Közgazdaszat, kereskedelem	7	3	2
5. Bányászat	4	1	3
6. Törvénykezés	16	2	2
7. Irodalom	10	3	1
8. Alapítvány	9	2	1
9. Sérelem	8	5	2
Vagyis megválasztott a királyiul függő pap és hivatalnok	84		
Megyei követ	271	43	
Városi követ	16/		

Vagyis a bizottságok két harmada szolgál, egy harmada szabad emberekből állt. Főrendi nem hivatalnok, egyedül 1 vá-

lasztatott be, főleg azért, mert a nem hivatalnok főrendek magyarul nem tudtak.

3. A koronázás 6 hónap alatti megtartásául.

A királyi kötlevélből származható kételyek megszüntetésére császári apostoli királyi felsége kegyelmesen elfogadta, hogy ezentúl a király halála után 6 hónapra, a király törvényes szertartással koronáztassák meg, időközben is azonban az örökös király alkotmányos kormányzati jogait gyakorolni fogja, az alattvalók iránta tartozandnak jobbgáyi hűséggel viseltetni, azonban csakis a koronás király adományai teendőek érvényesek.

3. De Inauguratione et Coronatione Regia, cum singula mutatione Regiminis intra Semeströ peragenda.

Ad penitus e medio tollendum omne dubium, quod ex tenoré quorundam verborum acceptati a Sacratissima Regia Majestate, et extradati Diplomatis Inauguralis, de Coronatione per haereditarios Hungariae Reges suscipienda, contra fundamentales Regni leges obmotum est, futurisve temporibus obmoveri posset, clementer annuit Cesareo Regia Apostolica Majestas, ut Inauguratio coronatioque Regia cum singula Regiminis mutatione, intra sex mensium a die obitus defuncti Regis computandum spatium, ritu legali inomisse suscipiatur, salvis tamen intermedio tempore, omnibus juribus haereditarii Regis, quae ad publicam, constitution! que conformem Regni ad ministrationem pertinent. Salvis non minus eidem Regi debitus homagialis Fidei obligationibus; privilegiorum nihilominus collatione in posterum, quoque penes solam legitime coronatam Regiam Majestatem permansura.

Az országgyűlés tartását két törvény biztosítja, a 3 ik, mely a koronázást 6 hónapra rendeli el, és 13, mely a három évi országgyűlés köteles megtartásául a régibb határozatokat ismétli.

Az adóru a 19. és 59. a só áraru a 20. intézkednek.

A hadügyekrül rendelkeznek az 5., mely a nádornál a főkapitányságot tehát a nemesség vezényletét továbbra is meghagyá. 19, mely a katonaság megajánlását ujonlag országgyűlési jognak jeleli ki, és 66 a kormányzék tagjai esküjét és elméleti felelősséget rendeli el. 18.

Az ország önállását, függetlenségét, alkotmányos kormányzatát a 10-ik a határok elidegenitlenségét 11. világosan biztosítják.

Az országgyűlés törvényhozási jogát az alkotmányos törvény végrehajtása az önkényes rendeletek beszüntetésérül a 12. intézkedik.

Az idegen nyelvet kizárja a 17. és mindenütt magyar tanszék felállításárul gondoskodik, ideiglenesen a latin nyelvet diplomatikus nyelvnek meghagyá.

A tengerpart visszacsatolását elrendeli 61.

Az ó-hitüek egyenjogusításárul intézkedik. 27.

A városok, kerületek jogait visszaállítja. 25.

Vallásügyrül. 26.

Az úrbéri viszonyokrul. 30.

A köznevelés és sajtószabadság szabályai elkészítésérül.

Az egyéni jog biztosításárul. 56.

A közpénztárak és alapokrul. 21.

Az egyházi alapítványokrul. 23.

A bányászat és póstát visszacsatolja. 22.

A nádor, tárnok, prímás jogait visszaállítja. 24.

A nemtelenek hivatal minősítésére czéloz. 36.

A törökkel kötendő béke-ügynek a kormánynyali tárgyalására bizottság küldetik. 63.

A külügyeknél magyarok alkalmazására!.

Mindezek közt legfontosabb és legelesebb törvények, az ország függetlensége, a törvények hozatala és magyarázatára!! törvény; Magyarország önállását, függetlenségét valódilag minden kötlevel, minden királyi eskü biztosította, a királyválasztási jog gyakorlata idejében ezt alig lehetett kétségbe vonni, mert azon ország önállását és függetlenségét, mely időről-időre és pedig élethosszáig királyt választ, kétségbevonni nem lehet. A *pragmatica sanction* azonban azon kifejezése, hogy Magyarország királya az lesz, ki az örökösödési rend értelmében egyszerűs mind az osztrák örökös tartományok fejedelme, továbbá ezen másik kifejezés együttesen és osztatlanul uralandó (bár ezen kizárólag az osztrák örökös tartományokra! szól) fegyvert adott a kényuralom ügyvédei kezébe, ezen törvény e fegyver élet elvette és Magyarország önállását, függetlenségét kétségkívül biztosította, sajnos, hogy a kényuralom a papiros jogokra nem sokat ad s az önállást minden időben csak a nép szabadságérzete, erélye, egysége, lelkesedése biztosította.

Az országgyűlések három évi tartásáruli törvény az alkotmányosság biztosítékát nem emelte, mert a bitorlási merényleteknek egyik ellenszere az évenkinti országgyűlés, három év hosszú idő, ezalatt a kényuralom teljesen szervezkedhet, ennél fogva az országgyűléseket egészen mellőzheti, ellenben évi országgyűlések mellett az ország mindig képviselve van, a törvényes hatalom mindig szemben áll a bitorlással, a nemzetet még kezdetben figyelmeztetheti a bitorlási merényletekre, a képviselői által vezetett országban erősebb az ellentállási szellem, az országgyűlés, mint törvényes központ, az elleni-állást és pedig a jog korláta-in belül büntetlenül szervezheti, államszövetségben, melyben Magyarország állott, a jóakarata kormánynak az országgyűlés erős támasz, mert miután a nemzet közvéleményét

minden időben az országgyűlés képviseli, a kormány a király vagy idegen miniszterek kényuri szándékai ellenében az országgyűlésre hivatkozhatik. Őseink az évi országgyűlések horderejét már századok előtt felösmerték, az évi országgyűlések az ősi szabad alkotmány egyik oszlopát képezték, Anglia, Franciaországban az országgyűlések évenként tartottak. Valóban csodálkozni kell a jelen országgyűlés szűk látkörén, hogy ezt nemcsak meg nem alapította, de az évi országgyűlés eszméje még fel sem merült.

Helytelen, az alkotmányos szellemmel ellenkező volta 13. törvény azon része, mely a királyi előterjesztések előleges, az országos sérelmek utólagos tárgyalását rendeli, mert az országgyűlés fő és egyik kitűnő feladata a törvényes jog fenntartása, a sérelem pedig a király vagy hivatalnokai által elkövetett törvénysértés, tehát az országgyűlés és királynak első és fő kötelessége minden időben az okozott sérelmet megszüntetni és a sértettnek elégtételt adni, ez által a sérelmek orvoslata, sőt a czélszerű törvényhozás teljesen ki volt játszható, mert ha az abszolutizmusra hajlandó fejedelem a nemzetet ki akarja játszani, egy csomó haszontalan vagy csekély értékű hosszas törvényjavaslatokat terjesztet az országgyűlés elé, hosszas, meddő vitákat gyártatva, a sérelmek vagy a czélszerű országos javaslatokra elegendő idő sohasem juthat.

A 12-ik minden tekintetben fontos vívmány, mert a törvénytelen királyi és kormány rendeleteket nemcsak érvényteleneknek nyilatkoztatja, de egyszersmind a bíróságokat a törvénytelen rendeletek elvetésére felhatalmazza. A magyar helytartósággrul szóló 14.18. törvény az önálló kormányzat a felelősség paródiája volt, a 14. törvény a helytartóságnak minden más kormányszéklüli függetlenségét kimondja egyszerű feladásra,

tagjai elmozdíthatók nem voltak, de ő felsége őket bármikor elbocsájthatta, biztosítva volt tehát állások egyesek áskálódásai, de nem ő felsége szeszélye ellen, mert a korona, melynek felelős tanácsosai voltak, a tanácsosokat bármikor elcsaphatta, a 18. elrendelte az ország törvényeire eskütételt, a 14-ik megparancsolja, hogy a törvénytelen rendeletek ellen ő felségéhez felterjesztést tegyenek, de nem hatalmazza fel a királyi törvénytelen rendelet félretételére; a 18. törvény megengedi, hogy a helytartótanácsot vagy tagjait bevádolják, ez tehát némi felelősséget mázolt reájok, de válósággal politikai felelősséggel nem tartoztak, mert az országgyűlésnek sem a vádképesség nem adatott meg, sem a vádlott bírósága, sem a büntetés nincs meghatározva, de különben józan fogalmak szerint a helytartóság sem kereset alá fogható, sem elítélhető nem volt, mert a királyi parancs és rendeleteknek nem volt szerzője, de csak közvetítője, a helytartóság a királyt köteles volt a rendeletek törvényteleniségére figyelmeztetni, de kénytelenített végrehajtani, a ki valamely cselekményt nem ajánl, végrehajtását nem akadályozhatja meg, az sem Isten sem ember előtt nem felelős.

A 19-ik az adórul szóló biztosíték, semmi újat nem tartalmaz, mert az országgyűlés adó meghatározási jogát minden király elismerte, Ulászló el nem törült törvénye, az önkéntesen adakozó megyét is megbüntetni rendeli, tehát lényegileg e törvény nem új, lényegileg azonban ez jogfeladás, mert a régibb adó megszavazásoknál mindég bizonyos évi tartam volt meghatározva, ha tehát a királynak a három évre megszavazott adót a negyedikbe megtagadták, azt jogosan és büntetlenül teheték, ellenben ezen törvény az adókötelezettséget országgyűléstől országgyűlésig terjeszti, tehát ha a királynak 15 évig nem tett országgyűlést tartani, a polgárok az adót 15 évig köte-

leztettek fizetni, az ellentálló, bölcs törvényeink szerint mint hűtlen volt büntethető, — kétségkívül a király köteles volt minden három évben országgyűlést tartani, de a nem tartóra semminemű büntetés nem volt szabva, tehát a király az országgyűlést büntetlenül szüneteltethette. A 20 a só áráról hozott törvény a vívmány színe alatt egy nagy jogot adott fel. A só századok óta a korona jövedelmei tekintélyes részét képezték, az ország zászlósai is sóval fizetettek, a só árát mindég az ország határozta meg, a király a törvényczikk elején királyi képzelt sómegszabási jogát nagylelküleg az országgyűléssel megosztja, a törvény végén az ország beleegyezik, hogy a király nagy szükségbe a só árát felemelhesse, a szükség meghatározása jogát az országgyűlés magának fenn nem tartva ez királyi joggá vált; a szükség az osztrák pénzügyeknél örökös volt, ennél fogva ezen időtől fogva mindég emelte a király; a hagyomány ugyan azt állítja, hogy a só-emelést az ítélőmester családul hozta a törvénybe, a valódi határozat épen ellenkezőt tartalmazott és az lett volna, a só ára a legnagyobb szükségben sem emelhető; nec in extrema necessitate, a sem a nec szócskát ítélő mester nr a nisi = csak szóval cserélte ki, vagyis csak a legnagyobb szükségben emelhető, a csak szóért hagyomány szerint az ítélő-mester ur Aradba egy nagy kincstári uradalommal jutalmaztatott volna. Az eset nemcsak lehető, de valószínű, és alig képzelhető, hogy a 91-iki lelkes országgyűlés ily nagy jogot adott volna a koronának.

A 36. a nemtelenek hivatalképessege, nagy eszméje kimunkálására nevezett ki országos küldöttséget, ezen küldöttség a szabadságszerető, de nem szabadelvű országgyűléstül, csak Parisnak adott bók volt, két sor kifejthette volna az egész eszmét, és e két soros munkálatra a rendi küldöttségnek 49 esz-

tendei gondolkozásába került. — A 26. törvénycikk az újonczásra, ismétli az 1741. 63. törvény, vagyis az ország katonamegszavazási jogát megerősítette.

3. A koronázásról szóló törvénycikk a koronázás idejét szabatosan 6 hónapra alapítja meg, a koronázás Magyarországon nemcsak szertartási jelentőséggel bírt, de fontos alkotmányos cselekmény volt, mert a koronázási országgyűlésen készítettet el a királyi kötlevel, a király ez alkalommal köteles volt az alkotmányt, az ország önállását, függetlenségét biztosítani, ezen törvény azonban csak szavakban csillogott, lényegileg azonban a királyt a koronázásra nem kényszerithette, mert a király köteles volt ugyan a koronázó országgyűlést hat hónap alatt összehívni, de ha ö^sze nem hívta és bármeddig össze nem hívta, az ország lakosait a törvénytelen rendeletek iránti engedelmesség az adófizetési kötelességtől a törvénytelenül kormányzó király irányában nem mentette fel, pedig az alkotmányosság logikája szerint az alkotmányos polgár csakis a törvénynek köteles engedelmeskedni, a királyokat a jog és törvény tiszteletére valódilag csak az kötelezi, ha a király is alá van rendelve az ország törvényeinek, ha az alkotmány megszegése az alattvalókat a hűségtől felmenti, ennélfogva a király az alkotmány megszegése által koronáját kockáztatja.

Az egyéni jog biztosítására hozatott az 56., a felségsértés és hűtlenségről szóló törvény, ez a bíraskodást kizárólag a királyi és hétszemélyes táblákra ruházza. Ez az egyéni biztonságot semmi tekintetben sem biztosította, mert a királyi és hétszemélyes tábla bírái a király által nevezettek és bármikor elmozdítottathattak, tehát a királyiul függtek, nem bírtak tehát a politikai perekben főleg szükségelt önállási minősítvénnyel, általában a törvényszékek a politikai vádak megbírlására soha,

sehol sem képesek, mert a bíró főleg a törvény rideg szavai után ítél, politikai perekben pedig nemcsak a szó és cselekmény, de az indokok, az egyéni és politikai viszonyok is tekintetbe veendők, mert míg az alkotmányos fejedelem személye rendeletének az államnak tettel, sőt szóvali megtámadása menthetlen szigorúan büntetendő cselekmény, a bitorló törvénytelen rendeletek elleni izgatás, sőt ellenállás és jogos önvédelem. A bíró, ki állásánál fogva a politikai küzdelmekben részt nem vesz, a politikai viszonyokat nem ösmeri, ennél fogva a lázadás és önvédelem közti kellő vonalat meghúzni nem tudja, de képtelen erre azért is, mert a koronátuli függés ítélő tehetségét elhomályosítja. A hűtlenség és felségsértés eseteiben tehát egyedül illetékes hatóság az országgyűlés. A magyar bíróság azért sem biztosíthatta az egyéni jogokat, mert az e részbeni törvények teljesen a bíró, de főleg a kormány önkényének dobták oda a vádlottat, Károly és Mária Terézia törvénye szerint a bíróság a feladókat is tanukul fogadhatta, Szent István törvénye szerint aki a király személye és méltósága ellen összeesküdt vagy összeesküvés kísérletet követett el, mint felségsértő volt büntetendő. Károly törvénye szerint hűtlenséget követtek el az állam és király ellen nyíltan támadók és ellentállók, ez mindkettő könnyen elmagyarázható törvény, a szolgálalkü fogalmak szerint összeesküvésnek volt tekinthető a kormány tetteinek, rendeletének megrovása köz és magánhelyeken, mert a kormány nem saját, de a király nevében parancsolt, miután Magyarország felelős kormánynyal nem birt, mindennemű megrovás az illetőnek méltóságát sérti, szolgálki fogalmak szerint ellenállásnak tekintethetett a törvénytelen, de királyi rendeletek félretételének indítványozása, az indítvány elfogadása, a törvénytelen adó és katona megtagadása. Mindezeknél fogva, ha

már a törvényhozás az országgyűlés régi bíraskodás jogáruli lemondását ismételte, legalább a hűtlenség és felségsértés esetkül szóló törvényeket világosan kellett volna fogalmazni.

A földes úri viszonyokat rendező törvény nem állott a kor magaslatán, megállapított azon ponton, melyet ezelőtt 240 évvel elfoglalt. A jobbágy és földes ur közti peres viszonyban a jogot és méltányosságot tekintve, az úri szék nem bíraskodhattott volna, helytelen a parasztek felépitményeirüli törvény, mert e szerint a parasztek építményét eladhatta ugyan, ha azonban vevő nem akadt, ez a földes urnák maradt, a méltányosság ez esetben azt követelte, hogy ha a jobbágy elköltözését a földes ur vagy tisztje kegyetlen eljárása okozta, a földes ur köteleztessek a költöző jobbágynek az épületek, gyümölcsösök árát kifizeteni.

A reformáltak és lutheránusok vallásszabadságát biztosító 26. törvény a 791-iki törvény egyik fénypontját képezi, a protestánsok visszahelyeztettek a linczi békekötésben biztosított minden jogaikba, a törvény világosan ős határozottan van fogalmazva. Ezen törvénynek is ugyan vannak hiányai, ezért azonban a törvény hozás meg nem róható, mert Magyarország felsőházát a papság teljesen uralta, a különben a királynak mindenben hódoló udvari főúri párt vakbuzgósága erősebb volt szolgaságánál, e tekintetben a felvilágosult királynak nem engedelmekedett, ennélfogva több hiányok ős ferdeségek kiigazítása a jövőre maradt.

Általában a 10 hónapos országgyűlés, tekintve a kedvező viszonyokat, az ország lelkesedését, a becsületes király jóakarátát, nem nagy eredménnyel végződött! Az alkotmányos kívánalmak meghiúsulását az országgyűlés szerencsétlen szerkezete okozta. A felsőház az alsóházzal egyenlő joggal bírt, az

alsóházban á távollevők, a papok szavazata nem volt szabályozva, hosszas szívós küzdelmekkel az alsóházat is meg lehetett ingatni. Kezdetben az osztrák udvari párt, melyhez a főurak nagy része tartozott, nem mert zászlót tűzni, sőt mindaddig, inig a király az adó nemfizetés kiváltsága hű megtartásával meg nem biztatta, kurucz érzelmeket tápláltak, a labanczok unokái azonban csakhamar megszegyenelték magukat, már az eskü kérdésében a hazafiak többsége csekély számmal birt, midőn az országgyűlést novemberben Pozsonyba vitték, már a felsőházi alkotmányosok kisebbségre olvadtak. A király határozottan értésére adta az alsóház vezetőinek, hogy lényeges újításokat nem fogad el, a kormány magát a nemzettel merő ellentétbe nem helyezte, de miket a király megadni nem akart, bizottságokhoz utasítottak, 9 bizottságot alakítottak, e bizottságba megválasztottak 44 megyei és városi követet, 84 kormánypárti püspököt, királyi hivatalnokot a kormány minden küldöttségbe többséggel birt, a nyílt ellentállás terére lépni nem lehetett, mert német szomszédaink Lipót királyt pártolták, a francziák távol voltak, a magyar főur testestül telkestül német, az alkalmas vezéregyéniség hiányzott, a valódi függetlenségi eszme Rákóczival kiveszett, a forradalom tehát semmi esélylyel sem birt, ennélfogva a becsületes igazán hazafias közép osztálynak a sovány eredménnyel meg kellett elégedni.

Lipót a kitünően sikerült alku után figyelmét a népszabadság elleni szövetségre a franczia háború készülleteire fordította; ez mint belga uralkodónak is érdekében állt, mert míg a belgák a francziákra támaszkodhattak, Belgiumot legyőzni nem lehetett. A háborúval sietni kellett, mert XVI. Lajos júniusba Párisbul megszökött, dejunius 27-én Varreneban családostul elfogták és Párisba visszavitték; ez esemény a hatalmat a fők-

télén rajongók kezére játszotta, Belgium megtámadása ez által idő kérdéssé vált. Augusztus 4-én megkötötte a törökkel a sisetowiki békét, a porosznak tett ígérete szerint lemondott minden hódításról, 27. augusztusba megkötöttetett a szövetség Lipót a porosz király a menekült francia nemesek és francia hercegek közt, Lipót azonban a köztársaságiak ellen indítandó kereszties hadjáratnak kezdetét sem érthette meg, 1792. január 28-án meghalt mint ember és király a legbecsületesebb jellemek közé tartozott, Toskánát alkotmány nélkül 15 éven át igazságosabban kormányozta, boldogabbá tette minden alkotmányos államnál, éles észszel, helyes ítélő tehetséggel bírt, felismerte a helyzetet, meg tudott alkudni a kor kívánalmaival, tekintélyét szívósan megvédte, nem sokat ígért, de a mit adott, és esküjét szigorúan megtartotta, ígéretei kijátszását sem maga meg nem kísérte, sem az alattomos kísérleteket meg nem engedte, a mily becsületes épen oly eszélyes volt, népeit szerette, sírjába a magyarok osztatlan szeretete tisztelete és sajnálata kísérte.

X. FEJEZET.

A magyar alkotmány. 791.

X.

Magyarország alkotmánya. 1791.

I.

Magyarország államisága.

Magyarország teljesen önálló, független állam, mely saját határokkal bír, törvényes királya által a törvények értelmében kormányoztatok, semmi más államnak semmi tekintetben alárendelve és lekötelezve nincs. A király törvénytelen rendeletei érvénytelenek. A királyi ház kihaltával az ország királyát szabadon választja.

II.

Az osztrák tartományokdli viszony.

Magyarországnak a Habsburg-ház nőága, a Habsburg-Lotringen-ház fi- és nőága kihaltáig (az 1723. törvény szerint) mindig egy és ugyanazon királya lesz, mint az örökös tartományoknak, a király személye azonosságán kívül azonban semmi más kötelék és kötelezettség nem köti össze. Az osztrák katonaság azonban Magyarországnban is elhelyezhető.

III.

Az országgyűlés jogairul és összehívásáruul.

Az országgyűlés minden három évben összehivatok, ha szükséges, előbb is.

Az országgyűlést a magyar király hívja össze és osztja el.

Az országgyűlés a követek és főrendek házábul áll.

Az országgyűlés szabadon tárgyal, az országgyűlési szónoklatok, nyilatkozatokért senki kérdőre nem vonhatatik.

Az országgyűlés tagjai sérthetlenségnek.

A törvényt az országgyűlés hozza, magyarázza és el-
törli.

Az országgyűlés által hozott törvények vagy a régiek el-
törlése érvényt a király szentesítése által nyernek.

Az adót, ujjonczt, vámokat, a só árát az országgyűlés
határozza meg.

A nádort, koronaörököt választja.

A király halála esetében a királyi örökös G hónap alatt
köteles az országgyűlést összehívni.

A nemesi felkelést elrendeli és szabályozza.

Az országos határkérdéseknél küldöttségeket választ.

Országos törvényjavaslatok előkészítésére bizottságokat
választ.

IV.

A király kötélt ességeir ül és jogtárul.

1. A király az ország törvényeire megesküszik, hitlevél és
esküvel kötelezi magát az ország törvényei megtartására és
megtartatására.

2. Előde halála után 6 hónap alatt köteles az országgyű-
lést összehívni.

3. A király csak a törvények szerint uralkodhat, törvény-
telen rendeletei érvénytelenek.

4. Köteles az országgiul elszakított részeket visszaszerezni
és azokat az országhoz csatolni.

5. Az országgyűlés által felterjesztett törvényjavaslatokat
megerősíti vagy elveti.

6. Az adó-, vám-, újoncz-ügybeni országgyűlési törvényeket elveti vagy megerősíti.

7. Az országgyűlést minden három évben, ha szükséges hamarább is összehívja.

8. Háborút indít, békét köt.

9. Az országgyűlést elnapolja, feloszlatja.

10. A rendes katonaság és felkelő nemesség fővezére.

11. A só árát rendkívüli szükségben felemeli.

12. A halálos büntetéseknél kegyelmet ad és azokat megváltoztatja, más büntetéseknél is a büntetéseket elengedi vagy leszállítja.

13. Némely magánperekben a kancellária által rendelkezik.

14. A hitbizományi elsőszülöttségi alapításokat megerősíti.

15. Nádornak 4-et jelöl.

16. A korona-örököt jelöli.

17. A hadsereg elhelyezéséről intézkedik.

18. A hadsereg vezénylete, felszereléséről rendelkezik, a tiszteket nevezi.

19. A nádoron, korona-örökön, a megyei és városi választott tisztviselőkön kívül minden méltóságot és közhivatalnokot, bírót, nevez és elbocsájt.

20. A felkelő nemesség fővezére.

21. A katolikus, a görög egyesültek egyháznagyait nevezi.

22. A görög nem egyesültek püspökeit megerősíti.

*23. Birtokokat, nemességet, kitüntetések, czimeket adományoz.

24. Szabadalmakat, kiváltságokat adományoz.

25. A kincstári koronajóságok, a só- és érczbányák, pénzverde, vámok jövedelmeit húzza.

26. A vallásalap és más katolikus alapok kiadásait szabályozza.
27. Személye sérthetetlen.
28. Az országot kormányozza.
29. A vámokat megalapítja.
30. Nyug- és kegydíjakat ad.
31. A határőrvidékről korlátlanul rendelkezik.
32. A fiuörökös nélkül kihalt magszakadt család fiágra szabályozott nemesi birtokait örökli.
33. A katolikus iskolákrul és tanrendszerről rendelkezik.
34. Főfelügyeleti jogot gyakorol a protestánsok iskoláira, zsinatára, valamint az ó-hitüekére is a törvény korlátái közt.
35. Pénzt veret.

V.

A nádorrul.

1. A nádor az országgyűlés által választatik, a király által jelölt 2 katolikus és 2 protestánsbul.
2. Hivatala élethossziglan tart.
3. A felkelő nemesség főkapitánya, a felsőház elnöke, Pest, Pilis és Zsolt t. c. Vármegye örökös főispánja, a jászok és kunok főkapitánya, a helytartóság, a hétszemélyes tábla elnöke.
4. A kiskorú király gyámja.
5. A hülye vagy tehetetlen király alatt az idegen követekkel érintkezik.
6. A távollevő király helytartója.
7. Közbenjáró a király és nemzet közt.
8. A király kiskorúsága esetében az országgyűlést összehívja.

9. A belvillongásokat köteles lecsillapítani.

10. A hazaáruló ellen az országgyűlés határozatát végrehajtja.

11. A király választásnál első szavazattal bir.

Az 5., 6., 9., 10. ez időben már csak papiros jog volt, a 11, pont gyakorolhatására, csak századok múlva lehetett számítani.

VI.

A helytartó tanácsról.

1. A helytartó tanács tagjai esküt kötelesek tenni, esküszegésért az illető tanácsost az országgyűlés előtt bármely nemes be vádolhatja.

2. A helytartóság csak az ország törvényei szerint rendelkezhetik.

3. A helytartó tanács tagja egyszerű feladásra el nem mozdítható. Mindez a felelős kormány torzképe volt, nem ért annyit, amennyi papirost és tintát reá pazaroltak, mert mint megvilágítám, a helytartó tanácsnak sem bíróját, sem büntetését nem állapították meg és tényleg a királyi rendeletnek nem állhatott ellen.

VII.

A kanczdlá.riáról.

1. A kanczellária független a császári kanczelláriátul.

A kanczellária azonban az országgyűlésre nem támaszkodhatott, az országgyűlés által meg nem büntethetett, mert idegen országban székelt, nem függött a német kanczelláriátul, de függött egyénileg a magyar a német kanczellártul, mert ez vezette a politikai kormányzatot és ezt mindig jobban kedvelték a magyarnál, nagyobb kérdésekben udvariasságba! véleményét

megkérdezték, de súlyt reá sohasem fektettek, megtörtént az, amit az öszbirodalom szinleges érdeke kívánt, a kancellár, ha Magyarország érdekét megsértették, leköszönhetett, de nem ellenkezhetett, mert tiltakozását tekintetbe nem vették, bármit rendeltek, akadt más, ki a császári kancellária rendeleteit végrehajtotta. A kancellária tehát a közös, sőt alkotmányos ügyekben is a német kancellária kiadóhivatala volt. Saját nyílt törvényes hatáskörén kívül fő feladatát képezte a pártszerzés, a politikai tényezők megkerítése.

VIII.

A megyékrill.

A megyék az állam-életben kiváló helyet foglaltak el, az önkormányzat, az állami jogok, a nemesség egyéni jogai sülyedéseivel mindinkább szerveződött és terjeszkedett, a nemesség is tényleges jogait hanyatlani látván, semleges állást foglalt.

1. A megye rendes évszaki gyűléseket tartott, melyek megvitatták a napi politikai kérdéseket, a törvény-sértéseket, országos sérelemnek mondták ki, és a többi megyéket a saját körökbe vagy máshol elkövetett sérelemek orvoslásának pártolására hívtak fék A gyűlések hatalma különösen növekedett. Mária Terézia uralmának utolsó évtizedében, a nemesség ezen korszakban teljesen ur volt a maga házában, mert a főurak Bécsbe vonultak, a Rákóczy-kori öreg főüri nemzedék kihalt, az új nemzedék nem tudott magyarul, a megye azonban magyarul tanácskozott, tehát a főurak a gyűlésekben részt nem vettek; midön Lipót új főispánokat nevezett, ezek már új tömör megyéket találtak, melyekkel főleg latinul érintkeztek, tehát a megyéket kötélen nem vezethették.

2. A megyegyűlés készítette el az országgyűlési utasítá-

sokat, melyek előkészítése bizottságokat igényelt, az utasításadás joga, az utasítás kötelező ereje a törvényekbe nincs ki-
mondva, természetes kifolyása volt ez azonban egyrészt a vá-
lasztási jognak és rendi képviseletnek, a megyei követ nem
magát, de a választó nemességet képviselte, a választó tehát
követét jogosan választhatta azon feltétel alatt, hogy utasítá-
sokat ad, és a követ az országgyűlésen ezen utasítás betűje
és szelleme szerint fog eljárni; a követ nem mondhatta azt,
hogy az utasításokat nem ösmerte, hogy a választásoknál kény-
szerítették, mert az utasítások a választás előtt készültek, a
követ tehát ösmerte, a megyei követség elvállalására senkit sem
kényszerítettek, sőt erre mint az alispánság elvállalására bü-
ntetés sem volt kiszabva. Szükséges volt ez a követi tekintély
emelésére, a követ személye sőt vagyona biztosítására. Az or-
szág alaptörvényei szerint, melyet a Habsburgházi királyok is
megerősítettek, minden magyar nemes egyenlő volt, a grófi,
bárói czimek csakis a Habsburg-ház alatt jöttek divatba, ezen
czimek azonban semmi különleges po litikai jogot nem adtak, a
főispánok, mágnások, vagyis országnagyoknak neveztettek, de a
főispánnak az országgyűlésen semmivel sem volt több joga, mint
az utolsó nemesnek; az 1608. szerencsétlen törvény azonban
ezt lényegesen megváltoztatta, mert a zászlós urnák, a főispán-
nak egyéni jogot adott, két házat alapított, ellenben a nemes-
ség joggyakorlatát a megyékre szorította. Az 1608. 8. homá-
lyos törvény szerint, ha a nemesek követei a megyei utasításokkal
tekintélyeket nem támogatják, egy rangra süllyedtek volna a
távollevő országnagyok követeivel, vagyis az ország befolyása
megsemmisül. Igényelte az utasítást a követ biztonsága, mert
utasítással bírva, mindenik a megyére hivatkozott, nem saját
véleményét, de több ezer nemes akaratát hangoztatta, véd-

pajzsul szolgált ez a vesztegetés, erőszak, fenyegetés ellen, mert azt mondható, meg van kötve, az utasítás ellen adott szavazata érvénytelen. — Megye gyűléseket, a megye-rendszer megalapításától kezdve folytonosan tartottak a nemesek, az országgyűlésekre követeket néha már a választott királyok alatt is küldtek, de akkor az országgyűlésre még minden nemes megjelenhetett, ekkor tehát még a követek nem az egész megyei nemességet képviselték, tehát utasítások nem volt. 1608. ezen helyzet fennállt. 1608-ban a helyzet megváltozott, ezen korszak azonban az utasításadásra nem volt alkalmas, mert a budai vár bevételéig a török és német, Lipót alatt a Rákóczi-forradalomig a német rablók miatt nem lehetett a gyűlésekre járni, de 687-től III. Károlyig nem is volt országgyűlés. De különben is addig míg a királyt választották, míg az ellenállási záradékot el nem törölték, az utasítást veszedelem nélkül lehetett nélkülözni, mert az erős szabad közvélemény elleni szavazat életveszéllyel járt, az ellenállási záradék a nemest feljogosította a törvénytelen rendeletekkel szembeszállásra, a királyválasztási, sőt az ezt megelőző gyűlések is alkalmat nyújtottak, a sérelmek orvoslására, az elvett jogok visszaszerzésére, ennél fogva az utasítások csakis Károly uralma alatt jöttek divatba.

A gyűléseket a megye-intézmény kezdetén csak a főispán hívta össze, ez azonban már a Ferdinándok alatt megváltozott, mert egy törvény a megyét gyűlés tartásra feljogosította, a főispán nem lettében is. Későbbben midőn a megye már minden ügyet kezelt, midőn a pörös mint bűnvádi ügyekben bíraskodott, az árva-ügyeket kezelte, részint gyűlés, részint árvaszék alakjában, miután a tisztviselők több ügyekben a gyűlés megbízása folytán jártak el, midőn az alispánt már a főispán csak jelölte, a megye önválasztotta fővel bírván, a megyegyűlések az

alispán elnöksége alatt rendesen megtartattak, a főispán vagy távollétében az alispán elnöklete alatt. A gyűlések kiszámíthatlan hasznot teltek az adó-ügyben, a megye folytonosan harczolt a kormánynyal a kapuk leszállításáért, az alispán midőn sarokba szorították, felebbezett a gyűléshez, midőn az országot rász termés, rablások sújtották, nem tagadták ugyan meg, az országgyűlés által megszavazott adót, de csepenként szedték be; míg a viszonyok változtak, a főispánt, az alispánt ha magokba állnak el lehetett volna csapni, de ők a megyegyűlés köpönyege alá bújtak, a több ezer nemes erkölcsi változó testületét megbüntetni nem lehetett. A rendes gyűlés, mely már Mária Terézia alatt szervesen működött, az emberiségnek nagy szolgálatokat tett az úrbéri ügyekben. A parasztokról az országgyűlés már I. Ferdinánd alatt és óta számos méltányos és igazságos törvényeket hozott, mely a jobbágyoknak tulajdont adott, a kegyetlenség ellen biztosította, de ezek a gyűlések megszilárdulásáig tényleg csakis a kis és a kisebb középbirtokosok önkénye ellen biztosította, ellenben a nagyurakat, az egyháziakat, a kincstár tisztjeit ezen törvények legkevésbé sem fészélyezték, mert a főispánok politikai összeköttetések miatt, az alispánok, szolgabírák pedig, mert a hatalmasokkal! szembezállás által nemcsak hivatalokat, de vagyonokat és személyes szabadságokat is koczkáztatták, szemet hunytak az önkényre, mert nem tudtak kire támaszkodni. Kétségkívül a paraszt folyamodhatott a nádorhoz, a helytartósághoz, a kancelláriához, a királyhoz; de a hely tartóság, a nádor Pozsonyba később Budán, a kancellária a király Bécsbe székellek, ez ezen időbe, midőn a szegény ember csak saját lábain czammoghatott, midőn a török és német zsoldos körmeitől egyiránt kellett félni, hosszú és veszedelmes ut volt, ezen urak és a királyi felség ajtaja nem

volt kitérve, de ha a ritka szerencse a földi hatalmasságokhoz bejuttatta is, mi történt? Leküldték ügyét a főispánhoz, kinek első sorban segíteni kellett volna, ez kihallgatta a kényurat, az alispánt, a szolgabíró, s mert mindeniknek más fontosabb dolga is volt, ezek feleltek évtized múlva, akkor felment ismét a főhatalmasságokhoz, és ha azalatt a panaszkodó jámbor a kényurak börtönéből a menyek országába nem jutott, ha az alsó közegek becsületesen jártak el, végrehajtás végett visszajött 20 év múlva, és ezalatt a legjobb esetben koldussá lett, de így volt ez máshol is, a bárányt az oroszán vagy medve mindenütt felfalja. Mindezt azonban a gyűlések megváltoztatták. A gyűlések előtt a nép nem tudott panaszkodni, a gyűlések rendszeren megtartatván, volt hová folyamodni, a panaszt a gyűlések előtt az alispán, szolgabíró, zsebre dughatta, a szolgabíró igazságtalankodhatott, a nagy közönség az ügy állását nem ösmerte, a jó akaratú hivatalnok csakis az igazságra támaszkodhatott, a titkos igazságot pedig a hatalom mindég legyőzte. A magyar ember minden időben szerette az igazságot, a zsarnokságot, kegyetlenséget a nemesség mindég gyűlölte, a paraszttal a nemesség rokonszenvezett, mert a kétszázados szabadságharcban a nemességgel együtt küzdött az önkény ellen; sokan az igazságtalanságtul tartózkodtak már azért is, mert nem akarták, hogy a közvélemény nyomorult zsarnoknak nyilatkoztassa, a rossz tisztviselők féltek a gyűlések megrovásától, a jók teljesítették kötelességüket, mert a gyűlésre és általa az egész közönségre támaszkodhattak. A nyilvánosság nem hagyta elfedni a gatszást, ha a főispán bűnösen járt el, a gyűlés felterjesztést tehetett sérelmi alakban az országgyűléshez. A kormány maga nem hunyhatta be szemét, mert a gyűlés jegyzőkönyvei ellene bizonyítottak. Míg szerves gyűléseket nem tartottak,

egyesek idegen ügyekbe nem avatkozhattak, mert a hatalom, az ármány egy embert elfujt, de egyes ember, miután nem hatóság, vizsgálati joggal nem is bír, nemes társát sem jogosan meg nem támadhatta, sem az esetet meg nem világíthatta, a gyűlés azonban politikai, sőt bíraskodási hatalommal bírva, nyomozást, vizsgálatot rendelhetett el.

A gyűlések mentették fel a megyéket a főispánok önkénye alul, a gyűléseknek köszönhető az árva-ügyek rendes kezelése. Kezdetben, midőn az Árpádok alatt a megyék csakis katonai intézményt képezték, a főispánok rendkívüli hatalommal bírtak, a főispáni felelősséget ugyan már az aranybulla megalapította, a főispán azonban a felelősség daczára rendkívüli hatalommal bírt, mindaddig, inig az alispánokat a főispánok nevezték, a választott alispán azonban már szembezállhatott a főispánnal, ha maga is gazdag értelmes ur volt, a hatalmas főispánnal azonban sikerrel csak akkor küzdhetett meg, midőn a gyűlések megtartása, a gyűlés megtartásának ideje elhatározott, mert a gyűlést, akár tetszett a főispánnak, akár nem, az alispán összehívta, a gyűlésen az alispánt már az egész nemesség támogatta, a gyűlés a felelősséget az alispánról levette, a főispán tehát tényleg megszűnt a megye vezére lenni, a főispán bírói köre nemcsak átment az alispánra, de a törvények által neveltetett is, a gyűlésen az alispán vagy vezetők a főispánt a megyével megismertették. Az árva-ügyekre is kimondhatlan befolyást gyakorolt a gyűlés III. Károly uralmáig, az árvaügyek fő ellenőrzését a király a kancellária által gyakorolta, az 1715. és 1765-ik törvények azonban ezt inár a megyékre ruházta és ez sokat segített, mert a kancellária az árvaügyekben nem ért semmit, mert a kancellária Bécsben székelt és ez azon időben, midőn országutak nem voltak, a biztos köz-

lekedés hiányzott, midőn a szegény ország kevés pénzzel bírt, a bécsi ut majdnem a lehetetlenségek közé tartozott, de ha még a panaszkodó Bécsbe feljutott is és ott képes volt a megyéhez egy dörgedelmes leiratot kieszközölni, még ezzel sem sokat nyert, mert az árvaügyeket a gyűlések szervezéséig a fő- és a tőle függő alispán kezelték, ezek tehát a rendeletet vagy zsebre rakták, vagy ferde és álfelterjesztést tettek. Mindez a gyűlések szervezése által megváltozott, mert a megyei tisztviselők köteleztek a leltározást teljesíteni, a megyegyűlés ele terjeszteni, gyámok és gondnokok (a szülők kivételével) köteleztettek az árvák vagyonáról és személyéről jelentést tenni, az árva-ügy tehát üveg alá került, az árva-ügy állásáról tehát mindenki meggyőződhetett és mindenki hozzászólhatott, a sértettnek rokonai, barátai, még a legszegényebbek is bemehettek a megyegyűlésre és a megyei urainak az árva-ügyet figyelmükbe ajánlhatták, a legszegényebb nemesnek is voltak védnökei, kik az árva ügyét felkarolták, A gyűlések a királyi, kancellári önkény ellen is menvédül szolgáltak, mert ha valamely hatalmas a becsületes gyámot letette, először tisztelettel félre tették, majd meg sürgetve felírtak ős ha az igazságtalanságot végre is meg nem akadályozhatták, a csapást évekig feltartóztatták és a gonosz gyám eljárását éber figyelemmel ellenőrizték.

A megye hatalmát megerősítette a tisztviselők választása. A hivatalnok mindenütt és minden időben attul függött és függ, aki nevezi vagy választja, mert a tisztviselő becsvágy vagy anyagi előnyért vagy mind a kettőért szolgál, balgaság azt hinni, hogy a megyei hivatal csak nobile officium nemesi kötelesség volt, mert igaz ugyan, hogy ma egy hajdúnak a bére is több, mint hajdan az első alispáné volt, csakhogy ezenkívül a bírák tetemes jövedelmet húztak a perdíjakkul és ezt elfogadta min-

denik, mert ez becsülettel megillette, régi és mostani pénzérték közt a különbség képzelteden, a 17. század végén Pest-megyében 2500 holdas jó birtokért haszonbérbe fizettek 7 frt haszonbért, vagyis holdankint ¹/_a krajczárnál kevesebbet; amely alispánnak tehát régen 10 frt fizetése volt, ez annyit tesz, mint ma 10,000 frt jövedelem. A hivatal tehát minden időben kétszörös előny lévén, senki sem akarta elveszteni. Ulászló alatt már az alispánt, a szolgabírákat, a megye ős főispán közösen választották, vagyis a főispán jelölt, a megyei nemesség választott, nem volt azonban a hivatal tartama megjelölve, ennél fogva valószínűleg élethossziglan tartott, ha az alispán a főispánnal nem ellenkezett, — később azonban, midőn a kényuralom győzött és Magyarország egyedüli mentsvárát a megyék képezték, a tisztviselők választási ideje ős hivatal tartama 3 évre szabályoztatok és ezáltal a megyei tisztviselők a megyétől teljesen függővé tétettek. A megye hatalmát nagyban elősegítette a másod-alispánság behozatala, eleinte csak egy alispán volt, később azonban, midőn az ügyforgalom növekedett, midőn az alispánokat, az első alispánt követnek választották, behozták a másod- vagyis helyettes alispánokat (substitutus), eleinte ez nem volt rendszeres hivatal, sőt családomban *egy* tagja egy időben Szepesben mint első, G-ömörben mint helyettes vagyis másod-alispán szolgált. A másod-alispánság a megye hatalmát nagyban megerősítette, mert a másod-alispán az elsőre vágyván, az első ellenőrizte és többnyire az ellenzék vezére volt.

IX.

Az adó-ügy.

A nemesség adómentessége, a nemtelenek adójának meghatározása a feudális korban az alkotmányok sarkalatos jogát

képezték. Az elsőt őseink az utolsó időkig megőrizték, a másodikban, valamint a közvetett adónemekben az ország igen sokszor hanyatlott és engedett. — Mint olvasóimnak az első kötetben megvilágítottam, a kincstári nyereségnek (*lucrum camerae*) nevezett adó kis változással örökösen megmaradt Róbert Károlyiul I. Ferdinándig, — T. Ferdinándtul III. Károlyig a kapuadó a viszonyok, a szükséglet, a királyi hatalomhoz arányitva nőtt, sőt néha fogyott is az adót, midőn az országot alkotmányosan kormányozták, egyik országgyűléstől a másikig mindig az országgyűlések alapították meg, III. Károly 712-ben többet kért, a Rendekek nem szavazták meg, III. Károly nem erősítette meg az adóhatározatot, de szedette a megajánlott adót, későbbben az adó maradt, de törvényben! megemléítését a király mellőzte, ugyanezen rendszert követte Mária Terézia is, midőn a szükség szorongatta, a többletet más czímen hozták be, tényleg tehát az ország adómegszavazási fenségi jogát nem gyakorolta. II. Lipót ugyan az ország adómegszavazási jogát az 1790. 19. törvénycikkben biztosította, de miután az ezt különlegesen biztosító Ulászló törvénye különlegesen fel nem említettet, a helyzeten semmit sem segített, csakis a Rendekek önámítására szolgált. A vámok, a só árának megalapítása is országos jog volt, a Habsburg! királyok e tekintetben azonban az ország jogait nem tisztelték, csak kivételes esetekben engedtek, midőn a korona ingott. A só tárgyában pedig II. Lipót alatt a só meghatározásában a 20. törvénycikkben az ország elismert jogait nyíltan feladták, mert ebben a királyt felhatalmazták a só árának nagy szükségben! felemelésére, a nagy szükség értelmét azonban nem határozták meg, adó tekintetében tehát a jog papiroson fennmaradt, tényleg azonban az ország tartománya sülyedt, mert egyedüli biztosítékát, Ulászló ellenállási törvényét

nem eleveníték fel, mi az adómehtagadásnak egyedüli biztosítékát képezte, sem azt ki nem mondták, hogy az adó csak 3 évig érvényes.

X.

A hailügyrül.

Magyarország honvédelme századok óta sokat változott. I. István alatt a magyar hadsereget a nemesség, a várjobbágyok, a városok meghatározott katonailletéke képezte, a nemesség és várjobbágyok a király felszólítására tartoztak fegyvert fogni és a királyt az ország határain kívül és pedig a nemesség saját, a várjobbágyok a király költségén követni. II. András meghagyta a nemesség személyes felkelési kötelezettségét, de azt kizárólag a belvédelemre szorította. IV. Béla alatt honvédelmi erő a jászokkal és kunokkal szaporodott, kik, mint a nemesek személyesen köteleztettek fegyvert fogni. A tatárdulás a nemességet rendkívül megapasztotta, a bácsi, bánáti, csongrádi, békési, Csanádi, alsó-szabolcsi, alsó-hevesi, alsó pesti nemességet a tatárok tömegesen elpusztították; IV. Béla tehát a nemesség pótlására a várjobbágyokat nemesekké tette, kipótoltatott tehát a nemesség száma, a várjobbágyok azonban szegények voltak, később szaporodván, még jobban elszegényedtek, a nemesség egy része a természetes szaporodás, az Árpád-ház végnapjaiban! belzavarok által elszegényedett, elannyira, hogy a nagy rész bunkókkal, fokosokkal felfegyverezve gyalog vagy kocsikon jelent meg a táborban és magát sem kellően fel nem fegyverezhette, sem nem élelmezhetette. Zsigmond alatt tehát behozták a zászlós (banderialis) rendszert, ez a honvédelmi kötelezettséget megnehezítte, mert most már a nemes nemcsak személyesen köteleztettek táborba szállni, de jobbágyainak meghatározott részét

is tartozott felfegyverezni, a táborban élelmezni. A főbb birtokosok zászlóalj-illetősége a törvénykönyvben határozatott meg, az egyháznagyok tekintélyes zászlóalj tartására köteleztettek, a főbb méltóságok, a nádor, erdélyi vajda, országbíró, bánok hivatalos zászlóaljakat köteleztettek tartani, ezek tartására azonban nagy mennyiségű kőstöt húztak a királyi sóbányákból, ezen zászlóaljak tehát az országos katonaságot képezték, a király és koronkint a királyné is nagy zászlóaljakat köteleztettek tartani, a király katonái őrizték a végvárakat. A birtok utáni katonai illetőség súlyosan nehezedett a nemességre, mert a valódi hadjáratok idő szokás szerint 14 napra volt ugyan meghatározva, de miután Magyarország alatt Szerbiát, Boszniát, Oláhországot, Moldvát is értették, a felvonulás, a hazajövetel maga sok időt vett igénybe, s mert a nemesség a király parancsára is köteleztettek táborba szállni, legénysége lovát és fegyverzetét is kényszerült készen tartani. A török elleni hadjáratokat rendszeresen az országgyűlés határozta el, de a király az országgyűlés nélkül is indíthatott háborút, mibe azonban a nemesség az ország határain kívül nem volt köteles résztvenni, ha azonban a török vagy bárki más üzent hadat, a nemesség a határok védelmére tartozott kiállni.

A nemesség a terhes hadkötelezettséget csakhamar megunta, és Mátyás királyt, Ulászlót, Ferdinándot, Zápolyát azon kötelezettséggel választák meg, hogy az országot sajátjokból védik meg; Ígéretét azonban egyik sem tartotta meg, a felkelési kötelezettség tehát megmaradt a Habsburg ház alatt is. A banderialis kötelezettséget a viszonyok már Ferdinánd uralma végén megszüntették, az egyháznagyok nem állíták ki zászlóaljaikat, mert Esztergom, Eger, Kalocsa, Fehérvár, Pécs, Nagyvárad, Csanád, Veszprém, Szombathely folytatólag török vagy

erdélyi kézbe kerültek, a püspökök katonaságokkal alig bírták megvédeni megmaradt váraikat és birtokaikat a török és német rablók a protestáns főurak ellen. A zászlós rendszer a főuraknál elmaradt, mert az ország már a nagyváradi béke után 3 részre oszlott, a Habsburg! országgyűlések a főurakat, a török hódoltsági vagy Erdélyi uralom alatt lévő birtokaik után zászlóalj! katonaság tartására nem kötelezhették azon egyszerű oknál fogva, mert sem a török, sem az erdélyi fejedelmek nem engedték meg, hogy területekről az illető főur katonát állítson, melylyel esetleg ellene harczolt volna, már pedig a Pálffy és Illésházy családok kivételével egy főur sem volt, ki a török vagy erdélyi területen nem bírt volna. Nem lehetett ezenkívül azért sem, mert kinek vára volt, azt nem csak az ellenség, de saját királya zsoldosai ellen is védeni kellett, a főur tehát az általa tartott csapatokat várából és birtokából önlétte veszélyeztetése nélkül nem mozdíthatta ki. A fejenkénti tömeges felkelés is elmaradt, mert I. Ferdinand kötelezte magát, hogy az országot saját és királyi jövedelmeikül megvédi. A többiek alatt elmaradt, mert a magyar nemes csak a király vezénylete alatt volt köteles a táborban megjelenni, a Habsburg királyok közül Mária Teréziáig egyedül Miksa király jelent meg személyesen sereggel Magyarországra, Miksárul pedig mindenki tudta, hogy Magyarországnak a német birodalomban! bekebelezését megígérte. Mária Terézia alatt a nemesi felkelést megajánlották, de meghatározták a felkelők számát, és ezen szám alig képezte a fegyverköteles nemesség negyedrészt. A nemesség nem akarván harczolni, az országot zsoldosokkal kellett védeni, a zsoldos tartás elvét maga a nemesség elfogadta, csak az idegen zsoldosok ellen tiltakozott, III. Károly már rendes katonaságot állított fel. 41-ben már az országgyűlés 21,600 legényt szava-

zott meg, tényleg tehát a császári hadsereg elvét elfogadta, a 91-iki országgyűlésen a hazafi-ellenzék már a magyar és a Magyar - országba behozandó katonaságnak a magyar alkotmányra! meg- esketését követelte, Lipót azonban visszautasította és az orszá- got csakis arrul biztosította, hogy az ujonczok megszavazása az országgyűlés joga, és önkényesen nem ujonczoztat. A király tehát országgyűlésen kívül, az országgyűlés elfogadása nélkül a sereg számát nem emelhetette, de a hadsereg nem volt ma- gyar, mert az alkotmányra nem esküdött meg, ezen törvény nem mondta ki, hogy a sereg az országba) ki nem küldhető, idegen országba békébe el nem szállásolható, nem mondta ki, hogy Magyarországra idegen sereg el nem helyezhető, a ma- gyar hadsereget tényleg az idegen császári főhadi-tanács alá helyezte, a sereg vezényleti és hivatalos nyelve nem magyar, de német volt, a katonák kihágásai ügyében nem a magyar, de a császári hatóság ítélte. A rendes az ország által megszava- zott hadseregen kívül Magyarország és Erdélybe megalakítot- ták a határőrséget, melynek minden tagja katonai szolgálatot teljesített, mely kizárólag a császárnak esküdött hűséget, mely felett még az országgyűlés sem rendelkezett, de kizárólag a császáriul függött. Az idegen seregeknek az országban! elhelye- zése a határvidék megalkotása által Magyarország békés ostrom- állapot alá jutott, a kard megmaradt az elszórt szervezetlen nemesség kezeiben, a puska és ágyú felett azonban a császár rendelkezett, a kard pedig már ez időben sikeresen nem küzd- hetett meg a puska és ágyúval.

XI.

Az egyéni jogokrul.

Az egyéni és alkotmányos jogokért annyi vér sehöl sem folyt, mint Magyarországon; az István elleni harcz főleg sza-

badságharcz volt, midőn István idegen segélylyel a nemzetet lenyűgözte, az általa alkotott nemzet a nemesek fiai Péter alatt nemcsak az idegenek ellen, de főleg jogaikért emeltek fegyvert, végre a kényuralom II. Endre alatt megbukott, és Endre az aranybullaiban a nemesek egyéni szabadságát is biztosította. Az aranybulla szerint a nemes törvényes idézés és Ítélet nélkül el nem fogathatott és börtönbe nem zárathatott, miután azonban a legfőbb bírói hatalmat a király gyakorolta, a felségsértés és hűtlenség ürügye alatt a királyok hatalmokkal gyakran visszaéltek, mígnem Ulászló alatt a felségsértési ügyekben a bírászkodás az országgyűlésre ruháztatott, Ulászló alatt tehát a nemesek személye teljesen biztosítva volt a királyok önkénye ellen, mert

1. A király törvénytelen rendeleteinek minden nemes büntelenül ellenállhatott.

2. A király a nemeset idézés és bírói ítélet nélkül el nem fogathatta, börtönbe nem tarthatta.

3. Felségsértési és hűtlenség! ügyekben az országgyűlés bírászkodott.

4. Nagy Lajos a nemesek közti egyenlőséget megalapította illetőleg magyarázta és megerősítette.

A mohácsi ütközet után a királyok ezen törvények ellen nyíltan és alattomban küzdöttek; a vallási háborúk főleg politikai küzdelmek voltak, végre százados harcok után Lipótnak sikerült az ellenállási záradékot eltöröltetni, ez által a nemeség feladta a személyi biztonság egyik várát, mert ez megszűnván, a király érvénytelen rendeletét nem teljesítőre rá lehetett a felségsértést vagy hűtlenséget fogni, a második pont megmaradt ugyan, de ez már nem nyújtott elég biztosítékot, mert a harmadik biztosítékot az ország ugyan nem törülte el,

de a királyok, az országgyűlések csak rövid ideig, csak időnkint, később 3 évi, néha 10—15 évi időközben ülésezvén a hűtlenség és felségsértési ügyeket, midőn kivételesen a törvényes eljárást nem mellőzték, a királyi bíróságok által intéztették el, ezen bíróságok kizárólag a királyiul függvén, utasítás szerint ítélték. Károlyt már az országgyűlés bíraskodásának mellőzése sem elégitvén ki, bár a használatban lévő hármaskönyv szigorúan rendelkezett, meghozták tehát a hűtlenség! törvényt, melyben hűtlenségnek kereszteltek, az állam elleni támadást és ellenszegülést, nem fogalmazták azonban a támadás és ellenszegülés eszméjét, ezen széles fogalom alá lehetett venni azokat, kik a király rendeletei ellen felszóltak,“ kik a törvények megváltoztatását ajánlották, kik a sérelmek orvoslását, az önkény megszüntetését követelték, ezek ellenében írásban érveltek. Az országgyűlés bíraskodásának megszüntetése után tehát, a személyszabadság csakis hajszálon függött, a király szolgálalkú bírái által bárkit elítélthetett, vagyonától és életétől megfoszthatott.

A személyszabadság egyik fő követelménye a lelkiismeret vagyis vallásszabadság. A katolikus vallás a reformáció behozataláig államvallás volt, a katolikus vallás hitelvei az önkormányzatot nem ismerik, a katolikusok és görög vallásnak tehát vallási ügyeiről nem rendelkeztek. A lutheránusok vallását a II. Lajos alatti országgyűlés nemcsak “el kárhóztatta, do a lutheránus hívek megégetését is elrendelte. A protestantismus azonban rohamosan hódított, elannyira, hogy már Mátyás alatt a nemesség és ország nagy többsége a protestánsok hitét vallotta, daczára azonban a többség fegyveres diadalának, a szabad vallásgyakorlatot csakis a linczi békekötés biztosította. Lipót uralma alatt azonban már a linczi béke becikkelyezett feltételeit a király lábbal tiporta, a katolikus főurak, a katolikus

papság üldözte, III. Károly és Mária Terézia alatt inár az országos többség erőszakoskodása ellen az uralkodók védték a protestánsokat. A kálvinisták és lutheránusok tehát 1790-ig csak türetek, hivatalba csak az egészen protestáns megyékben választottak, csakis ezekbe ügködhetek a protestáns ügyvédek. Az 1791. országgyűlés azonban a helyzetet megváltoztatta, nemcsak a linczi békekötést állította helyre, de mind vallásgyakorlati, mind iskolai, mind önkormányzati tekintetben a jog és méltányosság legszélső határáig elment, vallási tekintetben tehát az egyéni szabadság nevedett, terjedt és izmosodott.

A nemesség birtokjoga a neoaquistica comissio megszüntetése után a régi állásponton maradt. A kincstár ellen ugyan a bírák szolgálása miatt nem lehetett nyerni, de másrészt már a kincstár kapzsisága és üldözése is megszűnt. Nagyban izmosodott azonban a parasztok birtok- és tulajdonjoga. A parasztok szabad költözködé-u joggal bírtak már Zsigmond alatt, de a jobbágyok földjei, lakházai a földesur tulajdonát képezték. Az 1556. 29. azonban már a jobbágyot feljogosítja házának és épületeinek 15 nap alatti eladhatására, megengedi, hogy az általa örökölt vagy vett vagy alakított szántóföldeket, réteket, szellőket irtványokat távozása esetére 9-ed fizetés terhe mellett megtarthassa, egyszersmind a földesurat feljogosítja, hogy ezeket a földesur törvényes becs mellett magához válthassa, nem adott tehát ez a birtokra feltétlen jogot, mert a földesur becsáron viszszaválthatta, de feltétlen jogot adott azonban a birtok értékére, mert azt a birtokos csakis bírói becsáron válthatta magához. Az úrbéri házhely jogilag a földesurat, tényleg azonban a jobbágyot illette, mert a földesur a jobbágyiul házhely illetményét csak azon esetben vehette el, ha úrbéri kötelezettségét nem teljesítte, ezen kötelezettséget a törvény 52, majd 40 ígás napra

határozta, a jobbágyot sanyargató földesur a törvény által büntetett. Az úrbéri házhely illetősége a törvényben ismételve említhetik, mennyi volt azonban ezen illetőség, azt a törvény sohasem határozta meg, változott ez a talajminőség, a helyi viszonyok, a földesur nagylelkűsége vagy gondatlansága szerint, kétségkívül kisebb volt ez a felföldön, hol a föld kevesebb, a nép számosabb volt, mert a felföldön minden időben lehetett jobbágyot kapni, — ellenben az alföldön a népet a török folytonosan zaklatván, a népnek még élelme sem volt biztos, az alföldön az urak nem laktak, a gazdaság főleg marbatenyésztesből állt, a számtartók és uradalmi ügyvédek csekély ajándékért is megengedték a paraszt földeknek a legelőbkiili szaporítását. A paraszt telek illetőség tehát csakis képzelt és bizonytalan volt, Mária Terézia azonban az urbériség szabályozását elrendelvén, az illetőség változatlanul megállapított. Az úrbéri könyvek már az egyes birtokló jobbágyok birtokjogát is biztosították, mert az illetőnek neve az úrbéri könyvbe beíratott, ezen úrbéri könyvek hiteles másolatát a megyéknél helyezték el, az urbériség feletti öröködéssel a megyéket és helytartó tanácsot bízták meg.

Az 1556. törvény és Mária Terézia úrbéri szabályozása ideiglenesen az 1791. törvényhozás által is elfogadtatott, a birtokviszony a jobbágyok javára változott meg, a földesur a földet nem adhatta el, mert az az urbérbe beírt Csordás Péter feltételes tulajdonát képezte, — de eladhatta csakis Csordás Péter munka, termény és pénz szolgalmányait, Csordás Pétert pedig, ha kötelezettségeit teljesítette, földesura úrbéri házhelyétől meg nem foszthatta, de még ez esetben is csak törvényes úton és nem önkényes úton járhatott el.

A jászok és kunok, a hajdúk, a királyi és bánya városok

polgárai a megyék és nemességtől különálló testületet képeztek és különleges jogokkal bírtak. A királyi városokban a jászok és kunoknál, a szerb területen birtokot nem vehettek, vagyonukról a törvény korlátái közt szabadon rendelkeztek, a jászok és kunok, a hajdúk köteleztettek személyes hadi szolgálatot teljesíteni és adómentesek voltak, a városok adója és katona illetéke meg volt határozva, későbbben azonban a kormány már ezen kiváltsággal nem sokat gondolt. A polgárok a jászkunok jogaibul csakis a saját bíraskodás és belügyeik önkezelése maradt fenn, ámbár ezen jogok is nagyon összezsugorodtak, mert csak azokbul választhattak, akiket a kormány, a jász-kunoknál a nádor jelelt, a tisztujításokat mellőzték, akit tehát a hatalom a városok nyakára rakott, az akár jó, akár rossz volt, örök időkig megmaradt. Általában a polgárok, a jász-kunok, csajkások helyzete a parasztokénál csak színleg volt jobb, mert a parasztot pártolta a megye, a nemesség jobb része, a helytartó-tanács, a városi polgár, a jász-kun önállóan felszólalhatott, szava azonban hatás nélkül elhangzott, mert a bíró, a kapitány, a tanács a városokban teljhatalommal parancsoltak, minden panaszt, kérelmet elferdítettek, a tisztviselői kar az atyafiságbul, komaságbul kerültek ki, kik szoros, többnyire szenyynes érdektársulatot képeztek.

Magyarország 791-ben papiroson, elméletben önálló független más államnak a'á nem rendelt ország volt, az ország első tisztviselőjét a nádort választotta, a király a nádort le nem tehetette, a nádor a távollevő király helytartója, a király távollétében a nemesség vezére a helytartóság, a hétszemélyes tábla elnöke volt, a helytartóság a király által neveztetett, a király bármely tagját elmozdíthatta; a kincstár (kamara) kezelte az ország és király jövedelmét, a király tagjait elmozdíthatta, a

kancellár kormányozta az országot, a nemzeti hadsereget a nemesség képezte. A megyék vitték a közigazgatást, tagjai és tisztviselői bíraskodtak első fokon majdnem mindennemű perekben, (a politikai perek kivételével), a megye hajtotta be az adót, szedette az ujonczokat és hajtattott végre minden királyi, kancelláriai, helytartósági rendeletet, a bíróságok ítéletét a megye visszautasíthatta a királyi helytartósági kancellária rendeleteit, a megyei tisztviselőket a főispán jelelte, a megyei nemesség választotta, a megyei tisztviselők a megyének tartoztak felelősséggel, a nemesség adót nem fizetett, a nemesség képezte a megyét, követet, tisztviselőt választott, a főispán a tisztválasztást köteles volt minden harmadik évben megtartani, az alispán a gyűlést minden három hónapban összehívta, a főispánt a megye az országgyűlésnek be vádolhatta, elmozdítását, sőt megbüntetését is kérhette. Az országgyűlés hozta a törvényeket, a király köteles volt az országgyűlést minden három évben összehívni, az országgyűlés tagjai az országgyűlés tartama alatt sérthetlenség voltak, az országgyűlés szavazta meg az adót és ujonczokat. Az ország tehát kétségkívül szép jogokkal bírt; hiányzottak azonban az önállás és államiság valódi biztosítékai, a kormánynak sem felelősséggel, sem a felelősség végrehajtásának módozata szabatosan nem volt meghatározva, 3 évig az országgyűlés szünetelt, ez alatt tehát a kancellár és helytartótanács önkényesen rendelkezhetek; az adót az országgyűlés szavazta meg ugyan, de az egyszer megszavazott adó szokássá vált, és a kormány ezen adót a megszavazott időn túl is behajtatta. A vámokrul, a bányák jövedelméről, a harmincadókrul, a kincstári uradalmak jövedelméről, a hivatalos közegek nem számoltak, mert ezek a király személyes jövedelmét képezték, miket nem volt köteles az ország védelmére és szük-

ségletére fordítani. Az alkotmányon, az egyéni jogon elkövetett sérelmek megtorlására az ország elegendő erővel nem bírt, az országban két haderő volt, a nemzeti és a császári, a nemzeti haderőt képezte a nemesség, a nemesség azonban nem bírt sem tűzérséggel, sem katonailag szervezve, sem begyakorolva nem volt, a nemesség nagy részének fegyvere csakis csákány és bunkós botbul állt, az összes fegyverrel bíró nemesség alig tett többet 14,000-nél, hiányzott a tűzérség, a gyalogság, ezen 14,000 lovas is 52 megyében lakott elszórva, sem tisztjei nem voltak, sem soha nem jött össze hadigyakorlatokra, a király ellenben 60,000 rendes katonáruul és 100,000 határőrségről rendelkezett; Károly, Mária Terézia, József alatt nagy és erős várakat építettek, a magyar katonaság, a határőrök a császárnak esküdtek hűséget, idegen tisztek vezényeltek, a magyar sereg nagy része Olaszországban, Ausztriában, Galicziában volt elhelyezve, Magyarországon idegen katonaság szállásolt. Az erő tehát a király kezébe volt, a nemzetébe a királyi eskü. A király tehát a nemzetet könnyen kijátszhatta, az alkotmány papiros-védbástya volt, erkölcsi alap, melyre kedvező viszonyok közt építeni lehetett, de melylyel tényleg sem a kényuralmat visszaverni, sem a hazaárulókat megbüntetni nem lehetett. Tényleg az egyéni szabadság sem a birtokbiztonság sem állott erősebben a kormány nyomása ellenében, mert a hűtlenség! és felségsértési törvények határozatlanok, elmagyarázhatók voltak, ezekben kizárólag a királyi törvényszékek bíraskodtak, a perek nem nyilván tárgyalattak, a bírákat a kormány nevezte és tetszése szerint elmozdíthatta nyugdíj nélkül, a bírák hivatalokhoz ragaszkodtak, mert ez jó fizetéssel ellátott díszes állás volt, a lelkiismeretlen bíró az ajándékokbul vagyont szerezhett, a királyi táblai bíró a hétszemélyuők ellen pert nyerni

alig lehetett, a legjobb esetben ha a peres ügy a napnál világosabb volt, a végrehajtással együtt félszázadig eltartott.

Az országgyűlés rosszul volt alkotva, mert a főrendiház épen oly jogokkal bírt, mint a követek háza, a felső házban a kormány többséggel bírt, mert 100 zászlós főispán és püspök felett rendelkezett, majdnem minden osztrák-cseh főrendi család honfiusítva volt, a sok szegény osztrák báró és gróf a katonaságnál szolgált, ezek száma is megközelítette, ha meg nem haladta a százat, ezeket tehát a hadügyminister bármikor Pozsonyba rendelhette, a számos Eszterházy, Pálffy, Batthyány-család királyabb volt a királynál, a magyar bárók és grófok közül sokan szolgáltak a kamaránál helytartóságnál és különösen a katonaságnál, elannyira, hogy ha egy isteni csuda a független raéltóságos főrendeket szabadokká és magyarokká alakítja, a bécsi kormány még akkor is többséggel bírt volna. A 791-ki magyar alkotmányban tényleg a korona és nemzet közt hiányzott az egyensúly, mert a király nemcsak visszavethette az ország kívánalmait, de a felsőház által még ezen kívánalmaknak a trón elő terjesztését is megakadályozhatta, tehát a szabadság szavát saját fiai által elnémíthatta.

A 791-iki magyar alkotmány tehát sem a régi magyar hagyományoknak, sem a kor igényeinek nem felelt meg. Az ország önálló független állam, ezeken kívül azért sem lehetett, mert a király Bécsben lakott, a király tehát sem az ország érdekeit, sem jeleseit nem ismerhette, az osztrák kormány az osztrák arisztokrácia környezte, ezek büszkesége és anyagi érdekei Magyarország érdekei méltánylatát nem engedte, Magyarország és a király közt mesterséges ködöt alkottak, a magyar kauczellárt harmadrendű hivatalfőnökké alacsonyították, kinek kiadták a kész fekete levest tanácsot azonban tőle soha sem

kértek. A 790/1 alsóház belátta a hiányokat, czélszerűket kívánt^ de a felsőház megakadályozta, a külviszonyok nem voltak kedvezők, mert a királyok szövetsége azt hívé, hogy a francia forradalmat le fogja verni. — A követek tehát kivitték azt, mit gyenge erejökkel kivinni lehet, a király megadott annyit, a mennyit teljesíthetőnek vélt. Mind a lelkes nemesség, mind a becsületes király megérdemlik a magyar nemzet örökös há-lálját, mert a 91-iki alkotmány a magyar állam magyarságának és lehető önállásának alapját vetette meg.

XII.

A királyi- és bánya városokr, Jász-kunoknd, hajdúkról, csaj-kásokrul, főrendekről.

A nemesek egyenlősége Magyarország alaptörvényét képezte, méltóságuk alapján csakis az egyháznagyok, országnagyok vagyis a nádor, országbíró, tárnokmester, az erdélyi vajda, a horvát, szlavón, dalmát, Szörényi, machói, bosnyák bánok, a főispánok foglaltak el elsőbb helyet a tanács asztalnál, midőn azonban méltóságuk megszűnt, mi gyakori eset volt (mert különösen a főispánság gyakran változott), megszűnt a comes, magyarul főispáni czim, megszűnt az elsőség. Az ország zászlósai, az egyháznagyok, főispánok többnek tartották magukat az egyszerű nemesnél, mert váraik, zászlóaljaik voltak és kétségkívül oly hatalmas nemesek, mint az Újlakiak, Báthoriak, Zápolyák, Rákóczyak, az esztergomi, kalocsai érsekek, az egri és nagyváradai püspökök a hatalom mérlegében több megyét lenyomtak, a külön tanácskozást és általa a külön előjogot a vegyes királyok alatt megkísértették, de kudarcot vallottak. A Habsburg-hoz alatt azonban már döntő befolyást gyakoroltak, mert az országgyűlések nem a Rákoson, de Pozsonyba, Sopronban tartat-

tak, a nemesek csakis két követet küldtek, a helyiség nem volt elegendő nagyobb tömeg befogadására, főispánokat a kormány a főbb nemesükből nevezett, hűséges híveinek grófi, bárói czimzet adományozott, 1608-ban pedig az országgyűlés két házat alapított, a főrendek és követek házát, ezen törvényben örökös főrendi tagsággal csakis az egyháznagyok, az ország zászlósbírói, a főispánok ruháztattak fel. I. Lipót alatt ezeken kívül már a tanácsosok is említettnek, ezen tanácsosok azonban nem voltak hivatalnokok, de a kormány által meghitt czimzetes, gazdag nemesek vagyis a bárók, grófok, hercegek, miután Lipót törvénye helyt adott a tanácsosoknak és minősítvényüket meg nem határozta, a jövevények ellen az országgyűlés szabályozása nélkül tiltakozni nem lehetett. Az országgyűlés rendezését a követek háza nem követelhetette, mert a követek házában hasonló visszaélés kapott lábra, mint a felsőházban. A városi polgárok, midőn Magyarország független és önálló volt és a nemesek az országgyűlésen egyénenkint jelentek meg, személyesen nem jelenhettek meg, de küldtek 2 követet, 2 nemes tehát 1 várossal egyenlő szavazatjoggal bírt. Midőn a megyék követeket küldtek, egy rongyos város elméletileg annyi szavazattal bírt, mint egy nagy megye, ez III. Károly uralmáig gyakorlatilag nem volt nagy baj, mert a városok protestánsok és ellenzékiek voltak, III. Károly és Mária Terézia alatt azonban a városok elnémetesedtek, a kormány a városoknak nyakára ült, a megyék a bajon csakis törvénytelenül segítettek, a városok szavazatát semmibe sem vették, ha tehát a megyék a czimzetes főurak szavazata eltörlését sürgetik, a kormány és a felső ház az alsóház rendezéseit vagyis a városi követek szavazatának érvényét követelték volna és ez a házára nagyobb veszély lett volna a grófok és bárók kikergetésénél, mert a felsőház, ha a

grófokat és bárókat kikergetik is, a kormány vak eszköze marad, mert az egyháznagyok, a főispánok, zászlósok a kormány köteles és kész szolgálói voltak, ha a városok a követek házában szavazatuk gyakorlatát visszanyerik, a bécsi kormány a követek házában 52 városi szavazatot nyer, ehhez járultak volna még a távollevők követei, a városiak segélyével tehát a kormány könnyen többséget szerezhethetett volna, várni kellett tehát a kedvező alkalomra, a városi szavazatok megsemmisítéséért becsúsztak és bent maradtak a bárók és grófok. A főrendiház egyenlő joggal bírt a követek házával, ha a bárók és grófok önérzetes hazafiak, könnyen leszavazhatták volna a kormány hivatalnokait és egyháznagyokat. mert ezek a főrendiház 10 százalékát képezték.

A királyi és bányavárosok önkormányzattal bírtak, választották tisztviselőiket, valódiul azonban teljesen a kormánytul függtek, mert a tisztválasztás idejét a törvény nem határozta meg, a régi kiváltságok és szabadalmak elavultak, a függetlenségi érzet elsatnyult, az értelmiség a korral nem fejlődött, a városok közt egyedül Pest bírt nagyvárosi jelleggel, a többiek inkább nagy faluk voltak. A városok eredeti lakossága már kezdetben főleg német és tót volt, főbb városokban a német lakosság a hatalmat kizárólag maga akarta monopolisálni, elanynyira, hogy Budán törvény által kellett elrendelni, hogy a bíró egy évben magyar, a másokban német legyen, az uralgó elem német maradt már azért is, mert ha megvagyonosodott, nemeséget és földet szerzett, a polgárok köréből távozott. A Habsburg-ház uralma alatt a városok III. Károlyig a nemes ellenzékhez csatlakoztak, mert Pest kivételével a többi városok többsége protestáns volt, az uralkodó-ház pedig II. és III-ik Ferdinánd kivételével protestáns volt. III. Károly uralmával azonban ez megváltozott, mert a király maga a protestánsokat az üldözés

ellen védte, a nemességeli kötelék tehát meglazult, Károly uralma alatt a főurak elnémetesedtek, a városokra a példa rosszul hatott, nemcsak a magyar nyelvet feledték el, de a magyar, a függetlenségi szellem is elaludt. A törvény a királyi biztosok küldését megengedte, hol tehát az önállási szellem mutatkozott, megfélemezésére királyi biztosokat küldtek, ezek a gyenge városokon basáskodtak, s mert a királyi biztosság jövedelimes, kényelmes állás volt, időzéseket lehetőleg meghosszabbították, követeknek a legengedelmesebb nyárspolgárokat küldték, ezek tehát az országgyűlésen nem mertek sem panaszkodni, sem jogaik mellett felszólalni, követeiket a nemesség és kormány egyenlően lenézte; — a polgár man sokat különbözött a paraszttal, a paraszt az urak, a polgár a császár szolgája volt.